

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
Katedra trestního práva

**Prostredie ako determinant páchania
trestnej činnosti**

Environment as a determinant of criminal behaviour

Dizertační práce

2014

Mgr. Bc. Igor N. Barilik, MSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto dizertační práci zpracoval samostatně, uvedl jsem v ní veškeré použité informační prameny a literaturu a řádně je citoval. Předkládaná práce rovněž nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Během doktorského studia jsem publikoval dílčí výsledky vlastního bádání. K napsání teoretických pasáží jsem využíval materiály a prameny vytvořené a shromážděné během studia v programu *MSc in Criminology and Criminal Justice* na Univerzitě v Oxfordu v druhém roce doktorského studia. Podklady pro teoretické části dizertační práce byly taktéž zpracovány do mých autorských pasáží v 4. vydání učebnice *Kriminologie* autorského kolektivu pod vedením Tomáše Gřivny, Ivany Zoubkové a Miroslava Scheinoste. Kapitola o problémově orientované policejní činnosti vznikla na základě studie publikované ve sborníku studentských prací z vědeckého semináře z trestního práva pod mým vedením.

Internetové zdroje citované v práci jsou aktuální ke dni 15. 9. 2014.

V Praze dne 15. 9. 2014

Mgr. Bc. Igor N. Barilik, MSc.

Poděkování

Na tomto místě vyslovuji poděkování profesoru Jiřímu Jelínkovi za vedení dizertační práce a za zabezpečení vhodných podmínek pro doktorandský výzkum.

Dále děkuji profesoru Ronaldovi Clarkovi a knihovnici Phyllis Schultze z *Rutgers University School of Criminal Justice* za cenné konzultace, vytvoření vhodného prostředí pro bádání a poskytnutí relevantních publikací, jakož i vědeckým pracovníkům *University College London Jill Dando Institute of Security and Crime Science* za poskytnutí konzultací a odborných textů. Děkuji Policii České republiky za poskytnutí kriminálních dat pro účel studie mapování kriminality a doktorce Janě Jichové za cennou spolupráci na této studii. Děkuji kolegyním Lucii Trojanové a Kristině Blažkové za spolupráci při řešení grantového projektu.

V neposlední řadě děkuji kolegům doktorandům z katedry trestního práva za léta spolupráce a přátelskou atmosféru na našem pracovišti a mé rodině a přátelům za neocenitelnou podporu během doktorského studia.

Dizertační práce je hlavním výstupem projektu Grantové agentury Univerzity Karlovy v Praze č. 309711.

Bibliografická citace

Prostredie ako determinant páchania trestnej činnosti [rukopis]: Dizertační práce / Igor N. Barilik; vedoucí práce Jiří Jelínek. Praha, 2014, 224 s.

Počet normostran: 211

Počet znaků (včetně mezer): 380 714

Anotace

Dizertační práce pojednává o tématech environmentální kriminologie zkoumající zločinnost ve vztahu k prostředí, ve kterém se vyskytuje. Environmentální směr vychází z premisy, že výskyt kriminality v prostředí není náhodný ani uniformní, naopak rozličné druhy a formy trestné činnosti se koncentrují do určitých míst a časových období. Vlastnosti prostředí sehrávají významnou roli v tom, jak se v něm lidé chovají, a je proto možné ho zkoumat jako jeden z nejdůležitějších determinantů páchaní trestné činnosti. Účelem práce je komplexně představit české a slovenské kriminologické a právnické obci historické pozadí, vývoj a současné verze základních teorií environmentální kriminologie, jakož i jejich implikace a využití při analýze a prevenci kriminality. V teoretické části práce rozebírá teorii racionální volby, přístup rutinních aktivit a environmentální meta-teorii vzorců zločinu. V analytické pasáži představuje základy metody mapování kriminality a metody geografického profilování, a taktéž nabízí názornou ukázkou toho, jak je možné techniky statistické analýzy a mapování použít na policejní data trestných činů krádeží věcí z motorových vozidel na území hlavního města Prahy v prvním čtvrtletí roku 2014. Ve třetí části práce pojednává o praktických implikacích environmentální kriminologie pro kontrolu a prevenci kriminality v oblasti environmentálního designu a urbánního plánování, situační prevence zločinu a policejní činnosti orientované na problémy.

Klíčová slova

Environmentální kriminologie – teorie racionální volby – teorie rutinních aktivit – teorie vzorců zločinu – mapování kriminality – prevence kriminality

Abstract

The dissertation discusses topics in environmental criminology, which is concerned with crime in relation to the environment where it occurs. The environmental approach is based upon a premise that occurrence of crime in space is neither random nor uniform. On the contrary, various types and forms of criminal activity tend to concentrate in certain places during certain times. Environmental characteristics play an important role in behaviour of individuals, hence it is possible to analyse them as one of the most important determinants of criminal behaviour. The aim of the thesis is to comprehensively introduce to the Czech and Slovak legal and criminological scholarship historical background, development and the main contemporary theoretical approaches in environmental criminology, as well as their implications and utilization in crime analysis and crime prevention. The theoretical part discusses in detail rational choice perspective, routine activity approach and crime pattern theory as an environmental meta-theory. The analytical part introduces the basics of the methods of crime mapping and geographical profiling. It also demonstrates how statistical and mapping techniques can be utilized in practice, using a set of police data concerning thefts from motor vehicles in Prague during the first quarter of 2014. The third part presents practical implications of environmental criminology theories in crime control and crime prevention in the fields of environmental design and urban planning, situational crime prevention and problem oriented policing.

Key words

Environmental criminology – rational choice perspective – routine activity approach – crime pattern theory – crime mapping – crime prevention

Obsah

1. Úvod do environmentální kriminologie.....	9
2. Chicagská škola a studium kriminality v prostředí.....	22
3. Racionalita v páchání kriminality	41
4. Kriminalita v kontextu rutinních aktivit.....	77
5. Teorie vzorců kriminality jako environmentální meta-teorie	95
6. Mapování kriminality a geografické profilování.....	112
7. Prevence kriminality prostřednictvím designu	145
8. Situační prevence kriminality	160
9. Problémově orientovaná policejní činnost	174
Použitá literatura	202
Shrnutí.....	215
Summary.....	220

1. Úvod do environmentální kriminologie

Environmentální kriminologie (*environmental criminology*)¹ je kriminologickou disciplínou zkoumající zločinnost ve vztahu k prostředí, ve kterém se vyskytuje. Prostor² je podle Brantinghamův jedním ze základních složek zločinu³. Zločin dle nich nastává konvergencí trestněprávní normy, která posuzované jednání označuje za trestné, pachatele, který normu porušuje, objektu činu, tedy jeho cíle neboli oběti, proti které jednání směřuje, a konečně místa trestného činu, tedy jinými slovy prostoru a času, ve kterém se předchozí tři složky setkají a vytvoří tzv. kriminální událost (*crime event*).⁴

První složce, právní, se v teorii věnuje trestněprávní nauka a sociologie zločinu a v praxi legislativa a systém trestní justice. Druhé složce, pachateli, se věnuje kriminologie, penologie a psychologie. Třetí složku je možné popsat jako individuální oběť zločinu, studovanou viktimologií a sociální vědou, neboli více obecně jako cíl pachatele (hmotný předmět útoku), důležitý též pro preventivní studia a preventivní praxi.⁵

Environmentální kriminologové se zabývají čtvrtým základním elementem zločinu – prostorem a časem, ve kterém se trestná činnost odehrává, fyzickými a sociálními vlastnostmi těchto míst, procesy, které vedou k tomu, že se pachatel a cíl „potkají“ na studovaném místě, volbou vhodných míst pro spáchání trestného činu, vznikem jistých vzorců jednání v určitých místech a časech, prostorovou distribucí pachatelů a cílů v městských (urbánních a sub-urbánních) i venkovských (rurálních)

¹ Termín poprvé použil C. Ray Jeffery v publikaci *Crime Prevention through Environmental Design* (1971) pro označení nového kriminologického oboru zaměřeného na prevenci zločinu prostřednictvím studia prostředí, ve kterém se páchá trestní činnost, místo zaměření na vlastnosti individuálních pachatelů.

² Práce čerpá z literatury anglické jazykové provenience. V literatuře o environmentální kriminologii se vyskytují slova popisující určitý prostor. Termín *environment* se v práci překládá jako „prostředí“, termín *space* jako „prostor“ a termín *place* jako „místo“.

³ Pojem „zločin“ bude v práci užíván v kriminologickém významu jako synonymum k pojmu „trestný čin“ (*a crime*). Podobně budou jako synonyma užity pojmy „kriminalita“ a „zločinnost“ (*crime, criminality*), resp. obdobně „delikvence“ (*delinquency*).

⁴ BRANTINGHAM, P., BRANTINGHAM, P. a kol: *Environmental Criminology*, 1991, s. 7-8.

⁵ Tamtéž, s. 8.

oblastech, jakož i interakcí složky prostředí se složkou právní normy, pachatele a cíle při vytváření kriminálních událostí.⁶

Prostorový přístup ke studiu kriminality (*spatial approach, spatial criminology*) se vyvíjel ve třech hlavních proudech – období vypracovávání kriminálních statistik v 19. století, období působení akademiků Chicagské školy v první polovině 20. století a období moderní environmentální kriminologie, jejíž nástup je spojen s obnovením neoklasického paradigmatu v sociálních vědách na přelomu 70. a 80. let 20. století.⁷

1.1. Statistické zkoumání kriminality v prostředí během 19. století

V první polovině 19. století se prostorové dimenzi kriminality začali věnovat evropští statistici, z nichž se nejčastěji odkazuje na Francouze Adolpha Queteleta⁸ a André-Michela Guerryho⁹, kteří zkoumali vliv sociálních ukazatelů jako věk, pohlaví, vzdělání, či profese na míru násilné a majetkové kriminality na úrovni francouzských departmentů (územních jednotek). Jejich výzkumy poukázaly na základní východisko současné environmentální kriminologie: kriminalita není v prostředí distribuována náhodně, nýbrž rozličná místa vykazují rozličnou míru kriminality. Francouzští statistikové dále zjistili, že průmyslové městské oblasti (na severu země) mají vyšší majetkovou kriminalitu v porovnání s rurálními oblastmi (na jihu Francie), které zase konstantně vykazují vyšší míru násilné kriminality v porovnání s bohatším severem. Toto zjištění korespondovalo s pozdějšími analýzami zejména britských statistiků.

V souhrnu, studia kriminality v prostoru z 19. století poukázala na několik základních zjištění. Rozsah kriminality se zásadně liší podle prostředí, kde se vyskytuje, a to na různých úrovních – státní, regionální, městské i menší. V jednotlivých místech či oblastech se dlouhodobě udržuje stabilní míra kriminality. Místa s vysokou mírou kriminality zpravidla vykazují další sociální problémy jako je chudoba nebo

⁶ Tamtéž.

⁷ ANDERSEN, M.; BRANTINGHAM, P.; KINNEY, J. B.: *Classics in Environmental Criminology*, 2010, s. 1-3.

⁸ QUETELET, A.: *A Treatise on Man*, 1842.

⁹ GUERRY, A.-M.: *Essai sur la Statistique Morale de la France*, 1833.

negramotnost obyvatelů. Konečně na mikro-úrovni se kriminalita koncentruje do míst, kde se vhodné příležitosti (oběti a cíle) překrývají se známým prostorem největších skupin pachatelů (např. na pomezí chudinské čtvrti, odkud pocházejí, a bohatších míst, míst komerce a zábavy, kam pachatelé podnikají útoky, zajištění snadnou únikovou cestou zpět do prostředí, které znají nejlépe a kde se cítí chráněni před justicí).¹⁰

1.2. Chicagská škola, urbánní ekologie a sociální dezorganizace

Začátkem 20. století se v Americe formuje proud urbánní ekologie, pojmenován podle působiště jeho představitelů jako Chicagská škola. Chicagská škola teoretickou kriminologii obohatila o teorii sociální dezorganizace, pomocí které se míra kriminality dá vysvětlit na základě vlastností prostředí, ve kterém pachatelé žijí, a též zdokonalila metody statistické analýzy kriminality v prostředí. Práce akademiků Chicagské školy získaly v kriminologické vědě významné místo a dodnes patří mezi nejkoharentnější a nejvlivnější proudy kriminologického myšlení.

Chicagská škola do kriminologie aplikovala poznatky sociální ekologie, a to ve dvou směrech. Za prvé, z ekologie převzala koncept soutěže o omezený prostor a zdroje, který se v urbánním prostředí promítá do ekonomického soutěžení jednotlivých sociálně-ekonomických skupin obývajících různé přirozené sociální oblasti. Za druhé, aplikovala poznatky sociální psychologie o povaze sociální organizace jednotlivých urbánních prostředí na studium chování jedinců a kolektivů žijících v těchto prostředích a tím vystavených různým úrovním sociální organizace. Zatímco první směr akademikům Chicagské školy sloužil jako organizační nástroj pro sběr a analýzu statistických dat, druhý aplikovali jako interpretační nástroj pro pochopení sociální reality v urbánním prostředí.¹¹

Teorie sociální dezorganizace vychází z pozorování, že komunity s nízkým ekonomickým statusem, vysokou mobilitou obyvatel a vysokým podílem etnických a národnostních menšin (heterogenní komunity) často postrádají společné cíle,

¹⁰ BRANTINGHAM, P., BRANTINGHAM, P. a kol: *Environmental Criminology*, s. 12.

¹¹ Tamtéž, s. 12-13.

prostředky, zdroje a dobrovolnické organizace pro ochranu a realizaci vlastních hodnot a zájmů.

Nejchudší komunity, ve kterých neustále dochází ke stěhování lidí s rozličným kulturním zázemím, nejsou schopny účinně dohlížet na své mladistvé, což následně vede k jejich delikventnímu chování. A to navzdory skutečnosti, že většina obyvatel kriminalitou nejvíce zasažených komunit dodržuje zákon a vyznává konvenční hodnoty. V takových podmínkách dochází ke vzniku delikventně-kriminálních subkultur s vlastními protispolečenskými hodnotami, které přímo působí na mladistvé pod jejich vlivem.

Podle autorů Chicagské školy je účinná redukce delikvence ve větších městech nevyhnutelně spjata s posílením sociálně-ekonomických podmínek v problémových komunitách. Prevence se má místo individualizovaných metod zakládat spíše na efektivnějším využívání institucionálních a lidských zdrojů dostupných v každé, i té nejdeprimovanější, komunitě.

1.3. Moderní teorie environmentální kriminologie

Třetí proud představují myšlenky a výzkum britských a amerických kriminologů z konce 20. století, které již můžeme označit za klasické teoretické a empirické práce environmentální kriminologie jako soudobé kriminologické disciplíny. Zatímco v předchozích teoriích založených na prostorovém přístupu ke studiu kriminality (první a druhý proud prostorové kriminologie) převažovalo zaměření na sociologické aspekty prostředí (komunity, okolí), resp. sociální problémy způsobující rozdíly v míře kriminality mezi rozličnými místy, třetí proud – vlastní environmentální kriminologie – přesouvá pozornost na jedince v kontextu prostředí. Nastává přesun ze sociologického přístupu k přístupu, neboli východisku, geografickému:

„V environmentální kriminologii se klade důraz primárně na jednotlivce. Někdy, zvláště když se teorie [environmentální kriminologie] testují na demografických datech, jsou objektem analýzy ekologické jednotky, nicméně je tím myšleno to, že představují aktivity jedinců žijících uvnitř [těchto geograficky ohraničených obývaných jednotek].

... Zaměření na jednotlivce (jak pachatele tak i oběti) je centrální pro všechny tři hlavní teoretické rámce environmentální kriminologie. V geografickém přístupu environmentální kriminologové zkoumají, jak se jedinci pohybují v rámci určitého prostředí, místo posuzování toho, jak je jednatel ovlivněn sociologickými podmínkami svého okolí.¹²

Příčiny tohoto obratu části kriminologické akademie je nutno hledat v dynamických sociálních, kulturních a politických změnách, které nastaly ve druhé polovině 20. století. V poválečných letech zaznamenaly společnosti západního světa nebývalý ekonomický rozvoj, označovaný jako zlaté období kapitalizmu. Optimismus této doby se odrazil v názoru, že kriminalitu lze potlačovat posilováním materiálních standardů zejména chudých a znevýhodněných skupin obyvatel, kterých se tento problém dotýkal nejvíce. V padesátých a šedesátých letech bylo v Americe iniciováno množství asistenčních, volnočasových a rehabilitačních programů pro zranitelnou mládež, svobodné matky, drogově závislé a pro trestané osoby, investovalo se do sociálního bydlení a pracovních příležitostí pro dlouhodobě nezaměstnané.

Přes všechny pozitivní vyhlídky se stav kriminality rapidně zhoršoval a koncem šedesátých let statistiky vykazovaly nebývalý růst zejména násilné a majetkové trestné činnosti.¹³ Jak v roce 1974 ukázal sociolog Robert Martinson, tehdejší rehabilitační programy, založené na deterministickém paradigmatu kriminologického pozitivizmu, až na malé výjimky při zabránění recidivě selhaly.¹⁴

Přelom 70. a 80. let je v politické sféře spojen s nástupem dvou z nejvýraznějších pravicových politiků 20. století, Margaret Thatcherové v Británii a Ronalda Reagana ve Spojených státech. Pod vlivem převažujících konzervativních idejí dochází v kriminologii a trestní politice ke znovuobjevení osvícenských myšlenek.

¹² ANDERSEN, M.; BRANTINGHAM, P.; KINNEY, J. B.: *Classics in Environmental Criminology*, s. 183.

¹³ Srovnej COHEN, L. E.; FELSON, M.: Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 1979, 44(4), s. 588-608.

¹⁴ Viz MARTINSON, R.: What works? Questions and answers about prison reform. *The Public Interest*, 1974, 35, s. 22–54. Je však nutno dodat, že sám autor přiznal, že nedokáže vysvětlit proč rehabilitační programy selhávaly. Jako jeden z možných důvodů označil to, že jeho výzkum nedokázal benefity programů dostatečně odhalit, nebo též zjistit, že programy nebyly implementovány tak, jak byly původně naplánované.

Někteří významní kriminologové opět začínají nazírat na páchaní trestné činnosti jako na aktivitu rozumných jedinců uplatňujících svobodnou vůli. Sociální, biologické a psychologické faktory pro ně ustupují do pozadí, jelikož se pro efektivní prevenci ukázaly jako málo přínosné. Důležité je rozhodování jedince v daném místě a čase, pachatel využívá příležitost ke zločinu tady a teď.

Vzhledem k zaměření na chování pachatelů v prostředích, která vytváří příležitosti k trestnému činu, můžeme neoklasické přístupy označit za *environmentální* kriminologické teorie nebo též za teorie *oportunistické*. Jsou to zejména teorie racionální volby Dereka Cornishe a Ronalda V. Clarkea (*rational choice theory*), pojednávající o rozhodování pachatele při zapojení se do trestné činnosti a páchaní konkrétního kriminálního skutku, dále teorie rutinních aktivit Lawrence Cohena a Marcusa Felsona (*routine activities theory*), zkoumající vliv změn ve společenských trendech na kriminální chování jednotlivců, jakož i konvergenci základních elementů trestného činu (pachatele a cíle/oběti na určitém místě a v určitém čase), a konečně teorie vzorců kriminality Patricie a Paula Brantinghamových (*crime pattern theory*) zaměřená na prostorové chování jednotlivců i skupin pachatelů při vyhledávání vhodných obětí a cílů pro útok v jim známém prostředí.¹⁵

1.4. Praktické implikace environmentálních teorií

Mezi nejvíce charakteristické vlastnosti environmentálních teorií patří jejich úzká provázanost s praktickou kriminologií, tedy vědním oborem zaměřeným na kontrolu a prevenci kriminality. Vytvoření ucelených teorií environmentální kriminologie podnítila a recipročně teoretické poznatky environmentálního směru v praxi využívá zejména urbanistická koncepce prevence zločinu prostřednictvím environmentálního designu (*crime prevention through environmental design* – zkratka „CPTED“). Koncepce vnáší do architektury, urbánního plánování a výstavby strategie

¹⁵ Viz WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008; ANDERSEN, M.; BRANTINGHAM, P.; KINNEY, J. B.: *Classics in Environmental Criminology*, 2010.

zaměřené na odrazení potenciálních pachatelů od trestné činnosti a posílení bezpečnosti prostředí vhodným rozvržením jeho komponentů.

CPTED původně formuloval kriminolog C. Ray Jeffery¹⁶ jako multioborovou teoretickou preventivní koncepci založenou na poznatcích experimentální psychologie uplatněných v teorii učení. Základní myšlenka jeho přístupu spočívá v tom, že fyzické prostředí do značné míry ovlivňuje chování lidí v něm, a jeho vhodnou manipulací je možné docílit žádoucího chování, jakož i zabránit chování nežádoucímu. Současná koncepce CPTED převážně vychází ze studií architekta Oscara Newmana¹⁷ o tzv. hájitelném prostoru (*defensible space*), tedy obývaného prostoru navrženého tím způsobem, že umožňuje obyvatelům vidět, co se v něm děje, a zároveň být viděn ostatními, kteří tak mohou v případě incidentu zasáhnout. CPTED architektům a urbanistům nabízí účinné strategie pro posílení přirozeného dohledu nad prostředím, přirozené kontroly přístupů do prostředí, posílení bezpečnostních prvků v prostředí atd.

Teorie racionální volby byla vytvořena takřka „na míru“ požadavku na solidní teoretické ukotvení rozvíjejících se praktických postupů situační prevence kriminality (*situational crime prevention*). Autoři ostatních teorií, jakož i další kriminologové pracující v environmentálním paradigmatu, se postupně plně přiklonili k tézi, že teorie environmentální kriminologie mají sloužit praktickému cíli snižování a omezování míry kriminality v prostředích, kde se vyskytuje.

Teorie environmentální kriminologie našly dobré uplatnění v kriminálně-analytických činnostech. Jedná se zejména o v současnosti stále více rozšířenou analytickou metodu mapování kriminality (*crime mapping*), pomocí které se v geografických informačních systémech (GIS) dají nalézat a zkoumat horká místa (*hot spots*), jakož i sledovat prostorové a časové trendy v páchání trestné činnosti. Pozornost policejních analytiků si taktéž získává metoda geografického profilování, sloužící k identifikaci nejpravděpodobnějšího obydlí neznámého pachatele sériové trestné činnosti na základě analýzy prostorového a časového propojení jednotlivých útoků.

¹⁶ JEFFERY, C. R.: *Crime Prevention Through Environmental Design*, 1971.

¹⁷ NEWMAN, O.: *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*, 1972.

K environmentální kriminologii můžeme též zařadit tzv. teorii rozbitých oken (*broken windows theory*) autorů Jamese Q. Wilsona a George L. Kellinga¹⁸, podle kterých existuje vztah mezi vandalismem a nepořádkem v urbánním prostředí (odtud „rozbitá okna“) s růstem kriminality a protispolečenských činů. Strategie zaměřené na udržování pořádku a čistoty, jakož i nulová tolerance vůči projevům vandalismu, sprejování graffiti, či jiným formám znečišťování prostředí, mají podle zastánců této teorie dopad nejen na zlepšení životní úrovně a pocitu bezpečí v obytných lokalitách, ale taktéž přímo snižují míru závažnějších přestupků a trestných činů.

V policejních vědách klade důraz na interakci policie a místních komunit strategie *community policing*¹⁹. Mikro-analytickým modelem vztahu pachatele a oběti na konkrétním místě, uplatňovaným v teorii rutinních aktivit, se inspiroval americký právník a kriminolog Herman Goldstein²⁰ ve svém celoživotním vědeckém úsilí o obměnu paradigmatu policejní práce směrem k přístupu zaměřenému na řešení problému (koncepte *problem-oriented policing* – zkratka „POP“).

Konečně je nutno se úvodem zmínit o nejaktuálnějším praktickém proudu odvozeném od teorií environmentální kriminologie – tzv. vědě o zločinech (*crime science*)²¹ jako o novém multioborovém přístupu ke studiu zákonitosti vzniku a existence vhodných příležitostí k páchání specifických druhů kriminality v konkrétních místech, časech a situacích, který využívá metodologii exaktních věd namísto tradičního kriminologického výzkumu ukotveného v metodologii sociálních věd.

¹⁸ WILSON, J. Q.; KELLING, G.: Broken Windows: The police and neighborhood safety. *Atlantic Monthly*, 1982, 127, s. 29-38; KELLING, G.; COLES, C.: *Fixing Broken Windows: Restoring Order and Reducing Crime in Our Communities*, 1997.

¹⁹ Srov. SKOGAN, W. G.: *Community Policing. Can It Work?*, 2004; KAPPELER, V. E.; GAINES, L. K.: *Community Policing: A Contemporary Perspective*. 6. vydání, 2011.

²⁰ GOLDSTEIN, H.: Improving Policing: a Problem-oriented Approach. *Crime and Delinquency*, 1979, 25(2), s. 236-258; GOLDSTEIN, H.: *Problem-oriented policing*, 1990.

²¹ SMITH, M. J.; TILLEY, N.: *Crime Science: New approaches to preventing and detecting crime*, 2005.

1.5. Věda o zločinech

Environmentální teorie kriminality (teorie racionální volby, rutinních aktivit a vzorců kriminality) v posledních dvou desetiletích výrazně ovlivnily uvažování o preventivních politikách veřejných institucí a o činnostech soukromých subjektů působících v bezpečnostním sektoru. Představitelé environmentálního proudu si postupně začali uvědomovat, že jejich na výsledky orientovaný přístup se pořád více vzdaloval probíhajícímu kriminologickému diskurzu o povaze a příčinách delikventního jednání, což vedlo k snahám o paradigmatický posun ve výzkumu kriminality.²²

V reakci na častou kritiku tohoto přístupu ze strany řady kriminologů jako pragmatického, ateoretického či nekritického²³ se tito autoři rozhodli definovat a vybudovat nový multioborový směr zaměřený na aplikovaný výzkum mechanismů a vzorců stojících za vznikem, existencí a redukcí příležitostí k specifickým druhům kriminality. Směr dostal název věda o zločinech (*crime science*) a byl pro něj založen institut při University College London²⁴.

Věda o zločinech je založena na aplikaci vědeckých metod na problematiku kriminality a jiných protispolečenských jevů. Na rozdíl od kriminologie, ze které se vyčlenila, užívá poznatků exaktních věd místo metodologie sociálních věd. Místo klasického důrazu na pachatele a trestní justici klade do popředí výzkumné činnosti kriminální události. Zaměřuje se na jejich blízké příčiny, tedy zkoumá, proč tyto

²² Srov. TILLEY, N.; LAYCOCK, G.: *From Crime Prevention to Crime Science*. In FARRELL, G.; BOWERS, K. J.; JOHNSON, S. D.; TOWNSLEY, M. a kol.: *Imagination for Crime Prevention: Essays in Honour of Ken Pease. Volume 21*, 2007, s. 19-39.

²³ Pro popis základních kritik a reakci na ně srov. SMITH, M. J.; TILLEY, N.: *Introduction*. In SMITH, M. J.; TILLEY, N. a kol.: *Crime Science. New approaches to preventing and detecting crime*, 2005, s. xvi-xviii.

²⁴ *Jill Dando Institute of Crime Science* (nyní *Jill Dando Institute of Security and Crime Science*) byl založen v roce 2001 na počest úkladně zavražděné oblíbené britské hlasatelky Jill Dando (1961-1999). V tomto kontextu je však pojem zločin užitý v názvu disciplíny vykládán extenzivně, přičemž má zahrnovat přestupky a jiné protispolečenské činy na jedné straně a terorismus a jinou nejzávažnější kriminalitu na druhé straně spektra jejího vědeckého zájmu.

události probíhají, kde a kdy k nim nejčastěji dochází, kým jsou páčány, a zejména jakým způsobem jsou tyto činy provedeny.²⁵

Analogii vztahu mezi kriminologií a vědou o zločinech je možné spatřovat ve vztahu sociologie medicíny k medicíně samotné. Zatímco první věda se zabývá obecnějšími otázkami povahy medicíny, konceptů zdraví a choroby, procesů institucionalizace medicíny, alokace zdrojů, otázkami moci, autority a autonomie atp., druhá, praktická věda hledá konkrétní způsoby pro prevenci a léčení konkrétních nemocí u konkrétních pacientů. Podobně věda o zločinech aspiruje na roli nalézání konkrétních řešení rozmanitých problémů způsobených páčáním trestné činnosti.²⁶

Jako aplikovaná disciplína využívá věda o zločinech metody a techniky exaktních věd pro praktický cíl kontroly kriminality. V tomto aspektu se projevuje multidisciplinární povaha nového směru. Věda o zločinech čerpá z poznatků a metodologie vícero přírodních a technických věd (např. inženýrství, design, biochemie, matematika, statistika, informatika, psychologie, ekologie, a jiné).²⁷

Její úkolem je tedy aplikovat vědecké metody při řešení několika základních úkolů: interpretovat teorie a data pro exaktnější uchopení problému kriminality, přispět k její účinné prevenci, podpořit činnosti vedoucí k odhalování pachatelů a objasňování trestných činů a nalézat způsoby pro snížení kriminality.²⁸

Vzhledem k tomu, že je věda o zločinech relativně novým fenoménem, až čas ukáže, jestli se jí podaří plnohodnotně vybudovat atributy samostatné disciplíny a plně se etablovat vedle kriminologie, obecné vědě o kriminalitě a jejich pachatelích, jako komplementární, specifický a na praxi orientovaný přístup.

²⁵ Srov. CLARKE, R. V.: *Crime science*. In McLAUGHLIN, E.; NEWBURN, T. a kol.: *The SAGE Handbook of Criminological Theory*, 2010, s. 271-283.

²⁶ SMITH, M. J.; TILLEY, N.: *Introduction*, s. xix.

²⁷ Srov. LAYCOCK, G: *Defining Crime Science*. In SMITH, M. J.; TILLEY, N. a kol: *Crime Science. New approaches to preventing and detecting crime*, 2005, s. 6.

²⁸ Tamtéž, s. 9-21.

Kriminologie

Věda o zločinech

Mise

Porozumět pachatelům

Předcházet delikvenci a převychovat pachatele

Dlouhotrvající sociální reforma

Chránit pachatele ze znevýhodněného prostředí

Osvětlovat veřejné politiky

Porozumět zločinům

Kontrolovat kriminalitu

Okamžité snížení kriminality

Chránit oběti kriminality

Usměrňovat veřejné politiky

Pomocné disciplíny

Sociologie, psychiatrie, právo, biologie, genetika

Environmentální kriminologie, geografie, ekologie, behaviorální psychologie, ekonomie, architektura, urbánní plánování, informatika, inženýrství, design

Účastné osoby a instituce

Systém trestní justice

Tvůrci sociálních politik

Sociální pracovníci/probační úředníci

Intelektuálové, společenští komentátoři

Univerzitní učitelé

Policie a bezpečnostní průmysl

Tvůrci politik proti kriminalitě

Architekti, urbanisté, městští manažéři

Byznys, průmysl, designéři

Kriminální a zpravodajští analytici

Teorie

Příčiny delikvence a zločinnosti

Důraz na vysvětlení vzdálených příčin

Zaměření při prevenci: vzdálené příčiny

Příležitost je druhotná

Zločin je patologický

Zaměření na otázku PROČ se páchá zločin

Kriminální dispozice, kriminální motivace

Příčiny zločinu

Blízké příčiny jsou stejně důležité

Zaměření při prevenci: blízké příčiny

Příležitost je centrální

Zločin je normální

Zaměření na otázku JAK se páchá zločin

Kriminální volba, odměny ze zločinu

Výzkum

Testování teorií

Závislá proměnná: zločin/delikvence

Pouliční kriminalita, násilí

Studie kohort

Kriminální kariéry, recidivisté

Statistická analýza s množstvím proměnných

Vlastní výpovědi delikventů

Dlouhodobé hloubkové studie

Testování hypotéz

Záv. proměnná: specifický kriminální problém

Pouliční kriminalita, násilí

Analýza zločinu

Horká místa a produkty, opakovaná viktimizace

Mapování kriminality

Dotazování obětí

Techniky rychlého posouzení

Rozdíly mezi kriminologií a vědou o zločinech.²⁹

²⁹ Převzato z CLARKE, R. V.: *Crime science*. In McLAUGHLIN, E.; NEWBURN, T. a kol.: *The SAGE Handbook of Criminological Theory*, 2010, s. 278; Autor používá členění z CLARKE, R. V.: *Technology, criminology and crime science*. *European Journal on Crime Policy and Research*, 2004, 30, s. 1-9.

1.6. Ohlasy environmentální kriminologie v českém prostředí

Teoretickému i praktickému kriminologickému výzkumu prostředí jako jednomu z významných determinantů páchaní trestné činnosti se již několik desetiletí věnuje environmentální směr v kriminologii, který má největší zázemí v anglo-americké jazykové oblasti. V České republice je tento kriminologický proud a literatura, kterou produkuje, málo známá. O existenci environmentálního směru se české a slovenské učebnice kriminologie³⁰ zmiňují jenom okrajově, konkrétní teorie nejsou čtenářům blíže představeny a rozebrány. Výjimkou je nejaktuálnější, čtvrté vydání učebnice Kriminologie³¹, ve které autor práce představí základní východiska teorie i praxe environmentální kriminologie.

V české kriminologické literatuře se Chicaské škole a teorii sociální dezorganizace věnuje kupř. Holcr³² a podrobněji Lubelcová³³. Teorii racionální volby a teorii rutinních aktivit stručně představuje Zapletal³⁴. Tématům se taktéž stručně věnuje Válková a Kuchta s kolektivem.³⁵ Dostupný je též překlad Clarkeova a Felsonova díla Příležitost dělá zloděje.³⁶ V psychologických publikacích najdeme zmínku o obou teoriích v učebnici aplikované forenzní psychologie od Matouškové³⁷. Jinak je konceptu racionální volby věnována pozornost zejména v ekonomii a politologii. Kriminologické koncepty vycházející z environmentální kriminologie jsou však autorům působícím v různých společenských vědách málo známé. Taktéž neexistuje publikace, která by komplexně představila metody analýzy vzorců zločinu a metody praktických činností, kterým se léta věnuje pozornost v anglo-americkém kriminologickém prostředí.

³⁰ Zejména HOLCR, K. a kol.: *Kriminologie*, 2009; VÁLKOVÁ, H.; KUČHTA, J. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*, 2. vydání, 2012; DIANIŠKA, G. a kol.: *Kriminológia*, 2009; NEUMANN, J.: *Základní kriminologické školy a směry*, 1998.

³¹ GŘIVNA, T.; ZOUBKOVÁ, I.; SCHEINOST, M. a kol.: *Kriminologie*. 4. vydání. V tisku.

³² HOLCR, K. a kol.: *Kriminologie*, 2009, s. 37-38.

³³ LUBELCOVÁ, G.: *Kriminalita ako spoločenský fenomén*, 2009, s. 32-40.

³⁴ ZAPLETAL, J.: Zločin jako volba – K neoklasickým kriminologickým teoriím. *Kriminalistika*, 2003, 36(3), s. 161-177.

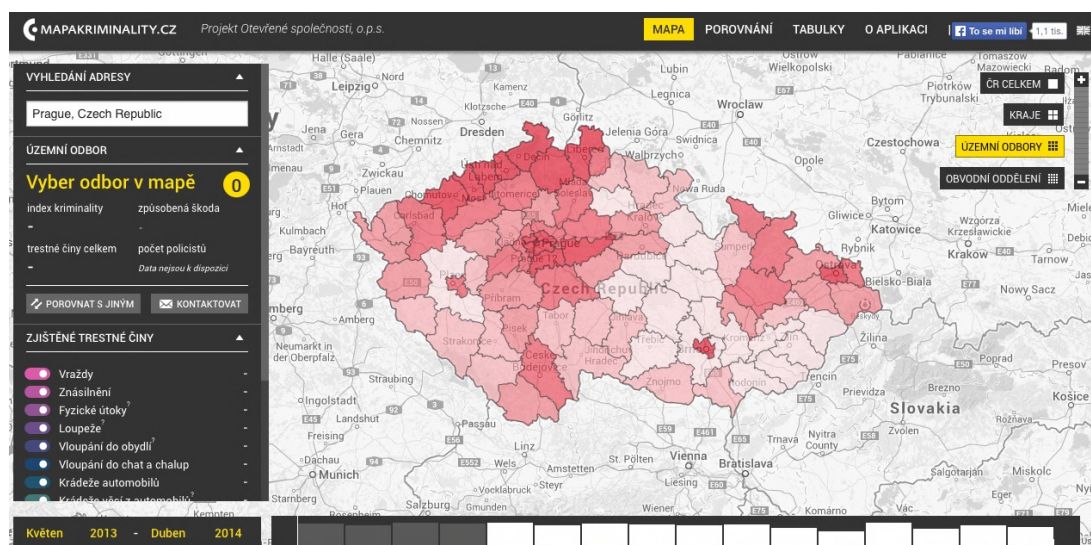
³⁵ VÁLKOVÁ, H.; KUČHTA, J. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*, 2. vydání, 2012, s. 85-87, 109-111.

³⁶ FELSON, M.; CLARKE, R. V.: *Příležitost dělá zloděje: Praktická teorie prevence kriminality*, 2003. Přeložil D. SOUKUP.

³⁷ MATOUŠKOVÁ, I.: *Aplikovaná forenzní psychologie*, 2013.

Aplikovanému výzkumu distribuce kriminality v prostředí se věnují pracovníci Hornicko-geologické fakulty Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava³⁸. V neziskovém sektoru se mapování kriminality³⁹ a prevenci pomocí metod vycházejících z environmentální kriminologie – zejména prevenci prostřednictvím designu či problémově orientované policejní činnosti – věnuje obecně prospěšná společnost Otevřená společnost⁴⁰, která českému čtenáři zpřístupnila metodologii analýzy kriminality autorů Ronalda Clarkea a Johna Ecka⁴¹.

Účelem dizertační práce je proto komplexní představení historického pozadí, vývoje a současné podoby teorií environmentální kriminologie, jakož i základní představení jejich implikací v analýze a prevenci kriminality, v české a slovenské kriminologické a právnické obci.

Rozhraní internetové stránky projektu Mapa kriminality.⁴²

³⁸ Srov. IVAN, I.; HORÁK, J.: *Analýza kriminality v Ostravě*. In: *Symposium GIS Ostrava 2012: současné výzvy geoinformatiky: Sborník*, 2012, s. 1-7.

³⁹ Viz mapu kriminality v České republice podle obvodních oddělení Policie České republiky: <<http://mapakriminality.cz>>.

⁴⁰ Viz <<http://mwww.otevrenaspolecnost.cz>>.

⁴¹ CLARKE, R. V.; ECK, J.: *Analýza kriminality v 60 krocích*, 2008. Přeložil M. TOŠOVSKÝ.

⁴² Převzato z <<http://mapakriminality.cz>>.

2. Chicagská škola a studium kriminality v prostředí

2.1. Okolnosti vzniku Chicagské školy

V kriminologii nalzáme první ucelenou teorii o vlivu prostředí na páchaní trestné činnosti ve studiích sociologů Univerzity v Chicagu z 20. a 30. let 20. století, podle které se tento směr označuje jako Chicagská škola. Hlavním důvodem vzniku této školy byla situace v Chicagu na přelomu 19. a 20. století, kdy město prožívalo nejintenzivnější růst populace v porovnání s ostatními velkoměsty ve Spojených státech amerických z důvodu imigrace z rurálních regionů Ameriky a evropských států.

Imigranti tvořili kolem tří čtvrtin městského obyvatelstva, nebyli kulturně integrováni do amerického prostředí a nedokázali se organizovat ve prospěch společného blaha, jelikož si kulturně ani jazykově nerozuměli. Město trpělo nebývalým rozmachem kriminality a rozpadem kontrolních mechanismů. Představitelé města se obrátili na akademiky Chicagské univerzity, aby fenomény růstu obyvatelstva a kriminality teoreticky uchopili a pomohli pro ně najít řešení.⁴³

Chicagská sociologická škola vnesla do kriminologie pohled inspirovaný ekologickou vědou. Základní premisa ekologie spočívá v nutnosti studia individuálního organismu v rámci složitějšího celku, ekosystému, a v jeho přirozeném prostředí.⁴⁴

Představitelé Chicagské školy tak začali empiricky zkoumat lidské chování ve vztahu k prostředí, kde jednatel žije. Tím se odlišili od dosavadních etiologických přístupů v kriminologii, které příčiny kriminality hledaly vesměs v individuálních (biologických, psychologických, rozumových) vlastnostech jednatelce.

⁴³ TIBBETTS, S. G.; HEMMENS, C.: *Criminological Theory. A Text/Reader*, 2010, s. 382-383.

⁴⁴ WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L.: *Environmental criminology and crime analysis: situating the theory, analytic approach and application*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 4.

2.2. Sociální ekologie E. Burgesse a R. Parka

Nový, tzv. sociálně-ekologický přístup poprvé aplikovali sociologové Ernest Burgess a Robert Park na studium migračních vzorců ve městě Chicago. Velkoměsto považovali za organizmus tvořený ze vzájemně se ovlivňujících komunit odlišných podle sociálně-ekonomického zázemí, etnického původu a podobných charakteristik, a tyto komunity za organizmy složené z interagujících jednotlivců.⁴⁵

Město, jak uvádí Park, není jenom geografická a ekologická jednotka, ale také ekonomická jednotka s propracovanou organizací dělby práce. Město je nutné chápat primárně z pohledu obyvatel a jejich vztahů. Administrativa, infrastruktura, budovy a komunikace jsou jenom nástrojem pro umožnění života ve městě. Město má spíš korporátní než kolektivní charakter. Je „přirozeným prostředím civilizovaného člověka“, je to pilíř kulturního rozvoje lidské civilizace.⁴⁶ Ve městě se ve zvýšené míře „vynořují na povrch“ dobré i špatné charakterové vlastnosti vlastní lidské přirozenosti. Město tak může sloužit sociální vědě jako klinika lidské povahy nebo laboratoř sociálních interakcí jednotlivců.⁴⁷

Park⁴⁸ následně propracoval svůj koncept lidské ekologie jako směr zaměřený na studium mezilidských vztahů, obdobně jako je tomu u studia vzájemných vztahů u rostlin a živočichů. Za hnací sílu vnitřní migrace a růstu města považoval sociální obdobu přirozeného výběru darwinovského evolucionizmu. Pomocí principu „symbiózy“ demonstroval vzájemnou provázanost jedinců a městských oblastí, kde žijí. Tzv. „přirozené oblasti“ (*natural areas*) se vyznačují jistou svébytnou identitou, žijí vlastním životem a jsou typická pro všechny urbánní zástavby ve světě.

Zároveň však poukázal na to, že určité oblasti (resp. komunity lidí, kteří v nich žijí) v průběhu času expandují, přičemž mohou „napadnout“ a „obsadit“ přilehlé oblasti, ze kterých se posléze původní obyvatelstvo buď posune dál anebo jako celek zanikne.

⁴⁵ Tamtéž, s. 4-5.

⁴⁶ PARK, R. E.: *The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*. In PARK, R. E.; BURGESS, E. W.; MCKENZIE, R. D.: *The City*, 1925, s. 1-46.

⁴⁷ Tamtéž. Srovnej též PARK, R. E.: *The city as a social laboratory. Chicago: An experiment in social science research*, 1929, s. 1-19.

⁴⁸ PARK, R. E. *Human Ecology. American Journal of Sociology*, 1936, 42(1), s. 1-15.

Invaze a dominance jsou taktéž charakteristické ekologické procesy, které u lidských komunit fungují na podobných principech jako v rostlinné a živočišné říši. Expanze určitých oblastí na úkor oblastí jiných je opět projevem principu „přirozeného výběru“ vedoucího k soutěžení jednotlivých sociálně-ekonomických skupin o omezená místa a zdroje v městském prostředí.

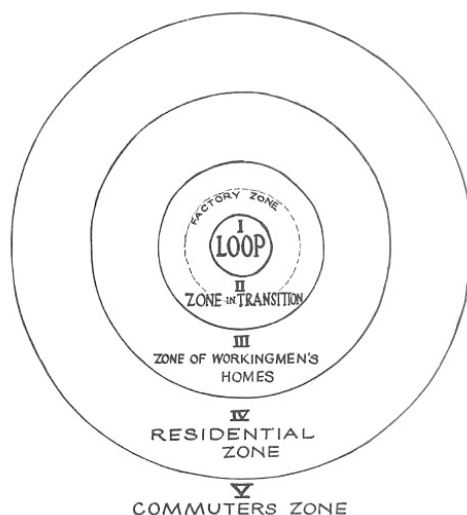
Park též pozoroval, že invaze průmyslových a rozsáhlých komerčních struktur (např. nákupních center) do tradičních rezidenčních oblastí Chicaga způsobovala chaos a rozpad stabilních vztahů, narušení neformální kontroly a ztrátu zájmu lidí vyskytujících se v prostoru (cizí zákazníci komerčních zařízení, pracující atp.) o blaho místa a komunity na něm žijících lidí.⁴⁹

Parkův koncept urbánní ekologie byl teoreticky verifikován jeho kolegou Ernestem Burgessem na studii růstu města. Burgess⁵⁰ pozoroval, že probíhající změny v sociální organizaci urbánní komunity na rozdíl od tradičních rurálních komunit úzce souvisely s procesy agregace urbánní populace a prostorové expanze města. Typický proces expanze popsal na modelu, ve kterém město rozdělil do pěti prstencových (koncentrických) zón.

První zónu – centrum města (*loop*) – převážně tvořily struktury komerce, byznysu, kultury a společenského vyžití. Ve druhé, tzv. předchodné zóně (*area in transition*), obklopující centrum se nacházel pás průmyslových zařízení a čtvrtě obývané nejhudšími skupinami, zejména nově příchozími imigranty (některé byly označeny jako ghetta, slumy nebo kolonie imigrantů). Třetí zónu tvořila obydlí dělnické vrstvy. Čtvrtá zóna byla rezidenční zónou střední sociálně-ekonomické třídy a pátou (*commuter zone*) tvořila obydlí bohatších obyvatel.

⁴⁹ TIBBETTS, S. G.; HEMMENS, C.: *Criminological Theory. A Text/Reader*, 2010, s. 385-386.

⁵⁰ BURGESS, E. W.: *The Growth of the City. An Introduction to a Research Project*. In PARK, R. E.; BURGESS, E. W.; MCKENZIE, R. D.: *The City*, 1925, s. 47-62.

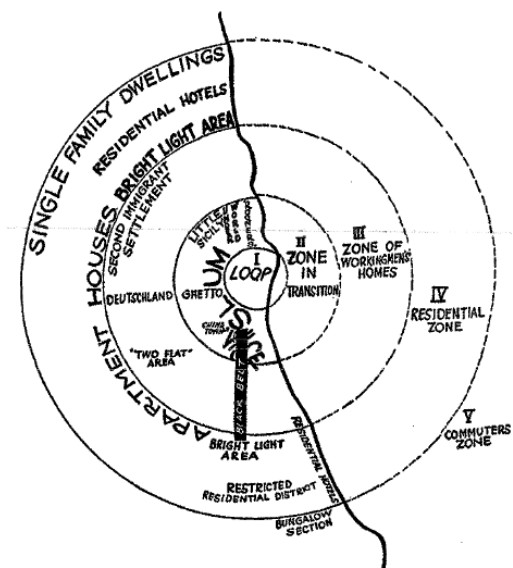
„Růst města“ (koncentrické zóny města)⁵¹

V průběhu vývoje města docházelo s příchodem imigrantů k přirozeným „ekologickým“ procesům – nové skupiny migrantů postupně vytlačovaly a nahrazovaly již usdlé obyvatele, kteří se přesunovali směrem do vnějších oblastí rostoucího města. Vnitřní zóny prokazovaly tendenci rozšiřovat se směrem do vedlejších zón, na úkor jejich prostoru. Z druhé, nejchudší zóny do třetí, dělnické, zóny se postupně stěhovali příslušníci druhé generace imigrantů, tedy obyvatelé již narození v Americe do nově příchozích imigrantských rodin, které ze zóny vytlačovaly vlny dalších imigrantů.

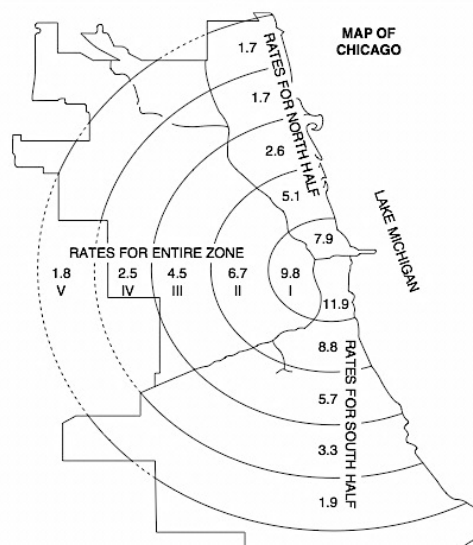
Dalšími pozorovanými procesy byla na jedné straně koncentrace městského života do jeho centra a současná decentralizace městského života do nově utvořených „lokálních“ center v zónách okolo hlavního centra města. To však nevedlo k obnovení komunitního života v okolních oblastech, jak tomu bývalo v minulosti, kdy Chicago bylo vlastně volnou aglomerací venkovských městeček a imigrantských kolonií, nýbrž spíš k rozšíření vlivu centra na okolí města, a potažmo k intenzivnější ekonomické integraci všech městských oblastí do většího celku. Tyto procesy autor souhrnně označil jako „centralizovaná decentralizace“ místních komunit kolem centra města.⁵²

⁵¹ Převzato z BURGESS, E. W.: *The Growth of the City. An Introduction to a Research Project*. In PARK, R. E.; BURGESS, E. W.; MCKENZIE, R. D.: *The City*, 1925, s. 51.

⁵² Tamtéž, s. 52.

Chicago – Městské oblasti⁵³

Míra mužské delikvence (1925-1933)⁵⁴

Centrální otázkou byla intenzita růstu města, kterou Burgess považuje za následek protichůdných organizačních a dezorganizačních procesů, které, pokud jsou v rovnováze, udržují sociální řád a progres ve městě. Analogicky se tyto procesy dají přirovnat k fungování metabolismu lidského těla. Autor na základě pozorování vzorců osídlování, reorganizace a diferenciací uvnitř jednotlivých oblastí shledal, že určitá míra dezorganizace napomáhá sociální organizaci ve městě. Pokud však v krátkém čase dojde k rapidnímu nárůstu obyvatel, přesahujícímu míru přirozeného růstu, „sociální metabolismus“ města se narušuje, excesivně se zvyšuje zločinnost, nepořádek, chorobnost a další ukazatele sociální dezorganizace.⁵⁵

Ukazatelem intenzity růstu města není jenom pohyb rezidentů uvnitř městských zón, nýbrž mobilita, tedy změna v pohybu obyvatel. Mobilitu Burgess spojuje s dynamikou městského života, způsobující stav proměnlivosti ve způsobu života jednotlivce i komunit, a též s dobrodružstvím, nebezpečím a vzrušením z ní plynoucích.

⁵³ Převzato z BURGESS, E. W.: *The Growth of the City. An Introduction to a Research Project*. In PARK, R. E.; BURGESS, E. W.; McKENZIE, R. D.: *The City*, 1925, s. 55.

⁵⁴ Převzato z TIBBETTS, S. G.; HEMMENS, C.: *Criminological Theory. A Text/Reader*, 2010, s. 382-389.

⁵⁵ BURGESS, E. W.: *The Growth of the City. An Introduction to a Research Project*. In PARK, R. E.; BURGESS, E. W.; McKENZIE, R. D.: *The City*, 1925, s. 57.

Ty fungují jako stimulatory růstu opět analogicky s organizmem: Pokud organizmus ovládá vlastní reakce na stimulatory, jsou pro něj prospěšné a vedou jej k příznivému růstu. Když se však stimulatory vymknou kontrole organismu, jejich účinkem je dezorganizace. Vysoká mobilita doslova rozkládá primární kontrolu nad jednotlivci, jelikož zvyšuje intenzitu stimulací, což vede k amorálnímu, promiskuitnímu, a taktéž kriminálnímu způsobu života.

2.3. Teorie sociální dezorganizace C. Shawa a H. McKaye

V rozličných částech Chicaga pak sociologové Clifford Shaw a Henry McKay na základě statistických dat zkoumali sociální ukazatele, jako je míra delikvence mladistvých, záškoláctví, recidiva a kriminalita dospělých. V již klasické studii *Delikvence mladistvých a urbánní oblasti* (1942)⁵⁶ prezentovali, že jednotlivá zeměpisná prostředí si zachovávala konzistentní míru delikvence po mnoho let, resp. relativně vysokou nebo nízkou delikvenci a kriminalitu si tato místa zachovávala bez ohledu na to, jaký etnický nebo národnostní původ měli obyvatelé, kteří v rozličných dobách na daných místech žili.⁵⁷

Autoři nejvíce trestných činů zaznamenali ve druhé, přechodné zóně Burgessova koncentrického modelu města, která se vyznačovala invazí průmyslových struktur do rezidenčních oblastí. Dovedli, že příčinou delikvence, zejména skupinové delikvence stojící za většinou trestných činů mladistvých a mladých dospělých, musí být přetrvávající sociální charakteristiky komunit v daných oblastech.

⁵⁶ SHAW, C. R.; MCKAY, H. D.: *Juvenile Delinquency and Urban Areas*, 1942.

⁵⁷ Tím prakticky odmítli ideu sociálního Darwinizmu, podle které mají různé etnické skupiny vyšší či nižší tendence ke páčání kriminality podle kulturních charakteristik svých komunit. Shaw a McKay naopak argumentují, že míra kriminality závisí na vlastnostech prostředí, ve kterém komunita žije, ne na její kulturních specifikách. Jinak by určitá místa vykazovala různou míru kriminality v čase podle toho, která etnická nebo národnostní komunita je právě obývá. Autoři však zjistili opak – míra kriminality v místech, kde se v čase vystřídalo více různých komunit, ostala relativně konstantní. Viz TIBBETTS, S. G.; HEMMENS, C.: *Criminological Theory. A Text/Reader*, 2010, s. 389-390.

Střední a bohatší komunity se vyznačovaly podobností v postojích obyvatel ke konvenčním hodnotám, zejména k žádanému chování mládeže. Mladiství žijící v „dobrých“ lokalitách byli více společensky tlačeni do vykonávání konvenčních aktivit ve volném čase a jejich případné delikventní chování naráželo na aktivní odpor členů komunity. Bohaté komunity měly zároveň k dispozici zdroje pro institucionální dohlížení nad mládeží. Jejich členové se podíleli na dobrovolnických aktivitách v rámci komunitních center, farností, ženských klubů, sdružení rodičů žáků škol atp., prostřednictvím kterých taktéž udržovali a chránili společné hodnoty. Komunita jasně dávala najevo, že delikvence nepatří mezi akceptované vzorce chování a že to není integrální součást komunitního života.

Chudší oblasti vykazovaly mnohem širší diverzitu hodnot, od deviantních ke konvenčním, a protichůdné standardy a způsoby žádaného chování. „Deviantní hodnoty jsou symbolizovány skupinami a institucemi od gangů dospělých kriminálních zapojených do krádeží a prodeje kradeného zboží na jedné straně po kvazi-legitimní podnikání a vydíračské praktiky částečně anebo zcela kontrolující legitimní podnikání na straně druhé. Tedy v rámci jedné a té samé komunity může krádež znamenat něco dobrého a správného u určitých skupin a zase něco nemorálního, nevhodného a nežádoucího u jiných. V některých skupinách se bohatství a prestiž zajišťuje prokázáním schopností a odvahy v delikventním nebo kriminálním světě, zatímco u sousedící skupiny by se jakýkoliv pokus zajistit si vyznamenání tímto způsobem setkal s extrémním odsouzením. Dva konfliktní systémy ekonomické aktivity zde poskytují víceméně rovnocenné příležitosti k obživě a růstu. Důkazem úspěchu v kriminálním světě jsou přítomní dospělí pachatelé, jejichž oblečení a automobily jednoznačně ukazují, že prosperují v tom, co dělají. Hodnoty, o které se přichází, jakož i vysoká rizika s tím spojená, tak nejsou mladistvým zcela zjevné.“⁵⁸

Ve světě konfliktních hodnot mají mladiství problém vybírat si tak, aby se chovali podle očekávání svého okolí. V praxi jsou návyky a názory jednotlivců značně ovlivněny tím, do jaké míry tráví čas a postupně se identifikují s tou kterou skupinou.⁵⁹

⁵⁸ SHAW, C. R.; McKAY, H. D.: *Juvenile Delinquency and Urban Areas*, 1942, s. 171-172.

⁵⁹ Autoři poukazují na studii z roku 1928, podle které ze všech mladistvých, které soudil soud pro mladistvé v Cook County (město Chicago a okolí) v daném roce, bylo 81.8 % při páčání

V takové situaci však často dochází ke konfliktům. Jednotlivec může být odsouzen trestní justicí reprezentující konvenční hodnoty společnosti za čin, který v jeho vlastní komunitě není vnímán negativně, resp. k němu dostal mlčky souhlas. Delikventní skupina, jejíž je mladistvý členem, nad ním zároveň vykonává dohled, předává mu očekávané vzorce chování a postupně ho zasvěcuje do závažnější trestné činnosti.

„Ohledně skupinové delikvence se tedy dá říct, že z pohledu bezprostředního sociálního světa delikventa tento není nutně dezorganizovaný, nepřizpůsobivý či protisociální. V rámci hranic svého sociálního světa a ve smyslu jeho norem a očekávání může být vysoce organizovaným a dobře přizpůsobeným jedincem.“⁶⁰

Problém s konfliktem hodnot v chudých oblastech se dotýká i fungování rodin v nich žijících. Obvykle se od instituce rodiny očekává udržování konvenčních hodnot a jejich vštěpování členům mladší generace. Na jedné straně se však v místech s vysokou kriminalitou na páchání trestné činnosti často podílejí dospělí členové rodin, od kterých pak jejich děti přebírají nevhodné vzorce chování, a na straně druhé i rodiny žijící spořádaným životem mohou selhávat při vynucování konformního chování svých dospívajících dětí, jelikož ty jsou též pod silným sociálním vlivem delikventní skupiny (gangu), do které náleží a tráví s ní volný čas.

Nedá se ovšem říct, že by komunity s nízkým ekonomickým statusem byly samy o sobě deviantní. I v místech s nejvyšší mírou delikvence převažovali obyvatelé dodržující zákony a konvenční tradice. Vykazovaly však určité vlastnosti, které ovlivňovaly míru delikvence a způsobovaly tzv. sociální dezorganizaci – nezpůsobilost komunity vyjádřit a implementovat hodnoty jejích vlastních členů.

„Mělo by se mít na paměti, že i když tradice delikvence a kriminality může být v určitých komunitách obzvláště silná, tvoří jenom část ze systému hodnot komunity. ... dominantní tradice v každé komunitě je konvenční, dokonce i v těch s nejvyšším podílem delikventů. Tradičně konvenční hodnoty jsou ukotveny v rodině, církvi, škole a

trestné činnosti členy delikventní skupiny – gangu (u krádeží to bylo až 89 % mladistvých chlapců). Viz SHAW, C. R.; McKAY, H. D.: *Juvenile Delinquency and Urban Areas*, 1942, s. 173.

⁶⁰ SHAW, C. R.; McKAY, H. D.: *Juvenile Delinquency and Urban Areas*, 1942, s. 316.

množství jiných obdobných institucí a organizací. Jelikož dominantní tradice v komunitě je konvenční, existuje více lidí, kteří mají legální kariéry, než těch, kteří nalézají své karierní uplatnění v delikvenci a kriminalitě...⁶¹

Přístup Shawa a McKaye je možné postavit do přímé opozice s teoriemi kulturní deviace. Autoři předpokládají, že všechny rasové a národnostní skupiny mají konvenční kultury. Podle teorie sociální dezorganizace budou mít tyto skupiny nižší míru delikvence tehdy, když dokáží zachovat své tradiční kultury a udržovat strukturální integritu. Nezáleží tedy na „obsahu“ kulturních hodnot menšinové skupiny, jelikož každá národnostní či etnická menšina v hrubých rysech rozeznává, co je legální a co ilegální, ale na tom, nakolik se skupina dokáže organizovat tím způsobem, aby vykonávala dohled nad mladší generací.⁶²

Míra delikvence v Shawově a McKayově výzkumu korelovala zejména s ekonomickou silou obyvatel ve studovaných oblastech, s intenzitou mobility do a z těchto lokalit a s podílem etnických menšin v komunitách. Nejvyšší podíl zjištěných delikventů měly komunity sestávající z nejvíce znevýhodněných obyvatel města, komunity trpící nedostatkem zdrojů a příležitostí pro získání úspěchu nebo postavení v konvenční kultuře společnosti. Urbánní prostředí je charakteristické vysokou mírou neosobních vztahů, anonymitou, relativní svobodou a sníženou neformální kontrolou jednotlivců. V takovém prostředí se osobní status o to víc demonstruje ekonomickými úspěchy, zejména prezentací vnějších znaků majetnosti (oblečení, aut, obydlí atp.). Podle Shawa a McKaye může být zločin za těchto okolností vnímán jako „jeden z prostředků ... k získání, nebo k snaze o získání, ekonomických a společenských hodnot obecně idealizovaných v naší kultuře, které lidi za jiných okolností získávají konvenčními prostředky“.⁶³

⁶¹ Tamtéž, s. 320.

⁶² Srov. KORNHAUSER, R. R.: *Social Sources of Delinquency*, 1978, s. 65.

⁶³ Tamtéž, s. 319.

Vold⁶⁴ shrnuje tři základní poznatky Shawova a McKayova výzkumu:

„1) Fyzický charakter: Obytné oblasti s nejvyšší mírou delikvence byly nalezeny uvnitř anebo bezprostředně vedle oblastí s těžkým průmyslem a komerčními zónami. Tato sousedství měla nejvyšší počet opuštěných budov a jejich obyvatelstvo bylo na poklesu. Populační změny měly souviset s invází průmyslu do oblastí, která způsobovala pokles počtu budov vhodných k bydlení.

2) Ekonomický status: Nejvyšší míra delikvence byla nalezena v oblastech s nejnižším ekonomickým statusem, který byl určen na základě několika specifických faktorů včetně počtu rodin pobírajících sociální dávky, mediánu výše nájemného a procenta rodin vlastnících obytné domky. Tyto oblasti měly taktéž nejvyšší míru úmrtnosti novorozenců, aktuálních případů tuberkulózy a duševně nemocných ... ekonomické podmínky však nebyly samy o sobě příčinami těchto problémů ... ekonomické ukazatele vykazovaly, že oblasti s nejvyšší koncentrací těchto problémů měly nejnižší ekonomický status v porovnání s ostatními oblastmi ve městě. Tyto problémy tak zjevně souvisely s nejméně privilegovanými skupinami ve společnosti bez ohledu na aktuální ekonomickou situaci společnosti jako celku.

3) Kompozice populace: Oblasti s nejvyšší mírou delikvence konzistentně souvisely s vyšší koncentrací v cizině narozených a černošských hlav rodin. ... určité vnitroměstské oblasti ve druhé zóně měly dlouhodobě nejvyšší míru delikvence ve městě bez ohledu na to, že několikrát došlo k téměř celkové výměně populace v těchto oblastech. V roce 1884 bylo přibližně 90 procent obyvatel těchto oblastí německého, irského, anglického, skotského a skandinávského původu. Do roku 1930 tvořili 85 procent populace Češi, Italové, Poláci, Slované a jiní. I přes dramatické změny v etnické kompozici obyvatel mělo těchto osm oblastí nadále nejvyšší míru delikvence ve městě. Současně nedocházelo k růstu míry delikvence v oblastech, do kterých se stěhovaly starší imigrantské komunity.“

Jak již bylo vysvětleno výše, vysoká míra delikvence v etnicky heterogenních komunitách v Chicagu nebyla zapříčiněná nějakou „deviantní kulturou“ černošské

⁶⁴ BERNARD, T. J.; SNIPES, J. B.; GEROULD, A. L.: *Vold's Theoretical Criminology*. 6. vydání, 2009, s. 136-137.

menšiny či jiných etnických menšin, ale spíše vedlejším následkem skutečnosti, že tyto menšiny byly jedna po druhé disproportčně usídlovány v nejchudších a nejvíce znevýhodněných lokalitách. Shaw a McKay k tomu uvedli:

„Na základě [zjištěných] faktů jen stěží obстоjí domněnka, že faktory rasy, původu nebo národnosti samy o sobě vitálně souvisí s problémem delikvence mladistvých. Naopak, je nevyhnutelné dovodit, že výrazně vyšší podíl delikventů mezi dětmi černochů, cizinců a současných imigrantů úzce souvisí s existujícími rozdíly v jejich geografické distribuci v rámci města. Kdyby tyto skupiny byly nalezeny ve stejném poměru ve všech místních oblastech, existující rozdíly v relativním počtu chlapců postavených před soud z těchto různých skupin by se buď výrazně snížily anebo zcela vymizely.“⁶⁵

Nejchudší komunity, ve kterých neustále docházelo ke stěhování lidí s rozličným kulturním zázemím, byly „sociálně dezorganizované“. Existující vztahy se návalem nových přistěhovalců a invazí průmyslu a komerčních struktur rozpadaly, přičemž neexistovaly zdroje potřebné k tomu, aby mezi obyvateli vznikaly nové vazby a vztahy. Komunity tak nebyly schopny účinně dohlížet na své mladistvé, což následně vedlo k jejich delikventnímu chování.

V sociálně dezorganizovaných komunitách mohou vznikat „delikventně-kriminální subkultury“ s vlastními patologickými hodnotami a normami, kterým jsou vystaveni a osvojují si je mladiství z nejchudších komunit. Pro Shaw a McKaye to byla právě integrace do delikventních subkultur v nejvíce znevýhodněných oblastech, která zapříčiňovala vysokou míru delikvence mladistvých obyvatel.

⁶⁵ SHAW, C. R.; MCKAY, H. D.: *Juvenile Delinquency and Urban Areas*, 1942, s. 162-163.

2.4. Praktické implikace a ohlasy Chicagské školy

Chicagská škola se svým důrazem na studium prostředí ovlivnila vícero směrů v teoretické i praktické kriminologii. Již samotní autoři Shaw a McKay ve svém díle *Delikvence mladistvých a urbánní oblasti* navrhli několik východisek a návrhů pro prevenci delikvence mladistvých.

Prevence delikvence má vycházet ze tří bodů: (1) k významnému snížení delikvence ve velkých městech nedojde, pokud se nezlepší ekonomické a sociální podmínky dětí v lokalitách s vysokou mírou delikvence, (2) individualizované metody pro prevenci kriminality pravděpodobně nebudou úspěšné z obecného hlediska (rozuměj na úrovni městské lokality nebo celého města), a (3) preventivní programy by měly mít formu širších programů schopných zasáhnout celou komunitu a co nejlépe a nejefektivněji využít její institucionální a lidské zdroje, jelikož skupinová delikvence a kriminalita je v první řadě problémem samotné komunity, ve které se vyskytuje.⁶⁶

Autoři navrhli program komunitní akce, který by měl dodržovat několik základních bodů. V první řadě by měl fungovat na úrovni oblasti (*sousedství, neighborhood*), ve které komunita žije. Program by měli plánovat a implementovat místní obyvatelé a zaměstnanci programu by měli být také vybíráni z řad místních. Program by měl směřovat k tomu, aby se do prevence zapojily místní společnosti a organizace, aby se tak využily a koordinovaly komunitní zdroje při zapojení problémových členů komunity (mladistvých delikventů apod.) do konvenčních aktivit. Konečně je zapotřebí svěřit publicitu projektu místním lidem a ocenit je za aktivní podíl na řešení problému delikvence v komunitě.⁶⁷

Pod Shawovým vedením se v roce 1932 spustil *Chicago Area Project* sestávající z 22 komunitních center v šesti problémových oblastech. Centra koordinovala komunitní zdroje a financovala volnočasové aktivity. Projekt soustavně fungoval pod Shawovým vedením až do jeho smrti v roce 1957⁶⁸, avšak za celou dobu se mu

⁶⁶ SHAW, C. R.; MCKAY, H. D.: *Juvenile Delinquency and Urban Areas*, 1942, s. 321.

⁶⁷ Tamtéž, s. 322-326.

⁶⁸ Chicago Area Project jako program pro řešení problémů znevýhodněných komunit funguje do dnešní doby. Viz <www.chicagoareaproject.org>.

nepodařilo dostatečně zhodnotit, jaký měl dopad na snížení delikvence mladistvých, což byl jeho hlavní cíl při založení. Obdobný projekt proběhl ve městě Boston. Tříleté vyhodnocování Walterem Millerem vedlo v roce 1962 k závěru, že i přes výrazná pozitiva, která bostonský projekt přinesl, byl jeho dopad na snížení delikvence zanedbatelný. Analogicky se dá dovodit, že v této věci selhaly i jiné tehdejší iniciativy včetně původního chicagského projektu.⁶⁹

Shawovu a McKayovu koncepci dezorganizace znevýhodněných komunit oživila v roce 1978 kriminoložka Ruth Kornhauser v publikaci Sociální zdroje delikvence⁷⁰. Autorka poukázala na logický nedostatek Shawova a McKayova modelu. Podle jejich prvotní formulace existují dva kauzální řetězce:

1) Nedostatek ekonomických zdrojů a příležitostí, vysoká mobilita a kulturní heterogenita obyvatel dezorganizují komunitu, která → nedokáže efektivně kontrolovat mladistvé v ní žijící, → což vede k jejich delikventnímu chování (argument sociální dezorganizace, resp. argument kontroly).

2) V dezorganizované komunitě může (ale nemusí) vzniknout delikventně-kriminální subkultura, → do které se socializují mladiství jednotlivci, → což vede k jejich delikventnímu chování (argument delikventní subkultury).

Ve finální verzi formulace autoři oba argumenty spojují do jednoho nerekurzivního (kruhového) „smíšeného“ modelu, dle kterého „ve slumu, avšak nikde jinde, je silný delikventně-kriminální systém dostatečně autonomní na to, aby byl odpovědný za ‘převahu’ slumové delikvence“. Z etiologického pohledu tedy ohledně delikvence v nejchudších oblastech autoři upřednostňují tezi, že její příčinou je působení delikventní subkultury, před významem samotné skutečnosti dezorganizace, čímž však podle Kornhauserové logicky popírají argument kontroly, protože zaměňují příčiny s následky. Není totiž možné přeskočit krok selhání kontroly – vytvořit bezprostřední kauzální nexus mezi vystavením se vlivu subkultury a delikventním

⁶⁹ BERNARD, T. J.; SNIPES, J. B.; GEROULD, A. L.: *Vold's Theoretical Criminology*. 6. vydání, 2009, s. 136-137. Cituje MILLER, W.: The Impact of a 'Total-Community' Delinquency Control Project. *Social Problems*, 1962, 10, s. 168-191.

⁷⁰ KORNHAUSER, R. R.: *Social Sources of Delinquency*, 1978.

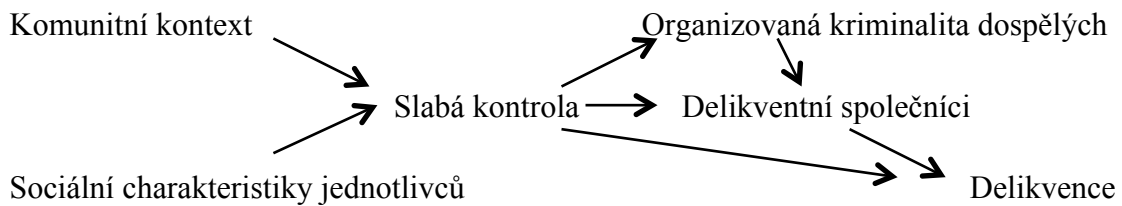
chováním – jelikož se pak nedá vysvětlit proč se většina (mladých) lidí žijících v dezorganizovaných komunitách s delikventní subkulturou přece chová konformně. I integrace do delikventní subkultury v první řadě vyžaduje neexistenci účinné kontroly nad jednotlivcem, která by mu v tom zabránila. Tedy příčinou delikvence musí být sociální dezorganizace komunity bez ohledu na to, či v ní působí anebo nepůsobí delikventní subkultury.

Autorka navrhla rekurzivní model komunitní kontroly, ve kterém hraje klíčovou úlohu nedostatečná kontrola: „V součtu, úhrnné charakteristiky obyvatel komunit způsobují rozdílnou míru sociální dezorganizace, která vede k více či méně slabým kontrolním mechanismům, které způsobují rozdíly v míře delikvence. Nedostatečná kontrola v komunitě může taktéž vést ke koncentraci dospělých pachatelů a k možnosti vzniku organizované zločinecké skupiny dospělých v dezorganizované komunitě. Dospělí profesionální kriminálníci mohou, ale nemusí být původním výtvozem kteréhokoliv slumu, v obou případech však slabá komunita nedokáže odporovat vzniku organizovaného zločinu na jejím území. Přítomnost dospělých pachatelů, organizovaných nebo neorganizovaných, může vést k tomu, že kriminalita je nápadnější a mladiství žijící ve slumu mají víc informací a větší přístup k možnostem, jak se do ní zapojit. Tento výklad Shawovy a McKayovy teorie kontroly je schopný vysvětlit delikvenci ve slumu bez potřeby použití jejich teorie ‘kulturního přenosu’, která vyžaduje pochybné domněnky o autonomii delikventních gangů s delikventní subkulturou.“⁷¹ K podobnému závěru o významu sociální dezorganizace došli v roce 1982 také Bursik a Webb⁷², kteří se ve svém výzkumu zaměřili na problematiku komunitní stability (resp. nestability) jako faktoru významného pro míru delikvence.

⁷¹ Tamtéž, s. 81-82.

⁷² Viz BURSİK, R. J.; WEBB, J.: Community Change and Patterns of Delinquency. *American Journal of Sociology*, 1982, 88, s. 24-42.

Sociální dezorganizace

*Rekurzivní model kontroly*⁷³

Koncepci sociální dezorganizace rozpracoval významný současný americký sociolog a profesor Harvardovy univerzity Robert Sampson ve studiích o sociálním kapitálu a kolektivní účinnosti (*collective efficacy*) komunit.⁷⁴ Kriminologický výzkum na úrovni komunit se má podle autora na rozdíl od individuálního zaměření na kriminální chování jednotlivců zaměřovat na ty charakteristiky obytných čtvrtí (*neighborhoods*), měst či regionů, které vedou k vysoké míře kriminality, a navrhopvat veřejné politiky pro její snížení. Vedle základních tří ukazatelů známých z práce Shawa a McKaye – chudoba a ekonomické znevýhodnění, vysoká mobilita a změny v komunitě a heterogenita v etnickém složení komunity – z empirických výzkumů z posledních desetiletí dále vyplývají další ukazatele jako vysoká hustota obydlí a podíl rozvrácených rodin (rodinných vztahů) v komunitě.⁷⁵

Sociální dezorganizaci Sampson definuje jako „neschopnost komunitní struktury uvědomit si hodnoty svých obyvatel a udržovat efektivní sociální kontrolu“⁷⁶. Klíčovou rolí pro organizaci komunity spatřuje v pevnosti a hustotě sítí sociálních vztahů mezi jejími členy. „Sociální sítě mezi dospělými a dětmi v komunitě jsou obzvlášť důležité při posilování schopnosti kolektivní socializace a dohledu. Centrálním pro tento argument je koncept *sociálního kapitálu*. Jak uvádí Coleman, sociální kapitál je vytvořen, když vztahy mezi lidmi vedou k akci, ‘umožňujíc dosáhnout určité cíle, které by bez něho nebyly možné’. Naopak fyzický kapitál lze nalézt v pozorovatelné hmotné

⁷³ Převzato z KORNHAUSER, R. R.: *Social Sources of Delinquency*, 1978, s. 69.

⁷⁴ Viz SAMPSON, R.: *The Community*. In PETERSILIA, J.; WILSON, J. Q. a kol.: *Crime*, 1995, s. 193-216.

⁷⁵ Tamtéž, s. 194-198.

⁷⁶ Tamtéž, s. 198.

formě a lidský kapitál ve schopnostech a znalostech získaných jednotlivcem. Sociální kapitál je těžko uchopitelný, jelikož je společenským dobrem zakotveným ve struktuře sociálních sítí⁷⁷.

Koncept sociálního kapitálu, resp. jeho nedostatek, pak autor přímo propojuje se stavem sociální dezorganizace komunity, která nejenom vede k vyšší míře delikvence a kriminality, ale zároveň se kriminalita zpětně odráží v tom, že zhoršuje ekonomický a sociální stav komunity, kvalitu bydlení a podnikání, rodinné a sousedské vazby a celkově negativně dopadá na složení místní populace.

V citované práci o komunitě Sampson⁷⁸ navrhnul několik základních postupů pro veřejné politiky na komunitní úrovni, které by měly být přímo zaměřené na snížení kriminality a delikvence. Společně se dají označit heslem „měnit místa, ne lidi“.

1) Prvním úkolem je identifikovat „horká místa“ pro kriminalitu pomocí mapovacích a statistických metod a proaktivně na nich působit při výkonu policejních činností (místo zaměření na jednotlivce nebo rodiny).

2) Je zapotřebí redukovat sociální nepořádek a aktivně potírat přestupky ve veřejném prostoru (pití alkoholu, znečišťování, prostituce atp.). Sampson odkazuje na teorii rozbitých oken autorů Wilsona a Kellinga, přičemž zdůrazňuje, že sociální nepořádek nejen zvyšuje strach ze zločinu, ale také vede k sociální dezorganizaci a potažmo k vyšší míře závažnější kriminality.

3) Sociálně dezorganizovaná komunita nedokáže efektivně kontrolovat chování svých mladistvých. Pro prevenci delikvence je nutné posilovat sociální organizovanost obyvatel prostřednictvím rozvoje sociálního kapitálu a posilování neformální sociální kontroly. To se dá dosáhnout zejména programy pro využití volného času mladistvých na smysluplné rekreační a edukativní aktivity se zapojením dospělých členů komunity.

⁷⁷ Tamtéž, s. 199. Autor cituje COLEMAN, J. S.: *Social Capital in the Creation of Human Capital. The American Journal of Sociology*, 1998, 94, s. 98; COLEMAN, J. S.: *Foundations of Social Theory*, 1990, s. 304.

⁷⁸ SAMPSON, R.: *The Community*. In PETERSILIA, J.; WILSON, J. Q. a kol.: *Crime*, 1995, s. 207-214.

4) V nejvíce znevýhodněných oblastech je zapotřebí stabilizovat situaci s bydlením, zapojit obyvatele do správy sociálních obydlí, umožnit jim získat sociální byty do vlastnictví a pomoci jim při jejich revitalizaci. Je taktéž nevyhnutelné přísně vynucovat pořádek v sociálních obydlích a neumožnit tak jeho další zpustnutí.

5) Výzkumy i běžná praxe ukazují, že koncentrace (segregace) znevýhodněných skupin do určitých lokalit z dlouhodobého hlediska problém s delikvencí a kriminalitou jenom zvětšuje. Řešením podle Sampsona je rozptýlení již existujícího sociálního bydlení do rozličných městských částí, a taktéž rozptýlení nové výstavby pro nejslabší sociálně-ekonomické skupiny do širšího prostoru.

6) Posilování sociální organizovanosti nejhudších oblastí napomáhá udržování a budování zařízení veřejných služeb (zdravotnictví, sanita, hasiči atp.).

7) Nízký ekonomický status, rozvrácené rodiny, vysoká mobilita a hustota v obývané lokalitě jsou faktory úzce související s nedostatečnou výchovou a zanedbanou výživou dětí, jakož i s vysokým rizikem jejich fyzického, psychického či sexuálního zneužívání. S tím je spojené vysoké riziko delikvence a jiných negativních dopadů v životě dospívajících mladých lidí. Prevence těchto rizik se na komunitní úrovni dá dosáhnout intervencemi na podporu perinatální zdravotní péče o těhotné ženy, jakož i péče o novorozence, a taktéž programy společensky orientovaného rodinného managementu (např. trénink v péči o malé děti, finanční gramotnost, řešení konfliktů v rodině, zvládání stresových situací atp.).

8) Konečně je zapotřebí mobilizovat zdroje v komunitě, posílit účast obyvatel na veřejném životě a na rozhodování o otázkách týkajících se jejich oblasti, integrovat místní instituce do rozhodovacích struktur na úrovni města a rozvíjet vztahy mezi sousedstvími a v ní působícími veřejnými institucemi a soukromými organizacemi.

Na základě dalších empirických výzkumů a pozorování Sampson s kolegy formuloval tezi o kolektivní účinnosti (*collective efficacy*) komunity – schopnosti udržet pořádek na veřejných místech⁷⁹ – jako klíčové vlastnosti komunity udržující nízkou

⁷⁹ SAMPSON, R.; RAUDENBUSH, S. W.; EARLS, F.: Neighborhoods and Violent Crime: A Multilevel Study of Collective Efficacy. *Science*, 1997, 277, s. 918-924.

míru delikvence a kriminality v jejím prostředí. Kolektivní účinnost pramení ze soudržnosti členů komunity, jejich vzájemné důvěry a sdílené ochoty zasáhnout ve prospěch společného blaha. V podstatě tak jde o protiklad sociální dezorganizace. Sociální kapitál – tedy síla sociálních vazeb a sítí – podporuje kolektivní účinnost, ale sám o sobě není dostatečný pro výkon kontroly nad veřejným prostorem. K sociálnímu kapitálu jako potenciálnímu zdroji pramenícímu ze vzájemných vazeb lidí musí přistoupit sdílené očekávání, že členové komunity zasáhnou v případě potřeby. Sampson na empirických studiích prokazuje, že sousedství s vysokou kolektivní účinností vykazují stabilně nízkou míru násilné trestné činnosti.⁸⁰

Úroveň kolektivní účinnosti v komunitě ovlivňují podle Sampsona čtyři ukazatele: (1) ekonomická stratifikace a segregace nejvíce znevýhodněných skupin, (2) hustota sociálních vztahů, (3) civilní struktury a organizace a (4) ekologie rutinních činností a vzorce chování v prostředí. Kolektivní účinnost závisí na jejich působení s ohledem na prostorovou blízkost a hustotu všech relevantních vztahů, přičemž je zapotřebí též zohlednit působení vlivů přesahujících komunitní úroveň – městské a státní veřejné politiky distribuce a alokace zdrojů atp.⁸¹

Na základě více než desetiletí výzkumu sousedství a komunit města Chicago Sampson publikoval monografii *Americké velkoměsto: Chicago a přetrvávající efekt okolí* (2012), ve které reinterpretoval poznatky Chicagské školy pro současnou situaci ovlivněnou trendy globalizace a kulturní homogenity a na podkladě empirických dat zdůraznil přetrvávající význam komunitních charakteristik, resp. jejich odlišností, pro míru kriminality a delikvence, jakož i dalších významných sociálních faktorů, v rozdílných urbánních prostředích.⁸²

Doposud byly představeny teorie zaměřené na charakteristiky komunity jako místa soužití lidí, jejich sociálně-ekonomického statusu, vzájemného provázání a jejich

⁸⁰ SAMPSON, R.: *How does community context matter? Social mechanisms and the explanation of crime rates*. In WIKSTROM, P. O.; SAMPSON, R. a kol.: *The Explanation of Crime. Context, Mechanisms and Development*, 2009, s. 39-41.

⁸¹ Tamtéž, s. 44-46.

⁸² SAMPSON, R.: *Great American City: Chicago and the Enduring Neighborhood Effect*, 2012.

aktivit. Jinou větev vývoje koncepce vztahu prostředí se společností můžeme spatřovat v zaměření na fyzické vlastnosti urbánního prostředí a jejich dopad na kriminalitu.

Environmentální přístup Chicagské školy inspiroval novinářku Jane Jacobs při studiu vztahu urbánního designu a kriminality v komunitách uvnitř amerických velikoměst. Koncepci urbánního designu pro účel prevence kriminality dále rozpracovali kriminolog C. Ray Jeffery a architekt Oscar Newman (viz 7. kapitolu). Obrat od osobních charakteristik pachatele směrem k vlivu prostředí na chování jednotlivce, je centrálním motivem environmentálních kriminologických teorií, o kterých bude podrobně pojednáno v následující teoretické pasáži.

3. Racionalita v páchání kriminality

3.1. Úvodem ke koncepci racionální volby v teoretické kriminologii

Uvažování o ideji svobodné volby ve vztahu k dodržování právních norem provází lidstvo od nepaměti. Zmínky o svobodném lidském rozhodování a chování nalézáme v biblických příbězích, myšlenkách starověkých filozofů či dílech středověkých učenců. Kupříkladu, již Starý zákon ohledně koncepce svobodné volby ve vztahu k dodržování zákona doslovně uvádí, že „[Pán] sám na počátku stvořil člověka a ponechal mu možnost vlastního rozhodování.“⁸³

Klasici osvícenství z konce 18. a začátku 19. století mluví o racionalitě, svobodě a individuální odpovědnosti jednotlivců porušujících zákon. Obhajovali zásadní reformy systémů trestní justice v Evropě na základě principu „utility“, tedy „morální a ekonomické analýzy nákladů a zisků jako standardu pro posouzení efektivnosti a morální obhájitelnosti určité strategie trestní justice“⁸⁴. Princip utility byl vytvořen jako měřítko racionality, férovosti a efektivity trestních zákonů, orgánů trestní justice, jejich politik a praktické činnosti. Motivaci pro páchání trestné činnosti kriminologové klasické školy spatřovali vesměs v rozumové kalkulaci při uplatňování vlastních zájmů. Jak uvádí Brantingham a Jeffery,⁸⁵ „vzorce v páchání kriminality byly původně vnímány jako výsledky rozdílů v rozložení příležitostí k trestným činům a rozdílů mezi právními normami a efektivitou výkonu trestní justice“.

S nástupem pozitivistického paradigmatu v kriminologii v průběhu 19. století se pozornost přesouvá k dispozicím pachatele, k určitým nepříznivým faktorům a vlastnostem, které některé osoby pobízí k trestné činnosti. V přímém opaku ke klasické škole pozitivisti nahlíží na kriminální chování jako na často nevypočitatelné a dokonce i

⁸³ BIBLE. Kniha Sírachovcova, 15:14. Český ekumenický překlad. Dostupné online: <www.biblenet.cz>

⁸⁴ BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *The Dimensions of Crime*. In BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P. a kol.: *Environmental Criminology*, 1981, s. 9 (citace autorů opomenuty).

⁸⁵ BRANTINGHAM, P.; JEFFERY, C. R.: *Crime, Space, and Criminological Theory*. In BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P. a kol.: *Environmental Criminology*, 1981, s. 233.

iracionální, determinované různými biologickými, psychologickými a sociálními faktory. Brantingham a Jeffrey⁸⁶ kritizovali, že pozitivizmus zredukoval kriminologii na empirické zkoumání determinantů trestné činnosti, přičemž záměrně opomenul věnovat pozornost platným zákonům, obětem trestné činnosti a volbě cílů při páchání trestné činnosti, jakož i vlivu místa na kriminální chování.

Důraz na racionální rozhodování pachatelů se v teoretické kriminologii objevuje v druhé polovině 20. století na mikro-analytické úrovni tzv. environmentální perspektivy, tj. kriminologická koncepce studující vliv prostředí (*environment*) na páchání trestné činnosti. Environmentální kriminologie čerpá z kořenů urbánně-ekologického směru Chicagské školy (2. kapitola) a zaměřuje se na kriminální události v kontextu místa a času. Zločin nenahlíží jako sociálně patologický jev ale jako fenomén spojen s prostředím, ve kterém se odehrává. Základní premisy environmentální kriminologie jsou, že (1) okamžité prostředí vytváří „situační faktory“, které významně ovlivňují lidské chování; (2) kriminalita se v prostoru nevyskytuje náhodně, nýbrž je koncentrována kolem kriminogenních prostředí, která poskytují příležitosti ke zločinu; a (3) analýza vzorců zločinu v daných prostředích má význam pro kontrolu a prevenci kriminality.⁸⁷

Mikro-analytická úroveň environmentálního přístupu se zaměřuje na studium situačních dynamik páchání trestného činu a modelů rozhodovacích procesů pachatele v reakci na podněty okamžitého prostředí, tedy místa činu. Vychází z koncepce „behaviorální specifický“, dle které „způsob jednotlivcova chování se dramaticky liší od jedné situace k druhé v závislosti na povaze vlivů okamžitého prostředí“⁸⁸.

Největší zásluhu na obrácení pozornosti teoretických kriminologů a praktiků trestní justice a kriminální prevence na význam okamžitého prostředí má práce britského psychologa a kriminologa Ronalda V. Clarkea. Profesor Clarke působil v letech 1968 až 1984 v Útvaru pro výzkum a plánování na britském ministerstvu vnitra

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L.: *Environmental criminology and crime analysis: situating the theory, analytic approach and application*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 2.

⁸⁸ Tamtéž, s. 7. Odkazuje na MISCHEL, W.: *Personality and Assessment*, 1968.

(*Home Office*), kde se podílel a později přímo vedl vytváření vládních politik a strategií pro prevenci kriminality. Stal se aktivním kritikem dispozičních (pozitivistických) teorií, které kladly důraz na potlačování dispozic jednotlivců k delikventnímu chování, neboť tyto teorie selhávaly v praktickém potírání kriminality.

Místo vzdálenějších příčin nebo determinantů páčání trestné činnosti Clark navrhoval zaměření na situační vlastnosti místa činu a jejich „přímý a okamžitý“ vztah ke kriminálnímu jednání.⁸⁹ Dlouhodobé, nákladné a ne příliš konkrétní způsoby rehabilitace a reedukace pachatelů měly být dle Clarkea více nahrazovány opatřeními situační prevence zločinu, která považoval za více způsobilá k snižování v té době rostoucí míry kriminality. Svůj pohled zakládal na premise, že zločin je „výsledkem bezprostředních voleb a rozhodnutí pachatele“⁹⁰, který po tom, co si spočítá náklady a přínosy situace, případně využije příležitost, která se před ním vyskytla.⁹¹

Původně byl popsán situační přístup využíván pouze jako praktická taktika pro potírání určitých druhů kriminality. Teoretický základ pro tuto taktiku, popisující a vysvětlující kriminální jednání, však v této době ještě neexistoval.⁹² Situace se změnila v polovině 80. let, kdy byla publikována esej Dereka Cornishe a Ronalda Clarkea *Modeling Offenders' Decisions: A Framework for Research and Policy*,⁹³ a následně editovaná sbírka *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*.⁹⁴ V teoretické kriminologii se tak opět objevila paradigmatu klasické školy, což podnítilo řadu následných empirických studií, vývoj v teorii – zejména integraci teorie racionální volby s teorií rutinních aktivit kriminologa Marcuse Felsona ve

⁸⁹ CLARKE, R. V.: Situational Crime Prevention: Theory and Practice. *British Journal of Criminology*, 1980, 20(2), s. 139.

⁹⁰ Tamtéž, s. 138.

⁹¹ Viz též MAYHEW, P.; CLARKE, R. V.; STURMAN, A.; HOUGH, M.: *Crime as opportunity*, 1976.

⁹² TRASLER, G.: *Conscience, Opportunity, Rational Choice, and Crime*. In CLARKE, R. V.; FELSON, M. a kol.: *Routine Activity and Rational Choice*, 1993, s. 307.

⁹³ CLARKE, R. V.; CORNISH, D.: *Modeling Offenders' Decisions*. In TONRY, M.; MORRIS N. a kol.: *Crime and Justice; Volume 6*, 1985, s. 147-185.

⁹⁴ CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986.

sborníku *Routine Activity and Rational Choice*⁹⁵ – ale takéž intenzivní dialog s kritiky ze zejména levicového kriminologického spektra. Koncem 90. let již diskuze o teorii racionální volby stagnuje.

Určitou revizi a návrhy pro další rozvoj teorie nalezneme ve sborníku *Rational Choice and Criminal Behavior*⁹⁶ z roku 2002 editovaném Piquerem a Tibbettsem. V dnešní době však můžeme pozorovat, že zastánci racionální volby, kteří původně v teoretické rozpravě tento koncept obhajovali, postupem času upustili od jeho dalšího prohlubování a obhajování a začali se více zaměřovat na praktické oblasti s ním spojené, jakož i na empirický výzkum páčání jednotlivých druhů trestné činnosti.

Do analytické kriminologie uvedli koncepci mapování kriminality, analýzu „horkých míst“ či analýzu opakované viktimizace (*repeat victimisation*)⁹⁷. V praktických preventivních činnostech se zaměřují zejména na situační prevenci zločinu, jakož i na jiná praktická opatření, např. design prostředí či design produktů, a taktiky policejních činností, zejména problémově orientovaná policejní činnost a policejní zpravodajská činnost⁹⁸. Vývoj v těchto směrech vedl k založení nové disciplíny pojmenované věda o zločinech (*crime science*), o které bude pojednáno dále.⁹⁹

Jak již bylo uvedeno, teorie racionální volby představuje návrat k paradigmatu klasické školy o svobodném a racionálním jednotlivci. Kritici racionálního přístupu řadí tuto teorii pod neoliberální paradigma, které více či méně dominuje veřejným politikám

⁹⁵ CLARKE, R. V.; FELSON, M.: *Routine Activity and Rational Choice. Advances in Criminological Theory: Volume 5*, 1993.

⁹⁶ PICQUERO, A.; TIBBETTS, S. a kol.: *Rational Choice and Criminal Behavior: Recent Research and Future Challenges*, 2002.

⁹⁷ Viz FARRELL, G.; PEASE, K. a kol.: *Repeat Victimization. Crime Prevention Studies, Volume 12*, 2001; FARRELL, G.; PEASE, K.: *Repeat victimisation*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, P. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 117-135.

⁹⁸ Viz RATCLIFFE, J. H.: *Intelligence-Led Policing*, 2008; RATCLIFFE, J. H.: *Intelligence-led policing*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, P. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 263-282.

⁹⁹ LAYCOCK, G.: *Defining crime science*. In SMITH, M. J.; TILLEY, N.: *Crime Science: New approaches to preventing and detecting crime*, 2005, s. 3-26; TILLEY, N.; LAYCOCK, G.: *From Crime Prevention to Crime Science*. In FARRELL, Graham; ROWERS, K.; TOWNSLEY, M. a kol.: *Imagination for Crime Prevention*, 2007, s. 19-39.

vyspělých zemí od 90. let 20. století. Jock Young,¹⁰⁰ významný britský levicový kriminolog, uvádí, že „kriminologie zastávaná teorií racionální volby s jejími obrazy oportunistu a kontroly je jednoduše kriminologií neoliberalizmu, a její tvrzení jsou limitovaná na ty, která vyobrazují společnost jako složenou na základě smluvních vztahů vlastních tržnímu prostředí“.

Young a další jeho kolegové vytvořili směr tzv. kulturní kriminologie (*cultural criminology*)¹⁰¹, která stojí v názorové opozici k teoretikům racionální volby ohledně základní, etiologické otázky teoretické kriminologie. Překračování zákona podle kulturních kriminologů často tkví v impulzech vlastních současné kultuře, tzv. expresivní činy se nedají jednoduše vysvětlit pomocí kalkulu zisků a ztrát teorie racionální volby.

Pro názornost myšlenkového střetu mezi kulturní kriminologií a teorií racionální volby dobře slouží akademický diskurz mezi profesorem Haywardem a profesorem Farrellem. Hayward¹⁰² argumentuje, že byť teorie racionální volby a s ní provázaná situační prevence mohou dostatečně vysvětlit a účinně předcházet určité části majetkové trestné činnosti, jsou nevhodnými prostředky pro porozumění a předcházení tzv. expresivnímu, emocionálnímu, neboli z pohledu kalkulu zisků a ztrát iracionálnímu chování, jako např. nárazové pití alkoholu (tzv. *binge drinking*) a s ním spojené vulgární, násilní chování. Hayward taktéž upozorňuje na to, že některá opatření situační prevence fungují zcela kontraproduktivně, jelikož přitahují pozornost pachatelů aktivně vyhledávajících riziko a adrenalinové situace. Za nezbytné proto považuje studium vlivu emocí na rozhodování pachatelů.

¹⁰⁰ YOUNG, J.: Merton with Energy, Katz with Structure: The Sociology of Vindictiveness and the Criminology of Transgression. *Theoretical Criminology*, 2003, 7(3), s. 392.

¹⁰¹ Srovnaj publikace PRESDEE, M.: *Cultural Criminology and the Carnival of Crime*, 2000; FERRELL, J.; HAYWARD, K. J.; MORRISON, W.; PRESDEE, M. a kol.: *Cultural Criminology Unleashed*, 2004; FERRELL, J.; HAYWARD, K. J.; YOUNG, J.: *Cultural Criminology: An Invitation*, 2008.

¹⁰² HAYWARD, K.: Situational Crime Prevention and its Discontents: Rational Choice Theory versus the 'Culture of Now'. *Social Policy and Administration*, 2007, 41(3), s. 232-250.

V odpovědi na tuto kritiku Farrell¹⁰³ poukazuje na to, že „expresivní kriminalita zapadá do rámce racionální volby a existuje řada relevantních opatření situační prevence použitelných na Haywardovy [příklady] expresivních zločinů“¹⁰⁴. Podle Farrella „vlastní ekonomické zájmy“ v modelu racionální volby neoznačují jenom monetární zisky (resp. náklady neznamenají jenom peněžité výdaje), nýbrž též tzv. psychologické (nehmotné) přínosy – vzrušení, pocit dominance, sebe prezentace atp. Tzv. „iracionální“ zločiny jsou taktéž výsledkem byt' rychlého či impulzivního, ale přece rozumového rozhodovacího procesu. Ohledně konkrétního fenoménu nárazového pití alkoholu navrhuje místo neurčité „kulturní“ analýzy studovat problém z pohledu poptávky a nabídky – dostupnosti a ceny alkoholu, opatření v barech atp. Podobně je možné postupovat i v dalších případech expresivní, emocionální, resp. na první pohled iracionální kriminality.

Hayward následně v duplice kritizoval Farrellův „instrumentální“ přístup k prevenci kriminality a shrnul postoj kulturní kriminologie ke koncepci racionální volby a její obecné aplikovatelnosti na veškerou trestnou činnost: „...kulturní kriminologové pevně věří, že kriminalita se nedá vyléčit jednoduchým používáním více a více opatření teorií racionální volby inspirované situační prevence zločinu. Kriminalita je sociálně i kulturně příliš komplexní a kriminální motivace příliš ovlivněná širšími sociálními aspekty a ekonomickými zájmy. Zločin a zločinnost tedy není možné – jak implikuje Farrell – jednoduše porovnat se srdeční nemocí. Bohužel neexistují žádné kriminologické ‘solničky’, které by se dali odstranit ze stolů. Kdyby to jen bylo tak snadné...“¹⁰⁵

Druhá oblast kritiky se dotýká etických problémů spojených s praktickými implikacemi teorie racionální volby, zejména v oblasti situační prevence kriminality a kriminální predikce (resp. predikce rizika), což jsou koncepty, které za poslední roky získávají čím dál větší pozornost ze strany preventistů z praxe i veřejných činitelů

¹⁰³ FARRELL, G.: Situational Crime Prevention and Its Discontents: Rational Choice and Harm Reduction versus ‘Cultural Criminology’. *Social Policy and Administration*, 2010, 44(1), s. 40-66.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 9.

¹⁰⁵ HAYWARD, K.: A Response to Farrell. *Social Policy and Administration*, 2012, 46(1), s. 21-34.

ovlivňujících politiky prevence kriminality. Jednu z prvních systematických kritik situační prevence z etického a společenského pohledu můžeme najít v publikaci *Ethical and Social Perspectives on Situational Crime Prevention*¹⁰⁶, v podstatě však jde v první řadě o vymezení základních okruhů problémů a úskalí pro další diskuzi.

Podobně se paradigmatu racionální volby vnímající zločin jako „racionální odpověď na příležitost“ a jeho dopadu na současné a budoucí trendy v bezpečnostních politikách a opatřeních kriticky věnuje Lucia Zedner. Podle ní „[presumpce] úzce pojatého konceptu vlastního zájmu, který vede všechny občany a u každého předpokládá otevřenost k pokušení, ... nás všechny staví mimo důvěryhodnost a implicitně nás nutí k tomu, že nemáme druhým důvěřovat.“¹⁰⁷ Zedner uvádí, že tento přístup v současné době dominuje v technice odhadování rizika, což následně vede k větší poptávce po soukromých bezpečnostních službách a opatřeních, a též k fenoménu masové „prizonizace“ (tj. negativní působení vězeňského prostředí na vězněné osoby).

Následující pasáže této kapitoly nabízí podrobný kritický rozbor teorie racionální volby v kriminologii, její přínosy zejména v oblasti praktické kriminologie (prevence a detekce kriminality), jakož i teoretická a praktická úskalí či nedostatky s ní spojené.

Úvodem je praktické uvést základní body teorie racionální volby. Vzhledem ke skutečnosti, že se tato teorie v kriminologické diskuzi rozvíjí již tři desetiletí, je nabíledni vycházet z jednoho z aktuálnějších ucelených popisů, jak byl prezentován v kolektivní monografii *Environmental Criminology and Crime Analysis*¹⁰⁸:

„Perspektiva racionální volby poskytuje [ucelenou] teorii pro praxi [prevence kriminality]. Místo nahlížení na kriminální chování jako na výsledek stabilních kriminálních motivací, [tato perspektiva] považuje touhy, preference a motivy pachatelů

¹⁰⁶ VON HIRSCH, A.; GARLAND, D.; WAKEFIELD, A.: *Ethical and Social Perspectives on Situational Crime Prevention. Studies in Penal Theory and Penal Ethics*, 2000.

¹⁰⁷ ZEDNER, L.: Too much security? *International Journal of the Sociology of Law*, 2003, 31(3), s. 171.

¹⁰⁸ WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008.

a potenciálních pachatelů za podobné těm, které má každý z nás, a dále je nahlíží v neustálé interakci s bezprostředními příležitostmi a zábranami, které způsobují, posilují nebo někdy omezují kriminální chování. Vzhledem k tomu, že v jejím jádru jsou koncepce volby, rozhodování, orientace na moment a význam kriminální události (*crime event*) pro pokračování v kriminální činnosti, úspěšné spáchání trestného činu vede k rozvoji kriminálního životního stylu a selhání k omezení nebo obměnění kriminální aktivity, nebo k upuštění [od ní].¹⁰⁹

Perspektiva racionální volby je založena na šesti základních konceptech.¹¹⁰

1) U kriminálního chování se presumuje rozvaha a účelovost, tedy zaměření na získání určitého zisku, například peníze nebo jiné hmotné předměty, sexuální uspokojení, moc, respekt a obdiv, vzrušení a jiné.

2) Kriminální chování je jako každé jiné lidské chování ve všeobecnosti „racionální“, a to v tom smyslu, že „jednotlivci na základě svých motivů a cílů ... usilují o výběr nejlepších dostupných prostředků k jejich dosažení“¹¹¹. Ovšem takto pojatá racionalita je nedokonalá, limitována osobnostními charakteristikami pachatele, jako jsou jeho znalosti, schopnosti a zkušenosti, a okolnostmi na místě činu, např. nedostatkem času, nečekaným výskytem náhodného svědka atp.

3) Stejně jako jsou jednotlivé trestné činy páčány různým způsobem, různí se i „motiv, účel a prospěchy“¹¹² u jednotlivých pachatelů a rozhodovací procesy pachatelů reflektují tyto odlišnosti. Při studiu rozhodování pachatelů je proto zapotřebí reflektovat tyto specifčnosti (*crime-specific approach*).

4) Rozhodnutí pro páčání určité trestné činnosti je nutno odlišit od rozhodování během páčání konkrétního skutku (*crime event*).

¹⁰⁹ CORNISH, D.; CLARKE, R. V.: *The rational choice perspective*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 21.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 24-29.

¹¹¹ Tamtéž, s. 25.

¹¹² Tamtéž, s. 26.

5) Perspektiva racionální volby rozeznává tři fáze zapojení se (*involvement*) do trestné činnosti – iniciace, habituace a upuštění, – které mají své specifické rozhodovací procesy.

6) Podobně jako u fází zapojení se do trestné činnosti i páčání konkrétního skutku má být analyzováno jako sekvence určitých kroků, u kterých musí pachatel postupně učinit konkrétní specifická rozhodnutí k tomu, aby skutek spáchal.

3.2. *Klasická škola a její pohled na racionální charakter jednotlivce*

Před přistoupením k hlubší diskuzi o konceptu racionální volby v soudobé kriminologii je nutno krátce se vrátit k jeho kořenům z doby osvícenské právní filozofie, abychom porozuměli myšlenkovým zdrojům, na které dnes odkazují zastánci racionální volby. Je však zapotřebí hned z úvodu zdůraznit známou skutečnost, že myšlenky a ideje klasiků evropského osvícenství, konečně jako všech filozofů, se musí vnímat v kontextu politického, sociálního a kulturního prostředí a doby, ve které vznikaly.

Z myšlenek osvícenců ohledně fenomenologie a etiologie kriminality je patrně nejdůležitější důraz na reformy tehdejších systémů trestní justice feudálního inkvizičního charakteru, které v evropských zemích probíhaly od konce 18. století. Z tohoto pohledu ideu o tom, že pachatelé, podobně jako ostatní „běžní“ lidé, reagují na nabízené přínosy a hrozící rizika z určité situace, nelze nahlížet samoučelně, nýbrž ji je třeba vyložit účelově – je argumentem pro humanizaci přísné, brutální a arbitrární justice té doby. Jak tvrdí Cesare Beccaria, tresty mají být „veřejné, promptní, nevyhnutelné, nejnížší možné vzhledem k daným okolnostem“, ¹¹³ tedy jenom natolik přísné, aby dokázali účinně odstrašit rozumného člověka od páčání trestné činnosti.

Citovaný italský právní teoretik Cesare Beccaria (1738-1794) se spolu s Angličanem Jeremy Benthamem (1748-1832) považuje za předního zastávce reformy systému trestní justice z období osvícenství. Pro problematiku racionální volby

¹¹³ BEIRNE, P.: *Inventing Criminology: Essays on the Rise of Homo Criminalis*, 1993, s. 38; cituje BECCARIA, C.: *Dei delitti e delle pene*, 1764.

v kriminologii je taktéž významná práce zakladatele klasické ekonomie Adama Smitha (1723-1790). Koncept tzv. racionálního kalkulu, tedy zvažování možných přínosů a ztrát, resp. rizik, při páchání trestného činu je dnes spjat se zmíněnými autory do té míry, že často dochází k dezinterpretaci jejich původních myšlenek, zjednodušení do „notorické“ dichotomie indeterministická klasická škola – deterministický pozitivizmus, či kladení důrazu na místa, která nebyla pro klasické autory až tak důležitá.

Beccariovo dílo je ve své podstatě aplikací racionalistické filozofie na oblast trestní justice. Přichází v době ovlivněné mysliteli, kteří usilovali o nahrazení spiritualistického výkladu světa, dominujícího v Evropě již jedno tisíciletí, přirozenými a racionálními ideami. Podle spiritualistického paradigmatu, jak jej nejuceleněji vykládá sv. Tomáš Akvinský, je pro člověka přirozené naslouchat ve svém nitru Bohem daným zákonům a mít sklon ke konání dobra, ne zla. Spáchaní zločinu tak Akvinský ztotožňuje se spáchaním hříchu, narušením své přirozenosti konat dobro. Dobová trestní justice, která zločiny trestala přísnými a krutými tresty, byla málo efektivní, často arbitrární a z moderního pohledu nespravedlivá.

Thomas Hobbes byl na rozdíl od Akvinského přesvědčen, že člověk je od své podstaty zaměřený na uspokojování vlastních potřeb bez ohledu na jiné, zároveň si však racionálně uvědomuje, že soužití s ostatními sobeckými jednotlivci mu neprospívá, a ve vlastním zájmu přistupuje na jakousi formu „společenské smlouvy“, neboli vzájemného ustoupení od vyhraněného sobectví a podřízení se státní moci, která někdy i násilím dohlíží na její dodržování.¹¹⁴

Myšlenku společenské smlouvy racionálních jednotlivců zastávali i další známí intelektuálové doby osvícenství jako John Locke, Voltaire, Montesquieu nebo Rousseau, jejichž myšlenky ovlivnily Beccariovo pojednání o reformě trestní justice O zločinech a trestech [*Dei Delitti e Delle Pene* (1764)]. Myšlenky osvícenců o přirozené a racionální povaze trestné činnosti, jakož i o potřebě racionálních politik kontroly kriminality a trestání, byly v té době již rozšířené v intelektuálních kruzích, avšak

¹¹⁴ Srov. BERNARD, T. J.; SNIPES, J. B., GEROULD, A..L.: *Vold's Theoretical Criminology*. 6. vydání, 2009, kap. 2.

setkávaly se s odporem mocenských kruhů, jejichž příslušníci lpěli na spiritualistickém pojetí kriminality a na konzervativních přístupech k trestání.

Beccariova esej byla napsána jako protest proti těmto přístupům. Není divu, že autor v konfrontaci s mocí pečlivě formuloval své myšlenky a dokonce práci prvotně publikoval anonymně. Pojednání se dotýká řady praktických problémů dobové trestní justice, jako je arbitrárnost při rozhodování, přílišná brutalita a neefektivnost mučení, trestů, a zejména trestu smrti, které jsou kritizovány jasným a výstižným jazykem. Tato skutečnost, vedle rychle se šířící popularity, jež se knize dostalo v celé Evropě, vedla k jejímu odsouzení a zákazu ze strany vládní moci na dlouhou dobu dopředu. Otázkou zůstává, kam Beccaria nasměroval teoretizování o povaze pachatele, což je stěžejní otázkou kriminologické etiologie.

Jak již bylo nastíněno, konvenční čtení klasiků osvícenství zařazuje jejich myšlení pod indeterministické paradigma (východisko, podle kterého je zločin svobodnou volbou rozumného pachatele), a to v kontrastu s obdobím, které ve vývoji teoretické kriminologie vystřídalo klasickou školu – obdobím pozitivizmu, ve kterém se zrodily moderní sociální vědy, pro které je příznačné deterministické paradigma. Piers Beirne, profesor sociologie a práva ve Spojených státech a přední znalec raných dějin moderní kriminologie, nabízí na Beccariovo dílo a obecně na kontext celé klasické školy poněkud odlišný pohled. To, co se v kriminologii konvenčně považuje za indeterminismus, tedy koncept zločinu jako výsledku svobodné volby, umísťuje do období teologického (spiritualistického) chápání kriminality, které v evropském myšlení dominovalo několik století před příchodem klasické školy.

Beirne Beccariov postoj interpretuje jako odklon od tradičního indeterministického konceptu svobodné vůle, jako byt' velmi opatrnou, takřka implicitní orientaci ke koncepci „vědy o člověku“ (*human science*), tedy k deterministicky založenému studiu rozličných sociálních faktorů, které spoluovlivňují páchaní kriminality. Beccaria sám nevykročil na cestu detailnějšího studia těchto faktorů, jelikož to patrně byla v té době hranice, kterou se neodhodlal překročit. Jeho pojetí utilitarizmu a techniky trestání nasvědčuje tomu, že jednotlivce vnímal jako silně ovlivněného společenskými determinanty spíš než jako „racionálně“ se rozhodujícího člověka nadaného „svobodnou vůlí“. Hoci podle Beirna nemůžeme na druhou stranu říct, že

Beccaria tak položil myšlenkové základy pozitivistickému proudu založenému na koncepci „kriminálního jednotlivce“, který představují autoři jako Cesare Lombroso nebo Enrico Ferri. Ve světle Beirnova výkladu se pak přechod z klasického období do pozitivizmu nejeví konfliktně (jako je tomu u přechodu ze spiritualistického vnímání kriminality k osvíceneckému myšlení), nýbrž kontinuálně.¹¹⁵

Pro právní filozofii Jeremyho Benthama byl centrálním konceptem tzv. koncept utility, tedy „největšího štěstí pro největší počet lidí“. V již klasickém díle *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (1789) uvádí:

„Příroda podřídila lidstvo vládě dvou nezávislých pánů, bolesti a radosti. Je jen na nich samých, aby nám ukázali, co máme dělat, a stejně tak aby ovlivnili, co dělat budeme. S nimi se pojí na jedné straně měřítko dobra a zla, na straně druhé řetězce příčin a následků. Ony nás vedou ve všem, co děláme, ve všem, co říkáme, ve všem, co si myslíme: každé úsilí, které jsme schopni vyvinout, abychom se zbavili své podřízenosti, poslouží jen jako její projev a potvrzení. Ve svých slovech může člověk předstírat, že se zřekl jejich říše, ale ve skutečnosti jí zůstane navždy podřízen. Princip užitečnosti tuto podřízenost uznává a přebírá ji jako základ takového systému, jehož úkolem je vybudovat šťastnou společnost za pomoci rozumu a práva. Systémy, které se pokoušejí to zpochybnit, vycházejí z plků místo z rozumu, z rozmarů místo ze skutečných důvodů, ze tmy místo ze světla.“¹¹⁶

Základním východiskem utilitární teorie je kalkulus bolesti a radosti jako kritérií pro rozeznávání správných a nesprávných rozhodnutí. Morálnost jednání se tak posuzuje podle očekávaných nebo skutečných následků, můžeme tedy mluvit o konsekvencialistické morálce.¹¹⁷ Podle Benthama se konsekvencialistický princip vztahuje jak na „soukromou morálku“ (*private morality*) jednotlivců, tak i na „veřejnou

¹¹⁵ Srov. BEIRNE, P.: *Inventing Criminology: The „science of man“ in Cesare Beccaria’s Dei delitti e delle pene (1764)*. *Criminology*, 1991, 29, s. 777–820; BEIRNE, P.: *Inventing Criminology: Essays on the Rise of Homo Criminalis*, 1993.

¹¹⁶ BENTHAM, J.: *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, 2009 [1789]. Český překlad: <<http://www.historie.upol.cz/19/prameny/liberalismus.htm>>.

¹¹⁷ Srov. WARNOCK, M.: *Introduction*. In WARNOCK, M. a kol.: *John Stuart Mill: Utilitarianism and On Liberty. Including Mill’s “Essay on Bentham” and selection from the writings of Jeremy Bentham and John Austin*, 2003, s. 1-16.

morálku“ (*public morality*) zákonů, právních systému a institucí. V citovaném díle se však Bentham o privátní morálku téměř vůbec nezajímá, naopak jde mu zásadně o problematiku veřejné morálky – zaujímá pozici věhlasného kritika fungování veřejných institucí v Británii své doby. Navrhoval, aby se každý zákon a počin veřejné moci posuzoval tzv. testem utility, aby se zjistilo, jestli je s to maximalizovat radost a vyhnout se, nebo alespoň co nejvíc snížit míru bolesti. Kupříkladu, v problematice prevence kriminality by se mělo posuzovat, jestli preventivní opatření přinášejí výhody pro většinu intervencí dotčených lidí, a zároveň snižují negativní dopady s nimi spojené.

Pokud však chceme aplikovat Benthamův přístup na problematiku racionálního rozhodování, musíme se zaměřit na jeho pohled na lidské chování na individuální úrovni. Konsekvencialistické měřítko správnosti jednání, dle kterého se zohledňuje maximalizace radosti a minimalizace bolesti v jeho důsledku, je vyjádřením normativní, nikoli empirické pozice. Jde tedy o to, jak se lidé mají chovat, ne nutně jak se chovají v reálném životě. Benthamova kritéria radosti a bolesti mají daleko širší význam než pouhé porovnání zisku a ztrát z konkrétních činů, což vyjadřuje v přehledu kategorií, typů a úrovní obou.¹¹⁸ Podle tohoto autora je motivací každého lidského jednání „nic víc než radost nebo bolest, fungující určitým způsobem“, neboli jinými slovy, „nějaká radost, k jejímuž udržení nebo dosažení má být posuzovaný čin prostředkem, anebo nějaká bolest, kterou má posuzovaný čin ukončit nebo jí předejít“.¹¹⁹

Bentham tedy zjevně spatřuje motivaci lidské činnosti v nalézání radosti a vyhýbaní se bolesti, avšak dodává, že existují i další principy, kterými se lidé řídí při rozhodování a konání, jako např. „asketizmus“ nebo „sympatie a antipatie“. Dále rozeznává i další individuální dispozice a motivace, které ovlivňují lidské jednání.

Za pozornost stojí absence významu svědomí v Benthamově konstrukci lidského rozhodování a chování, což kritizuje jeho první velký utilitaristický následovník John Stuart Mill. Mill popisuje Benthamovu konstrukci jako obraz člověka „vnímavého k radosti a bolesti, vedeného ve všech svých činnostech částečně rozličnými motivy [k

¹¹⁸ Srov. BENTHAM, J.: *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, 2009 [1789], kap. V.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 102.

dosažení] vlastního zájmu, tužbami obecně označovanými jako sobecké, a částečně sympatiemi, nebo někdy antipatiemi k druhým bytostem“¹²⁰.

Podle Milla jeho učitel Bentham přehlédl „mocné složky lidské povahy“ (*powerful constituents of human nature*) jako „touha po dokonalosti“, „pocit souhlasícího nebo obviňujícího svědomí“ a „morální schválení nebo neschválení ... ohledně nás samotných a našich souputníků“, „smysl pro čest a osobní důstojnost“, „sebeúcta“ a jiné.¹²¹ Tyto složky dodávají jinou kvalitu kritériu „radosti“ než vyjádřenou jenom jako sobecky orientovaný kalkulus přínosů a ztrát. Mill ohledně toho argumentuje, že „žádný člověk s city a svědomím nemůže být sobecký a přízemní, i kdyby byl přesvědčen, že ... lotr je víc spokojený se svým údělem než on sám se svým“¹²².

Jak již bylo nastíněno, jádro Benthamova díla spočívalo v kritice fungování veřejných institucí. Bentham utilitární kalkul vytvořil právě pro posuzování správnosti a vhodnosti veřejných politik a konkrétních činů veřejných aktérů. Individuální morálce se v tomto kontextu věnoval jenom okrajově a je nutno podotknout, že již první generace jeho utilitarianistických následovníků odmítla jeho představy o sobecky orientované lidské povaze kvůli přehlížení vlivu svědomí na lidské chování. Mill si vedle tzv. estetické a sympatické stránky lidské povahy uvědomoval taktéž její morální stránku, která sestává z rozumu a svědomí.¹²³

Důkladné čtení autorů rané utilitarianistické tradice v kontextu kritiky vlastního zakladatele pak zmírňuje výlučnost racionálního kalkulu očekávaných ztrát a zisků ve prospěch významu svědomí a dalších složek morální stránky lidského charakteru, jako

¹²⁰ MILL, J. S.: *Mill on Bentham*. In WARNOCK, M. a kol.: *John Stuart Mill: Utilitarianism and On Liberty. Including Mill's "Essay on Bentham" and selection from the writings of Jeremy Bentham and John Austin*, 2003 [1838], s. 68.

¹²¹ Tamtéž, s. 69.

¹²² MILL, J. S.: *Utilitarianism*. In WARNOCK, M. a kol.: *John Stuart Mill: Utilitarianism and On Liberty. Including Mill's "Essay on Bentham" and selection from the writings of Jeremy Bentham and John Austin*, 2003 [1863], s. 187.

¹²³ MILL, J. S.: *Mill on Bentham*. In WARNOCK, M. a kol.: *John Stuart Mill: Utilitarianism and On Liberty. Including Mill's "Essay on Bentham" and selection from the writings of Jeremy Bentham and John Austin*, 2003 [1838], s. 84.

je smysl pro čest, důstojnost, ohleduplnost ke druhým, i v problematice racionální volby v kriminálním chování.

Vedle Beccarii a Benthama je ohledně problematiky racionální analýzy ztrát a zisků nutno stručně zmínit dalšího myslitele z období osvícenství, který svým dílem výrazně ovlivnil dějiny ekonomického myšlení. S myšlenkami skotského filozofa a politického ekonoma Adama Smithe se často spojuje pojem *homo economicus* – koncept jednotlivce rozhodujícího se na základě racionálního kalkulu zisků a ztrát. V díle *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776), jež položilo základy moderní politické ekonomie, vykresluje povahu výměny mezi lidmi, která spočívá převážně v uspokojování vlastních potřeb. Jak pregnantně uvádí, „...člověk téměř neustále potřebuje pomoc od jiných a marně by ji očekával jenom na základě jejich dobročinnosti. Je víc pravděpodobné, že uspěje, když dokáže získat jejich sebelásku na svoji stranu, a ukázat jim, že je v jejich zájmu udělat to, co od nich požaduje. ... Neočekáváme, že od řezníka, sládka nebo pekaře dostaneme večeři díky jejich dobročinnosti, nýbrž proto, že dbají vlastním zájmům. ... nemluvíme s nimi o svých potřebách, nýbrž o výhodách, které z toho budou mít.“¹²⁴

Zaměření jednotlivce na dosahování vlastního zájmu je jedno ze základních východisek významného proudu politické ekonomie – ekonomické analýzy lidského chování. John Stuart Mill¹²⁵ definoval politickou ekonomii jako vědu studující lidské chování pomocí konceptu jednotlivce výhradně zaměřeného na získávání bohatství, neboli dosahování co největšího množství věcí potřebných i luxusních, a to s vynaložením co nejmenšího úsilí pro jejich získání, a taktéž schopného posoudit užitečnost prostředků k dosahování tohoto cíle, tedy racionálně kalkulovat. Jedná se však o definici arbitrární, nikoli o všeobsažný popis lidské povahy.

Pro lepší pochopení představ těchto autorů o lidské povaze je nutno číst Bohatství národů [*The Wealth of Nations*] (1776) v kontextu Smithova předchozího díla Teorie mravních citů [*The Theory of Moral Sentiments*] (1759), ve kterém autor podává

¹²⁴ SMITH, A.: *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, 1776, odst. I. 2. 2.

¹²⁵ MILL, J. S.: *On the Definition of Political Economy, and on the Method of Investigation Proper to It*. In MILL, J. S.: *Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy*, 1874.

výklad lidských emocí a morálky, a které slouží jako filozofické a morální východisko pro jeho další díla. Na samém začátku Teorie mravních citů Smith uvádí, že „ať člověka pokládáme za jakkoliv sobeckého, v jeho přirozenosti jsou zjevně určité principy, které ho vedou k zájmu o osudy druhých ... přesto, že z toho nemá nic kromě potěšení vidět [je šťastné]. Jedním z těchto druhů citů je lítost či soucit ... často cítíme utrpení z trápení druhých ... a jako u všech citů vlastních lidské povaze, ani tento není vyhrazený ctnostným a soucitným lidem. ... Ani největší surovec, nejotrlejší narušitel zákonů společnosti, ho není úplně zbaven.“¹²⁶

Je omylem domnívat se, že v díle Bohatství národů Smith spatřuje v sobectví ústřední motiv lidského chování. V kontextu Teorie mravních citů, kde autor vyložil význam citu sympatie – neboli v dnešním významu spíše empatie, ohledu na druhé – pro sebeomezování a dodržování pravidel, se koncept vlastního zájmu (*self-interest*) – nikoli sobectví (*selfishness*) – jeví jako doplňující a rozšiřující jeho celkové chápání mezilidské výměny a obecně lidského chování jako zaměřeného na uspokojování potřeb jak ve vlastním zájmu, tak i s ohledem na druhé.

3.3. Oživení konceptu racionální volby: ekonomická analýza kriminality

V polovině 19. století klasickou školu nahrazuje pozitivismus se svým zaměřením na individuální (biologické, psychologické) a společenské determinanty ovlivňující jednání pachatelů. Jedna z tradic sociálních věd, které v období po druhé světové válce oživily klasický utilitární pohled na jednání pachatelů, byla ekonomická analýza trestné činnosti. Ekonom Gary Becker vysvětluje toto jednání pomocí ekonomického modelu volby – motivace pachatelů se neliší od jiných lidí, protože každé jednání je motivováno očekávaným přínosem. V trestném činu vidí vyšší přínos a nižší náklady, než u alternativních legálních aktivit.

Tyto myšlenky o povaze kriminální činnosti a trestání pachatelů převzal od již zmíněných studií Beccarii a Benthama, kteří dle jeho tvrzení „explicitně aplikovali ekonomický kalkulus“, „oživené, modernizované a vylepšené“ je uvedl do moderní

¹²⁶ SMITH, A.: *The Theory of Moral Sentiments*, 1759, odst. I. I. 1.

ekonomické vědy.¹²⁷ Ve své věhlasné stati *Crime and Punishment: An Economic Approach* Becker primárně usiloval o obhájení přínosu ekonomické analýzy pro vytváření „optimálních“ politik pro kontrolu kriminality, čímž myslel taková rozhodnutí, která „minimalizují sociální ztrátu [způsobenou] příjmy z trestné činnosti“¹²⁸.

Základním úkolem ekonomické analýzy kriminality je podle Beckera nalezení optimálního množství (finančních, personálních a jiných) zdrojů určených pro fungování systému trestní justice a výkon trestů uložených odsouzeným při zohlednění faktorů jako „cena za dopadení a odsouzení pachatelů, povaha trestů – např. jestli jde o peněžitý trest nebo trest odnětí svobody – a reakce pachatelů na změny ve vynucování práva“¹²⁹. Takto formulovaná výzkumná otázka ho zavedla k problematice teorie lidského chování, ohledně které zastával koncept „obvyklé ekonomické analýzy volby“ jako „užitečné teorie lidského jednání“¹³⁰.

„Osoba se dopustí trestného činu, pokud očekávaná utilita [užitek] pro ní přesáhne utilitu, kterou by mohla získat využitím svého času a jiných zdrojů na jiné aktivity. Tedy, některé osoby se stávají „zločinci“ ne proto, že by se jejich základní motivace lišila od [motivace] jiných lidí, nýbrž protože se liší jejich přínosy a náklady.“¹³¹

Podle některých autorů to byla právě ekonomická analýza kriminality, která sloužila jako základní myšlenkový zdroj pro zformování přístupu racionální volby v moderní kriminologii. Lucia Zedner z Oxfordské univerzity v eseji *Opportunity Makes the Thief-Taker* důkladně přezkoumala tzv. „oportunistickou teorii v kriminologii“, dle které hlavním nástrojem prevence kriminality by mělo být

¹²⁷ BECKER, G.: *Crime and Punishment: An Economic Approach*. *Journal of Political Economy*, 1968, 76(2), s. 209.

¹²⁸ Tamtéž, s. 207.

¹²⁹ Tamtéž, s. 170.

¹³⁰ Tamtéž, s. 170.

¹³¹ Tamtéž, s. 176.

snižování příležitostí k trestným činům,¹³² vzhledem k tomu, že tento přístup měl v posledních několika desetiletích zásadní dopad na formování veřejných politik pro kontrolu a prevenci kriminality. Zedner ukázala, že i přes skutečnost, že kriminologická orientace na příležitosti obsahovala určité „sociální antecedenty“¹³³, zásadní roli na jejím zformování hrála postupná změna v nazírání jednotlivce z *homo sociologicus* na *homo economicus*, tedy člověka vytrženého z jeho sociálního kontextu a zredukovaného na konzumenta a účastníka na trzích.¹³⁴

Zedner dále poukázala na další důležitý argument, dle kterého si teoretici racionální volby „půjčili, či dokonce vydrancovali ekonomickou teorii bez toho, aby se nutně drželi funkčních předpokladů či vnitřních omezení těchto vysoce stylizovaných, abstraktních modelů, na kterých je založená“¹³⁵. Zedner sice shledává, že rétorika protagonistů racionální volby je záměrně manažérská a pragmatická, prostá ryze teoretických spekulací, přesto je ve svém základu hluboce ukotvena v ekonomické analýze kriminality. Přesto se však zdá, že zastánci oportunistických teorií a praktici v oblasti situační prevence často nejsou s to obsáhnout sofistikovanou komplexnost, abstraktní hypotézy a rigoróznost ve výzkumu moderních ekonomických proudů, které spíše směřují k nuancovanější analýze lidského chování a koncepci tzv. omezené racionality při volbě (*bounded choice, bounded rationality*).¹³⁶

Myšlenkové ukotvení kriminologické teorie racionální volby v ekonomické analýze zločinu se neobešlo bez kritiky. Ronald L. Akers proponentům racionální volby vytknul, že se místo k ekonomické analýze neobrátili k jiným, v kriminologii dostatečně

¹³² ZEDNER, L.: *Opportunity Makes the Thief-Taker: The Influence of Economic Analysis on Crime Control*. In NEWBURN, T.; COCK, P. a kol.: *The Politics of Crime Control*, 2006, s. 148.

¹³³ Tamtéž, s. 161.

¹³⁴ Tamtéž, s. 162. Cituje COHEN, S.: *Crime and Politics: Spot the Difference*. *British Journal of Sociology*, 1996, 47(1), s. 5.

¹³⁵ Tamtéž, s. 150. Autorka odkazuje na práci amerického právního filosofa Richarda Posnera, konkr. POSNER, R.: *An Economic Theory of the Criminal Law*. *Columbia Law Review*, 1985, 85(6), s. 1193-1231.

¹³⁶ Ohledně toho srovnej práce JOLLS, C., SUNSTEIN, C.; THALER, R.: *A Behavioral Approach to Law and Economics*. *Stanford Law Review*, 1998, 50, s. 1471-1550; KELMAN, M.: *Behavioral Economics as Part of a Rhetorical Duet: A Response to Jolls, Sunstein, and Thaler*. *Stanford Law Review*, 1998, 50, s. 1577-1591.

rozpracovaným teoretickým zdrojům v oblasti sociálního učení, zejména k tzv. „behavioristické teorii“ nebo „teorii diferenciální asociace-posílení“ (*differential association-reinforcement theory*).¹³⁷ Autor sice uznává přínos moderní teorie racionální volby pro analýzu lidského chování ohledně speciálních typů trestné činnosti a pro preventivní politiky v systému trestní justice, poukazuje však na to, že tento přístup není v kriminologii nijak teoreticky inovativní. Východiska, že pachatel má omezenou, či možná někdy alespoň minimální míru racionality¹³⁸, váží očekávané zisky proti možným rizikům a reaguje na bezprostřední podněty z prostředí, ve kterém páchá trestnou činnost, jsou všechna do jisté míry „podřaditelná pod obecné [principy] sociálního učení anebo behaviorální principy“¹³⁹.

Podobně si opomenutí principů behaviorální vědy všimnul i Richard W. Harding a na základě svého empirického studia použití střelných zbraní ukázal komplementaritu teorie racionální volby s teorií sociálního učení, která „zdůrazňuje, že chování může být ovlivněné nebo posílené nejen bezprostředními odměnami a tresty (behavioristické učení), nýbrž také očekáváními nebo kalkulacemi zprostředkovaně odvozenými ze sledování a učení od jiných lidí (kognitivní učení)“¹⁴⁰. Jeví se, že pro ucelenou představu o konceptu „racionality“ v lidském jednání bude nutno sledovat vývoj v behavioristických analýzách jak v sociologii, tak i v psychologii zaměřených na problematiku kriminálního chování.

Představa racionálního pachatele využívajícího příležitosti ke zločinu přetrvává v koncepci ekonomické analýzy trestné činnosti,¹⁴¹ která patrně výrazně ovlivnila neoliberalní kriminology při formulaci základních principů teorie racionální volby a praktické metodiky optimalizace policejních a trestněprávních politik s ohledem na jejich očekávané náklady a přínosy, jak jsou podány kriminology Derekem Cornishem a

¹³⁷ AKERS, R. L.: Rational Choice, Deterrence, and Social Learning Theory in Criminology: The Path Not Taken. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 1990, 81(3), s. 655-657.

¹³⁸ Tamtéž, s. 663.

¹³⁹ Tamtéž, s. 655.

¹⁴⁰ HARDING, R. W.: Gun Use in Crime, Rational Choice, and Social Learning Theory. In CLARKE, R. V.; FELSON, M.: *Routine Activity and Rational Choice. Advances in Criminological Theory: Volume 5*, 1993, s. 87.

¹⁴¹ Srovnej FRIEDMAN, D.: *Rational Criminals and Profit-Maximizing Police*. In TOMMASI, M.; IERULLI, K. a kol.: *The New Economics of Human Behavior*, 1995, s. 43-58.

Ronaldem V. Clarkem v eseji *Modeling Offenders' Decisions*, a dále rozvinuty a podepřeny empirickými nálezy v kolektivních monografiích *The Reasoning Criminal* a *Routine Activity and Rational Choice*. Jak dále uvidíme, tyto práce čerpají ze širší škály intelektuálních zdrojů, než jenom z ekonomické analýzy, a proto je užitečné ozřejmit kontext, ve kterém vznikly, a podrobně jej rozebrat.

3.4. Vytvoření a další rozvoj moderní teorie racionální volby

V úvodu popsané společenské změny po druhé světové válce a následné selhání rehabilitativního přístupu a koncepce tzv. *welfare* státu ve snahách o redukci míry kriminality v západních společnostech vedly k tomu, že různí autoři v rozličných společenskovedních disciplínách začali hledat ohledně tohoto problému alternativní vysvětlení a přístupy. Tento posun ohlásil oživení konceptů, později označených jako neoklasické, vysvětlujících rozhodování pachatelů slovy Ronalda Clarkea a Dereka Cornishe jako „vědomé myšlenkové procesy, kterým lze připsat účel a které zdůvodňují jednání“¹⁴². V této době vzniká několik vzájemně se doplňujících neoklasických přístupů a perspektiv, nicméně je to právě směr nastíněný a dále rozvíjený profesory Cornishem a Clarkem, který měl od 80. let 20. století největší dopad na formování veřejných politik a praktických intervencí tzv. situační prevence kriminality,¹⁴³ což je pro současnou debatu o významu prostředí v kriminologii klíčové.

Tito autoři si na rozdíl od vědců příklánějících se k pozitivistickému paradigmatu nekladli za cíl plně porozumět a vysvětlit příčiny kriminálního jednání, ale naopak zaujali méně ambiciózní postoj a navrhli teoretickou koncepci, která by podle jejich slov měla být „dostatečně dobrá“ pro účinnou a efektivní kontrolu a prevenci kriminality. Pro načrtnutí konceptu trestného činu jako výsledku racionálních procesů rozhodování a voleb pak využili nové přístupy a náhledy, které se postupně začaly objevovat v sociologii, kriminologii, ekonomii a psychologii.

¹⁴² CLARKE, R. V.; CORNISH, D.. *Modeling Offenders' Decisions*. In TONRY, M.; MORRIS N. a kol.: *Crime and Justice; Volume 6*, 1985, s. 147.

¹⁴³ NORRIE, A: *Practical Reasoning and Criminal Responsibility: A Jurisprudential Approach*. In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 218.

V oblasti sociologie byli inspirováni myšlenkovým proudem rozvinutým Chicagskou školou sociologie deviance, z kterého převzali mimo jiné podnět porozumět trestným činům z pohledu samotného pachatele. Poznatky a závěry z množství učiněných etnografických studií je přivedly k poznání, že značná většina trestné činnosti je „ve své podstatě racionální, do velké míry nepatologická a běžná“¹⁴⁴.

V oblastech kriminologie a penologie Cornish a Clarke pozorovali rostoucí důraz na idey individuální odpovědnosti za jednání, spravedlivého procesu a proporcionálního trestání (tedy ukládání trestu přiměřeného povaze a závažnosti spáchaného trestného činu), význam odstrašující (*deterrence*) a zábranné (*incapacitation*) funkce trestů, jakož i přesunutí zájmu od vzdálenějších okolností trestného činu k okolnostem bližším až bezprostředním, k očekávaným ziskům a odměnám z trestného činu a ke vztahu mezi trestnou činností a každodenními rutinami pachatelů.¹⁴⁵

Jak již bylo zmíněno, třetím myšlenkovým zdrojem byla pro autory ekonomická analýza kriminálního chování, která zdůrazňuje, že „jednotlivci bez ohledu na to, jestli jsou kriminálníci nebo nikoliv, sdílejí způsobilost se aktivně a racionálně rozhodovat v reakci na pobídky a odstrašující [skutečnosti]“. Jejich svobodná volba ve prospěch páchaní trestné činnosti se může posuzovat jako ekonomické jednání (*economic transaction*) nebo, jinými slovy, jako volba povolání.¹⁴⁶ Cornish a Clarke odmítli představu o pachatelích jako o speciálním druhu lidí *a priori* odlišném od občanů dodržujících zákon, nýbrž zcela přijali základní východisko ekonomické analýzy o účelovém a na prospěch zaměřeném jednání lidí.

Nicméně ve využití normativních ekonomických modelů, jako například modelu očekávaného přínosu (*expected utility model*), pro kriminologickou teorii racionální volby spatřovali jenom částečný přínos. Modely považovali za nedostatečně rozvinuté pro účely empirické mikroanalýzy chování pachatelů, ve své povaze příliš idealizované a abstraktní, bez způsobilosti vzít v potaz individuální rozdíly v kognitivních

¹⁴⁴ CLARKE, R. V.; CORNISH, D.. *Modeling Offenders' Decisions*. In TONRY, M.; MORRIS N. a kol.: *Crime and Justice; Volume 6*, 1985, s. 150.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 153.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 155-156.

schopnostech zpracovávat a vyhodnocovat informace. Z tohoto důvodu navrhovali více se zabývat „skutečnými rozhodovacími procesy místo dalšího izolovaného rozvíjení a priori modelů“¹⁴⁷, jak to například činí teorie odůvodněného jednání (*theory of reasoned action*), která „od těch, kdo činí rozhodnutí, vyžaduje komplexnější a sofistikovanější schopnosti při zacházení s informacemi, než jaké jsou ve všeobecnosti patrně schopni nebo ochotni použít“¹⁴⁸.

Konečně autoři ve své stati využili poznatky z empirických studií rozhodovacích procesů v rámci oboru kognitivní psychologie, která vzešla z kritiky radikálního behaviorismu v psychologii založeném na principu environmentálního determinizmu. Zmíněné studie ukázaly, že rozhodovací procesy v reálním životě mohou být i přes přirozenou objektivní nedokonalost způsobenou rozličnými příčinami jako například omyl v posouzení relevance získaných informací, používání určitých „zkratek“ při jejich zpracovávání, či rozhodování v rámci skupiny lidí, způsobilé řešit i komplexnější úlohy. Pro pojmenování této skutečnosti použili termín omezená racionalita (*bounded rationality*), který do sociálních věd vnesl Herbert Simon.¹⁴⁹ Cornish s Clarkem dále navrhli, aby se další výzkum více zabýval hypotézou, že recidivisté (*habitual criminals*) si sami postupně rozvíjejí osobité vzorce myšlení, které se jim samotným jeví jako logické a racionální, i když se mohou jevit jako iracionální z pohledu vnějšího pozorovatele.

Cornish a Clarke vytvořili na základě popsaných poznatků a pohledů z více společenskovedních disciplín kriminologické modely rozhodování pachatelů trestné činnosti založené na „předpokladu, že pachatelé se snaží o získání prospěchu z kriminálního chování, které zahrnuje uskutečňování rozhodnutí a voleb, jakkoliv rudimentární mohou tyto procesy někdy být, a že tyto procesy vykazují jistou míru racionality, byť omezenou časovými limity a [limity individuálních] schopností, jakož i

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 158.

¹⁴⁸ CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 11.

¹⁴⁹ Viz SIMON, H.: *Reason in Human Affairs*, 1983. Profesor Herbert Simon byl jedním z nejvlivnějších autorů v společenskovedních disciplínách. Vedl jeden z prvních komplexních empirických výzkumů kognitivních limitů jednotlivců při rozhodování. Pro tento fenomén vymyslel pojem „omezená racionalita“.

dostupností relevantních informací¹⁵⁰. Prospěchem z trestné činnosti autoři rozumí jakékoliv uspokojení potřeb vlastních jednotlivci, typicky materiálně si polepšit, sexuálně se uspokojit, realizovat některé motivy (msta, potřeba vzrušení atp.) fyzickým napadením jiné osoby a jiné.

Na empiricky dostatečně přezkoumaném příkladu vloupání do obydlí popsali racionální model zapojení se do trestné činnosti (*involvement*), spočívající v první řadě v promyšlení své situace a rozhodnutí začít vykrádat obydlí jako řešení svých (typicky) materiálních potřeb (tzv. iniciace). Při této úvaze budoucí pachatel taktéž hodnotí, za jakých okolností by provedl vloupání, promýšlí vhodný předmět útoku, čas, celkovou situaci. Samozřejmě bude při těchto úvahách ovlivněn stálejšími osobními faktory (*background factors*). Velkou roli sehrává racionální zvažování okolností dané situace. Pokud na trestný čin připravený jednatel narazí na (subjektivně nahlíženou) příznivou situaci, může využít příležitost k trestnému činu.

Při páčání konkrétního skutku (*event*) však pachatelovy rozhodovací procesy již budou zpracovávat podněty a informace z bezprostředního prostředí, a to během uskutečňování jednotlivých fází činu (*stages of the criminal event*). Cornish a Clarke spatřují význam v rozlišení mezi rozhodnutím o zapojení a rozhodnutími během skutku z důvodu rozdílnosti v kognitivních vstupech, i když, jak uvádějí, v reálném životě mohou tyto momenty rozhodnutí nastat takřka ve stejnou chvíli, „téměř simultánně“.¹⁵¹

V rovině rozhodování o zapojení se do trestné činnosti je v modelu racionální volby důležitý myšlenkový proces přehodnocování „připravenosti“ pokračovat v dalších útocích, resp. okolností, preferencí nebo modu operandí (tzv. habituace), anebo nakonec zcela upustit od životní dráhy pachatele (tzv. dezistence). Poznání rozhodovacích procesů, jak ohledně kriminální kariéry, tak vzhledem k způsobu páčání konkrétních skutků je klíčové pro navržení efektivních preventivních opatření. Základní otázka teorie racionální volby nespočívá v tom, proč se někteří lidé stávají pachateli, nýbrž jak

¹⁵⁰ CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 1.

¹⁵¹ CLARKE, R. V.; CORNISH, D.. *Modeling Offenders' Decisions*. In TONRY, M.; MORRIS N. a kol.: *Crime and Justice; Volume 6*, 1985, s. 168-169.

pachatelé páchají trestnou činnost. Teorie racionální volby klade důraz na dvě okolnosti – specifíčnost trestné činnosti a význam momentální situace.

V první řadě se analýza páchání kriminality musí orientovat na specifické trestné činy. Kupříkladu krádeží cenností z motorových vozidel se dopouštějí lidé se zcela jinými motivy, v jiných situacích a jiným způsobem, než ti, co si na internetu obstarávají dětskou pornografii. Specifické komplexní okolnosti rozličných druhů trestných činů umožňují lépe pochopit rozhodovací procesy při jejich provedení, a tím získat vhodné praktické poznatky pro prevenci kriminality.

Dále je pro teorii racionální volby důležité nahlížet na trestný čin jako na interakci osoby a momentální situace, která jí poskytuje příležitost dosáhnout svého cíle. Trestný čin je vždy rozhodnutím motivovaného jednotlivce využít příležitost, kterou vnímá jako příhodnou. Jelikož však lze v praxi ovlivnit motivace lidí jenom velmi omezeně, kriminologie se má podle zastánců oportunistických teorií zaměřit na odstraňování příležitostí jako nutných podmínek, neboli dokonce příčin páchání trestných činů.

Cornish a Clarke původně formulovali tzv. přístup racionální volby (*rational choice approach*) za účelem poskytnout praktické technice situační prevence kriminality fundovanou teoretickou bázi. Nicméně jejich ambicí bylo taktéž načrtnout model lidského chování při kriminálním rozhodování v širším smyslu, obsahující taktéž rozhodování ohledně kriminální dráhy, resp. kariéry pachatele, které má pro manipulaci bezprostředního prostředí, na které je situační prevence založena, jenom menší význam. Autoři považují svůj přístup za obecný v tom smyslu, že zahrnuje všechny typy a formy kriminality, i ty považované za „zjevně impulzivní a iracionální“¹⁵². Jednou z hlavních metod přístupu racionální volby je tvorba „rozhodovacích diagramů“ pro specifické druhy trestné činnosti. Jsou to v podstatě neformální modely rozhodování (na rozdíl od formálních matematických modelů uplatňovaných v ekonomické analýze), které pomáhají pochopit, jak se mohou pachatelé typicky rozhodovat při páchání specifického druhu trestného činu (např. krádež vloupáním do obytného bytu v panelovém sídlišti).

¹⁵² Tamtéž, s. 173.

Přístup racionální volby má dále sloužit jako určitý integrující myšlenkový rámec využitelný v kriminologických teoriích. Cornish a Clarke se zpočátku úmyslně vyhýbali označení svého přístupu jako „teorie kriminality“, jelikož nehodlali konkurovat dosud vytvořeným komplexním kriminologickým teoriím nebo si dokonce nárokovat nadřazenost v této oblasti. Místo toho navrhli přístup, neboli myšlenkový rámec či východisko, spočívající ve studiu páchaní kriminality z perspektivy pachatele, a to pro specifické druhy trestné činnosti zvláště, který by mohl být využitelný a přínosný pro etiologické teorie kriminality. Limity svého přístupu vyjadřují v myšlence, že ho neformulují jako kompletní etiologické vysvětlení příčin lidského chování, nýbrž jako přístup, který je „dostatečně dobrý na to, aby mohl sloužit pro bezprostřední vysvětlení posuzovaného úkolu“, a zároveň je explicitně orientovaný na strategie efektivní prevence a kontroly kriminality.

Cornish a Clarke později integrovali přístup racionální volby s dalšími souvisejícími přístupy zaměřenými na kriminogenní faktory bezprostředního prostředí, jinak označované jako situační faktory (*environmental/situational factors*), a prostorové a časové vzorce kriminality (*crime patterns*). Z nejvýznamnějších je nutno uvést teorii rutinních aktivit kriminologů Lawrence Cohena a Marcuse Felsona¹⁵³, jakož i teorii vzorců kriminality od kriminologů Patricie a Paula Brantinghamových¹⁵⁴.

Tyto tři základní teorie se souborně označují jako obor neboli „rodina teorií environmentální kriminologie“¹⁵⁵ anebo někdy též jako oportunistické teorie (*opportunity theories*)¹⁵⁶ podle jednoho z jejich základních východisek, které považuje pachatele za rozumově, účelově a na cíl zaměřeně jednající jednotlivce, kteří při páchaní kriminality využívají vhodné příležitosti. Jinými slovy považují příležitost za

¹⁵³ COHEN, L. E.; FELSON, M.: Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 1979, 44(4), s. 588-608.

¹⁵⁴ BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Patterns in Crime*, 1984.

¹⁵⁵ CHAMARD, S.: *Routine Activities*. In McLAUGHLIN, E.; NEWBURN, T. a kol.: *The SAGE Handbook of Criminological Theory*, 2010, s. 210-224; WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L.: *Environmental criminology and crime analysis: situating the theory, analytic approach and application*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 1-18.

¹⁵⁶ Srov. sborník esejí NATARAJAN, M.: *Crime opportunity theories: routine activity, rational choice and their variants*, 2011.

„základní příčinu“ (*root cause*) všech trestných činů.¹⁵⁷ Teoretický rámec environmentální kriminologie byl primárně sestaven pro využití v řadě metod analýzy kriminality, jakož i praktických metod prevence a kontroly kriminality (např. situační prevence).

Původní perspektivu racionální volby dále rozvíjeli další teoretici. Kriminologové analyzovali rozličné aspekty rozhodovacích procesů, jako například limity kognitivních schopností (tzv. koncept omezené racionality), míru, do jaké vzdálené (*background*) a bezprostřední (*immediate*) faktory hrají roli v těchto procesech, důležitost připisovanou pachatelem očekávaným rizikům, ziskům a ztrátám atp. Ohledně základního modelu rozhodovacího procesu většina autorů odmítla zaběhlý ekonomický model očekávané utility, jelikož sdíleli názor, že matematické modely jsou nedostačující pro komplexní uchopení rozhodování při páčání trestné činnosti za účelem implementace nových politik proti kriminalitě.¹⁵⁸

Kupříkladu Lattimore a Witte kritizovali ekonomické normativní modely za jejich „slabý prediktivní výkon“ plynoucí z nedostatečného zohlednění „kognitivních limitů a heuristiky zkratkovitého zpracování [informací] a rozhodování“.¹⁵⁹ Jak uvádí Carroll a Weaver, „lidé často selhávají v tom, aby se chovali konzistentně s normativní racionitou, a místo toho činí zjednodušení a zkratky, které jsou sice pochopitelné, ale mohou vytvořit horší výsledky“.¹⁶⁰ Místo ekonomického normativního přístupu Lattimore s Wittem upřednostňovali pragmatický pohled na modely rozhodování

¹⁵⁷ FELSON, M.; CLARKE, R. V.: *Opportunity Makes the Thief. Practical theory for crime prevention. Police Research Series, Paper 98*, 1998.

¹⁵⁸ Viz JOHNSON, E.; PAYNE, J.: *The Decision to Commit a Crime: An Information-Processing Analysis*. In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 170-185. Pro definici ekonomického modelu očekávané utility viz konkr. s. 171.

¹⁵⁹ LATTIMORE, P.; WITTE, A.: *Models of Decision Making Under Uncertainty: The Criminal Choice*. In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 130.

¹⁶⁰ CARROLL, J.; WEAVER, F.: *Shoplifters' Perceptions of Crime Opportunities: A Process-Tracing Study*. In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 20.

spočívající v jejich využití jako nástrojů pro „určení proměnných, které mohou být změněny orgány trestní justice [za účelem] snížení kriminální aktivity“.¹⁶¹

Empirické studie odhalily, že očekávání výsledku trestného činu, resp. pachatelova úvaha o tom, jak jeho čin nakonec dopadne, je komplexnější problematika, která se nedá redukovat na pouhý jednoduchý kalkulus nákladů a zisků. Feeny¹⁶² na vzorku lupičů pozoroval, že ti sice dopředu zjevně považovali loupež za prostředek k dosažení jejich materiálních potřeb a přání, ale selhali v tom, aby v čase před loupeží adekvátně posoudili riziko dopadení v poměru k možným ziskům. Carrollova¹⁶³ laboratorní studie ohledně rozhodovacích procesů ukázala, že rozliční pachatelé připisovali různý důraz aspektům jako pravděpodobnost dosažení zisku nebo utrpění ztrát, očekávané množství zisků a závažnost hrozících sankcí.

Lattimore a Witte zase zjistili, že v rizikové situaci, jakou je typicky páčání trestného činu, „jednotlivci viděli aspekty (zisk, sankce, možnost) kriminální volby nezávisle, nikoli v multiplikatívni formě předpokládané teorií očekávané utility“¹⁶⁴. Trasler¹⁶⁵ s využitím poznatků z dřívější studie Elstera¹⁶⁶ ukázal rozdíl mezi racionálními dlouhodobějšími strategickými rozhodnutími, která jsou často důkladně promyšlená, a „krátkodobými, povrchními nebo oportunistickými reakcemi na

¹⁶¹ LATTIMORE, P.; WITTE, A.: *Models of Decision Making Under Uncertainty: The Criminal Choice*, s. 134.

¹⁶² FEENEY, F.: *Robbers as Decision-Makers*. In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 53-71.

¹⁶³ CARROLL, J.: A psychological approach to deterrence: the evaluation of crime opportunities. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1978, 36(12), s. 1512-1520. Citován v CARROLL, J.; WEAVER, F.: *Shoppers' Perceptions of Crime Opportunities: A Process-Tracing Study*. In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 21.

¹⁶⁴ LATTIMORE, P.; WITTE, A.: *Models of Decision Making Under Uncertainty: The Criminal Choice*, s. 131.

¹⁶⁵ TRASLER, G.: *Conscience, Opportunity, Rational Choice, and Crime*. In CLARKE, R. V.; FELSON, M. a kol.: *Routine Activity and Rational Choice*, 1993, s. 305-322.

¹⁶⁶ Elster, 1986.

bezprostřední popudy“¹⁶⁷, které zdaleka nemusí dosahovat úroveň „rationality“ jako u prvně uvedených.

Z kriminologického pohledu je důležitá skutečnost, že jsou to právě bezprostřední, málo promyšlené reakce na různá pokušení a tlaky, které často převažují v případech páchaní trestné činnosti. Tento fenomén se označuje jako „akratické chování“ (*akratic behaviour*) – je to jednání úmyslné, kterého se jednotlivec dopouští i přes to, že si uvědomuje, že je iracionální z pohledu kalkulu nákladů (rizik) a zisků.¹⁶⁸

Na základě rozhovorů s pachateli krádeží v obchodech Carroll a Weaver¹⁶⁹ zjistili, že začátečníci používali jiné rozhodovací modely než zkušení zloději. Zatímco začátečníci v úvahách kladli větší důraz na hodnocení vzdálenějších rizik, tedy zejména riziko dopadení a odsouzení, a na posouzení možných alternativ k tomuto typu trestné činnosti, „kariérní“ zloději se již více zaměřovali na zvážení strategií v konkrétních situacích a na výběr taktiky minimalizující rizika na místě, bez většího důrazu na promyšlení možných dlouhodobějších dopadů svého kriminálního jednání.

Carrollův a Weaverův výzkum dále ukázal, že analýza ztrát a přínosů z trestné činnosti může probíhat v určitých fázích – nejprve vyhodnocení pravděpodobnosti a množství možného dosažitelného prospěchu, teprve pak odhad rizik spojených s jednáním. V situacích, kdy se jednotlivcům jevila šance na dosažení prospěchu jako vysoká a prospěch velmi potřebovali, rozhodli se jednat i v situacích, kdy hrozila vysoká rizika.

Autoři navrhli odlišovat racionalitu výsledku, spočívajícího v otázce, jestli je rozhodovací proces „konzistentní s normativním ekonomickým modelem optimálního rozhodování“, od rationality procesu, týkajícího se toho, zda se pachatelé „při jednání rozhodují racionálním způsobem, obstarávají si relevantní informace, pečlivě je váží

¹⁶⁷ TRASLER, G.: *Conscience, Opportunity, Rational Choice, and Crime*. In CLARKE, R. V.; FELSON, M. a kol.: *Routine Activity and Rational Choice*, 1993, s. 312.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 312.

¹⁶⁹ CARROLL, J.; WEAVER, F.: *Shoppers' Perceptions of Crime Opportunities: A Process-Tracing Study*. In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 19-38.

systematickým a efektivním způsobem a jednají konzistentně s vlastními rozhodnutími¹⁷⁰.

Nicméně mnozí autoři věnující se problematice racionální volby zastávají názor, že je metodologicky přínosnější považovat pachatele za nedokonale racionální než za iracionální. Jak k tomu uvádí Walsh, není vhodné „považovat racionalismus a utilitarismus za stejnou věc“¹⁷¹, jelikož se lidé liší v schopnostech dosahovat určitý stupeň utility. Při hodnocení míry racionality u konkrétních pachatelů Walsh doporučuje nenechat se zmást omyly a jinými mimořádnými událostmi, které se pachatelům přihodí, a nesprávně je nepovažovat za důkaz „menší racionality, než tam ve skutečnosti je“, jelikož i nejs sofistikovnější a nejinteligentnější lidé dělají chyby v rizikových situacích.¹⁷²

Tuto myšlenku parafrázovali kriminologové Cornish a Clarke¹⁷³ v argumentu, že nedostatek důkazu racionality není sám o sobě důkazem nedostatku racionality. Přesto však mnozí kriminologové zpochybňují přístup, který předpokládá „racionální volbu“ u impulzivních činů, činů z vášně nebo též u patologického chování.¹⁷⁴ Tato základní kritika teorie racionální volby patří mezi hlavní myšlenky směru „kulturní“ kriminologie (viz výše). Jak však uvádí Feeney¹⁷⁵, i přes kritiku spočívající v tvrzené existenci „iracionálních“ typů jednání je tyto možné považovat za činy „instrumentální“ v tom smyslu, že se jich pachatel dopouští proto, aby dosáhl to, co v daném momentu chce nebo potřebuje.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 31.

¹⁷¹ WALSH, D.: *Victim Selection Procedures Among Economic Criminals: The Rational Choice Perspective*. In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 50.

¹⁷² Tamtéž, s. 51.

¹⁷³ Viz CORNISH, D.; CLARKE, R. V.: *The rational choice perspective*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 21-47.

¹⁷⁴ Srovnej JOHNSON, E.; PAYNE, J.: *The Decision to Commit a Crime: An Information-Processing Analysis*. In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 170-185.

¹⁷⁵ FEENEY, F: *Robbers as Decision-Makers*. In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 67.

S ohledem na popsané nedostatky ryzího ekonomického modelu někteří kriminologové navrhovali ve snaze o vysvětlení kriminálního chování alternativní teoretické modely, které by mohly nahradit, nebo alespoň modifikovat ekonomický model za účelem dosažení přesnějšího popisu rozhodovacích procesů při páchání trestné činnosti. V této problematice se jako jeden z nejdůležitějších aspektů jeví riskantní povaha kriminálního jednání, která často způsobuje nejistotu ohledně výsledku, který, když není pachatel úspěšný, neznamená jenom „nevyužitou šanci“, nýbrž se mu může tvrdě vrátit v podobě následného trestního stíhání a citelné sankce uvalené trestní justicí. Behaviorální modely kriminálního chování by proto měly brát v potaz faktory rizikovosti jednání a nejistoty výsledku.

Příkladem takového komplexnějšího modelu je deskriptivní model rozhodování v nejistých situacích, který je založen na prospektivní teorii psychologa a nositele Nobelovy ceny Daniela Kahnemana a jeho kolegy Amose Tverskeho.¹⁷⁶ Johnson a Payne se zabírají prospektivní teorií z kriminologického úhlu pohledu, podle které „ti, kdo činí rozhodnutí, jsou mnohem citlivější na změny ve svém současném jmění, a míň citlivější na množství svého současného jmění, než by se očekávalo v analýze očekávané utility. ... Pachatel se bude snažit vyhnout riziku, pokud je spojen s dosažením zisku, ale bude vyhledávat riziko za účelem vyhnoutí se ztrátám“¹⁷⁷.

¹⁷⁶ Viz zejm. KAHNEMAN, D.; TVERSKY, A.: Prospect Theory: An Analysis of Decisions Under Risk. *Econometrica*, 1979, 47(2), s. 263-292; TVERSKY, A.; KAHNEMAN, D.: The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, 1981, 211(4481), s. 453-458.

¹⁷⁷ JOHNSON, E.; PAYNE, J.: *The Decision to Commit a Crime: An Information-Processing Analysis*, In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 174.

3.5. Situační vyvolávače zločinu

Příznivci teorie racionální volby v kriminologii se snažili nalézt různá řešení náročné otázky míry vlivu individuálních charakterových vlastností, temperamentu a podvědomých procesů v rámci modelu racionálního rozhodování založeném na posuzování očekávaných zisků a možných rizik plynoucích z momentální situace.

Richard Wortley¹⁷⁸ argumentuje, že role bezprostředního prostředí se nemůže omezit jenom na poskytování informací pro racionální rozhodování. „Bezprostřední prostředí může též aktivně povzbudit anebo přinutit jednotlivce spáchat činy, které by jinak v daném čase vůbec nezvažovali.“¹⁷⁹

Wortley vytvořil koncept tzv. situačních vyvolávačů zločinu (*situational precipitators of crime*) – událostí a vlivů vyskytujících se v bezprostřední situaci (na daném místě a čase), které povzbudí jednotlivce k tomu, aby na ně reagoval kriminálním způsobem. Časově předcházejí procesu racionálního rozhodování, vyskytují se nezávisle na vůli jednotlivce a operují v sub-kognitivní rovině.

Autor nepovažuje oba přístupy za protichůdné, nýbrž za dvě za sebou následující fáze vysvětlující kriminální chování více dynamickým způsobem. Přístup situačních vyvolávačů se snaží o porozumění bezprostředním vlivům způsobujícím „kriminální dispozici“ jednotlivce. Oba přístupy ozřejmují situace vedoucí k rozhodnutí využít kriminální příležitost, a to jak u zkušených pachatelů, tak i (zejména) u lidí, kteří běžně dodržují zákony a chovají se konformně.

¹⁷⁸ WORTLEY, R.: A Classification of Techniques for Controlling Situational Precipitators of Crime. *Security Journal*, 2001, 14(4), s. 63–82; WORTLEY, R.: *Situational precipitators of crime*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 48-69.

¹⁷⁹ WORTLEY, R.: *Situational precipitators of crime*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 48.

Dimenze	Situační vyvolávače	Racionální volba
Analytické zaměření	Příčiny chování	Následky chování
Funkce bezprostředního prostředí	Iniciuje chování	Umožňuje chování
Motivace pachatele	Situačně podmíněná	Již motivován
Psychologické procesy	Podvědomé (sub-kognitivní)	Vědomé
Možnost kontroly pachatelem	Nedokáže ovlivnit	Uvědomělá

*Srovnávací tabulka přístupů situačních vyvolávačů a racionální volby*¹⁸⁰

Autor rozděluje vyvolávače na pobídky (*prompts*), tlaky (*pressures*), dovození (*permissions*) a provokace (*provocations*), přičemž každá z těchto forem má více či méně významný vliv na rozhodování jednotlivce:¹⁸¹

Pobídky jsou aspekty prostředí, které u jednotlivce vyvolávají určité myšlenky, pocity či touhy. Teorie učení (*learning theory*) zkoumá proces osvojování si určitých vzorců chování v dlouhodobé perspektivě, které se však realizují při pobídnutí ve „vhodné“ situaci. Takovým stimulem může být (1) spouštěč (*trigger*) vyvolávající samovolnou, reflexní reakci (např. shlédnutí zbraně v ruce protivníka vyvolá agresivní chování), (2) signál (*signal*) informující o vhodnosti určitého jednání (pro někoho může chvilková nepřítomnost prodavače signalizovat vhodnou chvíli pro krádež, kdežto např. cedule vyzívající k čestnému chování může od krádeže odradit), (3) model (*model*), podle kterého jedná ostatní (např. dělník bude víc náchylný ke krádeži na pracovišti, když si všimne, že krade jeho předák) anebo očekávání (*expectancy*), což je tendence jednat podle předpokládaného nebo očekávaného charakteru místa (např. návštěvník nočního klubu s pověstí místa, kde dochází k rvačkám, má větší tendenci se porvat v napjaté situaci).

¹⁸⁰ Převzato z WORTLEY, R.: *Situational precipitators of crime*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 49.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 51-58.

Sociální tlaky mají významný vliv na to, jak se jednatlivec chová v interakci s jinými lidmi, ve skupině, v anonymním davu nebo o samotě. Zkoumá je sociální psychologie. Mezi tyto tlaky Wortley řadí (1) konformitu (*conformity*), tedy tendenci podříditi se skupinovým normám a hodnotám, i když jsou v rozporu s vlastními standardy jednání (např. delikventní chování ve vrstevnických partách), (2) poslechnutí (*obedience*) přímého rozkazu nadřízené osoby (např. při nelegitimním rozkazu k páchání násilí či účast zaměstnanců na korporátní trestné činnosti z loajality), (3) vyhovění (*compliance*) určité autoritě (např. „uzemnění“ potenciálního agresora ráznou výzvou policisty) anebo naopak cílený vzdor (*defiance*) vůči příkazu (např. zničení veřejných informačních cedulí), (3) anonymita (*anonymity*) oslabující pocit individuální odpovědnosti, což může přerůst až do davové psychózy (např. lynčování).

Dovolení jsou situační faktory, které vedou k tomu, že jednatlivec potlačuje morální zábrany a chová se tak, jak by se normálně nechoval. V kriminologii známá neutralizační teorie je založena na hypotéze, že většina pachatelů nevyznává otevřeně protispolečenské hodnoty, nýbrž při páchání kriminality potlačují vlastní odpovědnost a hledají omluvy pro své chování.¹⁸² Socio-kognitivní teorie se pak zaměřuje na situační podmínky tohoto jevu, neboli jinými slovy na zpětnou vazbu na jednání jednatlivece z prostředí a bezprostřední sociální skupiny, která tento jev umožňuje. Děje se tak zejména (1) minimalizací pravidel, tedy popřením nesprávnosti svého jednání (např. pocitem „každý to tak dělá, je to normální“), (2) minimalizací odpovědnosti, tedy popřením své role v trestném činu nebo svalením viny na jiné (např. výmluva na alkohol, přesouvání odpovědnosti na nadřízené), (3) minimalizací následků spočívající v popření významu nebo výše způsobených škod (např. drobná krádež ve velké firmě nikomu neublíží) a (4) minimalizací obětí, zejména těch, které se stereotypně považují za méněcenné (např. sexuální útok na prostitutku).

Provokace jsou situační faktory vyvolávající stres a následnou fyziologickou (např. vzrušení, nevolnost), emocionální (např. podrážděnost, deprese) anebo behaviorální (např. agrese, sebevražda) reakci. Vlivem přirozeného a člověkem vytvořeného prostředí na chování jednatlivců se zabývá environmentální psychologie.

¹⁸² Viz SYKES, G.; MATZA, D.: Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, 1957, 22(6), s. 664-670.

Mezi kriminologicky relevantní provokace Wortley řadí (1) frustraci z toho, že jednotlivci něco brání dosáhnout cíl (např. dopravní zácpa vede k agresí řidičů), (2) shlukování lidí (*crowding*), a to výskyt v místě jak s vysokou vnější hustotou lidí (ve velkoměstech, přelidněných sídlištích), tak s vysokou vnitřní hustotou (např. věznice, koleje, noční kluby), (3) teritorialitu, tedy pocit přináležitosti a nutnosti obrany určitého území (typické jsou války gangů o teritoria) a (4) environmentální dráždiče (*environmental irritants*) jako teplé počasí, vysoká hlučnost či vysoké znečištění ovzduší.

Jak přítomnost situačních vyvolávačů, tak i kriminální příležitosti v určité situaci mají pochopitelně různý vliv na různé typy lidí. Cornish a Clarke¹⁸³ rozeznávají tři typy pachatelů:

Antisociální predátoři jsou typičtí racionální kriminálně-disponovaní pachatelé s dlouhodobým zaměřením na páchaní trestné činnosti jako nejsnazšího prostředku k uspokojování vlastních potřeb. Tito pachatelé jsou typičtí pro více či méně úspěšnou kriminální dráhu (kariéru, kriminální minulost), během které získávají zkušenosti a dovednosti pro minimalizaci rizika a maximalizaci zisku.

Všední pachatelé jsou více konformní než predátoři. Prakticky žijí konvenční životy a jenom čas od času využijí situaci, kdy se jim naskytne vhodná příležitost pro kriminální chování. Jsou to tedy taktéž oportunističtí pachatelé zaměřením na získání nějaké výhody nedovoleným způsobem, nicméně zločin nepovažují za svůj životní styl a pocit viny za situaci, kdy pokušení převládlo nad morálními zábranami, potřebují neutralizovat (viz výše popsané techniky neutralizace).

Vyprovokovaní pachatelé jsou jednotlivci, kteří jinak vedou plně konvenční život a dodržují právní normy, avšak trestný čin spáchají téměř výhradně v reakci na situační okolnosti (tlaky či provokace) vyvolávající nekonformní chování. Trestná

¹⁸³ CORNISH, D.; CLARKE, R. V.: *Opportunities, Precipitators and Criminal Dispositions: A Reply to Wortley's Critique of Situational Crime Prevention*. In SMITH, M. J.; CORNISH, D. a kol.: *Theory for Practice in Situational Crime Prevention. Crime Prevention Studies, Volume 16*, 2003, s. 41-96. Citování ve WORTLEY, R.: *Situational precipitators of crime*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 58.

činnost je v jejich případě odchylkou od konformního života, je impulzivní, nepromyšlená, dá se u ní mluvit o krátkodobém selhání sebekontroly.

Popsaná typologie pachatelů má význam pro opatření situační prevence. U antisociálních predátorů je více pravděpodobné, že budou pozitivně reagovat i na náročnější kriminogenní situace (*challenging situations*), příležitosti budou vyhledávat nebo je až sami vytvářet, přičemž budou více ochotni překonávat překážky. Všední pachatelé využívají vhodné kriminogenní situace (*tempting situations*). K páčání trestné činnosti jsou morálně ambivalentní, většinou se chopí dobré příležitosti (kde očekávaný přínos je vyšší než riziko a námaha), která se naskytne. Vyprovokování pachatelé nemanipulují ani nevyužívají příležitosti ke zločinu. Reagují jen tehdy, když jsou k tomu přinuceni momentální situací (*precipitating situations*). Pro prevenci je pak zapotřebí pouze snižovat nebo omezovat situační vyvolávače kriminality.

Přínosem Wortleyho přístupu je určité podepření aplikovatelnosti (rozšíření) teorie racionální volby i na tzv. „iracionální“ zločiny. Konkrétně zmiňuje mezosobní násilí a sexuální trestné činy. Ohledně první skupiny dokáže „ryzí“ přístup racionální volby vysvětlit jenom instrumentální násilí, ne však impulzivní, expresivní násilí. Dle statistik se velká část závažných násilných trestných činů odehrává mezi lidmi, kteří se znají. Pro výzkum a hledání způsobů prevence tohoto druhu trestné činnosti mají nezanedbatelný význam procesy, při kterých se generují a působí situační vyvolávače násilného chování.

Sexuální násilí, zejména sexuální zneužívání dětí, je taktéž, a to zejména v laické veřejnosti, obvykle připisováno patologickým jednotlivcům. Výzkum kriminologů Stephena Smallbone a Richarda Wortleyho¹⁸⁴ dlouhodobě ukazuje, že naprostá většina pachatelů zná své oběti, přičemž u odhalených pachatelů nebývá obvyklá sexuálně-kriminální minulost a taktéž je u necelé poloviny zjištěno zneužívání jenom jedné oběti. Obecně se mezi pachateli sexuálního zneužívání dětí přeceňuje podíl pedofilně zaměřených jednotlivců. Zmínění autoři se proto zaměřují na roli bezprostředního prostředí při sexuální stimulaci v přítomnosti dítěte, a z toho plynoucí

¹⁸⁴ Viz WORTLEY, R.; SMALLBONE, S. a kol.: *Situational Prevention of Child Sexual Abuse. Crime Prevention Studies, Volume 19*, 2006; SMALLBONE, S.; MARSHALL, W.; WORTLEY, R.: *Preventing Child Sexual Abuse: Evidence, Policy and Practice*, 2008.

způsoby potlačení, vyhýbání se nebo kontrolování situačních impulzů pro sexuální zneužívání.¹⁸⁵

Jistým specifikem jsou takzvané kapsule – uzavřená prostředí, ve kterých se koncentrují lidé a které se nedají nebo dají jen stěží opustit. Může jít o ústavní prostory obývané z určitého důvodu, jako např. věznice nebo dětské domovy, ale taktéž o rekreační či zábavné podniky, např. noční kluby¹⁸⁶, ve kterých se lidé tísní na malé ploše, což vytváří napětí generující situační vyvolávače násilného chování.

Wortley studii doplňuje o několik praktických implikací koncepce situačních vyvolávačů pro situační prevenci zločinu – (1) rozšiřuje možné techniky situační prevence vedle technik zaměřených na redukci příležitostí,¹⁸⁷ (2) umožňuje aplikovat opatření situační prevence i na „iracionální“ zločiny, (3) zaměřením na „humanizaci“ prostředí zmírňuje kritizovanou „tvrdość“ opatření situační prevence (kritika budování tzv. opevněné společnosti – *fortress society*), (4) vysvětluje, proč nemusí dojít k přesunu kriminality na místa nezasazená opatřeními situační prevence, což bývá její častá kritika, a konečně (5) chrání před kontraproduktivními dopady ryzí situační prevence (např. zpřísnění bezpečnostních opatření může vést k větší frustraci ventilované kriminálním chováním, proto je nutné zkoumat, jestli opatření situační prevence sama nepůsobí jako situační vyvolávače kriminality).¹⁸⁸

¹⁸⁵ WORTLEY, R.: *Situational precipitators of crime*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 61.

¹⁸⁶ Komplexní studii o příčinách, povaze a prevenci násilností v prostředí barů a nočních klubů představuje publikace GRAHAM, K.; HOMEL, R.: *Raising the Bar. Preventing aggression in and around bars, pubs and clubs*, 2008.

¹⁸⁷ Viz CORNISH, D.; CLARKE, R. V.: *Opportunities, Precipitators and Criminal Dispositions: A Reply to Wortley's Critique of Situational Crime Prevention*. In SMITH, M. J.; CORNISH, D. a kol.: *Theory for Practice in Situational Crime Prevention. Crime Prevention Studies, Volume 16*, 2003, s. 41-96.

¹⁸⁸ WORTLEY, R.: *Situational precipitators of crime*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 63-64.

4. Kriminalita v kontextu rutinních aktivit

4.1. Společenské změny, růst kriminality a rutinní aktivity

V období, kdy se v kriminologii a trestní politice opětovně prosazuje indeterministické paradigma racionální volby, přichází kriminologové Lawrence Cohen a Marcus Felson se známou statí *Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach* (1979) pojednávající o kriminalitě jako o jevu vyskytující se v kontextu všedních, každodenních rutin jednotlivců.

Cílem jejich práce bylo poskytnout alternativní vysvětlení dramatického růstu zejména majetkové kriminality během zlatého období kapitalizmu v Americe padesátých a šedesátých let 20. století, jelikož dle jejich názoru mnohé „konvenční“ teorie kriminality selhaly v ozřejmění paradoxu růstu kriminality v období, kdy se americká společnost rozvíjela a většina obyvatel bohatla, stávala se produktivnější a zároveň konzumnější.

Autoři vyslovili hypotézu, že jsou to změny v sociálních trendech, které umožňují výskyt příležitostí k protiprávním aktivitám, nikoli jako „indikátory sociálního rozkladu, [nýbrž] jako vedlejší produkty svobody a prosperity projevené v [legitimních] rutinních činnostech každodenního života“¹⁸⁹. Jako teoretický podklad pro svůj přístup použili teorii lidské ekologie formulované Amosem Hawleyem v roce 1950.¹⁹⁰ Hawley poukázal na časový rozměr analýzy rozsahu kriminality v urbánních komunitách, který má vzájemnou souvislost s prostorovým rozměrem. Komunita není podle Hawleyho jenom teritoriální jednotkou, nýbrž spíše „organizací symbiotických a sdílených vztahů, jelikož lidské aktivity se vykonávají jak v prostoru, tak i v čase“.¹⁹¹

¹⁸⁹ COHEN, L. E.; FELSON, M.: *Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. American Sociological Review*, 1979, 44(4), s. 605.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 589-590; Autoři odkazují na HAWLEY, A.: *Human Ecology: A Theory of Community Structure*, 1950.

¹⁹¹ Hawleyův přínos pro analýzu kriminálních trendů v prostředí spočívá v zaměření na časové komponenty struktury komunity: (1) rytmus jako obvyklou periodicitu, s kterou se událost vyskytuje, (2) tempo, tedy počet událostí v určitém čase a (3) načasování mezi různými

V původní verzi se kriminálním skutkem rozumí střet (1) motivovaného potenciálního pachatele s (2) vhodným cílem, (3) nechráněným způsobilým ochráncem před útokem, v určitém místě a čase. Konvergenci těchto tří nevyhnutelných elementů zločinu vytváří na makro-úrovni sociální struktura, která se v průběhu času mění vlivem různých trendů ve společnosti.¹⁹² Makro-analýza kriminality – tedy zkoumání kriminality jako celospolečenského fenoménu – je v teorii rutinních aktivit vlastně východiskem pro mikro-analytický postup spočívající ve zkoumání kriminality prismatickým způsobem konkrétních rozmanitých typů trestné činnosti.

Dobrym příkladem změny sociální struktury je situace po druhé světové válce, kdy došlo k výraznému přesunu rutinních aktivit z obydlí na pracoviště. Kupříkladu velká část dospělé ženské populace s pracovními zkušenostmi z válečné ekonomiky se po válce nevrátila k trávení denního času v domácnosti, ale získala plné úvazky v civilních zaměstnáních. V krátkém čase tak množství obydlí ztratilo přirozený dohled a zároveň s rapidním rozšířením dostupnosti domácích spotřebičů, elektroniky či osobních vozů ze sebe vytvořilo snadný cíl majetkových deliktů. Změnou v dynamice rutinních aktivit velké části populace tak došlo ke změně ve dvou nevyhnutelných elementech zločinu – přibyly vhodné cíle (spotřební zboží) a mnoho míst (domácnosti) ztratilo v určitém čase (pracovní doba) přirozeného ochránce (žena v domácnosti). S ohledem na tyto změny je pak nasnadě vysvětlení rapidního růstu majetkové kriminality, konkrétně vloupání do obydlí.

„Je ironické, že právě faktory zvyšující příležitost užít si výhody života mohou též zvýšit příležitost pro predátorské útoky. Například, automobily poskytují svobodu pohybu pro pachatele stejně jako pro běžné občany a poskytují zranitelné cíle pro krádeže. Vysokoškolská studia, podíl žen v zaměstnáních, urbanizace, sub-urbanizace,

vzájemně převázanými aktivitami. Analýza kriminality má brát ohled na dimenzi prostoru v provázání s dimenzí času. Viz HAWLEY, A.: *Human Ecology: A Theory of Community Structure*, 1950.

¹⁹² COHEN, L. E.; FELSON, M.: Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 1979, 44(4), s. 589.

dovolené, či nové elektronické zboží poskytují různé příležitosti k úniku z omezeného prostoru domácnosti, což zvyšuje riziko predátorské viktimizace.¹⁹³

Ve Felsonově a Cohenově přístupu rutinních aktivit ustupují charakteristiky pachatele do pozadí a pozornost se zaměřuje na okolnosti konkrétních trestných činů (mikro-analytická úroveň). Felson argumentuje, že pro kriminologii by bylo užitečnější obrátit pozornost na prostorové a časové vlastnosti místa (doslova rozestavení místa, *setting*), kde se vyskytují příležitosti k trestnému činu, než teoretizovat o „vzdálených příčinách kriminality“. S tímto postojem se Felson postavil do přímé opozici k tehdy převládající teorii „sociologie deviace“, která nahlížela a vysvětlovala kriminalitu v rámci „komplexních sociálních problémů“¹⁹⁴.

Jak to v retrospektivě popisuje jeden z autorů Marcus Felson¹⁹⁵, ze začátku se jejich teze setkaly spíše s odmítáním ze strany editorů několika významných amerických odborných sociologických periodik. Po více než třech letech byl článek publikován v *American Sociological Review* a postupně se stal jednou z nejvíce citovaných prací v kriminologii. Přitáhl pozornost jak kriminologů zajímajících se o vliv bezprostředního i širšího prostředí a společenské struktury na páchaní kriminality a těch zajímajících se o problematiku analýzy časových a prostorových vzorců a trendů při páchaní kriminality a o s ní související prevenci kriminality, tak i kritiků zejména z proudu sociologie deviace.

První z dvojice autorů, Lawrence Cohen, následně přístup rutinních aktivit integroval s konvenčním sociologickým modelem sociální dezorganizace vytvořeným Shawem a McKayem (viz pasáž o Chicagské škole, 2. kapitola), jak to po publikaci původního článku doporučovalo více členů kriminologické akademické obce.

¹⁹³ Tamtéž, s. 605.

¹⁹⁴ Viz ZEDNER, L.: *Opportunity Makes the Thief-Taker: The Influence of Economic Analysis on Crime Control*. In NEWBURN, T.; COCK, P. a kol.: *The Politics of Crime Control*, 2006, s. 147-162.

¹⁹⁵ FELSON, M.: *Routine activity approach*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 70-78.

4.2. Rozvoj přístupu rutinních aktivit a jeho integrace s dalšími teoriemi

Marcus Felson se vydal vlastní cestou směrem od sociologických kořenů původního přístupu a teorii rutinních aktivit propojil s teorií racionální činnosti Ronalda Clarkea do společného oportunistického teoretického modelu, který spatřuje v příležitostech významnou roli při zapříčiňování všech druhů kriminality. Zpočátku totiž zastával názor (prezentovaný v původní stati napsané s Lawrencem Cohenem), že kriminalita je funkcí změn ve struktuře společnosti a její růst v souvislosti se změnami, které pozoroval, považoval za nevyhnutelný.

Po obeznámení se s Clarkovým konceptem situační prevence založené na omezování příležitostí ke zločinu dospěl Felson k názoru, že růst míry kriminality se nejenže dá zpomalit, nýbrž je dokonce možné cílenou činností vedoucí k snižování příležitostí míru kriminality snižovat.¹⁹⁶ Právě na této názorové shodě bylo možné integrovat teorii rutinních aktivit na mikro-analytické úrovni s teorií racionální volby do oportunistické teorie založené na východisku, že příležitost je základní příčinou kriminality (*root cause of crime*).¹⁹⁷

Felson si taktéž uvědomil kompatibilitu vlastního přístupu rutinních aktivit s teorií vzorců kriminality od Paula a Patricie Brantinghamových, zaměřenou na distribuci kriminality v určitých lokalitách (od městských částí po konkrétní ulice nebo adresy), ve které shledal teoretický mezičlánek svého mikro-analytického přístupu zaměřeného na konkrétní kriminální události a makro-analytického přístupu sledujícího vliv změn v rutinních aktivitách na celkovou kriminalitu na celospolečenské úrovni. Jak bude ukázáno dále, Felsonova teorie rutinních aktivit byla následně integrována Paulem a Patricií Brantinghamovými do meta-teorie environmentální kriminologie.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 73.

¹⁹⁷ FELSON, M.; CLARKE, R. V.: *Opportunity Makes the Thief. Practical theory for crime prevention. Police Research Series, Paper 98*, 1998.

¹⁹⁸ ANDERSEN, M.; BRANTINGHAM, P.; KINNEY, J. B.: *Classics in Environmental Criminology*. Boca Raton, FL: CRC Press, 2010, s. 185. Teorie rutinních aktivit se taktéž označuje za jeden z environmentálních směrů, neboli za teorii patřící do „rodiny teorií environmentální kriminologie“. Viz CHAMARD, S.: *Routine Activities*. In McLAUGHLIN, E.; NEWBURN, T. a kol.: *The SAGE Handbook of Criminological Theory*, 2010, s. 210-224.

Původní teorii rutinních aktivit Felson následně více zobecnil, a to tak, že rozšířil její aplikovatelnost i na jiné než tzv. predátorské zločiny, při kterých je pachatel v přímém kontaktu s cílem – obětí u násilných činů nebo majetku u majetkových činů.¹⁹⁹ Zjistil totiž, že rutinní aktivity (ve významu, jak jej vnímá teorie rutinních aktivit) sehrávají svou úlohu i při páčání trestné činnosti „na dálku“ – např. pomocí telefonu nebo v současnosti více na internetu. Teorie nachází uplatnění i při studiu takových typů kriminality, které by se daly označit za ne-rutinní, jako například sexuální zneužívání či sériové vraždy.²⁰⁰

Význam teorie rutinních aktivit výrazně posílil rozvoj v metodách analýzy kriminality a sběru kriminálně relevantních dat. V posledních dvou desetiletích dochází k digitalizaci a automatizaci sběru a vyhodnocování informací o páčání trestné činnosti v prostoru, pro policejní složky se stává standardem geokódování odhalených trestných činů a následné využití dat při mapování kriminality. Pozornost si taktéž získává geografické profilování pravděpodobného místa pobytu osob podezřelých ze série útoků. Pro tyto a další prostorově-analytické metody teorie rutinních aktivit slouží jako teoretický rámec pro tvorbu hypotéz následně testovaných při analytické činnosti.

Felson pozoruje, že starší metodologie mapování kriminality založené na sledování rozsahu kriminality v geografických jednotkách velikosti správních územních jednotek (kraje, obce, městské části), resp. demografických sousedství či obdobných statistických jednotek se postupně stávají obsoletní. Jednak výsledky takových analýz odpovídají obecně známým skutečnostem (ve městě je víc kriminality než na venkově, v centru města a problémových lokalitách je největší míra kriminality atp.), ale taktéž nedokážou spolehlivě „podchytit“ skutečnost, že pachatelé se běžně pohybují přes hranice obvyklých geografických jednotek, mohou páchat kriminalitu na rozličných místech, někdy se liší místo spáčení trestného činu od místa následku, či místa, kde dojde ke zjištění, že k trestnému činu došlo, nebo jeho oznámení na policii, přičemž

¹⁹⁹ Postupný vývoj lze odpozorovat na čtyřech vydáních publikace *Crime and everyday life*, z kterých nejaktuálnější je FELSON, M.; BOBA, R.: *Crime and Everyday Life*. 4. vydání, 2010.

²⁰⁰ FELSON, M.: *Routine activity approach*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 73. Autor odkazuje na článek ROSSMO, D. K.: *Place, Space, and Police Investigations: Hunting Serial Violent Criminals*. In ECK, J.; WEISBURD, D. a kol.: *Crime and Place: Crime Prevention Studies, Volume 4*, 1995.

všechna tato místa se mohou vyskytovat v rozdílných geografických jednotkách užitých při analýze kriminality pomocí metody mapování.²⁰¹

Pro moderní analytické metody se však jeví jako nejdůležitější pozorování, že páchání trestné činnosti, jakož i výskyt a vzájemné potkávání pachatelů (taková místa, důležitá pro navazování kontaktů, předávání zkušeností a plánování páchání trestné činnosti ve spolupachatelství, Felson označuje jako *hangouts*) probíhá i uvnitř geografických jednotek s nejvyšší mírou kriminality nejčastěji jenom na několika problémových místech – v ulicích či konkrétních budovách, parcích, či podobných malých prostorech.²⁰²

Tři původní elementy zločinu²⁰³ – motivovaného pachatele (*motivated offender*), vhodného cíle (*suitable target*) a nepřítomnosti způsobilého ochránce (*absence of capable guardian*) – Felson²⁰⁴ dále rozšířil o dohlázele (*handler*), což je potenciálnímu pachateli blízká osoba, která nad ním dokáže v jeho přítomnosti udržovat kontrolu a předcházet tak spáchání trestného činu. Inspiraci pro element blízkého dohlázele našel v teorii kontroly amerického kriminologa Trávise Hirschiho.²⁰⁵ Na rozdíl od internalizované koncepce kontroly (viz dále) však zdůraznil přítomnost nebo nepřítomnost osoby, která v situaci, kdy mohou nastat okolnosti vhodné pro trestný čin, dokáže potenciálního pachatele efektivně ovlivnit tak, aby k činu nedošlo.

Kriminolog John Eck²⁰⁶ uspořádal elementy do tzv. trojúhelníku analýzy problému, přičemž problémem rozuměl jak trestný čin nebo jiný protispolečenský problém. „Problém“ definoval jako interakci motivovaného pachatele a vhodné oběti nebo cíle, a to za absence určitého prostředníka, ať už je to ochránce způsobilý bránit cíl

²⁰¹ Tamtéž, s. 74.

²⁰² Tamtéž.

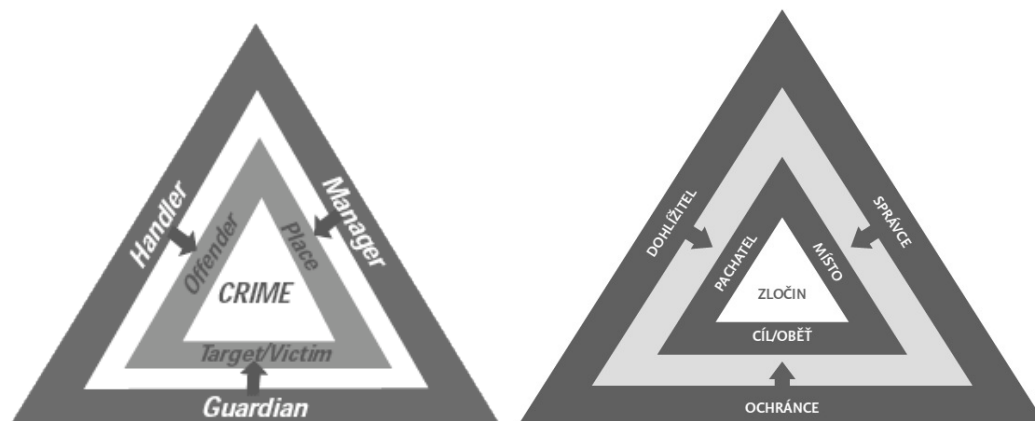
²⁰³ Označované jako „trojúhelník zločinu“ (*crime triangle*). V podstatě jde o nejvíce inkluzivní a přitom jednoduché a přímé zobrazení jádra koncepce rutinních aktivit na mikro-analytické úrovni.

²⁰⁴ FELSON, M.: *Reconciling Hirschi's 1969 Control Theory with the General Theory of Crime*. In LAB, S. P. a kol.: *Crime Prevention at a Crossroads*, 1997.

²⁰⁵ Viz HIRSCHI, T.: *Causes of Delinquency*, 1969.

²⁰⁶ ECK, J.: *Police Problems: The Complexity of Problem Theory, Research and Evaluation*. In KNUTSSON, J. a kol.: *Problem-Oriented Policing: From Innovation to Mainstream: Crime Prevention Studies. Volume 15*, 2003, s. 79-113.

nebo dohlížitel pachatele, to vše na určitém místě a v určitém čase, kdy není místo chráněno správcem.

Rozšířený trojúhelník analýzy problému²⁰⁷

Felsonova koncepce kriminality v každodenním životě přinesla do kriminologie inovativní přístupy a myšlenky, a nepochybně sama vzbuzuje kritiku ze strany řady teoretiků. Jak uvádí sám autor, jeho přístup představoval „otevřenou výzvu konvenční kriminologii“. Zatímco se jeho spoluautor původní studie Lawrence Cohen vydal „na zpáteční cestu směrem ke konvenční kriminologii“, Felson se dle vlastních slov „pohnul dál a dál od svých původních začátků směrem k novému přístupu a novému okruhu intelektuálních přátel“²⁰⁸ – k zastáncům oportunistických teorií a environmentální kriminologie.

Jak již bylo uvedeno, teorie rutinních aktivit byla záhy po publikaci statě *Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach* v roce 1979 autorem Marcusem Felsonem obohacena o element dohlížitele, založeného na teorii kontroly, a integrována s teorií racionální volby zastávané zejména Ronaldem V. Clarkem, a to již ve sborníku *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*,

²⁰⁷ Převzato z CLARKE, R. V.; ECK, J.: *Crime Analysis for Problem Solvers in 60 Small Steps*, 2005, s. 28. Česká verze dostupná na internetové stránce <<http://www.popcenter.org>>.

²⁰⁸ FELSON, M.: *Routine activity approach*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 72-73.

konkrétně ve Felsonově příspěvku *Linking Criminal Choices, Routine Activities, Informal Control, and Criminal Outcomes*²⁰⁹.

Kriminolog Travis Hirschi, jeden z předních představitelů teorie kontroly, v publikaci *Příčiny delikvence [Causes of Delinquency (1969)]* zformuloval teorii sociálních vazeb (*social bonds*), která vysvětluje, proč jednotlivci ve snaze o uspokojování svých potřeb dodržují společenská pravidla, neboli jinými slovy se nechovají delikventně. Autor definuje čtyři typy vazeb na společnost, které jednotlivci brání v páchání trestné činnosti: (1) pouto (*attachment*) k blízkým lidem (rodiče, vrstevníci, učitelé, duchovní, členové komunity atp.), na kterých mu záleží, a z těchto pout plynoucí odpovědnost chovat se odpovědně a dodržovat pravidla, (2) oddanost (*commitment*) konvenčním aktivitám spočívající v racionálním strachu plynoucím z rizika odhalení ze spáchání trestného činu, které sebou nese i riziko zmaření vynaloženého úsilí v konvenčním životě (ztráta reputace, odloučení od rodiny, kariérní pád atp.), (3) zapojení se (*involvement*) do konvenčních aktivit, při kterých jednatel vynakládá úsilí a obětuje jim svůj čas, který by jinak mohl využít pro páchání trestné činnosti a (4) víra (*belief*) v platnost hodnotového systému ve společnosti, ve které žije a jejímiž pravidly se řídí.

Z teorie sociálních vazeb Felson převzal koncept neformální sociální kontroly – myšlenku, že společnost disponuje určitými nástroji, kterými dokáže předcházet delikvenci tím, že u jednotlivce vytvoří vazby, a tím na něj prakticky dohlíží. Vazba (pouto k druhým, oddanost aktivitám, zapojení se do konvenčních aktivit a víra v hodnoty a normy společnosti) se stává nástrojem dohlížení (doslovně rukojetí – *handle*²¹⁰). Na jednotlivce s vazbami na společnost je možné dohlížet (*handled offender*), tedy může spáchat trestný čin, ale zároveň se může najít někdo, kdo je dostatečně blízko, aby se „chopil rukojetí“ a zabránil takovému jednotlivci tento čin spáchat (*intimate handler*). Tato osoba, typicky rodič, příbuzný, učitel, přítel či jiný odpovědný a jednotlivci blízký člen komunity, vykonává nad jednotlivcem neformální

²⁰⁹ FELSON, M.: *Linking Criminal Choices, Routine Activities, Informal Control, and Criminal Outcomes*. In: CORNISH, D.; CLARKE, R. V.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 119-128.

²¹⁰ Felson využívá anglické slovo *handle*, které jako podstatné jméno znamená rukojeť a jako sloveso narábat, ovládat.

kontrolu a stává se tak čtvrtým elementem (vedle vhodného cíle a způsobilého ochránce tohoto cíle), jehož absence vytváří předpoklad pro vytvoření kriminální události.²¹¹

Felson dále umístil racionální volbu do širšího kontextu struktury příležitostí ke zločinu, které umožňují vykonání volby a ovlivňují výsledek jednání: „Lidé dělají volby, ale nemohou si vybrat volby, které mají k dispozici. Nemohou též s jistotou vědět, jaký řetězec událostí bude následovat po jejich volbě, včetně voleb provedených jinými. Lidé se mýlí a selhávají, stejně často jako dosahují toho, co chtějí.“²¹²

Místo, kde se potkávají obě teorie, je právě prostředí vytvářející příležitosti pro volbu spáchat trestný čin. S dynamickými změnami ve společnosti se přetvářejí rutiny a cykly v životě jejich členů. Lidé jsou mnohem více mobilní. Potenciální pachatelé, jejich dohlížitelé, oběti a jejich ochránci se v moderním urbánním prostředí pohybují v místě a čase mnohem dynamičtěji, než tomu bylo v minulosti. Mladí lidé opouštějí rodiče, studují nebo pracují v nových, často vzdálených místech, ve městech se rozvíjí noční život, spotřební zboží je mnohem dostupnější pro většinu populace, osobní vozidla a hromadná doprava umožňují rychlý přesun z místa na místo prakticky pro kohokoliv. Tyto sociální změny ovlivňují „scénu“, na které se míjejí nebo potkávají pachatelé se svými cíli, pachatelé s dohlížiteli a cíle s ochránci.

Studium konvergence a divergence těchto elementů v místě a čase má význam pro pochopení vytváření příležitostí pro rozhodování, samotný proces rozhodování jednotlivých aktérů a jeho výsledky. Jak uvádí Felson, „jakýkoliv soubor rozhodnutí, které vedou k setkání pachatele a vhodného cíle za nepřítomnosti způsobilého ochránce a blízkého dohlázele, má tendenci stát se kriminogenním,“²¹³ kdežto přítomnost ochránce a dohlázele riziko spáchání trestného činu snižují. Toto pozorování má důležité praktické implikace pro analytickou činnost. Analytik má studovat rozhodování pachatelů v kontextu rozhodování dalších aktérů, zaměřit se na vlastnosti cílů,

²¹¹ Srovnej FELSON, M.: *Linking Criminal Choices, Routine Activities, Informal Control, and Criminal Outcomes*. In: CORNISH, D.; CLARKE, R. V.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 121-123.

²¹² Tamtéž, s. 119.

²¹³ Tamtéž, s. 127.

pohyblivost a určité opakující se vzorce chování (každodenní rutiny) v prostoru a čase, tedy jinými slovy „pomocí mapy, hodinek a kalendáře“²¹⁴.

Kriminologové Clarke a Felson prohloubili integraci a zároveň porovnali teorii racionální volby a teorii rutinních aktivit ve sborníku *Routine Activity and Rational Choice* (1993).²¹⁵ Oba přístupy sdílejí zaměření na situační determinanty zločinu (bezprostřední okolnosti místa a času spáchaného trestného činu), rozlišují koncepty zločinnosti (*criminality*) – ve smyslu tendencí lidí chovat se kriminálně – a zločinu (*crime*) – tedy konkrétní kriminální události, – a zaměřují se na specifické vlastnosti jednotlivých druhů trestných činů (*crime-specific focus*).

²¹⁴ Tamtéž, s. 128.

²¹⁵ CLARKE, R. V.; FELSON, M.: *Routine Activity and Rational Choice. Advances in Criminological Theory: Volume 5*, 1993.

	Rutinní aktivity	Racionální volba
Organizující perspektiva	Ano	Ano
Zaměřuje se na vysvětlení		
a) kriminálních událostí	Ano	Ano
b) kriminálních dispozic	Ne	Ano
Úroveň vysvětlení	Makro	Mikro
Kauzální teorie	Ano	Ne
Situační zaměření	Ano	Ano
Zaměření na specifické druhy trestné činnosti	Ano	Ano
Racionální pachatel	Implicitní	Explicitní
Orientace na praktické politiky	Implicitní	Explicitní
Mateřské disciplíny	Geografie Demografie Lidská ekologie	Psychologie, Ekonomie, Sociologie deviace, Environm. kriminologie

Porovnání a kontrast přístupu rutinních aktivit a racionální volby²¹⁶

²¹⁶ Převzato z CLARKE, R. V.; FELSON, M.: *Routine Activity and Rational Choice. Advances in Criminological Theory: Volume 5*, 1993, s. 9.

4.3. Kriminologie každodenního života

V následujících dvou desetiletích Felson rozvinul teorii rutinních aktivit v publikaci *Zločin a každodenní život (Crime and Everyday Life)* jako všeobecnou teorii pro porozumění zločinu jako (1) aktivitě jednotlivců („kdo, co, kdy, kde a jak“) (2) odehrávající se v každodenních situacích a (3) velmi rozmanitých formách, a (4) vedené jejich rozhodnutími v inkriminovaném čase.²¹⁷ Publikace představuje čtenářsky přitažlivé shrnutí teoretických východisek rutinních aktivit, několik praktických aplikací na problematiku krádeží zboží, kriminality mládeže či kriminality bílých límečků, a též technik kriminální prevence.²¹⁸

V úvodu díla Felson identifikuje několik základních mylných východisek (*fallacies*), které se objevují v běžných i odborných diskusích o kriminalitě.²¹⁹

1) Dramatický omyl spočívá v přeceňování „obrazu o kriminalitě“ u většiny populace, na čemž mají podíl média a filmový průmysl. Kupříkladu o vraždách často panuje dojem, že jsou sofistikované, jistým způsobem zajímavé, ba až vzrušující, přičemž drtivá většina z nich je nešťastným výsledkem jinak běžných hádek nebo potyček, kdy měl útočník náhle k dispozici smrtící předmět, zdravotnická pomoc nestihla být poskytnuta včas atp. Mylné představy panují taktéž o podílu závažných činů oproti méně závažným. Přitom majetková trestná činnost několikanásobně přesahuje násilnou činnost, ze které jen menší podíl dosahuje vysoké závažnosti. Například v drogové kriminalitě je jenom jeden z řady dopadených pachatelů nebezpečný překupník nebo výrobce drog, ostatní jsou typicky konzumenti nebo dealeri na spodku struktury ilegálního byznysu s drogami. Většina trestných činů není dramatických, i když se čas od času dramatické události odehrávají. Při analýze kriminality je však nutné zohlednit jejich skutečný podíl na celkové kriminalitě a zaměřit se na reálná fakta, nikoli senzace.

²¹⁷ FELSON, M.; BOBA, R.: *Crime and Everyday Life*, 4. vydání, 2010, s. xi.

²¹⁸ Silně kritické stanovisko k teorii rutinních aktivit / teorii kriminality každodenního života prezentované v publikaci zaujal kromě jiných kriminolog David Garland. Viz GARLAND, D.: The commonplace and the catastrophic: Interpretations of crime in late modernity. *Theoretical Criminology*. 1999, 3(3), s. 353-364.

²¹⁹ Tamtéž, s. 1-23.

2) Omyl o policii a soudech spočívá v přeceňování významu systému trestní justice pro kontrolu a prevenci kriminality. Ve skutečnosti je většina policejní práce rutinní a takřka nezajímavá, což jen sporadicky střídají dramatické okamžiky. Je určitým paradoxem, že – vzhledem ke specifickému charakteru fungování policejních složek – policejní služby mají v rozporu s ustálenými názory a očekáváními policejní služby jenom limitované kapacity a často nedostatečné nebo vysloveně špatné výsledky při odhalování a objasňování kriminality. Jde o v kriminologii obecně známý fenomén trychtýře „procesování“ trestných činů – jen menší část z celkové kriminality je odhalena, z čehož jen u části skutků se zjistí podezřelí, stíhaných osob je ještě méně a na spodku je jenom zlomek odsouzených osob v porovnání s nápadem trestné činnosti. Trestní justice je jen stěží reformovatelná, nese si zakořeněné představy o řešení jednotlivých případů, je zdoluhavá, příliš spoléhá na tresty, které často přichází opožděně, jsou přísné a postihují jen zlomek pachatelů.

3) Omyl v představě o pachatelích jako o lidech odlišných od běžné populace. Většina pachatelů nevykazuje zvláštní vlastnosti, které by je výrazně odlišovaly od ostatních. Spáchat trestný čin může prakticky každý a jenom u zlomku pachatelů se vyskytují určité patologie. Stejně jako se nedá vést striktní dělicí čára mezi „zločinci“ a lidmi dodržujícími zákon, tak je omylem vnímat pachatele a oběti jako dvě odlišné skupiny. Pachatelé často bývají sami viktimizováni a oběť se taktéž může rázem změnit na pachatele.

4) Omyl v „nevinnosti“ mládeže, který je často reflektován v médiích zobrazením typického pachatele jako muže ve středním věku. Kriminální statistiky však ukazují, že většinu kriminality páchají mladí lidé – mladiství a mladí dospělí. Kriminální chování akceleruje v pozdním náctiletém věku a v první polovině dvaceti let věku. V případě pachatelů závislých na návykových látkách nebo obecně s delikventním životním stylem je zajímavý poznatek, že fyzicky vypadají starší, než ve skutečnosti jsou, což také zkresluje představu o věku obvyklých pachatelů.

5) Omyl o důmyslnosti trestné činnosti spočívá v tom, že se pachatelům připisuje větší míra promyšlenosti, než jaká je skutečně přítomná při páchání většiny trestné činnosti. Změny v každodenních rutinách lidí v moderní společnosti vedly k tomu, že určité druhy trestné činnosti se staly obsoletními, a naopak umožnily vznik

mnoha příležitostí pro velmi jednoduše proveditelné trestné činy. Kupříkladu oportunistická krádež lehkého a relativně cenného elektronického zařízení z motorového vozidla nebo zboží ze supermarketu, ke kterým dochází téměř nepřetržitě, nevyžaduje na straně pachatele žádnou velkou chytrost, plánování nebo kreativitu. Rozumové schopnosti pachatele se často opticky přeceňují i proto, že oběti neradi vypadají, že byly viktimizované pro vlastní neopatrnost nebo vysloveně hloupost.

6) Omyl o organizovaném zločinu vede k přecenění organizačních schopností a přítomnosti sofistikovaného plánování u trestné činnosti páchané ve spolupachatelství. Ve skutečnosti jsou struktury trestné činnosti s podílem několika lidí jednoduché, v podstatě řetězovitého charakteru, kde jeden člověk zná a spolupracuje jedním s několika dalšími, bez toho, aby byly řízeny v rámci efektivního hierarchického systému.

7) Omyl ohledně významu morálních, náboženských, sociálních a politických programů zapřičiňuje přecenění jejich vlivu na možnosti redukce míry kriminality. Morální výchova ani náboženské přesvědčení podle Felsona nemají výrazný dopad na kriminální chování. I člověk přesvědčen o tom, co je morálně dobré a co je špatné, jakož i člověk věřící v to, že trestným činem se dopouští hříchu, se může přesto chovat kriminálně. Autor kritizuje zneužívání politických stanovisek a doktrín k implikacím ohledně míry kriminality (typicky kritiku názorů politických oponentů jako zapřičiňujících růst kriminality).

8) Omyl ve vágním chápání trestné činnosti vede k přílišné subjektivitě v kriminologii. Místo ryzího teoretizování o tom, které formy jednání jsou trestné činy a v jakém společenském kontextu se na určité činy nahlíží jako na trestné, je praktičtější vycházet z jasné definice, že zločin je „identifikovatelné chování, které znatelný počet států výslovně zakázalo a formálně ho trestá“²²⁰. Přes skutečnost, že kriminální statistiky a viktimizační průzkumy nedokážou poskytnout zcela přesný obraz o rozsahu kriminality ve společnosti, jsou nicméně dobrým zdrojem informací pro základní

²²⁰ Odkazuje na FELSON, M.: *Crime and Nature*, 2006, s. 35.

představu o tom, kolik trestných činů je spáchaných v určitých oblastech a časech. Není proto podle Felsona důvodné a užitečné studovat kriminalitu jako vágní problematiku.

9) Omyl v náhodnosti výskytu trestných činů je zavádějící proto, že implikuje nemožnost efektivně snižovat kriminalitu, a snižuje tím míru odpovědnosti aktérů. Analýzy kriminality dlouhodobě ukazují, že ta se zvykne koncentrovat do určitých míst a časů, přičemž vykazuje určité pozorovatelné a popsitelné vzorce. Důležitým je též výzkum tzv. opakované viktimizace (*repeat victimization*), tedy sledování disproportionální reviktimizace u určitých rizikových skupin (mladí muži, příslušníci etnických minorit atp.) či rizikových míst (opuštěné obytné domy, podniky se špatnou pověstí atp.) a časů (vloupání do obydlí během pracovní doby atp.).

Následně Felson definuje svůj přístup jako tzv. chemii zločinu (*chemistry for crime*) – situaci, kdy se za určitých příznivých okolností sejdou „vhodné“ elementy a způsobí reakci, tedy zločin. Skutek se odehrává na „místě“ (*setting*), které Felson užívá jako vhodnou jednotku pro analýzu kriminality. „Kriminální místo“ (*crime setting*) je takové místo, kde opakovaně dochází k určitému typu jednání ve známých časech, je to místo konvergence a divergence aktéru (elementů zločinu) a dalších lidí.²²¹

Kriminální činy probíhají v určitých sekvencích, které Felson člení do tří fází: (1) předehra (*prelude*), čímž myslí události přímo vedoucí k činu, (2) incident (*incident*), tedy bezprostřední čin a (3) následky (*aftermath*), tedy události po spáchání činu (např. zametání stop, útěk z místa, použití kradené kreditní karty apod.).

Felson popisuje Eckův trojúhelník problému (viz výše) jako dynamický proces, kdy (1) potenciální pachatel se musí nejprve vymanit z dohledu způsobilého dohlázele, (2) pak se dostat na místo nehlídané správcem a teprve pak (3) napadnout cíl nechráněný způsobilým ochráncem.

²²¹ FELSON, M.; BOBA, R.: *Crime and Everyday Life*, 4. vydání, 2010, s. 26.

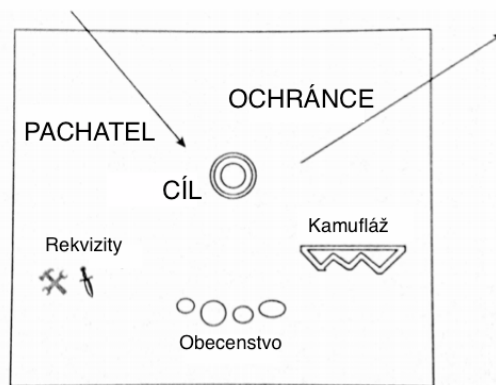
Dynamický trojúhelník zločinu²²²

Hlavní elementy zločinu rozšiřuje o doplňující elementy:

Rekvizity (*props*) umožňující nebo zabraňující spáchání trestného činu (zbraně, nástroje)

Kamufláž (*camouflage*) poskytující pachateli úkryt před odhalením

Obecenstvo (*audience*), které chce pachatel zastrašit nebo na něj udělat dojem.

Základní a doplňující elementy zločinu²²³

²²² Převzato z FELSON, M.; BOBA, R.: *Crime and Everyday Life*, 4. vydání, 2010, s. 30.

²²³ Převzato z FELSON, M.; BOBA, R.: *Crime and Everyday Life*, 4. vydání, 2010, s. 32.

Za nejrizikovější typy prostředí Felson považuje veřejné cesty a parkoviště, místa pro rekreaci (bary, parky), veřejnou hromadnou dopravu (zejména stanice), nákupní centra (pro krádeže), rezidenční a průmyslové budovy či kanceláře (pro vloupání) a poskytovatele služeb (typicky nemocnice se stálou službou).²²⁴

Ohledně vhodných cílů rozeznává tzv. horké produkty (*hot products*) a cíle pro násilné útoky. Horké produkty jsou objekty, které přitahují pozornost pachatelů majetkové trestné činnosti díky jejich specifickým vlastnostem. Tyto vlastnosti popsal Ronald Clarke²²⁵ pomocí akronymu CRAVED (tj. žádaný):

Concealable – utajitelné (lehce schovatelné nebo též těžce identifikovatelné)

Removable – mobilní (lehce přenosné, např. automobily či kola, menší věci)

Available – dostupné (je jich dostatek a je k nim snadný přístup)

Valuable – hodnotné (objektivně – cena zboží, subjektivně – pro pachatele)

Enjoyable – působící požitek (typicky žádané konzumní zboží)

Disposable – lehce prodejné (lze za ně snadno a rychle získat peníze)

Se změnami v trendech ohledně konzumního zboží se pochopitelně mění i jeho kriminogenní vlastnosti. Při studiu míry žádanosti konkrétních produktů je zapotřebí posuzovat jejich vztah k místu, kde se nacházejí, resp. zohlednit též vlastnosti místa (např. obvykle kradená Škoda Octavia je snadněji přístupná, když je zaparkovaná na ulici než na střeženém soukromém parkovišti).

Podle Felsona je možné použít model žádaného produktu i na popis násilného útoku. Vlastnosti „násilné události“ popisuje dynamicky: Pachatel musí svůj útok utajit před možnými svědky, musí být mobilní při kriminálním jednání (uniknout z místa činu), nalézt dostupnou oběť, promyslet si „hodnotu“ a „požitek“ z násilného činu, a konečně se zbavit stop, resp. i oběti samotné.²²⁶

²²⁴ FELSON, M.; BOBA, R.: *Crime and Everyday Life*, 4. vydání, 2010, s. 38.

²²⁵ CLARKE, R. V.: *Hot products: Understanding, anticipating and reducing demand for stolen goods*. Paper No. 112, Police Research Series, 1999.

²²⁶ Viz FELSON, M.; BOBA, R.: *Crime and Everyday Life*, 4. vydání, 2010, s. 43-44.

Felson²²⁷ se postupně propracoval ke koncepci inspirované přírodními vědami (zejména ekologií), ve které nazírá na páchaní trestné činnosti jako na souhrn určitých životních procesů nastávajících v příhodných situacích. Okolnosti páchaní kriminality připodobňuje k základním životním potřebám – (1) organizace v rozličných formách (primitivní či sofistikované, krátkodobé či dlouhodobé, formální či neformální atd.), (2) adaptace na změny v prostředí, (3) metabolismus, tedy rytmičnost životních aktivit, (4) pohyb (přirovnává k pohybu pachatelů a obětí), (5) růst, resp. změny v rozsahu a míře kriminality na určitém místě, (6) reprodukce, tedy „nábor“ nových pachatelů a vytváření sítí pro společné páchaní trestné činnosti, a (7) dráždivost, neboli reakci na podněty z prostředí. Účinnou prevencí spatřuje v opatřeních potlačujících tyto životní procesy kriminality, což pojmenovává „přírodní redukce kriminality“ (*natural crime reduction*).

²²⁷ FELSON, M.: *Crime and Nature*, 2006.

5. Teorie vzorců kriminality jako environmentální meta-teorie

5.1. Obrat od motivovaného pachatele k prostředí páchaní zločinu

Environmentální kriminologie zkoumá vliv prostředí na kriminální chování v něm se vyskytujících jedinců. Výskyt kriminality v prostředí není náhodný ani uniformní, naopak rozličné druhy a formy trestné činnosti se koncentrují do určitých míst označovaných jako horké body (*hot spots*) či horká místa (*hot places*) i časových období, ať už v průběhu jednoho dne, týdne nebo i např. ročních sezon. Za značnou část celkové kriminality nese odpovědnost menší počet perzistentních pachatelů – recidivistů, přičemž nejčastěji opakovaně viktimizují malou část ze všech obětí nebo cílů trestné činnosti. Vzájemným vztahům mezi pachateli a jejich oběti, pravidlům a procesům v kontextu určitého místa a času se věnuje teorie vzorců kriminality.

O rozvoj samostatného kriminologického oboru zaměřeného na studium prostředí se výrazně přičinili Paul a Patricia Brantinghamovi od 70. let 20. století. Reagovali na dvě výrazné práce C. Ray Jefferyho a Oscara Newmana, kteří nezávisle na sobě ve stejném čase artikulovali myšlenku, že kriminalitu je možné snížit modifikacemi prostředí, ve kterém k ní dochází. Tyto studie podnítily obrat pozornosti části kriminologické akademické obce směrem od pachatele a jeho motivace ke kriminální události jako samostatného objektu kriminologického zkoumání, a též od sociologických ke geografickým představám o fenoménu kriminality.²²⁸

Sociologické představy se týkají sociální struktury, sociálních změn a sociální stratifikace ve společnostech lidí. V tomto paradigmatu se při studiu kriminality „nachází vzorce ve skupinách událostí, věcí anebo lidí s podobnými sety identifikovaných vlastností“²²⁹. Naproti tomu geografický přístup pracuje s absolutním a relativním prostorem. Absolutním prostorem se rozumí prostor (místa, vzdálenosti) měřený pomocí Eukleidovské metriky. V prostorové metrice se pracuje s dimenzemi

²²⁸ BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P. a kol.: *Environmental Criminology*, 1981. Viz reprint BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P. a kol.: *Environmental Criminology*, 1991, s. 18.

²²⁹ Tamtéž, s. 20.

prostoru (x, y, z) a času (t). Relativní prostor se studuje pomocí komplexnějších metrik – ekonomickou metrikou, politickou metrikou, časovou metrikou, metrikou vědomostí, představ atp. Zkoumá se např. známý prostor jednotlivce na základě jeho rutinních pohybů a aktivit na různých místech a v různých časech.

Dva trestné činy se mohou vnímat jako zcela rozdílné ze sociologického hlediska (např. krádež v supermarketě spáchaná mladistvým příslušníkem etnické menšiny a zaměstnankyní supermarketu ve středních letech), přičemž z geografického hlediska budou úzce souviset (spáchané na jednom místě v blízkém časovém období), a naopak (např. loupeže spáchané mladistvými osobami závislými na omamných látkách ve dvou odlišných městech a v rozdílné době).

„Environmentální kriminologové začali používat geografické představy v souladu se sociologickými představami, aby popsali, pochopili, a regulovali zločinné události. Místa zločinů, jejich charakteristiky, pohyb pachatelů a obětí, který je společně přivádí na tato místa, a lidské vnímání míst zločinu se v této změněné perspektivě staly objekty výzkumu zásadního významu. Navíc se [pro environmentální kriminologii] staly významnými objekty výzkumu otevřené politické volby, které vytváří nebo udržují zločinná místa nebo oblasti ve kterých žijí pachatelé.“²³⁰

Teorie Brantinghamů je založena na čtyřech hlavních tématech.²³¹

1) „Kriminální události mohou být chápané v kontextu normálních pohybů lidí přes normální místa v průběhu každodenního života. Pachatelé páchají trestné činy blízko míst, kde tráví většinu svého času – doma, v práci, ve škole, na místech, kde nakupují a baví se – a podél hlavních cest mezi nimi. Podobně oběti jsou viktimizované blízko míst, kde tráví většinu svého času, a podél cest, které je spojují.“

2) „Místo páchání trestných činů je určováno prostřednictvím strukturovaného hledání a rozhodovacích procesů na straně pachatelů (a obětí), formováno vnímáním environmentálních podnětů rozlišujících dobré kriminální příležitosti od [vyšších] kriminálních rizik.“

²³⁰ Tamtéž, s. 21.

²³¹ Tamtéž, s. 2-5.

3) Environmentální kriminologie zkoumá dopad tzv. ekologických nálepek, tedy jistých všeobecně připisovaných reputačních vlastností určitých míst nebo oblastí, na trestnou činnost.

4) Environmentální kriminologie se zabývá měřením kriminality s ohledem na její prostorové rozložení, metodologií výzkumu prostorových a časových vzorců zločinu, a jejich významem pro pochopení kriminálních událostí.

5.2. Geometrie kriminality

Brantinghamovi popisují předchozí kriminologický výzkum prostorových vzorců kriminality jako příliš zjednodušující, zaměřený vesměs na popis korelací mezi rozsahem a charakteristikami kriminality v určitých místech a jinými sociálními fenomény tam se objevujícími. Důraz badatelů na rozličné motivace pachatelů vedl k opomenutí významu rozličných prostorových vzorců chování, které se v „konvenční“ kriminologii chápaly jenom jako určité skutečnosti odvozené od sociálních charakteristik daných prostředí. S rostoucím zájmem o fenomén kriminality mezi environmentálními psychology, geografy či urbánními plánovači v 70. letech se z prostorových vzorců kriminality postupně stává samostatný objekt výzkumu. Tento trend předznamenal vytvoření teoretického modelu popisujícího kriminální chování jako interakci motivace a příležitosti. Brantinghamovi propojili koncepty motivace a příležitosti s koncepty mobility a percepce (ve smyslu vizuálního vnímání prostoru).²³²

Východiskem jejich modelu jsou následující teze²³³:

1) Jednotlivci jsou motivováni k páčání různých druhů trestné činnosti. Motivace jednotlivců se různí, stejně jako její síla (intenzita) a charakter (od afektivního k instrumentálnímu).

²³² BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P. a kol.: *Environmental Criminology*, 1991, s. 28-30.

²³³ Odkazují na starší práci BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *A theoretical model of crime site selection*. In: KROHN, M.; AKERS, R. a kol.: *Crime, law and sanctions*, 1978, s. 105-118.

2) Motivovaní jednotlivci páchají trestnou činnost po tom, co si vyhodnotí relevantní informace z prostředí, ve kterém identifikují svou oběť nebo cíl na určitém místě a v určitém čase. U afektivních motivací je rozhodování velmi omezené, naopak u instrumentální trestné činnosti často jde o pečlivé víceúrovňové rozhodovací procesy.

3) Prostedí vysílá signály o svých obecných i detailních fyzických, kulturních, právních a psychologických vlastnostech.

4) Motivovaný jednatelce tyto signály poznává prostřednictvím vlastní zkušenosti nebo přenosem při sociálních interakcích. Pomocí těchto signálů neboli podnětů v prostředí identifikuje své oběti nebo cíle.

5) Motivovaný jednatelce postupně získává zkušenosti a poznatky o tom, které podněty, skupiny podnětů nebo sekvence podnětů jsou spojeny s nejvhodnějšími kriminálními cíli nebo oběti. Z podnětů si vytváří určité šablony (*templates*), pomocí kterých vyhodnocuje vhodnost nebo nevhodnost potenciálního cíle pro spáchání trestného činu. Podle Brantinghamových mohou být procesy vytváření šablon a jejich používání pro hodnocení cílů jak vědomé tak i podvědomé.

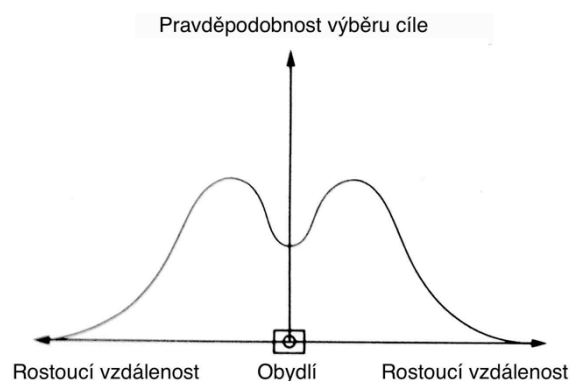
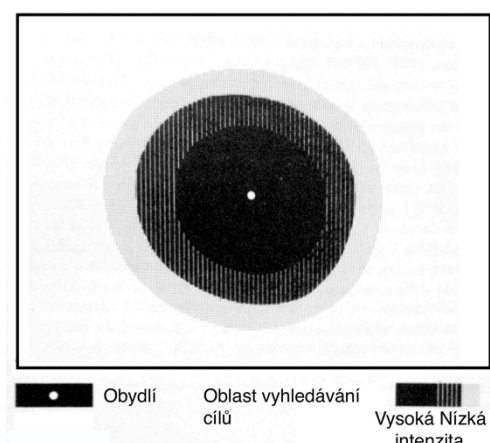
6) Vytvořené šablony jsou relativně fixované a ovlivňují způsob hledání cílů do budoucna.

7) Šablony se různí vzhledem k tomu, že motivovaní jednotlivci si volí různé cíle a oběti. Jelikož distribuce pachatelů, obětí a cílů v místě a čase není náhodná, ale shlukuje se v místech a časech, a zároveň percepce prostoru u jednotlivců funguje na určitých obecných zákonitostech, je možné individuální šablony částečně zobecňovat, resp. vyvádět všeobecně platné závěry o tom, jak pachatelé hledají a nacházejí své oběti a cíle.

Prostorový model sestává z devíti typizovaných případů hledání cílů pachatelů v urbánním prostoru²³⁴:

²³⁴ BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Notes on the geometry of crime*. In: BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P. a kol: *Environmental Criminology*, 1991, s. 30-48.

1) Nejjednodušší případ představuje situaci s individuálním pachatelem žijícím na jednom místě, kolem kterého jsou rovnoměrně rozložené potenciální cíle. Empirické výzkumy, na které odkazují autoři, prokazují, že s rostoucí vzdáleností od obydlí klesají aktivity a interakce jednotlivců včetně kriminálního chování. Důvodem mají být rostoucí náklady jednotlivce jako peníze, čas, či námaha, které musí vynaložit na to, aby vůbec mohl tyto aktivity vykonávat ve vzdálenějších oblastech. Premisa prvního případu spočívá v tom, že s rostoucí vzdáleností od obydlí pachatele klesá pravděpodobnost, že se z potenciálních cílů stanou skutečné cíle. Jistým specifíkem je úzký pás prostoru kolem obydlí pachatele, který pachatel sice zná nejlépe, zároveň se však snaží vyhýbat páchání trestné činnosti v tomto prostoru kvůli vysokému riziku odhalení (tzv. nárazníková zóna – *buffer zone*). Výjimkou představují násilné trestné činy proti lidem žijícím s pachatelem v jednom obydlí.

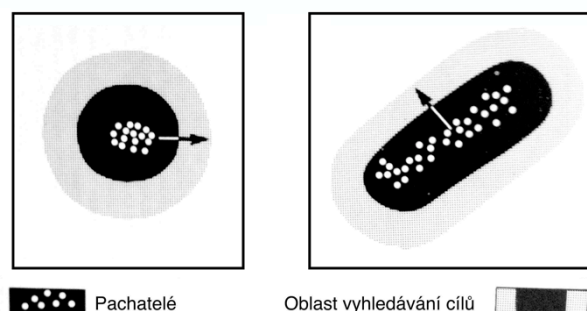
*Oblast vyhledávání cílů pachatele*²³⁵

*Modifikace počítá s nárazníkovou zónou (1)*²³⁶

2) Druhá situace počítá se shlukem pachatelů operujících ze svých obydlí, kolem kterých vyhledávají své cíle. Autoři poukazují na to, že pachatelé se v urbánním prostředí standardně koncentrují kolem určitých lokalit podobně, jako se v prostoru koncentrují různé skupiny lidí s podobnými sociálně-ekonomickými charakteristikami. Tento poznatek se promítá do vzorce vyhledávání kriminálních cílů.

²³⁵ Převzato z BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Notes on the geometry of crime*, 1991, s. 31.

²³⁶ Převzato z BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Notes on the geometry of crime*, 1991, s. 33.

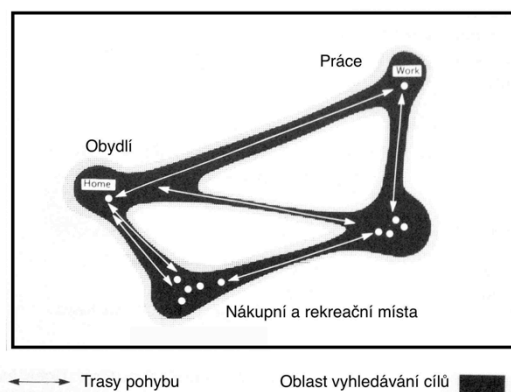

*Oblast vyhledávání cílů skupiny pachatelů (2)*²³⁷

3) Třetí případ se věnuje situaci jednoho pachatele aktivního na několika místech v urbánním prostředí kromě obydlí – např. škola, práce, komerční a oddechová místa – přičemž distribuce potenciálních cílů v prostředí zůstává rovnoměrná. Tento model počítá s tím, že pachatelé se jako všichni lidé pohybují po městě a vykonávají běžné aktivity v tzv. aktivním prostoru (*action space*), tedy v místech, kde se běžně pohybují a v kterých a kolem kterých si vytváří tzv. známý prostor (*awareness space*), tedy určitou kognitivní mapu. Model na základě empirických studií majetkové trestné činnosti předpokládá, že většinu cílů pachatelé identifikují a zasahují v jim známém prostoru, i když jsou si třeba vědomi lepších možností v jiných lokalitách, které až tak dobře neznají. Základními místy ve známém prostoru jsou tzv. uzly (*nodes*), tedy obydlí, škola, zaměstnání a jiná místa, kde jednotlivci tráví nejvíce času. Uzly spájí cesty (*paths*), po kterých se jednotlivci přesouvají mezi jednotlivými místy svých aktivit. Prostor uzlů a cest vytváří kognitivní mapu každého jednotlivce. Kognitivní mapy se liší podle demografického a sociálně-ekonomického statusu jednotlivců, jakož i podle charakteru urbánního prostředí.²³⁸

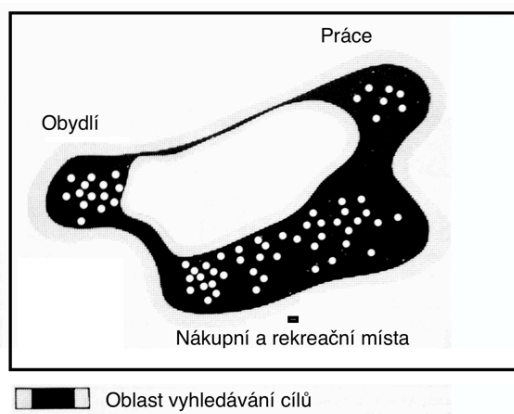
²³⁷ Převzato z BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Notes on the geometry of crime*, 1991, s. 34.

²³⁸ Ve městech, ve kterých jsou pracovní, nákupní, a rekreační zóny rozptýlené, mají jednotlivci obvykle větší známé prostory/kognitivní mapy, než je tomu u měst s koncentrovanými zónami. Taktéž v oblastech obsluhovaných fixovanou hromadnou dopravou (městské vlaky) se známé prostory jednotlivců tvoří kolem uzlů (včetně nádraží), a naopak v oblastech obsluhovaných autobusovou/tramvajovou hromadnou dopravou a v oblastech, kde se pro dopravu většiny lidí využívají osobní auta, se známé prostory vyskytují lineárně podél cest spojujících jednotlivé uzly.

*Komplexní oblast vyhledávání cílů jednoho pachatele (3)*²³⁹

4) Čtvrtý model popisuje stejnou situaci pro několik pachatelů. V podstatě jde o souhrn jednotlivých známých prostorů členů pozorované skupiny, např. parta mladistvých delikventů. Kupříkladu Porteous²⁴⁰ při studiu konkrétního gangu ve městě Victoria v Britské Kolumbii zjistil, že 80 procent deliktů členů gangu se odehrálo v okruhu o průměru 1,5 mil označovaném jako jádro, ve kterém členové gangu žili, chodili do školy a trávili volný čas.

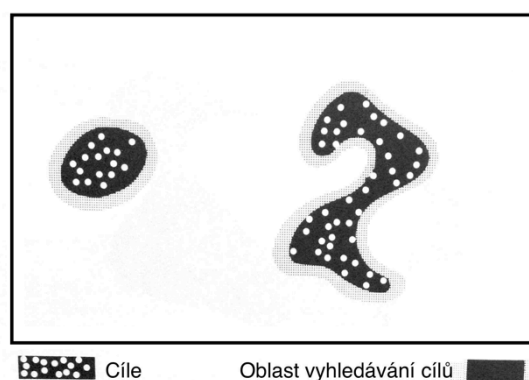
*Komplexní oblast vyhledávání cílů skupiny pachatelů (4)*²⁴¹

²³⁹ Převezato z BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Notes on the geometry of crime*, 1991, s. 37.

²⁴⁰ PORTEOUS, J. D.: *Environment and Behavior: Planning and Everyday Urban Life*, 1977. Citován v BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Notes on the geometry of crime*, 1991, s. 38.

²⁴¹ Převezato z BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Notes on the geometry of crime*, 1991, s. 39.

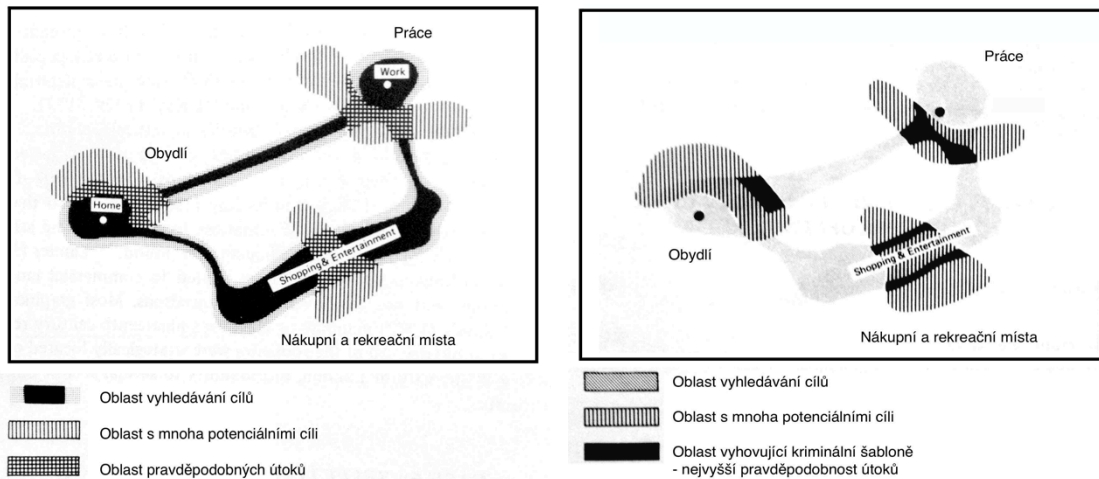
5) Pátá situace zkoumá více pachatelů rovnoměrně rozmístěných v jednotlivých místech (obydlích), přičemž cíle jsou nerovnoměrně rozmístěny v prostoru a čase jak tomu bývá v reálném světě (např. kapesní krádeže v metru se dějí v místech a časech s nejhustším výskytem pasažérů). Model tedy předpokládá, že pachatelé vyhledávají místa s největší koncentrací cílů v jim známém prostoru, což také potvrzují empirické studie staré několik desetiletí i ty aktuálnější.

Oblast vyhledávání nerovnoměrně rozmístěných cílů / rovnoměrně rozmístěných pachatelů (5)²⁴²

6) Další model integruje předchozí poznatky do situace, kdy individuální pachatel vyhledává nerovnoměrně rozmístěné cíle v celém svém známém prostoru. Vychází se z předpokladu, že právě na místech, která jsou mu známá a kde vykonává své aktivity, bude největší pravděpodobnost páchaní kriminality. V těchto oblastech bude vyhledávat cíle, které považuje za vhodné k útoku. Nacházet je bude zpravidla v místech, kde se překrývá jemu známý prostor s prostorem výskytu vhodných příležitostí ke zločinu, tedy s prostorem bohatým na vhodné cíle, ve kterém zároveň předvídá nízké riziko odhalení a cítí se v něm „bezpečně“.

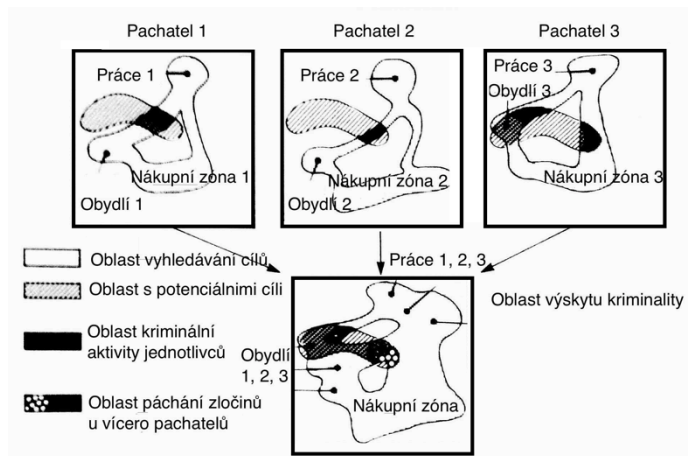
²⁴² Převzato z BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Notes on the geometry of crime*, 1991, s. 40.

*Selektivní komplexní oblast vyhledávání cílů jednoho pachatele*²⁴³

*a Selektivní oblast nejvyšší pravděpodobnosti útoků jednoho pachatele (6)*²⁴⁴

7) Modifikace šesté situace předpokládá stejný vzorec kriminálního chování pro skupinu pachatelů. V podstatě jde o simultánní překrytí individuálních vzorců chování. Z modelu vyplývá, že místa s největším výskytem útoků individuálních pachatelů budou mít nevyšší celkovou míru kriminality.

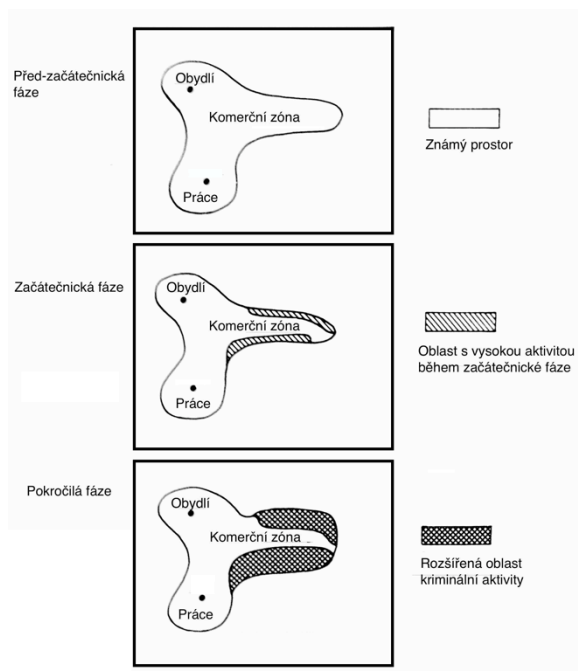
*Selektivní komplexní oblast vyhledávání cílů/páchání zločinů několika pachatelů (7)*²⁴⁵

²⁴³ Převzato z BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Notes on the geometry of crime*, 1991, s. 42.

²⁴⁴ Převzato z BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Notes on the geometry of crime*, 1991, s. 43.

8) Osmý model počítá s tím, že známý prostor jednotlivého pachatele při vyhledávání nerovnoměrně rozmístěných cílů se v průběhu času dynamicky mění. Pachatel začátečník bude mít svůj známý prostor tvořen z míst, která pozná z legitimních aktivit. Postupem času však bude známý prostor rozšiřovat o místa (typicky přilehlá k již známému prostoru, nikoliv zcela cizí, odlehlá místa), kde bude cíleně vyhledávat vhodné kriminální příležitosti.

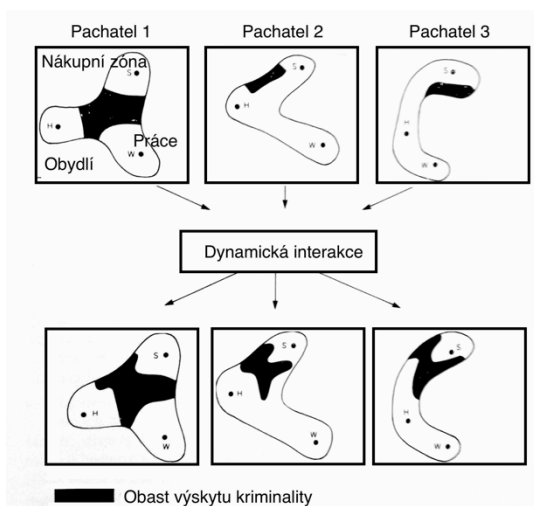
9) Poslední model je dynamickým modelem vyhledávání cílů pro několik pachatelů. V podstatě jde o zobecnění individuálních vyhledávacích vzorců jejich vzájemným překrytím v prostoru a čase. Je zapotřebí počítat s tím, že známé oblasti jednotlivých pachatelů se modifikují na základě informací, které si vyměňují s ostatními pachateli. Tato dynamická interakce mezi pachateli může probíhat v sociálních prostředích, kde se pohybují, ve věznicích, po sociálních sítích apod. Konvergence známých oblastí s vhodnými cíli interagujících pachatelů pak vede k většímu seskupení vzorců zločinu.

Rozšiřování oblasti kriminální aktivity (8)²⁴⁶

²⁴⁵ Převzato z BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Notes on the geometry of crime*, 1991, s. 45.

²⁴⁶ Převzato z BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Notes on the geometry of crime*, 1991, s. 46.

Dynamické změny v oblasti výskytu kriminality (9)²⁴⁷

Na základě prezentovaných modelů Brantinghamovi²⁴⁸ dospěli k několika základním zjištěním ohledně koncentrace kriminality v urbánním prostředí. Za prvé, u starších měst s koncentrickou strukturou²⁴⁹ se kriminalita koncentruje v centru a okolní „přechodné“ zóně v porovnání s mladšími městy s mozaikovitou urbánní strukturou (s několika sub-urbánními centry rozmístěnými v různých částech města), kde je kriminalita „rozložena“ na území celého města. To souvisí s procesy roztahování průmyslových, komerčních a rekreačních struktur směrem od historického centra do jednotlivých sub-urbánních center (center městských částí), což mění cestovní návyky a potažmo prostorově-kognitivní znalosti pachatelů dojíždějících do těchto míst za prací nebo za účelem trávení volného času. S tím pak přímo souvisí nárůst kriminality v sub-urbánních oblastech.

U starších měst, která mají zóny se sociálním bydlením a nízkopříjmovým obyvatelstvem rozmístěné v různých částech, se vyšší kriminalita vyskytuje v těchto chudých lokalitách a též se koncentruje v centru města. Vyplývá to ze struktury známého prostoru pachatelů z chudých lokalit, který tvoří jak jejich bydliště, tak

²⁴⁷ Převzato z BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Notes on the geometry of crime*, 1991, s. 47.

²⁴⁸ BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Notes on the geometry of crime*, 1991, s. 48-53.

²⁴⁹ Například město Chicago – viz výše 2. kapitolu o Chicagské škole.

centrum města, kam jsou zvyklí docházet, a též cesty mezi jejich bydlištěm a centrem města.

Autoři dále zjistili, že místa s komerčními oblastmi pruhovitého tvaru roztahanými v prostředí, typickými pro novější zástavby, generují vhodné cíle ve známém prostředí několika pachatelů v porovnání s komerčními oblastmi koncentrovanými do jednoho místa, a tedy vykazují vyšší pravděpodobnost majetkové trestné činnosti. Ohledně dopravních tepen shledali, že mají tendenci přitahovat kriminalitu kolem hlavních tahů vedoucích přes město, a zejména křižovatek těchto tahů, jelikož tato místa jsou známá velkému množství potenciálních pachatelů a umožňují jednoduchý přístup a únik z místa činu. Z podobného důvodu se kriminalita koncentruje v místech s mřížkovitou sítí (pravidelné ulice) v porovnání s místy s organickým rozložením (nepravidelné, zakřivené ulice, slepá místa atp.), jelikož v pravidelném prostoru se ne-obyvatele jednodušeji pohybují orientují a poznávají ho za účelem identifikování vhodných potenciálních cílů.

„Geometrický“ přístup ke zkoumání kriminality vedl Brantinghamovi k závěru, že kognitivní mapy pachatelů, jejich znalost prostředí, ve kterém vykonávají své denní rutinní aktivity a ve kterém se běžně pohybují, jakož i znalost a fyzická dostupnost vhodných cílů a obětí v situacích, kterým napomáhá nedostatečný dohled a pocit anonymity (zejména v urbánních oblastech), výrazně ovlivňují distribuci kriminality v prostoru.²⁵⁰

5.3. Zásady teorie vzorců kriminality

Práce Patricie a Paula Brantinghamových je příznačná snahou o integraci koncepcí a východisek racionální volby a rutinních aktivit do jedné meta-teorie vzorců kriminality, zaměřené na zkoumání a porozumění tomu, za jakých okolností jsou pachatelé připraveni a ochotni páchat trestnou činnost, jak ji páchají v reálném čase, jak si vytvářejí určité ustálené šablony kriminálního chování a jak je možné chování jednotlivců zevšeobecnit a vypozerovat tak určité vzorce kriminální aktivity, to vše

²⁵⁰ BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: Nodes, Paths and Edges: Considerations on the complexity of crime and the physical environment. *Journal of Environmental Psychology*, 1993, 13, s. 3-28.

s ohledem na environmentální pozadí zkoumaných individuálních a skupinových jevů.²⁵¹

Teorie vzorců kriminality vychází z ustáleného poznání, že zločiny se v čase – tedy v denních, týdenních, měsíčních či ročních obdobích, – a prostoru – tedy v komunitách, sociálních skupinách, městských částech, městech, krajích či celých společnostech – nevyskytuje náhodně ani uniformně. Naopak, existují časová období a místa, kde se kriminalita koncentruje, a menšina pachatelů majících podíl na neproporčně vysoké části celkové kriminality i menšina opakovaně (chronicky) viktimizovaných jednotlivců.²⁵²

Úkolem teorie vzorců kriminality je vysvětlit zákonitosti a popsat teoretické modely výskytu kriminality v prostoru a čase zkoumáním pro trestnou činnost příhodných lokalit a časových intervalů na základě pohybu a aktivit jednotlivců i skupin, a to jak potenciálních pachatelů, tak potenciálních obětí.

Vzorcem (*pattern*) Brantinghamové označují „[fyzickou anebo konceptuální] rozeznatelnou vzájemnou propojenost objektů, pravidel a procesů“²⁵³. Pro analytické účely se vzorcem kriminality rozumí dva anebo více ohlášených anebo policií odhalených trestných činů v určitém vymezeném geografickém území, sdílejících společnou vlastnost (typ trestné činnosti, chování a charakteristiky pachatelů i obětí, místo výskytu apod.), která je činí patrnými a pozorovatelnými v prostorovém a časovém kontextu, čímž mají význam jako objekt (jednotka) analýzy i cílené represivní i preventivní činnosti.²⁵⁴

Vzorcem může být (1) série (*series*) podobných útoků jednoho pachatele anebo spolupachatelů, (2) série vysoké intenzity (*sprees*) určité trestné činnosti, tedy více útoků v krátkém časovém intervalu, (3) horká kořist (*hot prey*) označující skupinu útoků proti

²⁵¹ BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: Environment, routine and situation: Toward a pattern theory of crime. *Advances in Criminological Theory*, 1993, 5, s. 259-294.

²⁵² BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Crime pattern theory*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, P. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 79.

²⁵³ Tamtéž, s. 79.

²⁵⁴ Definice Mezinárodní asociace analytiků kriminality v bílé knize *Crime Pattern Definitions for Tactical Analysis* (2011). Zdroj:

<www.iaca.net/Publications/Whitepapers/iacawp_2011_01_crime_patterns.pdf>.

obětem vyznačujícím se společnou charakteristikou anebo způsobem chování, (4) horké zboží (*hot product*), tedy skupina majetkových deliktů proti určitému druhu věci, (5) horký bod (*hot spot*) neboli skupina útoků spáchaných v blízké vzdálenosti od sebe, (6) horké místo (*hot place*) neboli skupina útoků spáchaných na konkrétním místě, a konečně (7) horké prostředí (*hot setting*), ve kterém se vyskytuje určitý druh trestné činnosti s ohledem na povahu tohoto prostředí.²⁵⁵

Teorie²⁵⁶ si všímá toho, jak se jednotlivci během každodenních často opakovaných aktivit rozhodují a jak se tato rozhodnutí pro ně stávají rutinní záležitostí. V podstatě má rutinní chování lidí, i nezávisle na sobě, šablonovitý charakter – dají se v něm vyzorovat šablony rozhodovacích procesů. U kriminálních rozhodnutí autoři mluví o kriminálních šablonách (*crime template*). Individuální rutinní rozhodování je samozřejmě vzájemně ovlivňováno vlivem jiných osob, zejména rodinných příslušníků, přátel a jiných známých lidí. Je taktéž možné šablony rozhodování jednotlivců nahlížet v souhrnu a vytvořit tak průměrné neboli typické šablony určitých rozhodovacích procesů, např. šablonu rozhodování při páchání krádeže zboží v supermarketu.

Jelikož teorie považuje kriminální aktivity co do rutinizovaných vzorců rozhodování a jednání za srovnatelné s legálními každodenními činnostmi, platí i pro ně to, že se budou typicky vyskytovat tehdy, když nastane příhodná situace – pachateli do jeho šablony kriminální činnosti zapadne vhodná oběť nebo cíl v jemu známém místě. Po spáchání činu se na základě nabytých zkušeností může šablona pozměnit a ovlivnit budoucí jednání pachatele (vylepšení způsobu páchání, adaptace na nové podmínky, jednodušší překonávání překážek apod.).

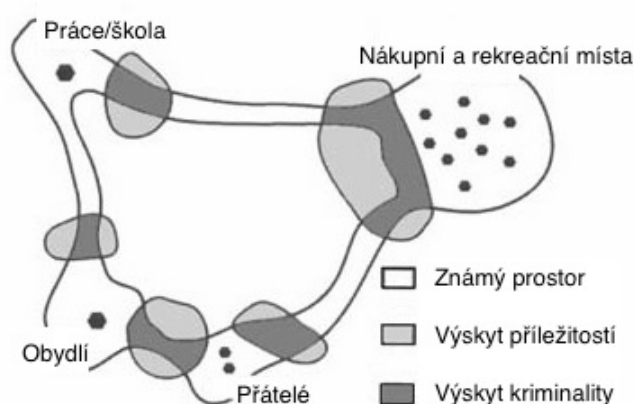
Jednotlivci, včetně pachatelů, obvykle vykonávají rutinní činnosti na jim známých místech (*nods*), zejména v obydlích, ve škole, na pracovišti, v místech pro relaxaci, nákupních zónách, i na cestě mezi těmito místy (*paths*) – společně teorií označovanými jako prostor aktivit (*activity space*). Každý jednatel dobře zná svůj prostor aktivit i k němu přiléhající oblasti, které z míst aktivit nebo cest mezi nimi často

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ Srov. BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Crime pattern theory*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, P. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 79-90.

pozoruje – tento širší prostor Brantighamovi označují jako známý prostor (*awareness space*).

Podle autorů z toho plyne předpoklad, že pachatelé budou s velkou pravděpodobností obvykle páchat trestnou činnost v místech, kde se běžně pohybují a která znají, obzvláště kolem míst svých běžných aktivit. Podobně i oběti budou viktimizované kolem míst svých aktivit a na cestě mezi nimi, jinak řečeno ve svém aktivním prostoru. To samé platí pro hmotné cíle útoků – mobilní cíle (např. automobily) sledují pohyb osob, které je užívají. Statické cíle (obydlí, obchody atp.) jsou standardně viktimizované, pokud spadají do známého prostoru pachatelů a typické šablony předmětné trestné činnosti. K trestné činnosti tedy dochází, když se v prostoru a čase protnou prostory aktivit potenciálního pachatele a potenciální oběti nebo cíle – pachatel a oběť se reálně setkají, – situačně se podnítl vůle připraveného potenciálního pachatele anebo oběť nebo cíl zapadne do pachatelovy kriminální šablony.

*Hypotetický model místa výskytu kriminality, ve kterém dochází k protnutí pachatelova známého prostoru a příležitostí k trestnému činu.*²⁵⁷

²⁵⁷ Převzato z BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: A theoretical model of crime hot spot generation. *Studies on Crime & Crime Prevention*, 1999, 8(1), s. 10.

Trestná činnost se vždy páchá v určitém prostředí, které má své charakteristiky (teorie se zaměřuje na urbánní prostředí). Tyto charakteristiky, tvary a formy vytváří určité „pozadí“ (*urban backcloth*) pro kriminální chování. Sestávají ze sítí ulic a komunikací, obytných, komerčních, průmyslových a dalších struktur, sociálně-ekonomického statusu a dynamik daného místa, jinak během dne fungují nákupní centra a jinak uličky s nočními kluby. Určitá místa vykazují vlastnosti, kvůli kterým se v nich shlukují kriminální incidenty – stávají se horkými body (*hot spots*). Brantinghamovi²⁵⁸ rozeznávají místa podporující kriminalitu (*crime generators*) a místa přitahující kriminalitu (*crime attractors*).

Místa, která podporují kriminalitu, přitahují větší množství lidí z nejrůznějších důvodů, které nemají přímou souvislost s kriminální motivací. Na takových místech dochází v určitých časech ke koncentraci lidí, tedy též potenciálních pachatelů a obětí, jakož i pro trestnou činnost vhodných cílů. Potenciální pachatelé nepřicházejí na tyto místa s výslovnou motivací dopustit se trestného činu, nýbrž využívají příležitosti, na které na takovém místě narazí. Typicky půjde o nákupní centra, rozsáhlejší pracoviště (kancelářské budovy apod.), místa pro zábavu a volný čas, sportovní stadiony a jiné. Koncentraci trestné činnosti tedy způsobuje větší počet potenciálních pachatelů a příležitostí na daném místě. Vhodným preventivním opatřením pak bude posílení ochrany potenciálních obětí či cílů. Brantinghamovi poukazují na to, že po vhodné preventivní intervenci na místě podporujícím kriminalitu obvykle nedojde k přesunu kriminality na jiné místo, protože většina spáchaných trestných činů jsou oportunistické, kde pachatelé využívají momentální příležitost bez silnější kriminální motivace.

V místech, která přitahují kriminalitu, se nachází zvýšené množství vhodných příležitostí, které potenciální pachatelé aktivně vyhledávají, a na taková místa přichází již motivovaní spáchat trestný čin. Typicky půjde o oblasti s nočními kluby a prostitutí, trhy s drogami, rozsáhlá nákupní střediska či nestřežená parkoviště apod. Prevence na takových místech by měla spočívat zejména v odrazování potenciálních pachatelů od příchodu na ně. S ohledem na kriminogenní povahu těchto míst však dle Brantinghamů bude po preventivní intervenci větší pravděpodobnost přesunu kriminality na jiná místa,

²⁵⁸ Srov. BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: Criminology of Place: Crime Generators and Crime Attractors. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 1995, 3(3), s. 1-26.

zejména na místa s podobnými charakteristikami v blízkém okolí, a pokud se to nepodaří, tak do jiných významných míst přitahujících kriminalitu obdobného charakteru. Pokud motivovaný pachatel nenalezne jiné významné místo přitahující kriminalitu, je dle Brantinghamů pravděpodobné, že se vrátí hledat kriminální příležitosti do lokality svého obydlí.²⁵⁹

Existují taktéž místa umožňující kriminalitu,²⁶⁰ ve kterých dochází k erozi kontrolních mechanismů, tz. absentuje správce místa nebo ochránce potenciální oběti či cíle. Na těchto místech není nikdo, kdo by vynucoval pravidla konformního chování. Řešením pro prevenci je tedy obnova nebo posílení dohledu nad místem.

Konečně existují kriminálně neutrální místa, která neposkytují větší množství příležitostí pro oportunistické pachatele, které se v nich pohybují, a ani je kriminálně motivovaní jedinci cíleně nevyhledávají. Většinu trestných činů v nich budou páchat místní obyvatelé, a to typicky v blízkosti svých obydlí – ovšem mimo nárazníkové zóny (*buffer zone*) v bezprostřední blízkosti obydlí, kde je nejvyšší riziko jejich odhalení. Kriminálně neutrální místa mají preventivní význam v tom, že mohou sloužit jako objekt komparativní analýzy zvýšené kriminality na jiných obdobných místech, mohou napomoci odhalit příčiny, proč je na podobných místech nepoměrně vyšší kriminalita ve srovnání s předmětnou neutrální lokalitou.

²⁵⁹ Srov. BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Crime pattern theory*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, P. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 89-90.

²⁶⁰ Jde o doplnění koncepce míst podporujících a přitahujících kriminalitu od Brantinghamů. Pojem zavedl Ronald V. Clarke a John Eck. Viz CLARKE, R. V.; ECK, J.: *Become a problem-solving crime analyst: In 55 small steps*, 2003.

6. Mapování kriminality a geografické profilování

6.1. Mapování v teoretickém výzkumu, analýze a prevenci kriminality

Mapováním rozumíme zaznamenávání určitých opakovaně se vyskytujících a spolu souvisejících incidentů v prostoru do mapy za účelem analýzy vzorců a trendů jejich výskytu, lokalizace míst, kde se incidenty koncentrují, a hledání příčin zjištěných jevů. Ilustrativním příkladem z minulosti je studie lékaře Johna Snowa, který hledal příčiny epidemie cholery v Londýně v roce 1854. Snow do mapy označil jako body jednotlivá místa, kde došlo k úmrtím. Pro ověření své hypotézy, že nákazu způsobuje kontaminovaná voda, označil na mapě místa veřejných čerpadel. Úmrtí se nejvíce koncentrovala kolem čerpadla na Broad Street. Snow však zjistil, že i v blízkosti tohoto čerpadla bylo místo, kde nedocházelo k úmrtím, a zároveň na mapě identifikoval místa s vyšší koncentrací úmrtí, přestože byla od podezřelého čerpadla vzdálená. Po bližším zkoumání objasnil obě skutečnosti – místo, kde nedocházelo k úmrtím, byl pivovar, kde zaměstnanci pili místo vody z čerpadla místní pivo. Ze vzdálenějších míst si lidé zvykli docházet k čerpadlu na Broad Street, protože ho považovali za zdroj kvalitnější vody. Po konzultacích s místními autoritami bylo čerpadlo znefunkčeno odstraněním kliky a následně došlo k zastavení epidemie.²⁶¹

Snowova mapa čerpadel na vodu a míst úmrtí na cholery²⁶²

²⁶¹ WEISBURD, D.; McEWEN, T.: *Introduction*. In WEISBURD, D.; McEWEN, T.: *Crime Mapping and Crime Prevention. Crime Prevention Studies. Volume 8*, 1998, s. 2-3. Viz též SNOW, J.: *Excerpt from On the Mode of Communication of Cholera*. In CANTER, D.; YOUNGS, D. a kol.: *Principles of Geographical Offender Profiling*, 2008, s. 33-39.

²⁶² Převzato z WEISBURD, D.; McEWEN, T.: *Crime Mapping and Crime Prevention. Crime Prevention Studies. Volume 8*, 1998, s. 2.

Mapování kriminality se poprvé systematicky věnovali francouzští vědci v 18. století. Etnograf Adriano Balbi a právník André-Michel Guerry sestrojili mapy majetkové kriminality, násilné kriminality a úrovně vzdělání populace v jednotlivých departmentech Francie. Statistik Quetelet sledoval míru kriminality v departmentech ve vztahu k sociálně-ekonomickým proměnným (úroveň vzdělání, etnický původ a kulturní zázemí apod.), přičemž dospěl ke zjištění, že kriminalitu nezapříčiňuje samotný faktor chudoby, nýbrž stav, ve kterém jsou chudí „obklopeni subjekty a pokušeními, dráždění neustálým spatřováním luxusu a majetkové nerovnosti“²⁶³.

V 19. století se prostorové distribuci kriminality též věnovali britští výzkumníci, ale výrazný rozvoj v této oblasti nastal až počátkem 20. století ve studiích příslušníků Chicagské školy (viz 2. kapitola). Tito autoři zaměřili pozornost na prostorovou distribuci kriminality ve vztahu k rozmanitým sociálně-ekonomickým ukazatelům na úrovni městských částí a oblastí. Kupříkladu Clifford Shaw vytvořil městské bodové mapy (*spot maps*) zaznamenávající domovní adresy pachatelů. Tyto adresy pak normoval na počet obyvatel v lokalitách dle sčítání obyvatelstva, čímž vytvořil mapy míry delikvence (*delinquency rate maps*) dle čtverečních mil. Dále vytvořil radiální mapy (*radial maps*) podle vzdáleností oblastí od centra města (inspirován zonálním členěním města Ernesta Burgesse). Jednotkou prostorové analýzy kriminality byly na vyšší úrovni územní jednotky využívané při sčítání lidu (*census tracts*), které následně kombinoval s jednotkami v síti čtverečních mil s minimem 500 obyvatelů na jednotku.²⁶⁴

Metodologie kriminologického výzkumu Chicagské školy inspirovala řadu dalších kriminologů ke studiím kriminality v kontextu prostředí, ve kterém se vyskytuje. Postupně však docházelo k úpadku zájmu teoretiků i praktiků o mapování kriminality jako metody analýzy kriminality a nástroje její prevence. Tato činnost totiž byla příliš pracná, často se omezovala jenom na vytváření map se znázorněním nejproblematictějších oblastí (které byly beztak zainteresovaným aktérům známé), a bez

²⁶³ WEISBURD, D.; BRUINSMA, G.; BERNASCO, W.: *Units of Analysis in Geographic Criminology: Historical Development, Critical Issues, and Open Questions*. In WEISBURD, D.; BERNASCO, W.; BRUINSMA, G. a kol.: *Putting Crime in its Place*, 2009, s. 4.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 13.

možnosti použití výpočetní techniky pro zpracování dat a metodologické podpory ze strany akademické komunity měly jenom omezené využití.

Změna přišla až v 80. letech 20. století, kdy, jak již bylo výše popsáno, došlo k postupnému přesunu zájmu části kriminologické obce od individuálních kriminálních dispozic a strukturálních faktorů ovlivňujících kriminalitu k fyzickým, organizačním a sociálním charakteristikám prostředí, ve kterém se páchá kriminalita, neboli ke kontextu kriminálních událostí.²⁶⁵ Místo se tak stalo centrálním objektem zájmu kriminologie. Jak uvádí Eck s Weisburdem²⁶⁶, místem se rozumí „velmi malá oblast, obvykle roh ulice, adresa, budova nebo úsek ulice“. Autoři upozorňují na rozdíl mezi zaměřením na kriminalitu v městských oblastech (sousedstvích) a na kriminální místa – první se věnuje kontextu prostředí, ve kterém žije jedinec, a vlivy tohoto prostředí na vývoj a případné kriminální chování jedince, kdežto druhé zdůrazňuje význam kriminálních událostí jako samostatných jednotek zkoumání, kde motivovaný pachatel je jenom jedním z komponentů celé situace. Důležité jsou vlastnosti místa, které umožňují, usnadňují nebo podporují kriminální nebo jiné protispolečenské chování.

Spolu s technologickým pokrokem v možnostech využití výpočetní techniky dochází k obnově zájmu o mapování kriminality, a to nejen jako pomůcky při vytváření a implementaci preventivních programů, nýbrž též jako významného nástroje ve výzkumu etiologie kriminality.²⁶⁷

Právě v tomto druhém aspektu je možné spatřovat propojení mezi výše popsanými teoriemi environmentální kriminologie (racionální volby, rutinních aktivit a

²⁶⁵ WEISBURD, D.; McEWEN, T.: *Crime Mapping and Crime Prevention. Crime Prevention Studies. Volume 8*, 1998, s. 14-15. Autoři připisují zásluhu na obnovení zájmu o vědeckou tradici Chicagské školy kriminologovi Albertovi J. Reissovi, který motivoval řadu mladších kriminologů, z nichž někteří se stali předními odborníky na problematiku vlivu faktorů prostředí na páčání kriminality. Konkrétně jmenuje Wese Skogana, Roberta Sampsona, Douglase Smitha, Roberta Bursika, Ralpha Taylora, Stephena Gottfredsona a Lawrence Shermana. Viz významný sborník příspěvků REISS, A.; TONRY, M. a kol.: *Communities and Crime. Crime and Justice; Volume 8*, 1986.

²⁶⁶ ECK, J.; WEISBURD, D.: *Crime Places in Crime Theory*. In ECK, J.; WEISBURD, D. a kol.: *Crime and Place: Crime Prevention Studies. Volume 4*, 1995, s. 1.

²⁶⁷ Tamtéž. Autoři odkazují na práci Brantinghamů, zejména BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P. a kol.: *Environmental Criminology*, 1981.

vzorů kriminality) a mapováním jako základním nástrojem analýzy kriminality v prostoru. Teorie slouží k usměrňování postupů při práci s daty a mapovými podklady – kupř. jak velkou geografickou jednotku má analýza použít²⁶⁸, jakým způsobem se mají nalézat a interpretovat vzorce kriminality, zejména horká místa, a co z analytických zjištění plyne pro praxi – policejní reakce a preventivní opatření. Empirické poznatky získané metodou mapování kriminality zároveň napomáhají teoretickému výzkumu místa kriminality a rozvoji nových konceptů – např. geografického profilování.

V souhrnu se dá říct, že mapování kriminality má řadu využití v policejních činnostech a kontrole a prevenci kriminality, zejména:

„Zaznamenávání a mapování policejní aktivity, projektů snížení kriminality, tísňových volání a kriminálních incidentů;

Napomáhání informovanosti operativních pracovníků policie pomocí identifikace trestných činů, které se právě vyskytly, jakož i predikce, kde se mohou vyskytnout v budoucnu;

Identifikování horkých míst za účelem cílení, rozmístění a alokace reakce za účelem snížení kriminality;

Napomáhání efektivnímu porozumění distribuce kriminality a zkoumání mechanismů, dynamik a spouštěčů kriminální aktivity pomocí analýzy vzorců v kombinaci s dalšími daty z lokálního prostředí;

Monitorování dopadů iniciativ na snížení kriminality;

Používání map jako prostředku komunikace kriminálních statistik pro místní veřejnost, jakož i jejich informování o tom, jaké iniciativy řešící kriminální problémy jsou právě implementovány.²⁶⁹

²⁶⁸ Srov. WEISBURD, D.; BERNASCO, W.; BRUINSMA, G. a kol.: *Putting Crime in its Place*, 2009.

²⁶⁹ CHAINEY, S.; RATCLIFFE, J.: *GIS and Crime Mapping*, 2005, s. 4.

6.2. Analýza horkých míst

Základním účelem mapování kriminality je identifikace tzv. horkých bodů, někdy též označovaných jako horkých míst (*hot spots*). Horká místa jsou podle definice Johna Ecka „oblasti s větším než průměrným výskytem kriminálních událostí a jiných porušení pořádku, anebo oblasti, ve kterých je vyšší než průměrné riziko viktimizace lidí“²⁷⁰. Jinak řečeno jsou to místa různé velikosti a tvaru s vyšším nápadem trestné činnosti a rizikem viktimizace než jiná velikostí a typem srovnatelná místa v dané lokalitě, resp. v daném městě.²⁷¹ Identifikace horkých míst má dvojitý účel. Jednak slouží ke studiu „komunitního kontextu kriminality“, a taktéž má praktický význam pro kontrolu a prevenci kriminality, jelikož je nápomocná při optimalizaci alokace omezených policejních zdrojů na různá místa.²⁷²

Jednou z prvních významnějších studií prokazující koncentraci kriminality v horkých místech byla prostorová analýza více než 320 000 tísňových volání na policii z více než 100 000 adres ve městě Minneapolis během roku 1986, která byla provedena Shermanem a jeho kolegy²⁷³. Autoři zjistili, že jenom z 3,3 % adres bylo uskutečněno 50,4 % všech volání, na která policie reagovala vysláním hlídky. Tísňové ohlášení veškerých loupeží, sexuálních napadení a krádeží aut pocházelo jenom dokonce z pouhých 5 % adres. Nastolili tak několik základních otázek týkajících se kriminogenního charakteru specifických míst, a to ve významu rozdílném než v kriminologii tradičně připisovaném komunitám lidí žijících v jednotlivých urbánních oblastech.

Zájem akademiků a preventistů o místa s vysokou koncentrací kriminality vzrostl po publikaci několika studií, zejména článku Shermana a Weisburda, prokazujících pozitivní účinky zaměření policejních sil na tato místa. Zkušenosti

²⁷⁰ ECK, J.: *Crime Hot Spots: What They Are, Why We Have Them, and How to Map Them*. In ECK, J.; CHAINEY, S.; CAMERON, J. G.; LEITNER, M.; WISLON, R. E.: *Mapping Crime: Understanding Hot Spots*, 2005, s. 2.

²⁷¹ ANSELIN, L.; GRIFFITHS, E.; TITA, G.: *Crime mapping and hot spot analysis*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 99.

²⁷² Tamtéž, s. 98.

²⁷³ SHERMAN, L. W.; GARTIN, P. R.; BUERGER, M. E.: *Hot Spots of Predatory Crime: Routine Activities and the Criminology of Place*. *Criminology*, 1989, 27, s. 27-56.

z dřívějšího experimentu preventivního hlídkování v Kansasu²⁷⁴ vedly k obecné skepsi o přínosech náhodného hlídkování policie v komunitách pro kontrolu a prevenci kriminality. Po prozkoumání dat a dalším výzkumu však Sherman a Weisburd²⁷⁵ dospěli k závěru, že byť náhodné hlídkování v Minneapolisu nepřineslo pozitivní výsledky, intenzivní hlídkování na horkých místech v časech s nejvyšším výskytem incidentů mělo, byť mírný, odstrašující účinek a vedlo ke snížení kriminality na těchto nejproblémovějších místech. Intenzivní zaměření policejních sil na horká místa patří dodnes mezi nejvýznamnější policejní taktiky represe a prevence kriminality. Po systematickém přezkumu dosavadních empirických studií policejní aktivity na místech s vysokou kriminální aktivitou dospěl americký kriminolog Anthony Braga²⁷⁶ k závěru, že analyzovaná data potvrdila účinek této policejní taktiky při prevenci kriminality.

Horká místa jsou obvykle menší velikosti než městské části či oblasti. Eck popisuje několik typů horkých míst – horké body, horké body opakované viktimizace, horké ulice a horké oblasti.

Horký bod je základní typ horkého místa – je to menší místo s vysokým výskytem incidentů. Na mapě se zobrazuje pomocí bodů (dimenze 0), resp. se též mohou užít stupňované body, kterých velikost nebo barevné rozlišení zobrazuje počet incidentů na daném místě. Příkladem je konkrétní noční klub, bankomat, obchod apod.

Horký bod opakované viktimizace je vlastně opakovaně napadaná oběť bez ohledu na lokalitu. Je zapotřebí ho odlišit od místa s opakovanými incidenty (základní horký bod), u kterého není důležité, jestli je napadána stejná oběť nebo různé oběti, nýbrž počet útoků. Na mapě se zobrazuje jako bod (dimenze 0), pokud je oběť napadána na jednom místě, nebo též jako úsečka nebo v praxi více jako trajektorie, pokud je napadána podél určité trasy (dimenze 1), anebo jako polygon, pokud je napadána v určité lokalitě (dvoudimenzionální prostor). Tento horký bod umožňuje

²⁷⁴ Srov. KELLING, G. a kol.: *The Kansas City Preventive Patrol Experiment*, 1974.

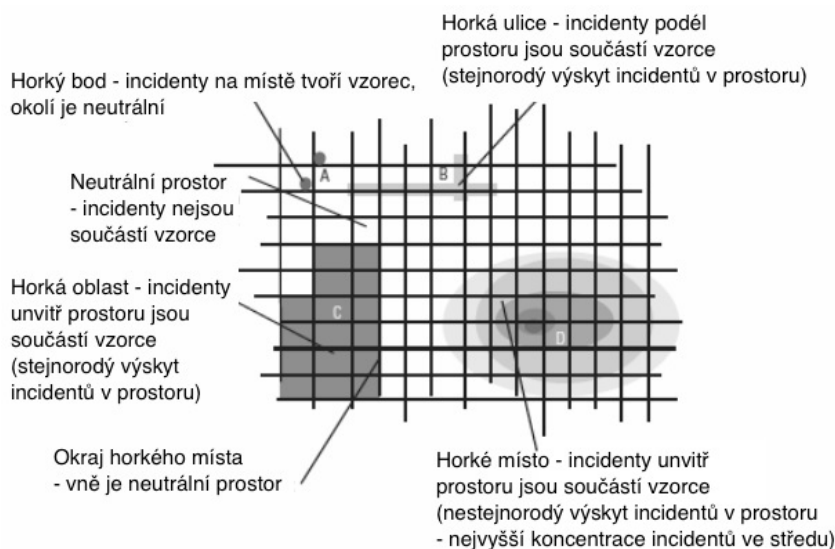
²⁷⁵ SHERMAN, L. W.; WEISBURD, D.: General deterrent effects of police patrol in crime "hot spots": A randomized, controlled trial. *Justice Quarterly*, 1995, 12(4), s. 625-648.

²⁷⁶ Srov. BRAGA, A.: The Effects of Hot Spots Policing on Crime. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 2001, 578, s. 104-125.

odhalit vzorce kriminality páchané na obzvláště zranitelné části populace (např. oběti domácího násilí, loupeže taxikářů apod.).

Horké ulice nebo cesty, podél kterých dochází k zvýšené viktimizaci, jsou zobrazovány lineárně jako úsečky anebo trajektorie, což je však v praxi náročnější zobrazovací metoda zpracovávaných dat (obvykle se zobrazují jako body podél určité linie). Teoreticky jsou lineární horká místa podchycena v modelu vyhledávání obětí a cílů podél cest pachatele po svém prostoru aktivit od Brantinghamů (viz 5. kapitola). Příkladem může být zvýšená aktivita kapesních zlodějů podél hlavní třídy ve městě.

Horké oblasti jsou prostorově největšími horkými místy – může jít o soustavu ulic až celou městskou část nebo jinou vymezenou městskou oblast (*neighborhood*). V teoretické rovině koncentraci kriminality v horkých oblastech napomáhá vysvětlit teorie sociální desorganizace Shawa a McKaye, resp. teorie kolektivní účinnosti Roberta Sampsona (viz 2. kapitola), teorie rozbitých oken Wilsona a Kellinga, a zejména oportunistické neboli environmentální teorie. Na mapách se horké oblasti zobrazují různými způsoby: elipsami, izoliniemi, stínováním oblastí na mapě (choropletové mapy) apod.

Typy horkých míst a jejich zobrazení na mapě²⁷⁷

²⁷⁷ Převzato z ECK, J.: *Crime Hot Spots: What They Are, Why We Have Them, and How to Map Them*, s. 12.

Jerry Ratcliffe²⁷⁸ vypracoval typologii horkých míst na základě prostorových a časových charakteristik spáchaných činů vně těchto míst pro praktické účely kontroly a prevence kriminality. Autor rozeznává tři typy horkých míst podle prostorové charakteristiky, které je možné kombinovat s dalšími třemi typy podle časové charakteristiky. Pro každý typ horkého místa je možné uplatnit rozdílné policejní strategie pro posílení efektu reakce s ohledem na prostorově-časové charakteristiky kriminality páchané na místě (viz matrice horkých míst níže).

Rozptýl (*dispersed hotspot*) – incidenty uvnitř horkého místa jsou rozptýlené přes celé jeho území.

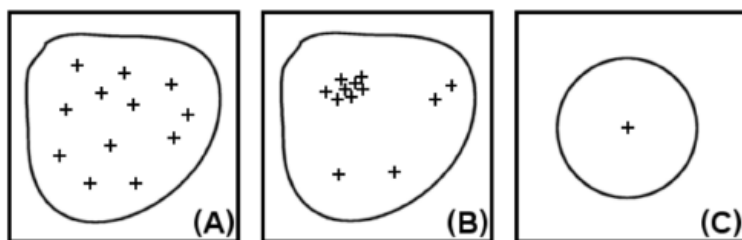
Shluk (*clustered hotspot*) – incidenty uvnitř horkého místa se dále shlukují do menších míst.

Horký bod (*hotpoint*) – jde o jedno konkrétní kriminogenní místo (podporující kriminalitu anebo přitahující kriminalitu²⁷⁹).

Difuze (*diffused hotspot*) – incidenty se odehrávají kdykoliv během 24 hodin.

Zostření (*focused hotspot*) – incidenty se odehrávají průběžně během 24 hodin, přičemž v určitých hodinách (fázi dne) je značně zvýšené riziko kriminální aktivity.

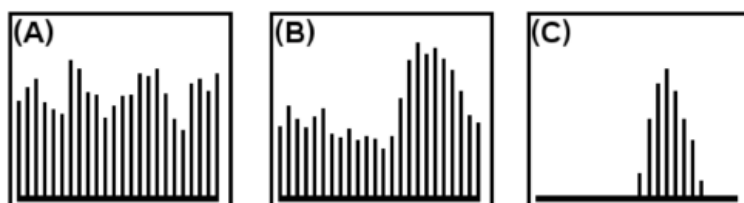
Akutní (*acute hotspot*) – incidenty se odehrávají během konkrétní fáze dne (např. brzký večer).

*Druhy horkých míst podle prostorové charakteristiky – (A) rozptýl, (B) shluk, (C) horký bod.*²⁸⁰

²⁷⁸ RATCLIFFE, J. H.: The Hotspot Matrix: A Framework for the Spatio-Temporal Targeting of Crime Reduction. *Police Practice and Research*, 2004, 5(1), s. 05-23.

²⁷⁹ Srov. BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: Criminality of Place: Crime Generators and Crime Attractors. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 1995, 3(3), s. 1-26.

Druhy horkých míst podle časové charakteristiky – (A) difuze, (B) zostření, (C) akutní.²⁸¹

		Prostorové		
		Rozptyl	Shluk	Horký bod
Matrice horkých míst pro policejní činnosti				
Časové	Difuze 	Motorizované hlídky, architektonické úpravy, veřejné preventivní kampaně	Náhodné kontroly řidičů, pěší hlídky, architektonické úpravy, veřejné preventivní kampaně	Silniční zátarasy, hlídky policistů v civilu, náhodné kontroly řidičů, SBS, kamerové systémy
	Zostření 	Motorizované a pěší hlídky, veřejné osvětlení, veřejné preventivní kampaně	Motorizované a pěší hlídky, náhodné kontroly řidičů, SBS, veřejné osvětlení	Hlídky policistů v civilu, kamerové systémy, sledování vchodů a východů z místa
	Akutní 	Motorizované hlídky v civilu, SBS, veřejné osvětlení	Hlídky policistů v civilu, kamerové systémy	Hlídky policistů v civilu, kamerové systémy, sledování vchodů a východů z místa

Matrice prostorově-časových typů horkých míst s náčrtem základních policejních strategií pro kontrolu a prevenci obecné kriminality v rezidenční oblasti.²⁸²

²⁸⁰ Převzato z RATCLIFFE, J. H.: The Hotspot Matrix: A Framework for the Spatio-Temporal Targeting of Crime Reduction. *Police Practice and Research*, 2004, 5(1), s. 11.

²⁸¹ Převzato z RATCLIFFE, J. H.: The Hotspot Matrix: A Framework for the Spatio-Temporal Targeting of Crime Reduction. *Police Practice and Research*, 2004, 5(1), s. 12.

²⁸² Převzato z RATCLIFFE, J. H.: The Hotspot Matrix: A Framework for the Spatio-Temporal Targeting of Crime Reduction. *Police Practice and Research*, 2004, 5(1), s. 17.

6.3. Mapování kriminality pomocí geoinformačních systémů

V současnosti se pro mapování kriminality využívají různé počítačové geoinformační systémy (GIS) umožňující práci s rozsáhlým množstvím kriminálních dat, jakož i využívání různých statistických, zobrazovacích a jiných nástrojů pro sofistikované analytické postupy.²⁸³ Při mapování kriminality se pracuje se třemi základními vstupními soubory – policejními daty o spáchané trestné činnosti, demografickými daty o struktuře obyvatelstva ve zkoumaných oblastech a mapovými podklady pro zobrazení dat a vzorců kriminality.

Mapování kriminality v GIS slouží pro tvorbu běžných (standardních) map kriminality, *ad hoc* map (např. vyžádaných při konkrétní preventivní intervenci), a též pro komplexnější analýzy konkrétních vzorců kriminality. Výstupy využívá zejména pořádková policie, kriminální policie, speciální policejní útvary, policejní management, ale také média a širší veřejnost.²⁸⁴

V následující části bude představena práce v geoinformačním systému ArcGIS na názorné ukázce s konkrétními daty vybraného druhu trestné činnosti na území hlavního města Prahy. Pro tento účel byla navázána spolupráce s odborem analýz Služby kriminální policie a vyšetřování Policie České republiky, kde po konzultacích s policejními analytiky byla vytipována vhodná trestná činnost pro studii pomocí GIS.

Při výběru sledované trestné činnosti bylo zapotřebí zohlednit několik navzájem souvisejících hledisek, zejména druh trestné činnosti, u kterého má vysokou relevanci místo spáchání a zároveň je u něj z praktického hlediska užitečné vykonávat prostorovou analýzu dat, a též časový úsek, který umožní zachycení zkoumané trestné činnosti v dostatečném rozsahu.

Vzhledem k zavedení evidence GPS koordinátu místa spáchání zjištěných trestných činů při výkonu služby v terénu od ledna 2014 bylo rozhodnuto o sledování

²⁸³ Srov. HARRIES, K.: *Mapping Crime. Principles and Practice*, 1999.

²⁸⁴ Převzato z bílé knihy Mezinárodní asociace analytiků kriminality *GIS Software Requirements for Crime Analysis* (2012). Zdroj: <www.iaca.net/Publications/Whitepapers/iacawp_2012_07_gis_requirements_for_crime_analysis.pdf>.

vybraného druhu trestné činnosti od 1. 1. 2014. Studium Statistických přehledů kriminality zpracovávaných Prezidiem Policie ČR²⁸⁵ – záložka Statistický výkaz pro Krajské ředitelství policie hl. m. Prahy (a_I00) – pro dobu od 1. 1. 2014 do 31. 1. 2014²⁸⁶, a následně od 1. 1. 2014 do 31. 3. 2014²⁸⁷, bylo zvoleno zaměření na majetkovou kriminalitu (násilná a jiná kriminalita nedosahovala dostatečné úrovně napadu pro účely mapování v rámci území hl. m. Prahy).

Policejní statistika rozeznává u trestného činu krádeže (§ 205 trestního zákoníku) skupiny „krádeže vloupáním“ (TSK 311-390) a „krádeže prosté“ (TSK 411-490). V období od 1. 1. 2014 do 31. 3. 2014 se jevily nápadem dostatečné a pro analýzu vhodné krádeže vloupáním do bytů (TSK 371; 343 zjištěných skutků) a rodinných domků (TSK 373; 206 zjištěných skutků). S ohledem na citlivost dat a ochranu soukromí byly však tyto činy předem vyloučeny.

Z krádeží prostých se v uvedeném období jevily vhodné:

Krádeže kapesní (TSK 411; 1 675 zjištěných skutků)

Krádeže motorových vozidel dvoustopých (TSK 431; 898 zjištěných skutků)

Krádeže věcí z automobilů (TSK 433; 2 884 zjištěných skutků)

Po konzultacích s policejními analytiky Prezidia Policie ČR byl pro analýzu vybrán druh trestné činnosti „krádeže věcí z automobilů“ na území hlavního města Prahy v období od 1. 1. 2014 do 31. 3. 2014. Policie poskytla pro období od 1. 1. 2014 do 31. 3. 2014 data o 2441 skutcích včetně následujících charakteristik:

Evidenční číslo záznamu v ETR – unikátní 8-číselný kód pro každý záznam.

Čas činu – časové rozpětí, ve kterém došlo ke krádeži, tedy datum a čas určený poškozeným, od kdy (obvykle čas, kdy poškozený naposledy opustil automobil)

²⁸⁵ POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY. Statistické přehledy kriminality za rok 2014; dostupné online <<http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2014.aspx>>.

²⁸⁶ Soubor „01 - Celková kriminalita za období od 01.01.2014 do 31.01.2014“; dostupné online <<http://www.policie.cz/soubor/01-celkova-kriminalita-za-obdobi-od-01-01-2014-do-31-01-2014.aspx>>.

²⁸⁷ Soubor „03 - Celková kriminalita za období 01.01.2014 do 31.03.2014“; dostupné online <<http://www.policie.cz/soubor/03-celkova-kriminalita-za-obdobi-01-01-2014-do-31-03-2014.aspx>>.

do kdy (obvykle čas, kdy poškozený přišel k automobilu a zjistil, že došlo ke krádeži) mohlo dojít ke krádeži.

Výše škody způsobené skutkem v českých korunách, zjištěná na základě vyjádření poškozeného na místě.

Místo činu – souřadnice GPS; obec Praha, tedy územní oblast Správy Krajského ředitelství Policie hl. m. Prahy; část obce podle katastrálních území Prahy (celkem 112 katastrálních území hl. m. Prahy); ulice, číslo popisné a číslo orientační.

Lokalita relevance – rozdělení záznamů podle místa spáchání, místa oznámení anebo místa následku.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
1	ID	datum_od	datum_do	skoda	sjtsk_x	sjtsk_y	obec	cast_obce	ulice	cislo_p	cislo_o	lokalita_relevance
2	96976590	2014-01-01 01:00:00.000	2014-01-01 11:50:00.000	1800	1045307	738503	PRAHA	STRAŠNICE	POD RAPIDEM	491	8	místa spáchání
3	96979818	2014-01-01 03:00:00.000	2014-01-01 13:30:00.000	2300	1045786	742149	PRAHA	NUSLE	BOLESLAVOVA	793	10	místa spáchání
4	96976289	2014-01-01 07:30:00.000	2014-01-01 11:20:00.000	7000	1043446	739204	PRAHA	ŽIŽKOV	AMBROŽOVA	2409	3	místa spáchání
5	96968033	2014-01-01 11:00:00.000	2014-01-02 09:00:00.000	7500	1045375	740871	PRAHA	VRŠOVICE	VRŠOVICKÉ NÁMĚSTÍ	1013	3	místa spáchání
6	96623601	2014-01-01 15:00:00.000	2014-01-02 09:45:00.000	13200	1048733	739843	PRAHA	ZÁBĚHLICE	JIHOZÁPADNÍ IV	2096	1	místa spáchání
7	96981174	2014-01-01 18:00:00.000	2014-01-05 11:20:00.000	34000	1044622	744071	PRAHA	SMÍCHOV	STAROPRAMENNÁ	221	25	místa spáchání
8	96978657	2014-01-01 18:10:00.000	2014-01-01 18:40:00.000	25000	1052571	730067	PRAHA	KOLOVRATY	SKAUTSKÁ	826	10	místa spáchání
9	96619245	2014-01-01 18:45:00.000	2014-01-02 08:45:00.000	18120	1046937	740794	PRAHA	MICHLE	U BOTIČE	1389	1	místa spáchání
10	96968032	2014-01-01 19:00:00.000	2014-01-02 09:00:00.000	6000	1049908	737608	PRAHA	CHODOV	VALENTOVA	1737	11	místa spáchání
11	96980814	2014-01-01 19:15:00.000	2014-01-01 20:40:00.000	12500	1044404	743324	PRAHA	NOVÉ MĚSTO	TROJANOVA	339	13	místa spáchání
12	95679321	2014-01-01 20:00:00.000	2014-01-02 11:00:00.000	110000	1043882	744011	PRAHA	SMÍCHOV	V LESÍČKU	93	8	místa spáchání
13	96785967	2014-01-01 20:00:00.000	2014-01-02 07:15:00.000	14000	1047868	741792	PRAHA	KRČ	HERÁLECKÁ II	1580	8	místa spáchání

Ukázka z databáze záznamů skutků v programu MS Excel.

Při manuální selekci a opravě dat²⁸⁸ byly vyřazené záznamy bez uvedení místa spáchání a záznamy, u kterých se místo činu nenacházelo na území hl. m. Prahy. Počet záznamů činil po úpravě 2 368 skutků.

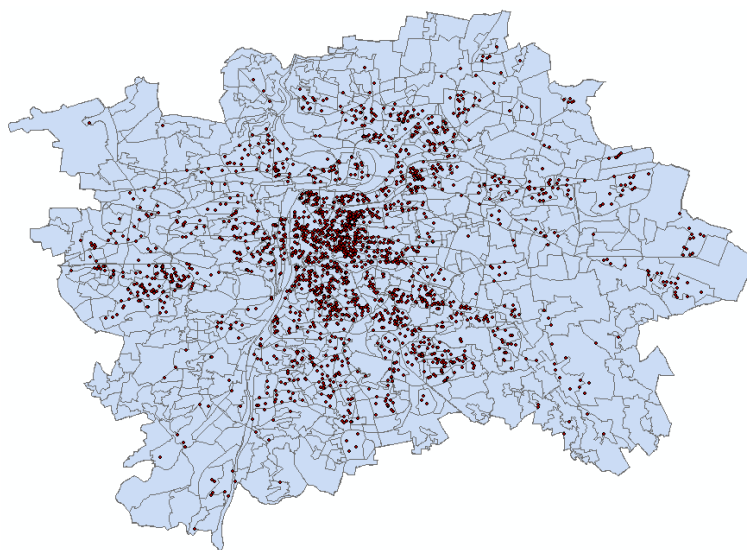
Prvním krokem analytického postupu mapování kriminality je tzv. geokódování přesných míst kriminálních událostí, čímž se rozumí přiřazení zeměpisných souřadnic – šířky (ϕ – na x-ové ose) a délky (λ – na y-ové ose) – konkrétnímu místu za účelem jeho promítnutí na mapovém podkladu v geoinformačním systému využívaném pro mapování.²⁸⁹

²⁸⁸ K problematice sběru dat pro geokódování v reálném světě viz CHAINEY, S.; RATCLIFFE, J.: *GIS and Crime Mapping*, 2005, s. 52-63.

²⁸⁹ Údaj o zeměpisných souřadnicích zjištěných trestných činů se též vnáší do elektronické evidence nápadu trestné činnosti policejních služeb. Policie České republiky přiřazuje

Výsledným produktem v této fázi je bodová mapa zobrazující místa, na kterých došlo ke kriminálním událostem ve zvolené lokalitě (typicky městě nebo městské části). Již na základě zaměření konkrétní analýzy může jít o určitý druh trestné činnosti, několik různých druhů trestné činnosti nebo veškerých trestných činů ve vybraném časovém období. Geoinformační systémy umožňují zobrazit body různou barvou i velikostí podle různých ukazatelů (např. druh trestné činnosti, charakteristiky pachatele či obětí, výše škody a jiné.).

V geoinformačním systému je při analýze kriminality mapa typicky sestavena ze dvou vrstev – (1) bodové vrstvy, znázorňující trestné činy, a (2) polygonální vrstvy, sloužící jako podkladová vrstva znázorňující hranice jednotlivých územních jednotek, na které je město členěno (jednotky zároveň obsahují statistické údaje o počtu a demografické struktuře obyvatelstva obývajících daná dílčí území města). Podkladová mapa může též znázorňovat prostorovou strukturu města ve dvou dimenzích – uliční a cestní síť, zástavbu a volná prostranství apod. Vedle bodů a polygonů se v GIS pracuje se třetím typem objektů – liniemi (úsečkami), resp. polyliniemi (křivkami), typicky znázorňujícími ulice nebo cesty.

Promítnutí všech skutků jako bodů na mapě členěné podle obvodů místních oddělení policie na území hl. m. Prahy (MOP).

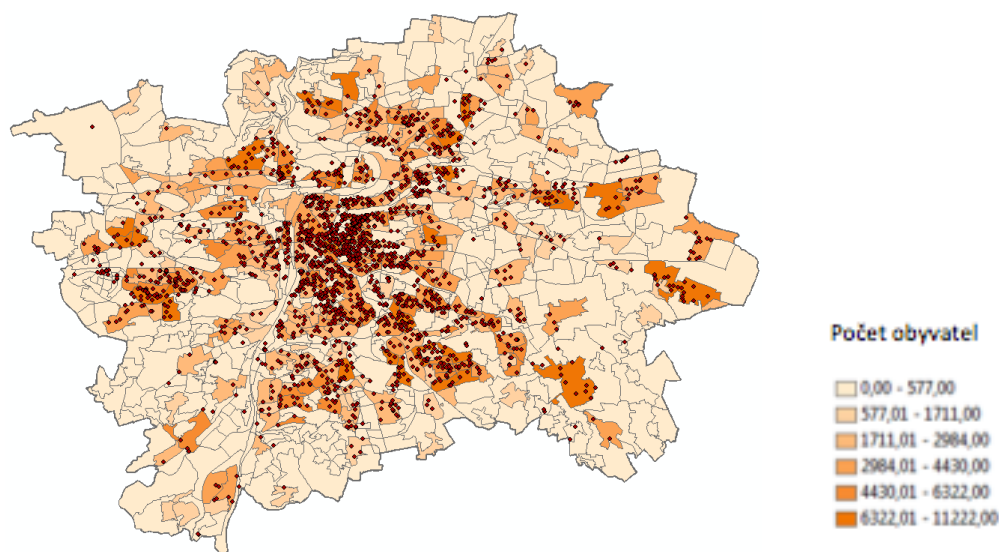
geografické souřadnice všem zjištěným trestným činům do systému Evidence trestního řízení (ETR) od 1. 1. 2014.

Samotné promítnutí míst trestných činů do mapy může napovědět, jestli se trestná činnost shlukuje v určitých oblastech, avšak ze samotného pozorování rozložení bodů v prostoru se nedá zjistit, jestli jde o statisticky významné shlukování, tedy neumožňuje okamžitou identifikaci horkých míst.²⁹⁰ Výskyt shluků bodů v určitých oblastech sám o sobě nenapovídá, nakořik je daná oblast postižena trestnou činností v porovnání s jinými oblastmi města, jelikož není zobrazen v souvislosti s intenzitou kriminality, resp. mírou rizika viktimizace u populace dané oblasti. Určení rizika u populace územní jednotky je náročný úkol s ohledem na to, že statistický údaj o počtu obyvatel v geografických oblastech, na základě kterého se míra rizika viktimizace počítá, nereflakuje každodenní dynamiku městského života, zejména vysokou vnitřní mobilitu městské populace, jakož i koncentraci ne-obyvatelů (zejména turistů, lidí docházejících za prací apod.) v centru města, administrativních a komerčních zónách atd.

V geoinformačním systému je možné pomocí operace „prostorové sloučení“ (*spatial join*) sloučit body – místa trestných činů s polygony – území městských částí (či jiných prostorových jednotek), jejichž přepojením (*intersection*) se každé územní jednotce v tabulce vlastností (*attribute table*) přiřadí počet v ní se vyskytujících trestných činů. Pokud tabulka vlastností územní jednotky obsahuje číselný údaj o počtu obyvatel, je možné jím normalizovat počet trestných činů (typicky na 100 000 obyvatel), čímž se získá údaj o míře rizika viktimizace pro každou územní jednotku. Údaj se následně vizuálně zobrazí pomocí barevného rozlišení územních jednotek na choropletové mapě²⁹¹.

²⁹⁰ Srov. ANSELIN, L.; GRIFFITHS, E.; TITA, G.: *Crime mapping and hot spot analysis*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 103.

²⁹¹ Choropletová mapa slouží k zobrazení a rozlišení hodnot pro územní jednotky. Pokud hodnota přiřazená územní jednotce spadá do určitého rozsahu, zobrazí se na mapě jednou barvou. Územní jednotky s hodnotami spadajícími do rozličných rozsahů se pak vzájemně barevně rozlišují. Při tvorbě choropletových map je nutné zvolit vhodnou paletu barev, aby byl výsledný produkt lehce čitelný a znázornění hodnot mělo informační přínos pro uživatele mapy.

Ukázka choropletové mapy znázorňující počet obyvatel v jednotlivých základních sídelních jednotkách hl. m. Prahy (ZSJ). Polygonovou vrstvu překrývá bodová vrstva znázorňující místa všech skutků.²⁹²

Jak bylo uvedeno výše, na základě samotných bodových map je možné jen stěží určit, jestli se kriminalita shlukuje do horkých míst.²⁹³ Pro tento účel je nutné uplatnit formálnější statistické metody. Základním postupem pro zjištění výskytu vzorců kriminality v prostředí je statistická analýza distribuce bodů v dvourozměrném prostoru. Jde o zjištění, jestli jsou body v prostoru distribuovány nahodile, tj. jakákoliv daná distribuce bodů v prostoru je stejně pravděpodobná jako jakákoliv jiná, anebo zde vykazují určité vzorce seskupení (*grouping*) – shlukování (*clustering*) anebo agregaci (*aggregation*). První situace, tzv. nulová hypotéza, je ovšem pro další analýzu kriminality včetně jejího mapování nevyhovující, jelikož se z náhodného výskytu určitého jevu nedají vyvodit poznatky použitelné v praxi. Naopak pro analýzu je klíčové zjistit, jestli je z distribuce bodů možné vyčíst určité vzorce a dále je studovat, zejména

²⁹² Pro výpočet míry rizika viktimizace trestným činem vloupání do motorového vozidla je směrodatný údaj počet vozidel vyskytujících se v rámci územních jednotek. Tento údaj však není standardně k dispozici.

²⁹³ Srov. též CHAINEY, S.; RATCLIFFE, J.: *GIS and Crime Mapping*, 2005, s. 148-149.

je promítnout do mapy a uplatnit mapovací techniky.²⁹⁴ Pro statistickou analýzu prostorových dat kriminality byl vyvinut speciální software CrimeStat.²⁹⁵

Jedním ze základních nástrojů pro zjištění existence a míry seskupení bodů je tzv. analýza nejbližšího souseda (*nearest neighbour analysis*). Analýza srovnává vzdálenosti mezi dvojicemi nejbližších bodů (sousedů) ze skupiny bodů s vzdálenostmi, které by se mezi dvojicemi vyskytovaly v situaci náhodné distribuce všech bodů ze skupiny. CrimeStat při analýze nejbližšího souseda vypočte průměrnou vzdálenost mezi dvojicemi nejbližších bodů (*mean nearest neighbor distance*) a její srovnáním s teoretickou průměrnou vzdáleností při náhodné distribuci určí tzv. index nejbližšího souseda – $R(NNI)$. Index se určí jako hodnota v rozpětí od 0,00, což je hodnota v situaci, kdy se všechny body nacházejí na jednom místě, přes 1,00, signalizující náhodnou distribuci bodů, až do výše 2,15. Statisticky významné seskupení bodů bude vykazovat hodnotu nižší než 1,00.²⁹⁶

Analýza nejbližšího souseda všech skutků vloupání do motorových vozidel na území hl. m. Prahy od 1. 1. 2014 do 31. 3. 2014 v programu CrimeStat:

Počet skutků: 2 368

Velikost území: 635 270 391,00 m²

Minimální vzdálenost : 0,00 m

Maximální vzdálenost: 28 986,96 m

Průměrná vzdálenost dvojic nejbližších bodů: 121,66 m

Průměrná náhodná vzdálenost dvojic nejbližších bodů: 258,98 m

Index nejbližšího souseda: 0,4698

Závěr: Na území Prahy je statisticky signifikantní výskyt seskupení skutků.

²⁹⁴ Srov. ANSELIN, L.; GRIFFITHS, E.; TITA, G.: *Crime mapping and hot spot analysis*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 107-108.

²⁹⁵ CrimeStat III je balík nástrojů pro statistickou analýzu kriminality distribuován zdarma pomocí programu amerického národního institutu pro justici (*US National Institute of Justice*): <<http://www.icpsr.umich.edu/CrimeStat/>>.

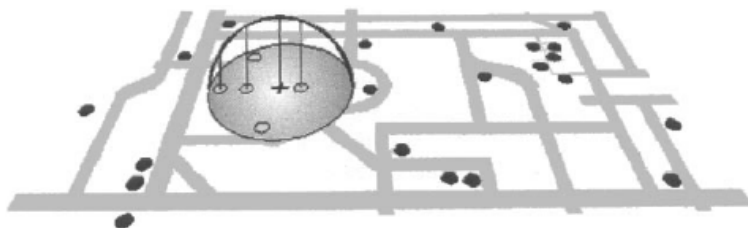
²⁹⁶ Srov. CHAINEY, S.; RATCLIFFE, J.: *GIS and Crime Mapping*, 2005, s. 126-130.

Zjištění statistické significance výskytu vzorců umožňuje pokračovat v prostorové analýze dat jejich promítnutím do mapy a následně aplikací geovizualizačních technik. Jde vlastně o postup od pouhého prostorového zobrazení jednotlivých míst trestných činů k vizuálnímu zobrazení samotných vzorců na mapě – tzv. tematickému mapování.

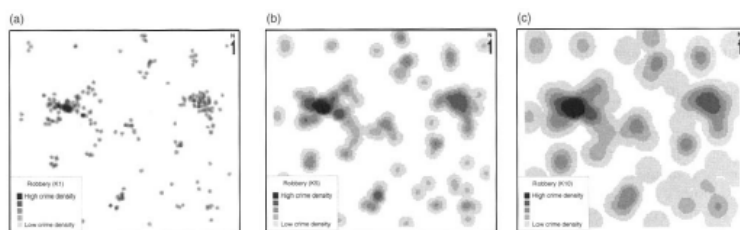
Existují dvě základní techniky zobrazení bodových seskupení, které překonávají problémy spojené s rozdíly ve velikosti a tvaru standardních územních jednotek (např. policejních obvodů, katastrálních území, městských částí apod.). Při (1) síťovém tematickém mapování se analyzovaná mapa rozdělí do sítě identických čtverců – buněk (doporučuje se použít délku strany čtverců v poměru 1:50 k nejdelšímu rozměru mapy), a následně se buňky označí v barevné škále podle počtu do ní spadajících incidentů. Nedostatkem je určitá „kotrbatost“ mapy, která se dá redukovat zmenšením délky strany čtverců v síti, což je však náročnější pro zpracování dat.

Přehlednější způsob tematického mapování nabízí plynulé zobrazení seskupení bodů v prostoru pomocí (2) funkce hustoty bodů (*density*). Metodou čtvercové kernelové hustoty (*quartic kernel density estimation*) se na mapě vytvoří síť buněk a každá buňka se přepočte třírozměrnou funkcí podle toho, v jaké blízkosti se nachází body uvnitř pásma kolem ní, (*bandwidth*) tj. obsahu kruhu opsaného kolem buňky dle zadaného poloměru (*search radius*). Buňkám jsou přiřazeny hodnoty podle blízkosti incidentů uvnitř jejich pásma a následně promítnuty v barevné škále po povrchu celé mapy.²⁹⁷ Vrstvu funkce hustoty bodů ovlivní dva faktory – velikost buněk a zejména velikost poloměru vyhledávacího pásma, jekož volba je klíčová pro kvalitu výsledného produktu (viz obrázky níže). Funkci hustoty bodů je možné aplikovat kupř. v programu ArcGIS (nástroj Spatial Analyst).

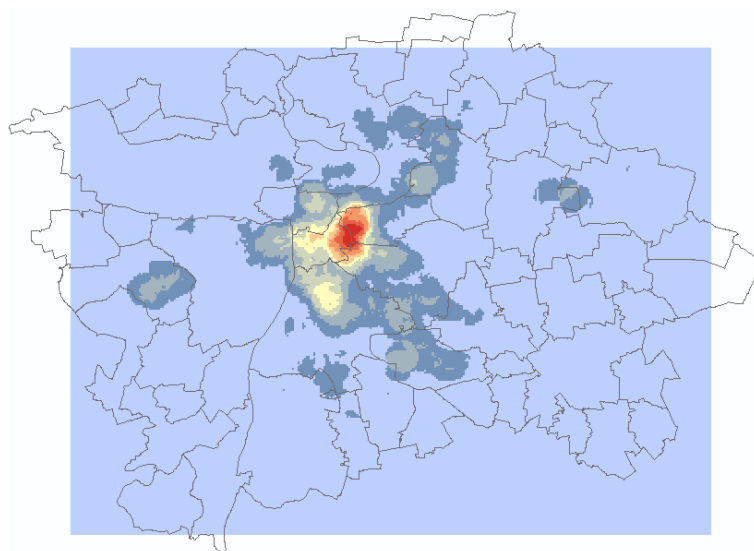
²⁹⁷ CHAINEY, S.; RATCLIFFE, J.: *GIS and Crime Mapping*, 2005, s. 153-162.

Vyhledávací pásmo kolem každé buňky na mapě – funkce kernelové hustoty.²⁹⁸

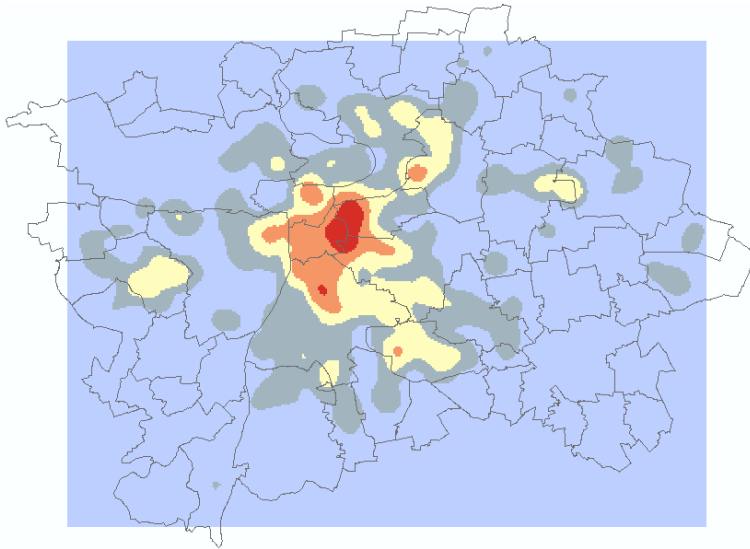
Ukázka rozdílných výstupů funkce kernelové hustoty na základě rozdílných poloměrů vyhledávacího pásma (bandwidth).²⁹⁹

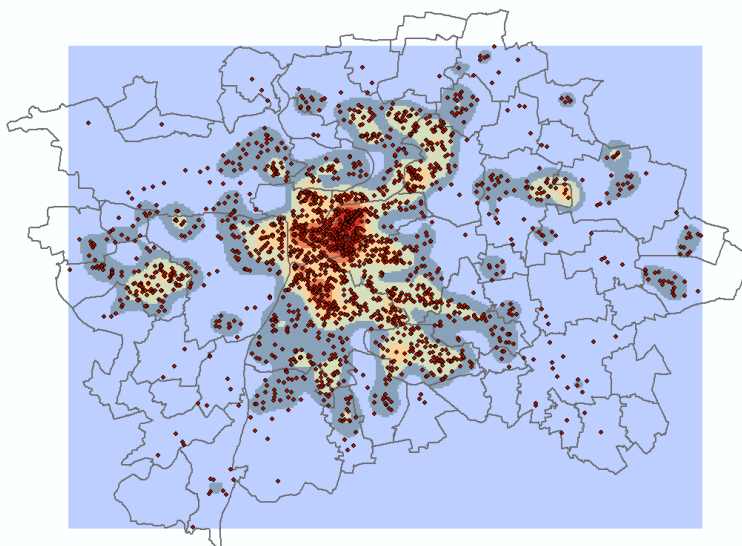
Ukázka bodové hustoty (point density) všech skutků na území Prahy.

²⁹⁸ Převzato z CHAINEY, S.; RATCLIFFE, J.: *GIS and Crime Mapping*, 2005, s. 156.

²⁹⁹ Převzato z CHAINEY, S.; RATCLIFFE, J.: *GIS and Crime Mapping*, 2005, s. 160.

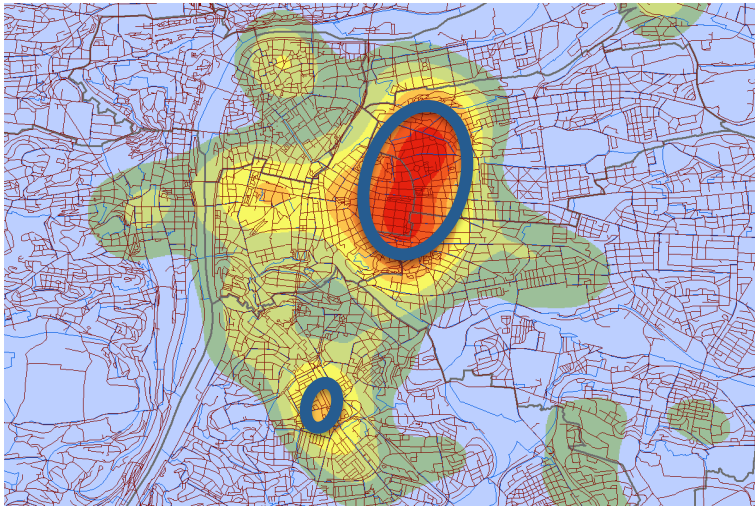

Ukázka kernelové hustoty (kernel density) všech skutků na území Prahy.

Ukázka kernelové hustoty (kernel density) všech skutků a na území Prahy včetně jejich bodového promítnutí na mapě.

Mapa kernelové hustoty bodů znázorňuje dvě nejvýraznější horká místa: Rozsáhlou horkou oblast tvoří území podél hranice městských částí Praha 2 a Praha 3 po ose Kladská – Slavíkova – Fibichova – Václavské náměstí. Menší horké místo se nachází na pomezí katastrálních území Nusle a Krč v městské části Praha 4.

Rozsáhlé a menší horké místo označené elipsy na mapě s uliční sítí.

Dále je užitečné cílit analýzu na obě tato místa. Jelikož se rozsáhlá část největší horké oblasti ve městě nachází na území dvou městských částí, je pro názornost studie vhodné vybrat jednu geografickou lokalitu a dále ji analyzovat. Městská část Praha 3 (z větší části ji tvoří katastrální území Žižkov) je svým charakterem převážně rezidenční oblastí. Většina veřejných parkovacích míst na ulicích spadá do tzv. modré zóny, což jsou vyhrazená parkovací stání pro rezidenty a abonenty městské části. Hypoteticky je tak možné dovozovat, že většina zasažených motorových vozidel bude patřit rezidentům a abonentům Městské části Praha 3, a tedy bude zkoumaná trestná činnost z větší části viktimizovat místní fyzické a právnické osoby (celkem 143 skutků).

Analýza nejbližšího souseda skutků vloupání do motorových vozidel na území městské části Praha 3 od 1. 1. 2014 do 31. 3. 2014 v programu CrimeStat:

Počet skutků: 143

Velikost území: 6 286 182,00 m²

Minimální vzdálenost : 0,00 m

Maximální vzdálenost: 4 074,03 m

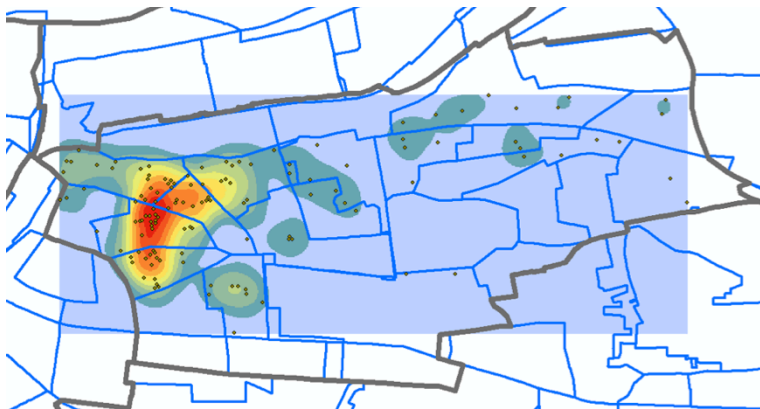
Průměrná vzdálenost dvojic nejbližších bodů: 59,03 m

Průměrná náhodná vzdálenost dvojic nejbližších bodů: 104,83 m

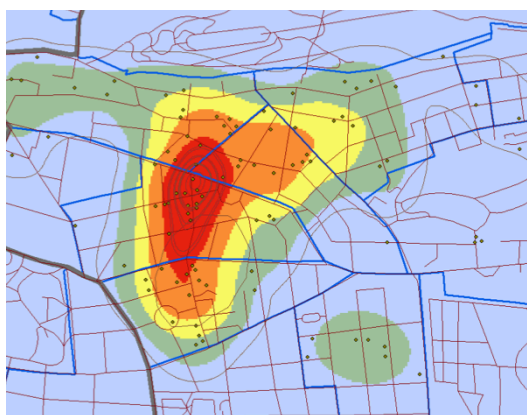
Index nejbližšího souseda: 0,5631

Závěr: Na území Městské části Praha 3 je statisticky signifikantní výskyt seskupení skutků.

Použitím funkce kernelové hustoty bylo zjištěno horké místo v oblasti kolem ulic Vlkova a Víta Nejedlého.

Mapa kernelové hustoty skutků a na území MČ Praha 3 včetně jejich bodového promítnutí na mapě.

Detailní záběr na horkou oblast na území MČ Praha 3 kolem ulic Vlkova a Víta Nejedlého.

Druhé horké místo je na mapě kernelové hustoty všech skutků na území hl. m. Prahy zobrazené jako menší bod. Jelikož se nachází na pomezí dvou katastrálních území, pro detailnější zobrazení byla místo územně-správního polygonu vytvořena lokalita obsahující místa 100 skutků spáchaných v blízkosti vytipovaného bodu.

Analýza nejbližšího souseda 100 skutků vloupání do motorových vozidel ve vytipované lokalitě na pomezí katastrálních území Nusle a Krč od 1. 1. 2014 do 31. 3. 2014 v programu CrimeStat:

Počet skutků: 100

Velikost území: 3 664 452,00 m²

Minimální vzdálenost : 0,00 m

Maximální vzdálenost: 2 564,44 m

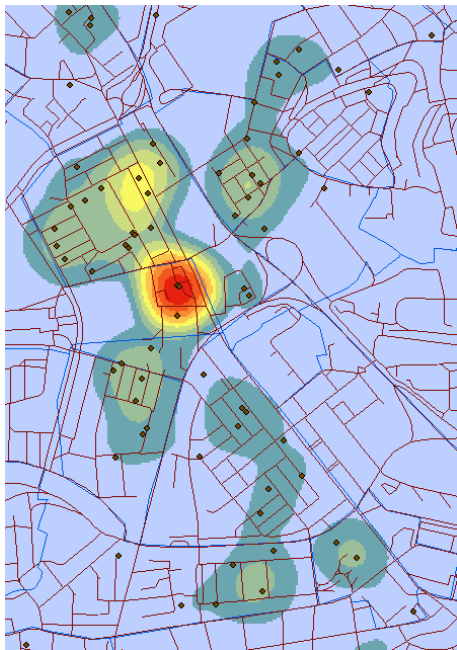
Průměrná vzdálenost dvojic nejbližších bodů: 70,12 m

Průměrná náhodná vzdálenost dvojic nejbližších bodů: 95,71 m

Index nejbližšího souseda: 0,7326

Závěr: V lokalitě je statisticky signifikantní výskyt seskupení skutků.

Použitím funkce kernelové hustoty bylo zjištěno horké místo v oblasti průseku ulic Hvězdova a Na Pankráci. Jde o horký bod, konkrétně větší obchodní centrum na tomto místě. Na základě tohoto zjištění je možné ve spolupráci se správcem centra provést další šetření na místě za cílem identifikace přesného místa, ve kterém se koncentrují krádeže z automobilů, nalezení jejich příčin a poskytnutí konkrétních preventivních doporučení na základě získaných informací (srov. též strategii problémově orientované policejní činnosti popsané v 9. kapitole).

Mapa kernelové hustoty skutků ve vytipované lokalitě včetně jejich bodového promítnutí na mapě – horký bod tvoří místní obchodní centrum.

6.4. Geografické profilování

Geografické profilování je metoda analýzy kriminálně relevantních dat a poznatků souvisejících s místy, kde se odehrály trestné činy tvořící sérii, za účelem zjištění místa obydlení neznámého pachatele těchto činů. V obecném významu jde o systém spravování strategických informací zjištěných během policejního vyšetřování. Vychází ze základní premisy environmentální kriminologie, dle které je pro realizaci trestnému činu nezbytné, aby pachatel interagoval s obětí na určitém místě v určitém čase. Relevantní poznatky z místa, na kterém k takové interakci dojde, dokážou ozřejmit důležité skutečnosti o chování pachatele v prostoru – zejména pachatelovu znalost místa činu a širšího prostředí, úroveň předchozího plánování činu na místě, nekriminální chování a aktivity pachatele na místě apod. Aplikací analytických metod vypracovaných na základě teorie racionální volby (viz 3. kapitola), teorie rutinních aktivit (viz 4. kapitola), teorie vzorců kriminality (viz 5. kapitola) a od ní odvozené koncepce „cesty ke zločinu“ (*journey-to-crime*), je pak z těchto poznatků možné

identifikovat lokalitu, ve které pachatel bydlí nebo se zdržuje, a z které podniká kriminální útoky – tzv. základna, neboli kotvící bod (*anchor point*).³⁰⁰

Formalizovaný proces profilování místa pobytu sériového pachatele vypracoval v 90. letech 20. století kanadský kriminalista Kim Rossmo, který byl studentem Patricie a Paula Brantinghamových na Simon Fraser University ve Vancouveru. Jeho přístup je vlastně inverzí koncepce Brantinghamů, dle které pachatel vyhledává vhodné oběti nebo cíle v jemu známém prostoru, vycházejícího z dobré znalosti místa bydliště a dalších míst, kde vykonává své rutinní aktivity – tzv. uzly, jakož i cest mezi nimi.

Rossmo zaměřil svůj výzkum na opačnou otázku, tj. jak je možné z policii známých míst série trestných činů (míst, kde pachatel interagoval s pro něho vhodnými oběťmi) sestavit mentální mapu pachatele a dovést vyšetřovatele k místu jeho bydliště.³⁰¹ Postupně vypracoval a nechal si patentovat počítačový algoritmus pro geografické profilování (založený na tzv. Rossmově formuli) označovaný jako geografické cílení kriminality (*criminal geographic targeting – CGT*), který byl následně integrován do analytického softwaru Rigel vytvořeného společností Environmental Criminology Research Inc. (ECRI)³⁰². Metoda geografického profilování též využívá další analytické počítačové programy jako např. CrimeStat.

Geografickému profilování se v současnosti věnuje řada kriminálních analytiků. Vedle Rossmo je možné zmínit další přední výzkumníky v oboru Davida Cantera a Paula Larkina³⁰³. Několik pracovišť poskytuje formalizované kurzy geografického profilování pro zkušenější policejní analytiku pod záštitou profesionální Komise pro trénink a certifikaci analýzy metodou geografického profilování. Jelikož však proces

³⁰⁰ ROSSMO, D. K.; ROMBOUTS, S.: *Geographic profiling*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, P. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 136-137.

³⁰¹ Viz ROSSMO, D. K.: *Place, Space, and Police Investigations: Hunting Serial Violent Criminals*. In ECK, J.; WEISBURD, D. a kol.: *Crime and Place: Crime Prevention Studies. Volume 4*, 1995, s. 217-235.

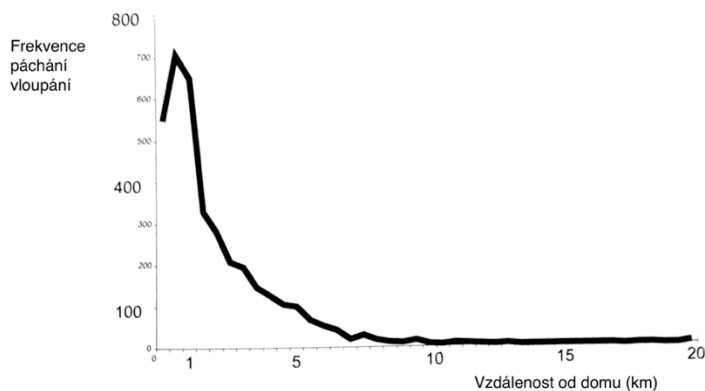
³⁰² Viz <www.ecricanada.com>.

³⁰³ Autoři se poprvé začali věnovat geografickému profilování studiím sériových pachatelů sexuálních trestných činů. Viz CANTER, D.; LARKIN, P.: The environmental range of serial rapists. *Journal of Environmental Psychology*, 1993, 13, s. 63-69. Známou publikací od Cantera o geografickém profilování sériových vrahů je CANTER, D.: *Mapping Murder: The Secrets of Geographical Profiling*, 2003.

geografického profilování vyžaduje značné personální a materiální zdroje, v současnosti ho uplatňuje jenom omezený počet technicky nejvyspělejších policejních služeb pro nejzávažnější sériové zločiny.

Metodologie geografického profilování využívá algoritmy na identifikaci základny pachatele založené na předpokladu, že (1) s rostoucí vzdáleností od základny klesá pravděpodobnost spáchání zločinu – tzv. funkce slábnutí se vzdáleností (*distance-decay function*), a zároveň (2) v nejbližší vzdálenosti od základny je nízká pravděpodobnost spáchání zločinu kvůli vysokému riziku odhalení – tzv. nárazníková zóna (*buffer zone*).

Obě premisy teoreticky souvisejí s racionálním rozhodováním pachatele, tedy porovnáváním vynaloženého úsilí na seznámení se s místem činu, přesunem na toto místo, jakož i únik z něho, které se zvyšuje s rostoucí vzdáleností od základny, a též míry rizika odhalení, které je zas nejvyšší v bezprostřední blízkosti základny, s očekávanými zisky z trestného činu, a to ve snaze minimalizovat úsilí při páchání trestné činnosti. Pochopitelně se bude vzdálenost mezi základnou a místem činu odvíjet od povahy trestné činnosti, jakož i charakteristik pachatele, které se v této metodologii dovozují na základě informací zjištěných na místech činů.

Zobrazení funkce slábnutí se vzdáleností a vlivu nárazníkové zóny na příkladu vzloupání do obydlí v Londýně.³⁰⁴

³⁰⁴ Převzato z CANTER, D.; YOUNGS, D.: *Geographical Offender Profiling: Applications and Opportunities*. In CANTER, D.; YOUNGS, D. a kol.: *Applications of Geographical Offender Profiling*, 2008, s. 7.

Geografické profilování odvozuje pomocí teorie rutinních aktivit základní koncepci trojúhelníku nevyhnutelných elementů pro kriminální událost – nevyhnutelnost setkání pachatele a oběti na stejném místě, a to typicky v kontextu jejich obvyklých nekriminálních činností – v tom významu, že hledá propojení mezi nekriminální každodenní aktivitou jednotlivce s ohniskem v místě bydliště a místy kriminální aktivity. Jinými slovy, analýzou kriminální aktivity identifikuje ohnisko rutinního života jednotlivce. S tím úzce souvisí pro geografické profilování nejdůležitější teorie vzorců kriminality, dle které pachatel nevybírámísta činu náhodně, nýbrž na základě zkušeností a vědomostí o místech výskytu vhodných obětí či hmotných cílů v jemu známém prostoru (tzv. mentální mapa jednotlivce).³⁰⁵

Technika geografického profilování byla původně vytvořena jako nástroj pro vyšetřování obzvlášť závažné násilné a sexuální kriminality v situacích, kde docházelo k sérii útoků vykazujících společné rysy vedoucí k domněnce, že jsou páčány jedním pachatelem. Typicky šlo o činy proti obětem bez bližšího vztahu k pachateli (např. série vražd prostitutek),³⁰⁶ což znesnadňovalo vyšetřování do té míry, že tradiční vyšetřovací postupy pro dopadení pachatele se ukázaly jako neúčinné. Tyto postupy, zejména operativní vytěžování a výslechy svědků, použití kriminalistické techniky a forenzní zkoumání stop z místa činu, skenování policejních informačních systémů a databází apod., zároveň generovaly zvýšené množství informací, což přinášelo dodatečnou zátěž při managementu trestního případu.

Geografické profilování využívá získaná data pro určení základny pachatele a jeho následné fyzické dopadení. Jde tedy o operativní nástroj, jehož účel nespočívá v prokázání viny pachatele před trestním soudem. Při pátrání po neznámém sériovém pachateli je nejefektivnější ho využívat s dalšími metodami, zejména psychologickým

³⁰⁵ Srov. ROSSMO, D. K.; ROMBOOTS, S.: *Geographic profiling*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, P. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 137-138.

³⁰⁶ Postupem času se technika geografického profilování začala uplatňovat na širší paletu sériových trestných činů, např. zhářství, loupeže či vlámání do obydlí, jako i na jiné činy spáchané na vícerech místech. Techniku je též možné využít při obnovených vyšetřováních odložených případů závažné kriminality z minulosti. Viz ROSSMO, D. K.: *Geographic Profiling in Cold Case Investigations*. In WALTON, R. a kol.: *Cold Case Homicides: Practical Investigative Techniques*, 2006, s. 537-560.

profilováním pachatele.³⁰⁷ Znalosti o tom, jaký pachatel může být a kde se může s vysokou pravděpodobností vyskytovat, pak umožňují nasměrovat kriminalisty na užší výběr podezřelých a cílit hlídkování a operativní činnost do konkrétních míst.³⁰⁸

Proces geografického profilování podle Rossma je sestaven z pěti kroků – (1) analýza propojení, (2) zkoumání interakce mezi pachatelem a oběťmi v prostředí, (3) generování pachatelových vyhledávacích vzorců, (4) vytvoření písemného geografického profilu a (5) vyhodnocení geografického profilu.

Účelem analýzy propojení (*linkage analysis*) je určení, jestli zjištěné trestné činy tvoří s určitou vyšší mírou pravděpodobnosti sérii, resp. jestli trestné činy (nejlépe alespoň pět činů) mohl spáchat jeden pachatel. Tato srovnávací analýza využívá různé kriminalistické metody, zejména forenzní zkoumání stop z míst činů pro zjištění, jestli byly činy spáchány stejným nebo obdobným *modem operandi*, což by nasvědčovalo, že jde o kriminální aktivitu jedné osoby. Srovnávání trestných činů za účelem identifikace stejného *modu operandi* výrazně napomáhají kriminalistické počítačové systémy.³⁰⁹

Zkoumání interakce mezi pachatelem a oběťmi v prostředí je klíčovým krokem geografického profilování, který má sloužit k odhalení lokality pachatelovy základny. Rozmanitá data týkající se míst série trestných činů, získaná operativním šetřením, obhlídkami, rozhovory s policisty operujícími na místech, zkoumáním sociálně-demografických dat a statistik kriminality z těchto míst, se analyzují na základě pěti parametrů: rozsah pachatelových operací, funkce slábnutí se vzdáleností, nárazníková zóna, směr pachatelových cest a pachatelův známý prostor s vyskytujícími se

³⁰⁷ Psychologické profilování (kriminální profilování, profilování pachatele) je metoda vyšetřování trestných činů založena na „identifikaci hlavních osobnostních charakteristik jednotlivce na základě trestných činů, které spáchal/a“, neboli proces tvorby psychologického profilu neznámého pachatele na základě charakteristik souvisejících trestných činů (kde je předpoklad, že byly spáchány jedním pachatelem) za účelem cílení pátrání na menší okruh podezřelých osob vyhovujících ustanovenému psychologickému profilu. Srov. ROSSMO, D. K.: *Geographic profiling*, 2000, s.67-68. Autor cituje definici z DOUGLAS, J. E.; RESSLER, R. K.; BURGESS, A. W.; HARTMAN, C. R.: *Criminal profiling from crime scene analysis. Behavioral Sciences and the Law*, 1986, 4, s. 405.

³⁰⁸ Srov. HARRIES, K.: *Mapping Crime. Principles and Practice*, 1999, s. 154; ROSSMO, D. K.: *Geographic profiling*, 2000, s. 211.

³⁰⁹ Srov. ROSSMO, D. K.; ROMBOUTS, S.: *Geographic profiling*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, P. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 140.

příležitostmi pro trestné činy (*target backcloth*). „Místa činu mohou obsahovat informace o pachateli, oběti a povaze jejich interakcí, jakož i něco napovídat o nekriminálním prostředí neznámého pachatele. Místa činů zahrnují místa prvního kontaktu, samotného trestného činu, jakož i lokací po spáchání činu.“³¹⁰

Z rozmístění cílů v prostředí jakož i z povahy interakce mezi pachatelem a cíli je možné získat lepší představu o prostorovém rozsahu pachatelovy kriminální aktivity. Kupříkladu, rovnoměrná distribuce cílů kolem míst činů směřuje profilovací analýzu k základně, jakožto výchozího bodu běžných aktivit pachatele, kdežto nerovnoměrná distribuce napovídá, že pro spáchání trestných činů měl větší vliv prostor s náhodnými příležitostmi než prostor běžných aktivit pachatele.³¹¹

Rossmo taktéž vypracoval typologii „stylu lovu“ – (1) vyhledávání obětí a (2) metody útoku na oběti sériových vrahů (rámcově uplatnitelné i pro sériové pachatele jiných trestných činů) pro účely geografického profilování.³¹²

Typologie vyhledávání obětí:

Lovec (*hunter*) je pachatel, který vyráží ze svého obydlí za specifickým účelem vyhledání oběti. Kriminální aktivity vykonává v okolí svého obydlí.

Pytlák (*poacher*) je pachatel, který vyráží za specifickým účelem vyhledání oběti z jiných míst než je jeho obydlí, anebo za tímto účelem cestuje do jiných měst.

Troler (*troller*) je oportunistický pachatel, který nachází oběť během vykonávání nekriminálních aktivit.

Traper (*trapper*) je pachatel, který potkává oběti buď přímo při výkonu svého povolání nebo obdobných činností (např. zdravotník, sportovní trenér) anebo je aktivně láká do svého obydlí nebo míst, která ovládá.

³¹⁰ Tamtéž, s. 141.

³¹¹ Tamtéž, s. 141-142. Autoři odkazují na přednášku Georgea Rengerta z r. 1991.

³¹² Srov. ROSSMO, D. K.: *Geographic profiling*, 2000, s. 139-144.

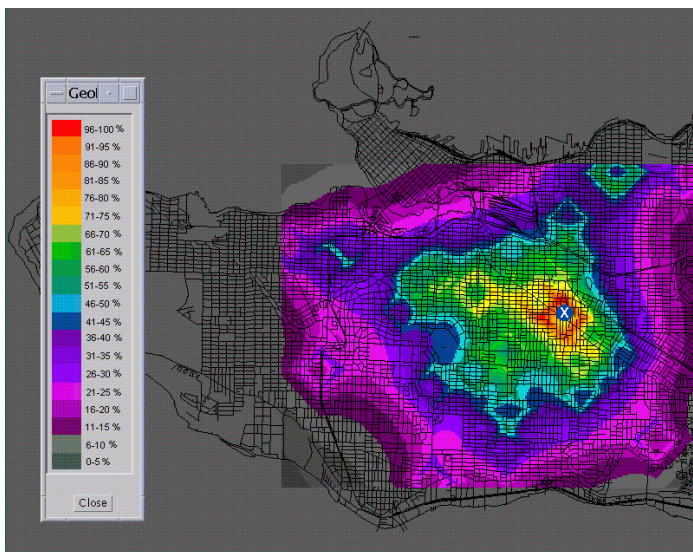
Typologie útoku na oběti:

Dravec (*raptor*) je pachatel, který útočí na oběť na setkání.

Pronásledovatel (*stalker*) je pachatel, který nejprve oběť sleduje a pak útočí.

Uživatel léček (*ambusher*) je pachatel, který oběť naláká na místo, které ovládá, a následně útočí.

Kvalitativní stránka geografického profilování Kima Rossmo spočívá v procesu generování pachatelových vyhledávacích vzorců, pro který se využívá již zmíněný statistický algoritmus geografického cílení kriminality (software Rigel). Algoritmus sestává z prostorového vytyčení „oblasti lovu pachatele“ do sítě velikosti 40 000 pixelů, vypočtení vzdáleností mezi místy činů v pixelové síti a jejich přepočtení použitím funkce slábnutí se vzdáleností, a to prvně pro každé místo činu samostatně, a následně ve vzájemné kombinaci, čímž se zjistí hodnota pravděpodobnosti výskytu kotvícího bodu u každého pixelu v síti. Hodnoty se následně promítnou do dvou- a tří-dimenzionální mapy pravděpodobnosti místa výskytu pachatelovy základny.³¹³

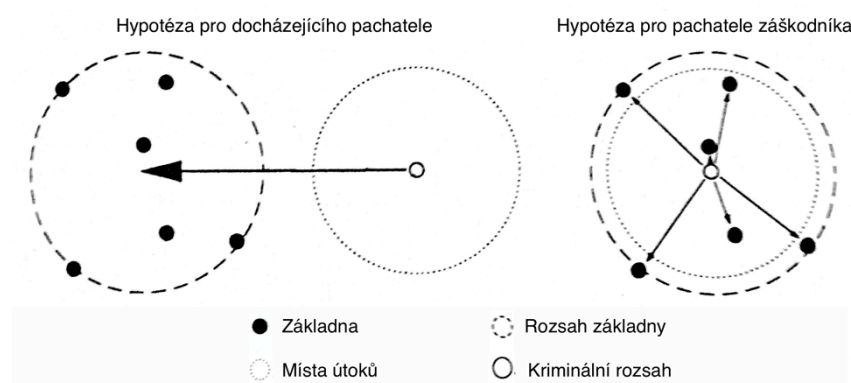

*Příklad konkrétní mapy pravděpodobnosti místa výskytu pachatelovy základny (křížkem je označeno místo skutečného bydliště pachatele).*³¹⁴

³¹³ ROSSMO, D. K.; ROMBOUTS, S.: *Geographic profiling*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, P. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 142.

³¹⁴ Převzato z ROSSMO, D. K.: *Geographic profiling*, 2000, s. 230.

Canterova metoda identifikace místa základy pachatele vychází ze zjištění zkoumaných sériových znásilnění.³¹⁵ Canter a Larkin³¹⁶ vypracovali typologii pachatelů pro účely geografického profilování založené na tom, jestli je pachatel aktivní v blízkosti svého obydlí – tzv. záškodník (*marauder*) anebo za účelem spáchání trestných činů cestuje do větší vzdálenosti – tzv. docházející (*commuter*). Autoři vytvořili tzv. kruhovou hypotézu prostorového rozsahu pachatele (*circle hypothesis of environmental range of offender*), pomocí které se pravděpodobná oblast základny pachatele dá lokalizovat uvnitř kruhu s poloměrem vypočítaným z míst jednotlivých útoků.

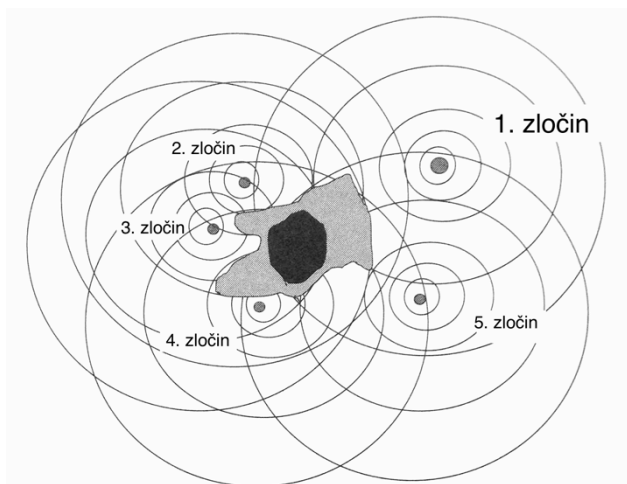

*Kruhová hypotéza prostorového rozsahu podle typů pachatelů.*³¹⁷

³¹⁵ Srov. CANTER, D.; LARKIN, P.: The environmental range of serial rapists. *Journal of Environmental Psychology*, 1993, 13, s. 63-69.

³¹⁶ Tamtéž.

³¹⁷ Převzato z CANTER, D.; LARKIN, P.: *The environmental range of serial rapists*. Reprint in CANTER, D.: *Psychology in Action. Dartmouth Benchmark Series*. Hantshire: Dartmouth Publishing Company, 1996, s. 220.

*Místa série pěti vražd a vyznačení možné základny pachatele pomocí nástroje Dragnet sestaveného Davidem Canterem.*³¹⁸

Kvalitativní stránka modelu geografického profilování Kima Rossma spočívá v detailní analýze relevantních prostorových elementů série trestných činů, na základě kterých je možné získat představu o mentální mapě pachatele – o jeho subjektivních představách o prostoru, ve kterém se pohybuje a páchá trestnou činností (vnitřní svět pachatele), a vyhotovit písemný geografický profil pachatele.

Mezi nejdůležitější prostorové elementy sériové trestné činnosti patří zejména (1) místa a časy jednotlivých útoků, (2) typ pachatele (vhodné využít psychologický profil pachatele) a (3) jeho styl lovu (viz výše), (4) pachatelův známý prostor s vyskytujícími se příležitostmi pro trestné činy (*target backcloth*), rozložení dopravní infrastruktury v místě lovu – (5) cesty a hlavní městské tahy, (6) autobusové zastávky a vlaková nádraží, (7) fyzické (řeky, dálnice apod.) a psychologické (subjektivní, které pachatel nechce překračovat) hranice prostředí, (8) charakter urbánních zón v oblasti lovu (rezidenční, komerční, průmyslné, apod.) a charakter využití těchto míst (obchody, noční kluby, úřední budovy aj.), (9) demografické charakteristiky prostředí s ohledem na možné preference pachatele ohledně etnického či sociálně-ekonomického statusu obětí, (10) rutinní aktivity obětí s ohledem na charakter vyhledávání obětí pachatelem,

³¹⁸ Převzato z CANTER, D.: *Geographical Profiling of Criminals*. In CANTER, D.; YOUNGS, D. a kol.: *Principles of Geographical Offender Profiling*, 2008, s. 208.

(11) samostatné útoky stejného pachatele odchylovající se v určitém znaku od ostatních útoků (*singularities*), a (12) možné přesunutí páchaní trestné činnosti na jiná místa s ohledem na zvýšenou aktivitu policie a informování veřejnosti masově komunikačními prostředky v pachatelově původní oblasti lovu.³¹⁹

Písemný geografický profil by měl taktéž obsahovat praktická doporučení pro další postup ve vyšetřování. Mezi nejdůležitější vyšetřovací strategie využívající výstupy geografického profilu patří upřednostnění podezřelých s bydlištěm nebo jiným obvyklým výskytem ve zjištěné oblasti pravděpodobné základny za účelem dalšího prověřování těchto osob, zaměření policejních hlídek, operativních činností s využitím operativně-technických prostředků (obzvláště v „horkých časech“), jakož i dalších policejních taktik a aktivit (např. hlídkování podél možných únikových cest včetně použití silničních zátarasů, vyhledávání těl usmrčených obětí, informování a vytěžování místních obyvatel) do oblasti pravděpodobné základny, srovnávání s daty v policejních informačních systémech, v registrech pachatelů sexuálních trestných činů, databázích motorových vozidel, jakož i v databázích dalších relevantních institucí (probační služba, ústavy pro výkon trestů a ochranných opatření), informování veřejnosti prostřednictvím médií, prostorové zúžení okruhu osob vyzvaných za účelem dobrovolného DNA testování, umožňující vyloučit značný počet možných podezřelých osob a ušetřit prostředky při komparaci DNA profilů³²⁰, použití obrázků a map z oblasti pravděpodobné základny při polygrafickém vyšetření podezřelých a později také příprava znaleckých posudků pro účely dokazování a další.³²¹

Geografický profil se hodnotí na základě tří kritérií – platnosti (*validity*), věrohodnosti (*reliability*) a užitečnosti (*utility*).³²² Profil je platný tehdy, když z celkového počtu bodů tvořících celou oblast lovu pachatele získá jen menší počet vysokou hodnotu pravděpodobnosti výskytu základny pachatele (tato hodnota se nazývá *hit score*). Věrohodnost metody plyne z použití matematické výpočetní procedury.

³¹⁹ Srov. ROSSMO, D. K.: *Geographic profiling*, 2000, s. 213-214.

³²⁰ Metodu *blooding* – DNA testování populace na základě osobního profilu pachatele (pohlaví, věk) v okruhu míst trestných činů – využívá anglická policie při vyšetřování sériových sexuálních vražd a znásilnění.

³²¹ Tamtéž, s. 225-235.

³²² Tamtéž, s. 204-211.

Posiluje ji několik dalších požadavků – použít alespoň pět odlišných míst činů stejného typu se známou přesnou lokalitou, vybírat taková místa, kde měl pachatel nejvyšší prostor pro racionální volby a manévrování (více to napoví o rozhodování pachatele). Konečně metoda je užitečná tehdy, když se její výstupy dají využít v konkrétním policejním vyšetřování uplatněním specifických strategií na základě výstupů geografického profilu pachatele.

Rossmo a Rombouts³²³ poukazují na několik omezení ve využívání metody geografického profilování. Jde zejména o nevhodnost užití metody pro identifikaci základny pachatelů-pytláků, protože ta se bude typově nacházet mimo oblast lovu pachatele, která se v algoritmu promítá do pixelové sítě. Dalším výrazným omezením metody je její nízká věrohodnost při menším počtu útoků, kde se může statisticky více projevit nahodilost v chování pachatele. Canter a Youngs³²⁴ taktéž mluví o určitých nedostacích studia prostorové aktivity pachatelů, zejména nedostatečné zohlednění kriminogenního kontextu míst činů, shluků útoků na místech (v analýzách se promítají jako jednotlivé body stejně jako u ostatních neshlukujících se útoků), časové struktury jednotlivých útoků, jakož i sociální psychologie kriminálního chování profilovaného jednotlivce.

I přes uvedené omezení metody, a též výraznou nákladnost s ohledem na personální a časové zdroje policejních služeb, je geografické profilování perspektivním nástrojem pro vyšetřování nejzávažnějších sériových trestných činů s neznámým pachatelem, které výrazně traumatizují veřejnost a vystavují policejní vyšetřovatele pod silný tlak. Je však nevyhnutelné ho užívat v souhře s ostatními standardními i modernějšími (forenzní zkoumání, psychologické profilování a pod.) vyšetřovacími metodami.

³²³ ROSSMO, D. K.; ROMBOUS, S.: *Geographic profiling*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, P. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 144.

³²⁴ Srov. CANTER, D.; YOUNGS, D.: *Geographical Offender Profiling: Applications and Opportunities*. In CANTER, D.; YOUNGS, D. a kol.: *Applications of Geographical Offender Profiling*, 2008, s. 15-18.

7. Prevence kriminality prostřednictvím designu

7.1. Environmentální a urbanistický design

Environmentální teorie kriminality byly již od počátku formulované s výrazným zaměřením na praktickou prevenci kriminality.³²⁵ Kupříkladu o Clarkově a Cornishově teorii racionální volby³²⁶ již bylo uvedeno, že vznikla za účelem poskytnout již načrtnuté strategii situační prevence³²⁷ solidní teoretické základy. Již v této skutečnosti je možno spatřovat úzký vztah mezi teoretickým výzkumem míst páchaní trestné činnosti a souběžným vývojem praktických přístupů zaměřených na modifikaci prostředí za účelem kontroly a prevence kriminality.

Samotný vznik moderního environmentálního směru v kriminologii můžeme spatřovat na přelomu let 1971 a 1972, kdy byla publikována dvě zásadní díla C. Ray Jefferyho a Oscara Newmana. Autoři nezávisle na sobě představili koncepce zaměřené na vliv fyzického prostředí na chování lidí – Jeffery v oblasti teoretické kriminologie a Newman v oblasti architektury a urbánního designu.³²⁸

Již v roce 1969 Jeffery³²⁹ kriticky zhodnotil dosavadní model prevence založený na rehabilitaci jednotlivých pachatelů po spáchání trestného činu, jakož i omezený dosah systému trestní justice založené na trestání a formalizované nápravě odsouzených osob (*corrections*) na prevenci kriminality ve společnosti. Autor představil nový model environmentálního inženýrství spočívající v aplikaci vědeckých metod z oborů biologické, fyziologické a experimentální psychologie na výzkum kriminálního chování

³²⁵ Srov. ANDERSEN, M.; BRANTINGHAM, P.; KINNEY, J. B.: *Classics in Environmental Criminology*, 2010, s. 393.

³²⁶ CLARKE, R. V.; CORNISH, D.: *Modeling Offenders' Decisions*. In TONRY, M.; MORRIS N. a kol.: *Crime and Justice; Volume 6*, 1985, s. 147-185.

³²⁷ CLARKE, R. V.: Situational Crime Prevention: Theory and Practice. *British Journal of Criminology*, 1980, 20(2), s. 136-147.

³²⁸ WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L.: *Environmental criminology and crime analysis: situating the theory, analytic approach and application*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 8-9.

³²⁹ JEFFERY, C. R.: Crime Prevention and Control Through Environmental Engineering. *Criminologica*, 1969, 7, s. 35-58.

jednotlivců. Behaviorální přístup při systematickém kriminologickém výzkumu má napomoci k tvorbě nových technologií za účelem znemožnění možnosti páchat trestné činy. Autor klade důraz na význam urbánního plánování a designu prostředí přímo cíleného na snížení či odstranění příležitostí ke zločinu. V článku předznamenává vznik aplikované vědy o prevenci kriminality (viz podkapitolu 1.5.).

Obhajobu paradigmatické změny orientace kontroly a prevence kriminality od osobnosti pachatele na prostředí, ve kterém se potenciální pachatelé vyskytují, Jeffery rozpracoval v dnes již klasickém díle *Prevence kriminality prostřednictvím designu prostředí* (*Crime Prevention Through Environmental Design*). V prvním vydání (1971) představil koncepci prevence zločinu prostřednictvím environmentálního designu (*crime prevention through environmental design* – zkratka „CPTED“, čti „sep-ted“) a kriminologický výzkum vlivu prostředí na páchání trestné činnosti poprvé označil pojmem „environmentální kriminologie“³³⁰.

Jeffery se věnoval studiu vztahů mezi lidským chováním a prostředím, ve kterém se člověk nachází, jak je nazývá psychologie, sociologie a kriminologie. Byl silně ovlivněn psychologickou teorií učení radikálního behavioristy B. F. Skinnera. Popsal čtyři dynamické typy interakce mezi organizmy a prostředím – (1) interakci genotypu s prostředím vedoucí k vytvoření fenotypu, (2) interakci fenotypu s prostředím, během které jedinec smyslově vnímá prostředí, tvoří si paměť a učí se, (3) interakci organismu a prostředí v aktuálním čase, kdy na chování spolupůsobí bezprostřední stav organismu a stav prostředí, genetická výbava organismu a informace uložené v paměti, a (4) interakci organismu a prostředí s ohledem na budoucnost, kdy se k aktuálnímu stavu připájejí očekávané následky chování v budoucnu – jde vlastně o účelovou povahu jednání.³³¹

V závěru pojednání uvádí: „Chování je naučené. Kriminální chování je naučené. Učení zahrnuje genetické a neurologické procesy. Učení zahrnuje fyzické prostředí. Organismus páchající zločin je fyzický. Prostředí, ve kterém se odehrává zločin, je fyzické. Pro kontrolu kriminality musí být nahrazen starý model nefyzického organismu

³³⁰ JEFFERY, C. R.: *Crime Prevention Through Environmental Design*, 1971, s. 279.

³³¹ JEFFERY, C. R.: *Criminal Behavior and the Physical Environment*. *American Behavioral Scientist*, 1976, 20, s. 149-174.

a nefyzického prostředí. Musíme věnovat pozornost psychobiologické povaze pachatele v interakci s fyzickým prostředím.“³³² Autor volá po integraci poznatků environmentální a psychobiologické psychologie do environmentální kriminologie. Pro svůj model CPTED čerpá ze tří zdrojů – (1) akademických studií environmentálního designu, geografie kriminality a analýzy kriminality, (2) praktických preventivních projektů britské policie od 50. let 20. století zaměřených na manipulaci fyzického prostředí a (3) díla Oscara Newmana a dalších architektů věnujících se designu urbánního prostředí za účelem prevence kriminality.³³³

Jefferyho model environmentální kriminologie a prevence kriminality je široký a holistický. Zahrnuje sociální, behaviorální, politické, psychologické i biologické aspekty. Autor chápe prostředí jednak ve významu sociálním, což se odráží v návrzích různých sociálních preventivních politik, tak i jako bezprostřední fyzické prostředí poskytující jednotlivcům příležitosti ke spáchání zločinu, které se dají snižovat nebo odstraňovat fyzickou manipulací prostředí a intervencemi psychologického charakteru.³³⁴ V druhém vydání monografie o CPTED (1977) proto reaguje na Newmanovu koncepci urbánního designu, kterou považuje jenom za jednu z částí environmentálního přístupu. Prezентuje komplexní behaviorální model, ve kterém kriminalitu determinuje jak vnější fyzické prostředí, tak i vnitřní prostředí mozku jednotlivých pachatelů. Jefferyho postoje se konceptuálně blíží situačnímu determinizmu – kriminální chování je dle něho podmíněno strukturou bezprostředního externího (fyzického) a interního (psychického) prostředí.³³⁵

Ze současného pohledu je možné říct, že zatímco Jefferyho model zůstal rozpracován v teoretické rovině, v praktickém modelu CPTED převážily ideje architekta Oscara Newmana, reprezentujícího užší koncept prevence prostřednictvím

³³² Tamtéž, s. 174.

³³³ Tamtéž. Srov. též. COZENS, P.: *Crime prevention through environmental design*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 154.

³³⁴ Srov. WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L.: *Environmental criminology and crime analysis: situating the theory, analytic approach and application*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 9.

³³⁵ Srov. JEFFERY, C. R.: *Crime Prevention Through Environmental Design*, 2. vydání, 1977, s. 177.

urbanistického designu.³³⁶ Dnešní teorie environmentální kriminologie vychází primárně z perspektiv racionální volby, rutinních aktivit a vzorců kriminality (viz 3.-5. kapitola).

Oscar Newman navázal a vědecky detailně rozpracoval myšlenky o významu architektonického uspořádání rezidenčního prostoru v urbánním prostředí, jak je již v roce 1961 převážně anekdotárním způsobem představila newyorská novinářka Jane Jacobs v oceňované knize *Smrt a život velkých amerických měst (The Death and Life of Great American Cities)*.

Jacobs kritizovala tehdejší modernistické urbanistické koncepce zaměřené na efektivní a racionální výstavbu nových a obnovu starších rezidenčních oblastí, které dle jejího pozorování vedly k nepřirozeným zásahům do urbánního prostředí a znemožňovaly rozvoj, či dokonce přímo utlumily dynamiku života komunit. Dle převažujícího mínění v odborné urbanistické komunitě tehdejší doby (autorka odkazuje na slavného architekta a urbanistu Le Corbusiera) mělo nahrazení chudinských slumů nízkonákladovými rezidenčními čtvrtěmi s vysokými panelovými domy obklopenými zelenými prostranstvími vést k zlepšení životní úrovně chudších vrstev z městských slumů i příchozích z chudších rurálních oblastí (jih) Ameriky i jiných států (např. silná vlna imigrace z Portorika do New Yorku v 50. letech 20. století). Naopak Jacobs tyto výstavby označila za „monotónní a sterilní“, nerespektující skutečné zájmy a potřeby lidí, pro které se navrhovaly. Podobně kritizovala „nezajímavé“ rezidenční projekty pro střední třídu, „vulgární“ luxusní stavby, „umělé“ nákupní centra či vyprázdňené kulturní centra a promenády, jakož i masivní dopravní tepny rozvracející vibrující život v tradičních rezidenčních oblastech, přes které byly necitlivě vedeny. Právě ten autorka považovala za základní předpoklad dobře fungující komunity bez většího ohledu na její sociálně-ekonomický status.

Autorka na základě svých pozorování a řady konkrétních příkladů, jak města fungují, dospěla k závěru, že úpadek a problémy tradičních rezidenčních čtvrtí způsobuje destrukce diverzity – schopnosti mnoha rozdílných obyvatel, soukromých iniciativ, spolků, organizací a společností realizovat ve vlastní komunitě své plány,

³³⁶ Jeffery tuto skutečnost sám uznal na přednášce „CPTED: Past, Present and Future“ v r. 1999.

myšlenky a příležitosti vedle oficiálních veřejných plánů a projektů.³³⁷ Autorka načrtla čtyři strategie pro posílení diverzity městského života – (1) smíšené primární využívání městských částí (bydlení, práce, komerce, zábava atd.), umožňující aktivitu ve veřejném prostoru během rozdílných fází dne, (2) kratší ulice s množstvím uličních rohů a křižovatek nabízejících rozličná využití, (3) promíchání nových moderních budov se starými domy (včetně zpustlejších) v městské části a (4) dostatečná hustota lidí vyskytujících se v městské části s různými účely, včetně dostatečného počtu obyvatel.³³⁸

Newman ve své práci obdobně reflektoval závažné sociální problémy velkých amerických měst nastalé po odlivu příslušníků střední a vyšší sociálně-ekonomické vrstvy z center měst do nově vybudovaných rezidenčních předměstí (*suburbs*) a jejich nahrazení chudými migranty v dekadách po druhé světové válce. Zaměřil se na analýzu urbanistických charakteristik (fyzického designu) panelových sídlišť vybudovaných v 50. letech 20. století dle Le Corbusierových idejí o moderním efektivním a nízkonákladovém bydlení ve výškových budovách postavených na otevřených prostranstvích, která záhy po odevzdání do užívání příchozím obyvatelům z nižších a středních sociálně-ekonomických vrstev začala vykazovat řadu vážných problémů, včetně nepořádků, vandalizmu, protispolečenského chování a kriminality.

*Předpokládané využití pavlače panelového domu a reálný stav – příklad selhání plánování moderních sídlišť ve výstavbě Pruitt-Igoe v St. Louis z 50. let 20. století.*³³⁹

³³⁷ Tamtéž, s. 315.

³³⁸ Tamtéž, s. 187-289.

³³⁹ Převezato z NEWMAN, O.: *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*, 1972, s. 58.

7.2. Newmanův model hájitelného prostoru

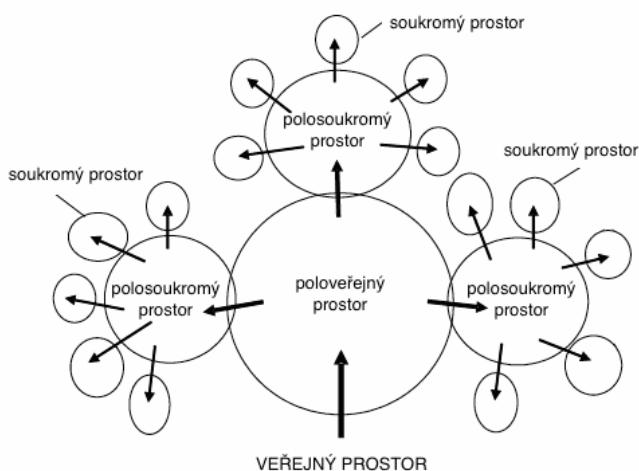
Ve své nejvýznamnější práci *Hájitelný prostor: Prevence kriminality prostřednictvím urbánního designu* [*Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design* (1972)] Newman prezentoval na základě několikaletého výzkumu model hájitelného prostoru (*defensible space*) v rezidenčních oblastech, tj. takový fyzický design obytných budov a jejich okolí, který „umožňuje převést podvědomou teritorialitu obyvatel a jejich smysl pro komunitu do odpovědnosti zabezpečit a udržovat bezpečný, produktivní a dobře spravovaný prostor pro život“³⁴⁰. Newman spatřuje v nových trendech výstavby selhání a praktický rozpad komunitního cítění a spoluodpovědnosti obyvatel za své okolí – či už jde o chudé lidi, kteří se uzamykají do bytů v anonymních sídlištích, příslušníky střední třídy na předměstích spoléhající se na policii, anebo nejmajetnější lidi obývající luxusní mrakodrapy a uzavřené komplexy chráněné soukromými bezpečnostními službami. Řešením pro něho je návrat k „nejstaršímu konceptu politické tradice Západu: odpovědnosti každého občana zabezpečit fungování *polis*“³⁴¹. Model hájitelného prostoru pozůstává z „různých mechanismů – skutečných a symbolických bariér, silně vymezených oblastí vlivu, a vylepšených příležitostí pro dohled, – které ve vzájemné kombinaci umožňují obyvatelům získat kontrolu nad svým prostředím“³⁴².

Pro Newmana je klíčové také uspořádání rezidenční oblasti, které vizuálně umožní jasně definovat, kdo je odpovědný za které místo. Koncept teritoriality sestává z fyzického hierarchického rozdělení prostředí do oblastí, ke kterým si vedle žijící obyvatelé dokáží vytvořit „vlastnický“ vztah a neformálně na ně dohlížet (např. vhodným situováním oken, výběrem porostů v exteriéru apod.).

³⁴⁰ NEWMAN, O.: *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*, 1972, s. 3.

³⁴¹ Tamtéž.

³⁴² Tamtéž.

Hierarchie hájitelného prostoru (šipky znázorňují místa vstupů a výstupů z jednotlivých úrovní prostoru).³⁴³

Pro testování hypotézy o hájitelném prostoru v praxi Newman srovnal dvě výstavby vybudované přes jednu ulici v Brooklynu (New York) s téměř identickou rozlohou, hustotou obydlí (obě 288 lidí na akr) a demografickými charakteristikami (podíl mladistvých, etnická struktura, ekonomická síla), avšak velkými rozdíly ve fyzickém designu. Výstavba Brownswille byla vybudována v roce 1947. Sestávala z 27 šestiposchodových domů s tříposchodovými křídly obývaných 5 390 lidmi. Van Dyke, postaven v roce 1955 sestává z 13 čtrnáctiposchodových a 9 tříposchodových domů, ve kterých bydlelo 6 420 lidí.

Newman popsal základní fyzické charakteristiky obou typů výstavby ve vztahu k tomu, jak umožňují obyvatelům dohlížet na děti hrající se před domy a cizí lidi vyskytující se v okolí domů a ve společných prostorech jako jsou vchody či chodby na patrech. Autor na základě rozhovorů s obyvateli a policisty zjistil, že na rozdíl od výstavby Brownswille, která taktéž trpí protispolečenskými a kriminálními činy, ve Van Dyke „negativní faktory anonymity, pesimizmu policistů a pesimizmu ohledně

³⁴³ Převzato z COZENS, P.: *Crime prevention through environmental design*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 162; Adaptace z NEWMAN, O.: *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*, 1972, s. 9.

policistů, a neznalost obyvatel ohledně neznámých lidí (zapříčiněného velkým počtem rodin sdílejícím jeden vchod) spolupůsobí na postupné erozi důvěry obyvatel v účinnost komunitní a policejní reakce na kriminalitu³⁴⁴. Ve srovnání kriminálních statistik v obou oblastech z roku 1969 měl Van Dyke o 66 procent vyšší počet všech trestných činů než Brownswille (u loupeží to byl dokonce 2,5-násobek). Autor uzavřel, že „fyzický design hraje velmi signifikantní roli ohledně míry kriminality“³⁴⁵.

*Pohled na obě srovnávané výstavby v Brooklynu, New York City – Van Dyke nalevo, Brownswille napravo.*³⁴⁶

Newman³⁴⁷ na základě tříletého výzkumu povahy a vzorců kriminality v rezidenčních oblastech amerických velkoměst artikuloval a dále detailně popsal čtyři hlavní kategorie hájitelného prostoru: (1) teritorialitu, (2) přirozený dohled, (3) image a (4) bezpečné prostředí (milieu):

³⁴⁴ Tamtéž, s. 49.

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ Převzato z NEWMAN, O.: *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*, 1972, s. 38.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 50.

„1) Způsobilost fyzického prostředí vytvořit zóny teritoriálního vlivu vnímané [lidmi v prostředí]: mechanismy rozdělení a vyznačení oblastí v rezidenčním prostředí s úmyslem posílit schopnost obyvatel zaujmout teritoriální postoje a výsady.

2) Způsobilost fyzického designu poskytnout obyvatelům a [dalším relevantním] lidem příležitosti pro dohled: mechanismy pro zlepšení schopnosti obyvatel neformálně a průběžně dohlížet na veřejná místa v jejich životním prostředí, ve vnitřních i vnějších prostorech.

3) Způsobilost designu ovlivnit vnímání jedinečnosti, izolace a stigmatizace sídliště: mechanismy neutralizující symbolické stigma sídlišť s panelovými domy, snižující image izolace a zjevné zranitelnosti obyvatel.

4) Vliv geografické juxtapozice s ‚bezpečnými zónami‘ na bezpečnost v přilehlých oblastech: mechanismy juxtapozice – účinek umístění rezidenčního prostředí v rámci určitého [širšího] urbánního prostředí anebo přilehlého k ‚bezpečné‘ anebo ‚nebezpečné‘ oblasti.“

Jelikož se Newman v monografii Hájitelný prostor zabýval téměř výhradně problémy fyzického designu panelových sídlišť určených pro bydlení spodních a nižších středních vrstev městského obyvatelstva, časem objekt svého bádání rozšířil na širší okruh typů rezidenčních zástaveb a městské komunity v obecném pojímání.³⁴⁸

7.3. Rozvoj moderního modelu CPTED

Newmanovy koncepce přirozeného dohledu (*natural surveillance*), přirozené kontroly přístupu (*natural access control*) a posílněné teritoriality (*territorial concern/reinforcement*) ovlivnily další směřování CPTED a vychází z nich i jeho současné modely³⁴⁹.

³⁴⁸ NEWMAN, O.: *Community of Interest*. Garden City (NY): Anchor Press, 1980.

³⁴⁹ Srov. COZENS, P.: *Crime prevention through environmental design*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 159;

Americký Národní institut pro prevenci kriminality, ve kterém se od roku 1985 vedou odborné kurzy modelu CPTED, ho definuje jako nástroj „vhodného designu a efektivního využití zastavěného prostředí, vedoucího ke snížení strachu z kriminality a jejího výskytu a ke zlepšení kvality života“³⁵⁰. Timothy Crowe, jeden z nejznámějších současných expertů na metodu CPTED a autor nejpoužívanější příručky strategií a příkladů využití této metody, designem prostředí rozumí použití směrnic fyzického i sociálního charakteru, jakož i směrnice týkající se managementu a policejních činností v obývaných oblastech s účelem vhodně ovlivnit způsob, jak obyvatelé interagují s prostředím, ve kterém žijí. Model CPTED přesouvá důraz od tradičního přístupu posilování obrany cílů (*target hardening*) pomocí bariér, zámků či alarmů, k designu podporujícímu přirozený dohled nad prostředím, který umožňuje jeho efektivnější využívání.³⁵¹

Primárními designovými koncepty modelu CPTED jsou dohled a kontrola přístupu. Strategie pro posílení dohledu mají za cíl zabezpečit, aby cizí lidé v prostoru byli sledováni, čímž se zvyšuje riziko odhalení a dopadení pro potenciální pachatele. Mohou být (1) organizované (např. posílení přítomnosti policejních hlídek), (2) mechanické (např. zlepšení osvětlení na místě) anebo (3) přirozené (např. vhodné rozložení a orientace oken). Strategie pro posílení kontroly přístupu mají za cíl snížit příležitosti pro trestnou činnost. Mohou být (1) organizované (např. vrátný), (2) mechanické (např. zámky) anebo (3) přirozené (např. vhodné rozložení a orientace oken). Obě strategie mají zároveň u obyvatel a legitimních uživatelů prostoru podporovat smysl pro teritorialitu, tj. zodpovědnost za ochranu společného prostředí. Crowe v postupném vývoji modelu CPTED spatřuje konceptuální přesun od organizovaných a mechanických strategií směrem k upřednostňování přirozeného dohledu a kontroly přístupu.³⁵²

CROWE, T.: *Crime Prevention Through Environmental Design: Applications of Architectural Design and Space Management Concepts*. 2. vydání, 2000, s. 6.

³⁵⁰ CROWE, T.: *Crime Prevention Through Environmental Design: Applications of Architectural Design and Space Management Concepts*. 2. vydání, 2000, s. 46.

³⁵¹ Tamtéž, s. 3č-36.

³⁵² Tamtéž, s. 36-38.

Pro praktickou aplikaci modelu CPTED Crowe³⁵³ definoval devět základních strategií:

1) Jasně vymezení hranic mezi veřejným a soukromým prostorem pomocí fyzických anebo symbolických prostředků, které umožňují obyvatelům vytvořit si vztah k vlastnímu prostoru, a zároveň každému cizímu člověku rozeznat, že vstupuje z veřejné do soukromé zóny.

2) Jasně vymezení přechodných zón – od veřejné, přes poloveřejnou, k polosoukromé, až soukromé – umocňující vědomí cizích osob o tom, že přestupují jednotlivé zóny vlivu.

3) Přemístění míst, kde se shromažďují lidé, do prostor s dobrými možnostmi přirozeného dohledu a kontroly přístupu.

4) Umístění bezpečných aktivit do nebezpečných oblastí za účelem přilákání většího množství lidí vykonávajících bezpečné aktivity, čímž se posiluje neformální kontrola místa, a též se u nelegitimních uživatelů zvyšuje riziko dohledu a intervence ze strany legitimních uživatelů místa.

5) Umístění nebezpečných (zranitelných) aktivit do bezpečných oblastí umožňující využít přirozený dohled lidí v bezpečném místě a zranitelným osobám poskytnout větší pocit bezpečí.

6) Překonstruování využití míst s cílem vytvořit přirozené bariéry mezi lidmi využívajícími daná místa, kteří by jinak mohli přijít do konfliktu.

7) Zlepšení harmonogramu využití místa během časových úseků za účelem snížení rizika a pocitu rizika ohrožení legitimních uživatelů a zvýšení rizika dohledu a intervence ze strany legitimních uživatelů místa u nelegitimních uživatelů.

8) Přebudování prostoru s cílem zvýšit vědomí lidí v něm se vyskytujících o tom, že místo je přirozeně (ale též i organizovaně a mechanicky) hlídáno, čímž se

³⁵³ Tamtéž, s. 126-127.

posiluje pocit bezpečí u legitimních uživatelů, a též pocit rizika u nelegitimních uživatelů.

9) Překonání vzdálenosti a izolace za účelem zvýšení pocitu bezpečí u legitimních uživatelů místa.

Newmanovy myšlenky o hájitelném prostoru se záhy staly populárními mezi odbornou veřejností v oblasti urbanistického plánování a politiky napříč celým politickým spektrem, jelikož nevyžadovaly zásadní urbánní reorganizace ani reorganizaci sociální struktury společnosti.³⁵⁴ Přesto se nesetkaly s větším zájmem ze strany kriminologické obce, v té době studující kriminalitu téměř výhradně v rámci sociologické metody, pro kterou neměla problematika designu prostřední žádný význam.³⁵⁵

Na americké federální úrovni byl spuštěn program CPTED financovaný ministerstvem spravedlnosti pod hlavičkou společnosti Westinghouse Corporation, který však nepřinesl pozitivní výsledky při rozšíření aplikace strategií CPTED na komerční a vzdělávací místa. Na druhou stranu se s úspěchy setkal vzdělávací program pro policejní profesionály, vedený Crowem a jeho kolegy od roku 1985 při Národním institutu pro prevenci kriminality.³⁵⁶

V 80. letech a první polovině 90. let 20. století však zájem o CPTED mezi politiky a výzkumníky pozvolna upadal. Důvody je možné spatřovat v nedostatečné implementaci koncepce přirozeného dohledu a kontroly přístupu, jelikož praktické aplikace spočívaly zejména v posilování obrany prostředí (opevňování) pomocí organizovaných a mechanických prostředků, což bylo jednak nákladné, ale hlavně nekorespondovalo s filozofií přirozeného, neformálního sociálního dohledu obyvatel nad vlastním prostředím.

³⁵⁴ Srov. COZENS, P.: *Crime prevention through environmental design*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 164-165.

³⁵⁵ Tamtéž, s. 166. Autor cituje Clarkeovu přednášku o teoretickém pozadí CPTED a situační prevence z r. 1989.

³⁵⁶ Tamtéž, s. 167-168. Viz též CROWE, T.: *Crime Prevention Through Environmental Design: Applications of Architectural Design and Space Management Concepts*. 2. vydání, 2000, s. 7.

V posledních dvou desetiletích je však možné pozorovat opětovný nárůst zájmu o model CPTED. Po světě bylo založeno několik institutů věnující se rozvoji a aplikaci modelu, zejména Mezinárodní asociace pro prevenci kriminality prostřednictvím designu prostředí [International Crime Prevention Through Environmental Design Association (ICA)] a britská Asociace pro design proti zločinu [Designing Out Crime Association (DOCA)]. CPTED se uplatňuje v řadě různých prostředí, jakými jsou rezidenční zóny, komerční zóny a centra, byznys čtvrtě, školy a univerzity, nemocnice, stadiony či nádraží a jiná místa využívaná v městské hromadné dopravě.³⁵⁷

Postupně se zaměření na fyzický design v modelu CPTED rozšiřuje o širší dimenze psychologického a sociologického designu. Tzv. druhá generace CPTED klade důraz na budování a posilování komunity jako fyzického, sociálního a ekonomického celku. Pro CPTED jsou ze strany kriminologie přínosné viktimizační výzkumy, jelikož pro model je důležitá nejen míra samotné kriminality, nýbrž též vnímání izolace a stigmatizace obývaného prostředí, resp. strach z kriminality (*fear of crime*) ze strany místních obyvatel. Mluví se taktéž o konceptu urbánní udržitelnosti jako vlastnosti prostředí, jehož nedílnou součástí je problematika výskytu kriminality a strach z něj v městských komunitách.³⁵⁸

7.4. Prevence prostřednictvím designu produktů

Velice slibnou a rychle se rozvíjející oblastí, která čerpá z principů modelu CPTED je prevence kriminality prostřednictvím designu produktů (*design against crime* – zkratka „DAC“, resp. též *designing out crime*).³⁵⁹ DAC se vyvinul v 90. letech 20. století ve Velké Británii v rámci iniciativ celonárodního Programu pro snížení kriminality a postupně se rozšířil do dalších zemí, zejména Spojených států a Austrálie. Praktické designové studie se prvně začaly realizovat na londýnské umělecké škole

³⁵⁷ Tamtéž, s. 168. Zdařilou moderní příručkou modelu CPTED je ATLAS, R. I.: *21st Century Security and CPTED*, 2008.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 170-171.

³⁵⁹ Viz EKBLUM, P. a kol.: *Design Against Crime: Crime Proofing Everyday Products. Crime Prevention Studies, Volume 27*, 2012.

Central Saint Martins College of Art and Design pod vedením profesorky Lorraine Gamman.³⁶⁰ K iniciativě a výzkumnému programu Design Against Crime na této škole se později připojil další přední výzkumník v oblasti prevence kriminality profesor Paul Ekblom. Model DAC se taktéž rozvíjí ve společném projektu Design Against Crime na Univerzitě v Salfordu a Univerzitě Sheffield Hallam, který provozuje vzdělávací a popularizační webovou stránku www.designagainstcrime.org.

Model DAC „používá designové nástroje, procesy a produkty ve spolupráci s organizacemi, společnostmi, jednotlivci a komunitami na prevenci všech druhů kriminality – včetně protispolečenského chování, zneužívání a prodeje drog a terorizmu – a na podporu kvality života a udržitelnosti pomocí posílení bezpečí komunity“³⁶¹. Produkty se rozumí vše, co je možné designovat – zboží, nástroje, místa, systémy, dopravní prostředky, komunikace atd.

Úkolem výzkumu DAC je navrhování, resp. vylepšování produktů s cílem předcházet jejich odcizení, poškození, zničení, zneužití či jinému nakládání při páčání trestné činnosti, a to při zachování jejich primárních účelů (utilitárních či estetických).³⁶² Užitečným konceptem pro DAC je zjišťování rizika odcizení produktů na základě několika faktorů, které Ronald Clarke³⁶³ popsal pomocí akronymu CRAVED – jde o tzv. žádané, neboli horké produkty (viz podkapitolu 4.3.). Při navrhování designu produktů v praxi je zapotřebí zohlednit několik základních aspektů, zejména (1) estetičnost, (2) právní a etické otázky, (3) environmentální udržitelnost, (4) sociální dopady, (5) bezpečí a bezpečnost, (6) uživatelnost (*user friendly design*) a (7) cena designování a zhotovení produktu.³⁶⁴

³⁶⁰ Viz <<http://www.arts.ac.uk/research/ual-research-centres/design-against-crime>>.

³⁶¹ EKBLUM, P.: *Designing products against crime*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 198.

³⁶² Tamtéž, s.

³⁶³ CLARKE, R. V.: *Hot products: Understanding, anticipating and reducing demand for stolen goods*. Paper No. 112, Police Research Series, 1999.

³⁶⁴ EKBLUM, P.: *Designing products against crime*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 210-212.

Design barové židle proti krádežím kabelek a stojánku proti krádežím kol.³⁶⁵

³⁶⁵ Převzato z EKBLOM, P.: *Designing products against crime*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 196-197.

8. Situační prevence kriminality

8.1. Obrat od kriminálních dispozic ke kriminální situaci

Situační prevence patří do skupiny strategií prevence a kontroly kriminality teoreticky vycházejících z environmentální kriminologie. Na rozdíl od předchozí strategie CPTED se zaměřuje na omezení již existujících specifických kriminálních problémů (Jak již bylo ukázáno, CPTED je plánovací strategie určená pro předcházení vzniku kriminálních problémů v prostředí). Situační prevence vychází z premisy, že racionálně uvažující pachatelé se budou vyhýbat nepříhodným situacím. Spočívá v „používání opatření (1) zaměřených na vysoce specifické formy zločinu, (2) sestávajících z managementu, designu anebo manipulace bezprostředního prostředí co nejvíc systematickým a permanentním způsobem (3) za účelem snížení příležitostí ke zločinu a zvýšení rizika vnímaného širokou škálou pachatelů“³⁶⁶.

Cílem situační prevence je tedy omezování příležitostí pro páčání specifických trestných a jiných protispolečenských činů pomocí zásahů do fyzického prostředí, které tyto příležitosti vytváří nebo jejich výskyt usnadňuje. Jak uvádí Farrell, „situační přístup usiluje o snížení společenských škod a o zlepšení kvality života úpravou designu produktů, systémů a prostředí.“³⁶⁷ Může se tak dít různými technikami, zejména zvyšováním úsilí potřebného k provedení činu, zvyšováním rizika odhalení a dopadení, snižováním výnosů z trestné činnosti a podobně.

Strategii a principy situační prevence poprvé uceleně formuloval tehdejší ředitel Útvaru pro výzkum britského ministerstva vnitra (*Home Office Research Unit*) Ronald V. Clarke, který ve své praxi pozoroval, že „jednostranné zaměření na ‘dispozice’ [kriminálního chování] ve většině soudobých kriminologických teorií vedlo

³⁶⁶ CLARKE, R. V.: *Situational Crime Prevention: Its Theoretical Basis and Practical Scope*. In TONRY, M.; MORRIS N. a kol.: *Crime and Justice; Volume 4*, 1983, s. 225.

³⁶⁷ FARRELL, G.: *Situational Crime Prevention and Its Discontents: Rational Choice and Harm Reduction versus ‘Cultural Criminology’*. *Social Policy and Administration*, 2010, 44(1), s. 43.

k přílišnému upřednostňování opatření 'sociální' prevence zločinu a naopak podcenění 'situačních' opatření³⁶⁸.

Clarke kritizoval takzvané dispoziční teorie založené na představě pachatelů jako konkrétních lidí s vrozenými nebo získanými předpoklady ke kriminálnímu chování a na z ní vycházejících preventivních přístupech ze dvou důvodů. Jednak nedokázaly dostatečně rozlišovat fenomenologické rozdíly mezi různými druhy trestných činů a cílit prevenci na specifické trestné činy a typy pachatelů, a taktéž vycházely z mylné představy, že trestnou činnost páchá jenom zlomek, kriminálně disponovaných, jednotlivců z celé populace.³⁶⁹

Místo odhalování a potlačování „dispozic“ ke kriminálnímu chování Clarke na základě předchozích výzkumů navrhnul obrátit pozornost na rozhodování a volby jednotlivců při využívání příležitosti k spáchání trestného činu. V praxi to znamená přijímat taková opatření, která by „(1) snižovala fyzické příležitosti k páčání zločinů anebo (2) zvyšovala šance pro dopadení pachatele“³⁷⁰.

Jednou z inspirací pro myšlenku, že manipulací příležitostí je možné docílit žádaného chování u lidí, byl výzkum sebevražd v Birminghamu z roku 1972. Výzkumem bylo zjištěno, že i u tak závažného skutku, uskutečněného silně motivovaným jednotlivcem, jakým je sebevražda, má vhodná příležitost zásadnější význam než její příčiny či motivy, na které se do té doby téměř výhradně zaměřovala pozornost výzkumníků. Jednoduché odstranění příležitosti otravy svítiplynem vedlo k poklesu sebevražd v 60. letech, přičemž naopak nedošlo k růstu počtu sebevražd alternativními způsoby. Clarke spolu s Mayhewem dospěli ke stejnému závěru na celostátní úrovni v roce 1988.³⁷¹

³⁶⁸ CLARKE, R. V.: Situational Crime Prevention: Theory and Practice. *British Journal of Criminology*, 1980, 20(2), s. 136-147.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 136-137.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 139.

³⁷¹ V roce 1958 se téměř polovina ze zhruba 5300 sebevrahů v Anglii a Walesu usmrtila svítiplynem. Když pak během šedesátých a sedmdesátých let došlo v anglických domácnostech k nahrazení svítiplynu méně jedovatým zemním plynem, podíl otrav ze všech sebevražd klesl pod jedno procento. Dalo by se předpokládat, že motivovaní sebevrazi jednoduše zvolí jiný způsob usmrcení. Ve skutečnosti však odstranění jednoduché a bezbolestné příležitosti k

Clarke vycházel z několika dalších příkladů značného snížení určitého druhu kriminality specifickým situačním opatřením, např. eliminace krádeží drobných z telefonních budek nahrazením hliníkových kasiček ocelovými, zákonný příkaz používat bezpečnostní helmy při řízení motocyklů, což ve vedlejším efektu vedlo k poklesu oportunistických krádeží motocyklů, jelikož potenciální zloději neměli helmy sebou, anebo snížení počtu kradených aut v Západním Německu po zavedení povinných zámků na volanty.³⁷²

8.2. Principy situační prevence

Základním principem situační prevence je zaměření na „blízké“ situační příčiny zločinu na rozdíl od „vzdálených“ kriminálních dispozic. Podle Clarkea³⁷³ efektivní opatření situační prevence mají přímý a bezprostřední dopad na kriminální problém. Vzdálenější příčiny se těžko manipulují veřejnými politikami pro prevenci kriminality, očekávané dopady těchto politik nadto přicházejí většinou až po letech od implementace a je náročné, pokud ne nemožné, empiricky zkoumat jejich konkrétní dopady na páchání kriminality, čemuž mají předcházet.

Situační prevence dále vyžaduje zaměření na specifické kategorie trestných činů. Příkladem je studie Poynera a Webba³⁷⁴ o vloupáních do obydlí, ve které zjistili odlišné vzorce páchání těchto činů podle typu a lokality cílů – vloupání do bytů v centru města páchali pěší pachatelé, do bytů vnikali zepředu a kradli převážně peníze a šperky, kdežto do obydlí v modernějších sídlištích se vloupávali více organizovaní pachatelé,

sebevraždě vedlo k asi třetinovému poklesu všech sebevražd, kterých bylo v roce 1975 kolem 3700. Viz CLARKE, R. V.; MAYHEW, P.: *The British Gas Suicide Story and Its Criminological Implications*. In TONRY, M.; MORRIS, N. a kol.: *Crime and Justice; Volume 10*, 1988, s. 79-116.

³⁷² Autor cituje studii MAYHEW, P.; CLARKE, R. V.; STURMAN, A.; HOUGH, M.: *Crime as Opportunity*, 1976.

³⁷³ CLARKE, R. V.: *Situational Crime Prevention*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 180.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 181. Autor odkazuje na studii POYNER, B.; WEBB, B.: *Crime Free Housing*, 1991.

do domů vnikali zezadu, kradli typicky elektroniku a z místa ujížděli v motorových vozidlech.

Pro situační prevenci je tedy důležité poznat, jak pachatelé páchají specifickou trestnou činností, nikoliv proč tak konají. S tím souvisí rozdíl mezi motivací, která je daná dlouhodobě a se kterou situační prevence (resp. teorie racionální volby) počítá jako s již danou skutečností, a motivem, resp. účelem páchaní konkrétního skutku, který je pro situační prevenci důležitý, protože ozřejmuje určité aspekty způsobu, jak pachatel skutek provede (např. na jaké zboží se při vloupání zaměří, jaké auto si zvolí pro čin neoprávněného užití motorového vozidla atp.). Pochopení *modu operandi* pachatelů je pro situační prevenci klíčové. Pouze se znalostmi o tom, jak pachatelé postupují (poznání činu z pohledu pachatele), je možné přijímat účinná opatření, která jim brání úspěšně čin zrealizovat.

V situační prevenci se podobně jako v problémově orientované policejní činnosti (viz 9. kapitola) využívá metodologie tzv. akčního výzkumu (*action research*), ve kterém „se studuje problém, vytvoří se hypotéza o hlavních determinantech, identifikuje se a studuje paleta řešení, vybraná opatření se implementují a následně se vyhodnotí výsledky“³⁷⁵.

Níže uvedená tabulka praktických řešení nasvědčuje, že dalším z principů situační prevence je komplexnost strategie pro redukci konkrétního specifického kriminálního problému. „Projekt situační prevence je efektivnější, když se přijme balík opatření, ze kterých je každé zaměřené na určitý bod v procesu páchaní trestného činu.“³⁷⁶ Kriminologové věnující se situační prevenci postupně vypracovali pět hlavních strategií pro modifikaci bezprostředního prostředí za účelem potlačení v ní se vyskytujícího kriminálního nebo jiného protispolečenského problému.

Z teorie racionální volby, která byla navržena Cornishem a Clarkem jako teoretický podklad pro situační prevenci, přímo přebírá tři strategie: (1) zvýšení úsilí, které musí pachatel vynaložit, aby úspěšně spáchal zločin, (2) zvýšení rizika odhalení a

³⁷⁵ CLARKE, R. V.: *Situational Crime Prevention*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 182.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 183.

dopadení pachatele a (3) snížení odměn, které může pachatel získat trestným činem. Techniky pro snížení provokací vedoucích k spáchání trestného činu vychází z Wortleyho konceptu situačních vyvolávačů trestné činnosti (viz podkapitolu 3.5.). Poslední skupina opatření – znemožnění výmluv u potenciálního pachatele – byla doplněna Clarkem a Homelem,³⁷⁷ kteří se inspirovali myšlenkami kriminologů Sykese a Matzy o tzv. „technikách neutralizace“ vlastní viny a odpovědnosti za protiprávní jednání a o způsobech výmluv³⁷⁸, jakož i myšlenkami podobně píšícího autora Bandury³⁷⁹.

³⁷⁷ CLARKE, R.V.; HOMEL, R.: *A Revised Classification of Situational Crime Prevention Techniques*. In LAB, S. P. a kol.: *Crime Prevention at a Crossroads*, 1997.

³⁷⁸ Viz SYKES, G.; MATZA, D.: *Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency*. *American Sociological Review*, 1957, 22(6), s. 664-670.

³⁷⁹ Bandura rozebírá způsoby „deaktivace“ morální sebekontroly jednotlivce. Viz BANDURA, A.: *Mechanisms of moral disengagement*. In REICH, W. a kol.: *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind*, 1990, s. 161-191.

Zvýšení úsilí	Zvýšení rizika	Snížení odměn
<p>1. Posílení odolnosti cíle</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zámky na volant, imobilizéry • Přepážky proti loupeži v bankách a na poštách 	<p>6. Posílení dohledu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Chodit do nočních klubů ve skupině • Při odchodu z domu zanechat dojem přítomnosti 	<p>11. Skrytí cílů</p> <ul style="list-style-type: none"> • Parkování mimo ulici • Používání neoznačených vozů na převoz peněz
<p>2. Kontrola přístupu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Elektronické vstupní karty • Monitorování obsahu batožiny 	<p>7. Podpora přirozeného dohledu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pouliční osvětlení • Použití designu „hájitelného prostoru“ 	<p>12. Odstranění cílů</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vyjímatelná nebo zabudovaná autorádia • Azylové bydlení pro ohrožené ženy a děti
<p>3. Monitorování východů</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kontrola vstupenky/ lístku při odchodu • Elektronické štítky na zboží 	<p>8. Snížení anonymity</p> <ul style="list-style-type: none"> • Identifikační karty taxikářů • Školní uniformy 	<p>13. Identifikace majetku</p> <ul style="list-style-type: none"> • Označení majetku • Licencování vozidel • Značkování dobytka
<p>4. Odklon pachatelů</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uzavření ulice • Samostatné toalety pro ženy 	<p>9. Využití správců místa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Školení zaměstnanců o prevenci kriminality • Kamera pro řidiče autobusu 	<p>14. Narušení nelegálních trhů</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kontroly v zastavárnách • Licencování pouličních prodavačů
<p>5. Kontrola zbraní a prostředků pro zločin</p> <ul style="list-style-type: none"> • Omezení prodeje sprejů mladistvým • Plastové kelímky 	<p>10. Podpora formálního dohledu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Napojení na pult centrální ochrany • Využití SBS 	<p>15. Odepření výnosů</p> <ul style="list-style-type: none"> • Čištění graffiti • Bloky kradených mobilních telefonů

Snížení provokací

Znemožnění výmluv

16. Snižování frustrace a stresu

- Přijatelná délka čekání
- Zdvořilá obsluha
- Více místa na sezení

21. Stanovení pravidel

- Jednoznačná pravidla pro nájemce
- Etické kodexy
- Registrace v hotelích

17. Předcházení konfliktům

- Oddělené sektory pro fanoušky soupeřících klubů
- Omezení tlačenic v barech
- Pevné ceny taxislužby

22. Zviditelnění instrukcí

- „Zákaz parkování“
- „Soukromý majetek“
- „Uhaste oheň před opuštěním tábořiště“

18. Omezování pokušení

- Kontrola násilné pornografie
- Vynucování slušného chování na hřišti
- Zákaz rasových urážek

23. Probuzení svědomí

- Informační radary podél silnic
- Podpis na celním prohlášení
- „Krást v obchodě je trestný čin“

19. Neutralizace tlaku vrstevníků

- „Dobrý přítel nedovolí pít a řídit.“
- „Je normální říct ne.“
- Oddělení problematických žáků

24. Usnadnění konformního chování

- Jednoduché odbavení v knihovnách
- Veřejné toalety
- Odpadkové koše

20. Odrazení od napodobování

- Okamžité napravení škod způsobených vandalismem
- Nezveřejňovat detaily o postupech pachatelů

25. Kontrola užívání drog a alkoholu

- Testery na alkohol v barech
- Odmítnutí nalévat podnapilým
- Akce bez alkoholu

25 technik situační prevence zločinu.³⁸⁰

³⁸⁰ Převzato z CLARKE, R. V.: *Situational Crime Prevention*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 184-185. Autor čerpá z revidované tabulky 25 strategií situační prevence v publikaci CLARKE, R. V.; ECK, J.: *Crime Analysis for Problem Solvers in 60 Small Steps*, 2005.

8.3. Kritika a problémy strategie situační prevence

Strategie situační prevence je v kriminologické literatuře vystavena řadě kritik³⁸¹, které by se daly shrnout do dvou základních okruhů – účinnost a přínosnost konceptu po všech stránkách, zejména v porovnání s tradičnější sociální prevencí kriminality, a sociální a etický rozměr konceptu. Z kriminálně-politického pohledu jde zejména o kritiku levicově smýšlejících autorů (kupř. viz výše směr kulturní kriminologie) poukazujících na to, že situační prevence je teoreticky slabě podložený konzervativní, administrativní (utilitární) přístup ignorující sociální komplexnost fenoménu kriminality, který nadto v praxi odvádí pozornost politiků od seriózního řešení kriminálních problémů a jejich příčin směrem k zjednodušeným krátkodobým řešením.³⁸²

Jelikož je situační přístup zaměřený na modifikaci podmínek bezprostředně umožňujících nebo dokonce vedoucích k páchání určitého druhu trestné činnosti na konkrétním místě, kritici často poukazují na to, že taková opatření neřeší kriminální problém jako takový, nýbrž dokáží maximálně omezovat jeho dopady či následky a to jen na omezenou dobu. Zkoumání efektivnosti situačních opatření realizovaných v praxi od 80. let 20. století, tedy od doby, kdy se moderní strategie situační prevence začala uplatňovat v praxi, se věnovala celá řada autorů a studií. V současné době se dá říct, že strategie je aktivně používána různými veřejnými³⁸³ i soukromými aktéry činnými v kriminální prevenci v různých zemích.

V počátcích se situační prevence v praxi uplatňovala zejména na majetkovou trestnou činnost, což byl také důvod, proč někteří kriminologové kritizovali

³⁸¹ Pro bližší popis a reakci na tyto kritiky viz CLARKE, R.V.: *Seven misconceptions of situational crime prevention*. In TILLEY, N. a kol.: *Handbook of Crime Prevention and Community Safety*, 2005, s. 39-70; WORTLEY, R.: *Critiques of situational crime prevention*. In FISHER, B.; LAB, S. a kol.: *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention*, 2010, s. 885-888.

³⁸² Srov. GARLAND, D.: *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, 2001.

³⁸³ Pro propojení situační prevence a problémově orientované policejní činnosti v otázkách implementace obou přístupů viz studie KNUTSSON, J.; CLARKE, R. V. a kol.: *Putting Theory to Work. Implementing Situational Prevention and Problem-Oriented Policing. Crime Prevention Studies. Volume 20*, 2006.

deklarovanou všeobecnou aplikovatelnost strategie. Poukazovali zejména na to, že jednoduchými modifikacemi prostoru, ve kterém je páchaná kriminalita, se nedá účinně předcházet tzv. iracionálním zločinům, resp. zločinům páchaným osobami s patologickými kriminálními predispozicemi (např. sexuální predátoři), anebo též zločinům páchaným osobami s komplexnějšími motivacemi (např. politické motivace teroristů atp.). Zastánci situační prevence postupně zkoumali i tyto problémy a vyvíjeli metodiky pro situační prevence různých druhů kriminality, zejména sexuálního zneužívání dětí³⁸⁴, organizovaného zločinu³⁸⁵ či terorismu³⁸⁶. V současnosti se uvažuje o tom, jak využívat situační opatření na předcházení kriminality v kyberprostoru.³⁸⁷

Kvalita a efektivita opatření však značně kolísá. Kriminologové věnující se problematice situační prevence včetně jejího zakladatele Ronalda Clarkea vypracovali různé metodiky pro vyhodnocení situačních opatření v praxi a předkládají úspěšné případové studie sloužící jako inspirace pro preventisty.³⁸⁸ Zároveň upozorňují na různé nedostatky a problémy, kvůli kterým často dochází k selhání intervence v praxi. Patří mezi ně například technické či administrativní nedostatky při provedení projektu, slabá odolnost opatření vedoucí k jednoduchému přizpůsobení se ze strany pachatelů, přehnaná očekávání na bedlivost strážní služby typicky při použití systému bezpečnostních kamer, zavádění opatření, která naopak provokují pachatele či ulehčují trestnou činnost³⁸⁹, nespolehlivé využívání opatření potenciálními oběťmi, zavádění

³⁸⁴ Viz WORTLEY, R.; SMALLBONE, S. a kol.: *Situational Prevention of Child Sexual Abuse. Crime Prevention Studies, Volume 19*, 2006.

³⁸⁵ Viz BULLOCK, K.; CLARKE, R. V.; TILLEY, N. a kol.: *Situational Prevention of Organised Crimes*, 2010.

³⁸⁶ Viz CLARKE, R. V.; NEWMAN, G. R.: *Outsmarting the Terrorists*. Westport, CT: Praeger Security International, 2006; FREILICH, J. D.; NEWMAN, G. R. a kol.: *Reducing Terrorism through Situational Crime Prevention. Crime Prevention Studies. Volume 25*, 2009.

³⁸⁷ Viz kupř. NEWMAN, G. R.; CLARKE, R. V.: *Superhighway Robbery: Preventing E-commerce Crime*, 2003.

³⁸⁸ Srov. kupř. 23 úspěšných případových studií v CLARKE, R. V. a kol.: *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies. 2. vydání*, 1997. Viz též internetovou stránku <<http://www.popcenter.org/library/scp/>> obsahující databázi s přes 240 články vyhodnocujícími iniciativy situační prevence.

³⁸⁹ Známy je příklad Paula Ekbloma (citován R. V. Clarkem v publikaci *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*, s. 26) který poukázal na kapesní zloděje stojící při značkách varujících před krádeží v londýnském metru, při kterých si lidé podvědomě sáhli na peněženky a odhalili tak zranitelné místo pro případný útok zloděje.

nevhodných opatření bez hlubší analýzy problému, který mají řešit, nebo opatření s negativním dopadem na prostředí.³⁹⁰ Grabosky³⁹¹ se detailně věnuje různým nezamýšleným důsledkům preventivních opatření, které snižují jejich účinek nebo dokonce zhoršují kriminální problém. Jak však uvádí Clarke, „žádná z těchto selhání situační prevence nezpochybňuje základní validitu konceptu, nýbrž poukazují na to, že problémy mohou být komplexnější, než jak to někdy očekávají ti, kdo opatření zavádí. Opatření musí být uzpůsobená místu, kde se používají, přičemž musí být zohledněny motivy a metody používané pachateli v daných situacích“³⁹².

Jelikož principem situačních opatření je modifikace určitého místa za účelem snížení v něm se vyskytujícího kriminálního problému, přirozeně se naskýtá otázka, zda omezování příležitostí v konkrétním místě jednoduše nepovede k přesunu (*displacement*) kriminality do vedlejších míst.³⁹³ Podrobněji řečeno, může docházet k přesunu motivovaných pachatelů do pro ně příhodnějších lokalit, ke změně času či způsobu páčání (*modus operandi*) činu, k volbě jiných cílů nebo obětí anebo k páčání jiného druhu trestné činnosti.³⁹⁴ Zastánci situační prevence argumentují tím, že i když k určitému přesunu dojde, zdaleka se tak nestává ve všech případech a u všech potenciálních pachatelů, což též dokládají empirickými studii úspěšných případových studií situační prevence.³⁹⁵ Brantinghamovi³⁹⁶ na základě principů

³⁹⁰ CLARKE, R. V. a kol.: *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. 2. vydání, 1997, s. 26-27.

³⁹¹ GRABOSKY, P. N.: *Unintended Consequences of Criminal Prevention*. In HOMEL, R. a kol.: *The Politics and Practice of Crime Prevention. Crime Prevention Studies. Volume 5*, 1996, s. 25-56.

³⁹² CLARKE, R. V. a kol.: *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. 2. vydání, 1997, s. 27.

³⁹³ Srov. BARR, R.; PEASE, K.: *Crime Placement, Displacement, and Deflection*. In TONRY, M.; MORRIS, N. a kol.: *Crime and Justice; Volume 12*, 1990, s. 277-318.

³⁹⁴ Viz REPETTO, T.: *Crime Prevention and the Displacement Phenomenon. Crime and Delinquency*, 1976, 22, s. 166-177.

³⁹⁵ Srov. CLARKE, R. V. a kol.: *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. 2. vydání, 1997, s. 28-31; CLARKE, R. V.: *Situational Crime Prevention*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 187-188. Viz též příklad snížení celkového počtu sebevražd opatřením znemožňujícím jenom jeden způsob sebevraždy otrávením plynem uvedený výše.

³⁹⁶ BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Anticipating the Displacement of Crime Using the Principles of Environmental Criminology*. In SMITH, M. J.; CORNISH, D. a kol.: *Theory*

environmentální kriminologie vypracovali mapovací a analytické nástroje, jakož i modelový postup pro odhadnutí předpokládaného přesunu kriminality v prostoru.

Naopak některé analýzy³⁹⁷ ukázaly, že opatření situační prevence v jednom místě může mít pozitivní efekt na snížení kriminality i v okolních místech, kam přímo intervence necílila. Clarke a Weisburd tento fenomén označili jako tzv. „rozšíření přínosů“ (*diffusion of benefits*) neboli precizněji „rozšíření přínosného vlivu intervence za hranice místa, které bylo přímo zaměřené, mimo okruh kontrolovaných osob a trestných činů, na které intervence cílila, a za hranice časových období, ve kterých se intervence uskutečnila“³⁹⁸. Efekt rozšíření přínosu může nastat tehdy, když si pachatelé nejsou jistí prostorovým a časovým rozsahem, jakož i intenzitou preventivní intervence, očekávanými přínosy z plánované trestné činnosti, zvýšenými náklady, které musí vynaložit či mírou rizika, které jim hrozí. Někdy dokonce předpokládají, že intervence již nastala, před tím, než k tomu skutečně došlo. Jde o tzv. „anticipační přínosy“ (*anticipatory benefits*) preventivního opatření.³⁹⁹

Zásadnější jsou kritické hlasy ohledně etických, sociálních a lidskoprávních rozměrů⁴⁰⁰ určitých situačně-preventivních opatření, zejména (audio-)vizuální

for Practice in Situational Crime Prevention. Crime Prevention Studies, Volume 16, 2003, s. 119-148.

³⁹⁷ Např. v často citovaném Projektu Kirkholt došlo po instalaci bezpečnostních opatření ve vybraných bytech k snížení počtu vlámaní v celém sídlišti Kirkholt města Rochdale ve Velké Británii. Viz PEASE, K.: The Kirkholt Project: Preventing Burglary on a British Public Housing Estate. *Security Journal*, 1991, 2, s. 73-77.

³⁹⁸ CLARKE, R. V.; WEISBURD, D.: *Diffusion of Crime Control Benefits: Observations on the Reverse of Displacement*. In CLARKE, R. V. a kol.: *Crime Prevention Studies, Volume 2*, s. 169.

³⁹⁹ Srov. CLARKE, R. V.: *Situational Crime Prevention*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 189. Odkazuje na studii Smithové, Clarkea a Pease, ve které se našly důkazy anticipačních přínosů v kolem 40 procentech studovaných situačních opatření. Viz SMITH, M. J.; CLARKE, R. V.; PEASE, K.: *Anticipatory Benefits in Crime Prevention*. In TILLEY, N.: *Analysis for Crime Prevention. Crime Prevention Studies. Volume 13*, 2002, s. 71-88.

⁴⁰⁰ Této problematice se věnovali účastníci dvou kolokvií na Univerzitě v Cambridge v letech 1997 a 1999. Výstupem je sborník studií VON HIRSCH, A.; GARLAND, D.; WAKEFIELD, A.: *Ethical and Social Perspectives on Situational Crime Prevention. Studies in Penal Theory and Penal Ethics*, 2000.

monitorování⁴⁰¹ veřejných i soukromých⁴⁰² prostor, omezování svobody pohybu a chování⁴⁰³ a jiných obdobných zásahů do soukromí a intimní sféry jednotlivců. Kritici taktéž upozorňují na to, že politiky situační prevence kriminality mohou vést k prohlubování rozdílů a napětí napříč různými sociálně-ekonomickými skupinami. Zejména se i s ohledem na příklady ze zemí bývalého Sovětského svazu, Afriky nebo Brazílie jedná o hrozbu vzniku tzv. opevněné společnosti (*fortress society*), ve které se nejbohatší a nejmocnější vrstvy investicemi do privátní bezpečnosti vyčlení do uzavřených, střežených zón (*gated communities*), beze snahy účinně se podílet na zlepšení podmínek pro život a ochranu před kriminalitou pro ty méně šťastné, žijící vně moderních bezpečnostních „pevností“.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ Pro kritickou analýzu viz příspěvek VON HIRSCH, A.: *The Ethics of Public Television Surveillance*, s. 59-76.

⁴⁰² Myšleno zejména prostor určených pro veřejnost jako např. nákupní či zábavná centra, nádraží apod. v soukromém vlastnictví. Pro kritickou analýzu viz příspěvek WAKEFIELD, A.: *Situational Crime Prevention in Mass Private Property*, s. 125-146.

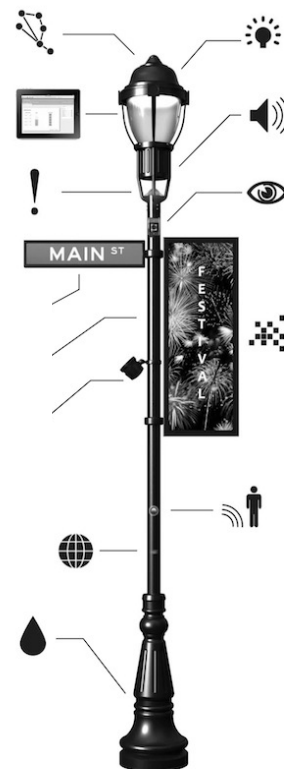
⁴⁰³ Kritici poukazují na vyloučení nežádoucích, rizikových osob z určitých prostor. Pro kritickou analýzu viz příspěvek VON HIRSCH, A.; SHEARING, C.: *Exclusion from Public Space*, s. 77-96.

⁴⁰⁴ Jednotlivé kritiky shrnuje a zevrubně se k nim vyjadřuje Clarke. Viz příspěvek CLARKE, R. V.: *Situational Prevention, Criminology and Social Values*, s. 97-112.

Příklad vstupu do uzavřené střežené rezidenční zóny.⁴⁰⁵

Příklad audio-vizuálního monitorovacího a komunikačního zařízení na sloupu veřejného osvětlení „Intellistreets“⁴⁰⁶

Zastánci strategie situační prevence kritikům odpovídají pomocí dvou základních argumentů. Zaprvé, mnohdy oprávněné kritiky situačních opatření jsou nicméně pouze kritikami provedení strategie v praxi, nikoliv kritikami samotných principů strategie. Clarke uvádí příklad masivního využívání bezpečnostních kamer ve veřejném prostředí, což je však opatření často přijímané z ryze politických důvodů (demonstrace odhodlání „bojovat“ se zločinem), nicméně odporující jednak požadavku efektivity prevence, tak i principu vyváženosti veřejného zájmu na potírání kriminality se soukromým zájmem na ochraně soukromí občanů. Obzvláště neefektivní je využívání bezpečnostních kamer v místech, kde občané mohou právem negativně pociťovat to, že jsou sledováni, a zároveň má sledování takových míst mizivý účinek na prevenci kriminality.

Zadruhé, praktici při implementaci opatření situační prevence zanedbávají zásadní krok akčního výzkumu – pečlivě vyhodnotit očekávané náklady a přínosy, resp.

⁴⁰⁵ Převzato z ATLAS, R. I.: *21st Century Security and CPTED*, 2008, s. 268.

⁴⁰⁶ Převzato z <<http://www.illuminatingconcepts.com/intellistreets/>>.

možné dopady a následky (*cost-benefit analysis*) použitelných opatření před samotnou implementací a zvolit alternativu s nejvyšším přínosem a nejnižšími náklady, čímž se taktéž myslí „sociální a etické náklady – dotěrnost, nepohodlnost, neférovost, diskriminace apod.“⁴⁰⁷

Strategii sociální prevence se konečně vytýká příklon k politickému konzervativizmu a jeho hodnotám, což v extrémní interpretaci znamená udržování *statusu quo* v sociálně-ekonomických rozdílech různých skupin obyvatelstva (na úkor pracující třídy, žen, imigrantů apod.) a vynucování pořádku a konformity mas dosahující úrovně tzv. orwellovské společnosti. Clarke sice uznává, že existují určitá „povrchní propojení“ mezi principy situační prevence a konzervativními hodnotami – idea „malé vlády“, hodnota peněz, individuální odpovědnost apod., poukazuje však na zásadnější rozdíly tkvící v tom, že pro konzervativce je instrumentální omezování příležitostí ke zločinu „fundamentálně irelevantní odpovědí na kriminalitu z důvodu „opomenutí potřeby trestat a věznit osoby odpovědné za způsobené újmy“⁴⁰⁸.

V souladu s Farrellem⁴⁰⁹ se dá říct, že situační prevence nemusí nutně působit jako tvrdá konzervativní strategie na vynucování pořádku pomocí manipulace chování lidí a jejich ustavičného dohledu a kontroly, nýbrž jako strategie tzv. liberálního neboli mírného paternalizmu (*libertarian/soft paternalism*)⁴¹⁰, tedy politické koncepce respektující svobodu a možnost volby v určitých situacích, s tím, že se zároveň administrativně implementují opatření pobízející lidi k volbě žádaného chování.

⁴⁰⁷ CLARKE, R. V.: *Situational Crime Prevention*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 192.

⁴⁰⁸ CLARKE, R. V.: *Situational Prevention, Criminology and Social Values*, In VON HIRSCH, A.; GARLAND, D.; WAKEFIELD, A.: *Ethical and Social Perspectives on Situational Crime Prevention. Studies in Penal Theory and Penal Ethics*, s. 108-109.

⁴⁰⁹ Srov. FARRELL, G.: *Situational Crime Prevention and Its Discontents: Rational Choice and Harm Reduction versus ‘Cultural Criminology’*. *Social Policy and Administration*, 2010, 44(1), s. 43.

⁴¹⁰ Autoři tohoto přístupu jsou americký behaviorální ekonom Richard Thaler a právní teoretik Cass Sunstein. Koncepce byla prezentována v článku THALER, R.; SUNSTEIN, C.: *Libertarian Paternalism*. *American Economic Review*, 2003, 93(2), s. 175-179; a dále popularizovaná v publikaci *Nudge* (tj. šťouchnutí): THALER, R.; SUNSTEIN, C.: *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness*. 2. vydání, 2009.

9. Problémově orientovaná policejní činnost

9.1. Vznik, rozvoj a nedostatky profesionální policejní činnosti

Historie moderní policie, tedy policejní služby v podobě, jak ji známe dnes, sahá do roku 1829, kdy britský ministr Sir Robert Peel založil Metropolitní policii v Londýně. Základní myšlenkou Peelova počínání bylo vybudovat centrálně řízený, uniformovaný a disciplinovaný sbor strážců pořádku ve městě, s civilním charakterem a předcházením kriminality jako hlavním účelem činnosti.⁴¹¹ V příštích desetiletích převzaly model státem organizovaného ozbrojeného sboru, resp. sborů sloužících k zabezpečování veřejného pořádku a k boji proti kriminalitě v podstatě všechny země světa.

V 19. století a v první polovině 20. století se činnost policie obecně považovala za diskrétní záležitost státní moci, jinými slovy byl boj se zločinem svěřen vysoce postaveným vládním úředníkům a praktikům systému trestní justice.⁴¹² To neznamená, že by, alespoň v demokratických zemích, nebyla policie podrobována kritice za konkrétní selhání. Nemůžeme však ani říct, že by politika zabezpečení pořádku a boje se zločinem, respektive fungování policejní služby jako takové byly důležitým tématem veřejné politické diskuze a odborné vědecké kritiky.

Ve společnosti panovala určitá zažitá představa o tom, jak má policie fungovat a čeho má dosahovat. Očekávalo se, že bezpečnosti a pořádku se dá dosáhnout zefektivněním managementu policejních organizací a zlepšením jejich personálního složení a materiálního vybavení.⁴¹³ Policejní organizace, zejména ve Spojených státech, postupně přecházejí k tzv. *profesionálnímu modelu*, který je založen na principech

⁴¹¹ Srov. EMSLEY, C.: *The birth and development of the police*. In NEWBURN, T. a kol.: *Handbook of Policing*. 2. vydání, 2008, s. 72-89.

⁴¹² LOADER, I.; SPARKS, R.: *Situating Criminology: On the Production and Consumption of Knowledge about Crime and Justice*. In MAGUIRE, M.; MORGAN, R.; REINER, R.: *The Oxford Handbook of Criminology*. 5. vydání, 2012, s. 3-38.

⁴¹³ V tomto duchu psali nejvýznamnější autoři z první poloviny 20. století jako Leonhard Fuld, Raymond Fosdick, August Vollmer, Bruce Smith a O. W. Wilson. Viz GOLDSTEIN, H.: *Problem-oriented policing*, 1990, s. 6.

operační efektivnosti a standardizaci operačních postupů, centralizaci řízení, přísné disciplíně a technologické modernizaci.

Za největší úspěch zavedení profesionálního modelu ve své době můžeme považovat posílení principu zákonnosti při vykonávání policejních pravomocí a posílení respektu k lidským právům a rovnosti občanů. Profesionální, neutrální a apolitický charakter policie se nepromítal jenom vně organizace, ale pozitivně ovlivnil i vnitřní procesy náboru a tréninku nových policistů či povyšování a obsazování funkcí. Profesionální model také přinesl důraz na dodržování etických standardů.

V období následujícím po konci druhé světové války dochází ke změně situace. V západních zemích se policejní organizace otevírají svobodné diskuzi a kritice, začínají spolupracovat s vědeckými a společenskými organizacemi. Nyní již v policejních činnostech (zejména amerických policejních sborů) zcela převažují principy profesionálního modelu. Policie používá k dosahování svých cílů tři téměř výhradní strategie: náhodné preventivní hlídkování, rychlou reakci na tísňové volání a vyšetřování trestných činů. Náhodné hlídkování ve spojení s rychlou reakcí se obecně považuje za účinný prostředek k zastavení probíhajícího trestného činu, resp. k zadržení pachatele na útěku bezprostředně po spáchání činu, a taktéž působí na možné příští pachatele odstrašujícím dojmem a zvyšuje pocit bezpečí u občanů.⁴¹⁴

Tyto hypotézy však začaly vyvracet studie policejních činností v 70. letech, z nichž nejvýznamnější je tzv. experiment preventivního hlídkování v Kansasu.⁴¹⁵ Experimenty postupně ukázaly, že náhodné hlídkování ve služebních autech, okamžitá reakce na každý tísňový hovor a kriminální vyšetřování mají velmi limitovaný přínos pro kontrolu a prevenci kriminality. Zároveň experimentální snížení intenzity těchto standardních strategií ani nebylo zaznamenáno veřejností.⁴¹⁶

⁴¹⁴ GOLDSTEIN, H.: *Problem-oriented policing and environmental criminology*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, P. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 222.

⁴¹⁵ KELLING, G. a kol.: *The Kansas City Preventive Patrol Experiment*, 1974.

⁴¹⁶ ECK, J.; SPELMAN, W.: *Problem-solving: problem-oriented policing in Newport News*, 1987. Citován v GOLDSTEIN, H.: *Problem-oriented policing*, 1990, s. 12-13.

Americký profesor trestního práva Herman Goldstein přichází v reakci na nedostatky profesionálního modelu s myšlenkou policie, která se nemá orientovat primárně na aktivity v rámci trestní justice, ale má být službou, která předchází a zamezuje událostem ohrožujícím život a majetek občanů, poskytuje pomoc lidem v ohrožení a těm, kteří si nemohou pomoci. Dále navíc zabezpečuje plynulost pohybu lidí a dopravy, pomáhá řešit konflikty mezi jednotlivci i mezi skupinami lidí, chrání ústavní práva a svobody a vytváří a zabezpečuje pro lidi žijící v místních komunitách pocit bezpečí.⁴¹⁷

Podle Goldsteina⁴¹⁸ poznatky a zkušenosti z těchto výzkumů otevírají cestu nové éře fungování policie, která se musí vypořádat s následujícími kritikami:

1) Policejní organizace jsou přespříliš zaneprázdněny vlastní administrativou a řízením. Zaměřují se na dosahování efektivity vlastních operativních procesů místo toho, aby řešily substantivní problémy. Dochází tak k záměně orientace na cíle s orientací na prostředky k jejich dosahování. Kromě skutečnosti, že policie věnuje velkou část svého času a zdrojů svému vlastnímu managementu, k uvedenému stavu přispívá i to, že při všech činnostech a nárocích je pro policii náročné určit, co vlastně je jejím cílem neboli „výsledným produktem.“ Z povahy věci navíc plyne, že základní cíl policie – tedy potlačení kriminality a jiných protispolečenských jevů – je vlastně v absolutním smyslu nedosažitelný. Pro policejní organizace je přirozeně snazší splnit administrativní úkol (např. reorganizovat či personálně posílit oddělení boje s drogovou trestnou činností), než substantivní úkol (např. potlačit obchod s drogami ve vybraných lokalitách).

2) Policie je více reaktivní než proaktivní. Většinu svého času a zdrojů věnuje reakcím na oznámení od občanů či institucí (tísňová volání, trestní oznámení), místo aby sama iniciovala prevenci výskytu problémů v jednotlivých komunitách a řešení těch, které již existují. Za touto skutečností stojí modernizace technologií (zavedení motorizovaných hlídek, dostupnost policie na telefonu, zavedení tísňového volání atd.) a typická charakteristika profesionálního modelu spočívajícího v závazku promptně

⁴¹⁷ GOLDSTEIN, H.: *Policing a free society*, 1977.

⁴¹⁸ GOLDSTEIN, H.: *Problem-oriented policing*, 1990, s. 14-15.

reagovat na každý podnět, čímž by se mělo posílit vědomí občanů o tom, že policie je vždy připravena okamžitě zasáhnout na jejich ochranu. Policie se zároveň dostává do situace, kdy musí řešit akutní problémy a incidenty, přičemž jí nezbývá dostatečný prostor pro řešení problémů dlouhodobějších. To pak vede k jistému paradoxu: policie, která je typicky zvenčí nazírána jako mocná a vlivná organizace, často není podle vlastních členů nadána silou řešit ani triviální problémy.

3) Policie nedostatečně využívá potenciál a zdroje, které jsou vlastní komunitám, kterým má sloužit. Zavedení profesionálního modelu mimo jiné způsobilo, že se policie postupně rozešla s komunitami občanů, ve kterých působí, místo toho, aby působila *pro* ně. Důraz na profesionální a nestranný výkon policejních pravomocí vedl k odosobnění policistů, jejich odtržení od vlastních komunit a též k unifikaci postupů řešení problémů bez ohledu na rozdíly v kultuře a životním stylu jednotlivých občanů. Goldstein uvádí, že snahy o překonání propasti mezi policií a menšinovými komunitami často selhávaly pro svoji naivitu a omezenost. Jediným cílem projektů často bylo, aby cílová skupina začala mít policii „ráda“, přičemž zcela opomenuly podstatné problémy způsobující danou propast.

4) Policejní organizace nedostatečně využívají potenciál příslušníků své největší a nejdůležitější složky – policistů v terénu. Běžný policista je v očích policejních manažerů spíše objektem jejich činnosti, vyškoleným a vycvičeným „automatem“, kterému je zapotřebí organizovat čas a činnost spíše než využívat jeho individuální vědomosti a schopnosti a dát mu prostor pro jeho vlastní iniciativu při řešení problémů, které z celé organizace zná nejlépe.

5) Pokusy o reformu policie často selhávají pro svoji izolovanost od širší reality, dynamiky a komplexnosti policejní organizace, zejména její tzv. „policejní subkultury“. Policejní subkultura je a bude přítomna v každé policejní organizaci kvůli specifickým policejní práci. Reformátoři často přicházejí s návrhy, které ignorují přirozené frustrace a obavy policistů a selhávají v tom, že nedokážou řešit jejich dvě základní příčiny – nedostatek (zákonem limitované) autority a nedostatek materiálních zdrojů. Pokusy o reformy jsou též kritizovány pro svoji útržkovitost a neschopnost přicházet s komplexními a koherentními řešeními.

9.2. Nová policejní strategie orientovaná na problémy

V reakci na nedostatky a limity standardních policejních činností přichází Herman Goldstein v roce 1979 s novou strategií, kterou nazývá *policejní činnosti zaměřenou na problémy* (*problem-oriented policing* neboli dále „POP“). Zaměření na problémy vyžaduje „identifikaci těchto problémů preciznějším způsobem, výzkum každého problému, dokumentaci povahy dosavadní policejní reakce, vyhodnocení adekvátnosti existujících pravomocí a zdrojů, vyhledání širokého spektra alternativ k dosavadnímu přístupu, přezkoumání kvality těchto alternativ a výběr mezi nimi.“⁴¹⁹

Dle Goldsteinovy definice je POP „přímým zaměřením na podstatu policejních činností – na problémy, které tvoří předmět zájmu policie, a na způsob, jak s nimi nakládat. Toto zaměření zakládá lepší vyváženost mezi reaktivními a proaktivními aspekty policejních činností. Taktéž vytváří prostor pro lepší využití komunity a policistů v aktivní službě při dosahování cílů policejní práce. V nejširším kontextu je POP souhrnným plánem pro zlepšení policejních činností, kde prioritní zaměření na podstatné problémy utváří charakter policejní instituce, ovlivňuje změny v jejím personálu, organizaci a postupech. Z těchto důvodů POP nejenom posouvá policejní činnosti za hranice současných snah o vylepšení policie, ale také volá po zásadní změně ve směřování těchto snah.“⁴²⁰

POP tedy vzniká v kritické reakci na nedostatky profesionálního modelu, nevolá však po návratu do doby před tímto modelem, který byl sám reakcí na předchozí závažné nedostatky a selhání policie. POP zdůrazňuje největší výdobytky profesionálního modelu – etický a odpovědný přístup k policejní práci, ale současně vyžaduje, aby se profesionální potenciál policejních složek orientoval na identifikaci, analýzu a řešení problémů.⁴²¹

⁴¹⁹ GOLDSTEIN, H.: Improving Policing: a Problem-oriented Approach. *Crime and Delinquency*, 1979, 25(2), s. 236.

⁴²⁰ GOLDSTEIN, H.: *Problem-oriented policing*, 1990, s. 32.

⁴²¹ BULLOCK, K.; TILLEY, N.: *Introduction. Problem-oriented policing: the concept, implementation and impact in the UK and USA*. In BULLOCK, K.; TILLEY N. a kol.: *Crime reduction and Problem-oriented Policing*, 2003, s. 1-19.

Goldstein⁴²² své návrhy shrnul do následujících základních pilířů POP:

1) Jednotlivé incidenty se mají spojovat do problémů. Policisté se příliš zaměřují na řešení incidentů a podle toho jsou hodnoceni. Incidenty jsou však jenom vnějšími, povrchnými projevy hlubších problémů. Místo zaměření na izolované události je zapotřebí hledat mezi nimi souvislosti a hlavně hledat důvody a okolnosti jejich existence.

2) V centru pozornosti policie mají být podstatné problémy. Podstatnými problémy rozumí Goldstein ty, které se za důležité považuje komunita, ve které se vyskytují. Policisté totiž mají tendenci za problémy označovat nedostatky v organizaci, vybavení a managementu policejní služby. Problém komunity se má stát „jednotkou policejní práce.“

3) Konečným cílem policejní činnosti má být efektivita (*effectiveness*) v nakládání s podstatnými problémy. Příliš mnoho energie a zdrojů se investuje do neustálých organizačních reforem policie, přičemž jejich pozitivní dopad na podstatné problémy je náročný na vyhodnocení, pokud vůbec nějaké pozitivní dopady mají. Efektivita neznamená jenom odstranění problému, ale taktéž snížení počtu incidentů v rámci jednoho problému nebo jejich závažnosti, nalezení lepší metody jejich zvládnutí anebo delegování řešení konkrétního problému instituci, která je pro to vhodnější než policie.

4) Adresování problémů vyžaduje od policie systematický přístup k sběru a analýze potřebných dat. Ta nemají sloužit jenom k odhalení konkrétních pachatelů, ale zejména k získání vědomostí o podmínkách, které vedly k dané trestné činnosti. Hlubkový sběr a analýza informací se tak mají zaměřit nejen na pachatele, ale také na oběti, jiné zainteresované osoby a organizace, jakož i na jejich podíl na věci a různé motivace, charakteristiky místa a času páchaní analyzované trestné činnosti, její historie v daném místě atd.

5) Rozčlenění a správné označení problémů. Prvním krokem přístupu POP je spojení podobných incidentů do skupin, které se označují jako problémy (viz definici

⁴²² GOLDSTEIN, H.: *Problem-oriented policing*, 1990, s. 32-49.

výše). Na druhou stranu je zapotřebí mít na paměti, že problém není totožný s typickými označeními kriminálních nebo protispolečenských činností, proti nimž policie bojuje. Pojmy jako „pouliční kriminalita,“ „výtržnictví,“ „sexuální útoky“ atd. mají v POP jenom velmi limitované využití, protože jsou příliš vágní, široké a nepřesné. Problém musí být definován specificky, aby byl způsobilý k reakci „šité na míru.“

6) Potřeba zkoumat rozličné zájmy při řešení problému. Přestože primární zájem na policejní reakci je dán jejím posláním potlačovat jednání, které je protiprávní, z praxe víme, že policie je příliš limitována na to, aby dokázala účinně reagovat na veškerou protiprávní činnost. Pro zjištění důležitosti problému, který má řešit, musí rozeznat, jaké oblasti přitahují největší zájem komunity na řešení problémů, které se jí dotýkají, z čeho má největší obavy a co považuje za prioritní problémy.

7) Potřeba kriticky zkoumat současné metody nakládání s incidenty, které tvoří konkrétní problém. Teoretici POP v žádném případě nedovozují, že veškerá dosavadní činnost policie je neefektivní. Naopak jsou to právě policisté v aktivní službě „na ulicích“, kteří mají nejlepší dispozice a zkušenosti k tomu, aby dokázali popsat základní charakteristiky problému v oblastech svojí působnosti. Problém je v komunikaci směrem výš, ke strategickému vedení policejní organizace, která je často policistům v terénu vzdálená natolik, že nedokáže využít jejich bohaté poznatky a vědomosti. Policisté jsou zároveň přesvědčeni o tom, že jejich znalosti jsou příliš omezené a pro policii jako takovou nevyužitelné. Proto se často omezí na to, že mechanicky plní představy „shora“ – naplnit očekávání veřejnosti, dodržovat právní normy a zejména formální pokyny. Pro POP je využití poznatků a zkušeností policistů v terénu klíčové.

8) Nalezení reakce šité na míru problému. Rozpor mezi formálními požadavky na práci policistů na jedné straně a reálnými problémy, kterým čelí při výkonu služby, může vést k tomu, že si policisté vytvářejí jakási improvizovaná řešení pro řešení specifické situace aplikací standardních postupů, které mají k dispozici (např. provádí dopravní kontroly v místech, kde se provozuje prostituce). POP nabízí podněty k tomu, aby pro specifický problém bylo nalezeno specifické, efektivní a hlavně problému odpovídající řešení.

9) Osvojení si proaktivního postoje. Tento požadavek působí vzhledem ke známým případům zneužití policejní moci kontroverzně, avšak pro POP je charakteristické, že policie musí přicházet s novými iniciativami řešení problémů komunity. Iniciativa se má vztahovat na identifikaci problémů v jejich zárodečném stádiu, než přerostou v zásadní problém komunity, dále též na způsob, jak před veřejností komunikovat svoji činnost a zapojovat ji do rozhodování, a do třetice také na to, jak policie vystupuje v komunitě jako její představitelka, ovšem ne v politickém diskurzu, ale v tom smyslu, že policista zosobňuje zájem komunity na bezpečí a pořádku.

10) Posilnění rozhodovacích procesů a zvýšení odpovědnosti. Implementace přístupů POP je možná jedině tehdy, když policie dostane širší pole působnosti pro adresování problémů komunity, ovšem za situace, že se zprůhlední její rozhodovací procesy a umožní se jejich větší kontrola veřejností. Policie vynakládá mnoho energie na to, aby ospravedlnila své jednání před veřejností. Pokud si však vybuduje pověst skutečné služby veřejnosti, členové komunity budou více s to přijmout podíl odpovědnosti za rizika, která jsou přirozeně spojena s rozhodováním o řešení problémů.

11) Vyhodnocování výsledků nově zavedených reakcí. POP je trvajícím iniciativou, která klade důraz na potřebu neustálého vyhodnocování zvolených postupů při analýze a reakci na identifikované problémy.

9.3. Model SARA

Goldsteinovy představy o problémově orientované policejní činnosti byly na celo-organizační úrovni mezi prvními implementovány policejním sborem města Newport News ve státě Virginia.⁴²³ Sestavený tým pro implementaci POP vyvinul tzv. proces řešení problémů (*problem-solving process*). V první řadě zavedl definici problému jako „skupinu incidentů vyskytujících se v komunitě, které jsou si podobné jedním nebo vícerymi způsoby a které představují předmět zájmu policie a veřejnosti.“⁴²⁴ Následně prezentoval a uplatnil v praxi na několika rozličných problémech ve městě Newport News model čtyř kroků procesu řešení problému, který podle prvních písmen označili jako „model SARA“:

- 1) Sběr informací (*Scanning*) – zjištění, jestli je záležitost problémem.
- 2) Analýza (*Analysis*) – sběr a studium dat pro zjištění povahy, šíře a příčin problému.
- 3) Reakce (*Response*) – vhodná reakce, do které je zapojená také komunita a instituce mimo klasických policejních sil.
- 4) Vyhodnocení (*Assessment*) – zjištění, jaký měla intervence dopad na problém a jestli je zapotřebí problém opětovně analyzovat nebo zvolit intervenci jinou.⁴²⁵

Tento proces dále teoreticky rozpracoval Goldstein a po něm řada dalších autorů. V publikaci představím model odpovídající současnému stavu poznání a jeho aplikaci v praxi, zejména jak jej definuje a vykládá Institut pro vědu o kriminalitě v Londýně.⁴²⁶

⁴²³ Viz studii ECK, J.; SPELMAN, W.: *Problem-solving: problem-oriented policing in Newport News*, 1987.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 42.

⁴²⁵ Podle BRAGA, A.: *Problem-oriented policing and crime prevention*. 2. vydání, 2008, s. 15.

⁴²⁶ University College London Jill Dando Institute of Security and Crime Science je multidisciplinárním institutem zaměřeným na výzkum nových metod pro snižování kriminality a zvyšování bezpečnosti. Viz <<http://www.ucl.ac.uk/jdi>>. Poznatky prezentované v této kapitole jsou přebrány z kurzů analýzy kriminality, které autor absolvoval na tomto institutu v roce 2013.

1. Sběr informací

Prvním krokem při realizaci POP je identifikace problému, tedy „shluku podobných, vzájemně souvisejících a opakujících se incidentů, které působí podstatné potíže v komunitě a jsou předmětem policejní činnosti.“⁴²⁷ Problémy mohou být identifikovány na základě protiprávního jednání (např. prodej drog, krádeže motorových vozidel...), určitého konkrétního místa (ulice, park, noční klub...), osob, kterých se týkají (pachatelé, oběti, stěžovatelé...), nebo určitého času, v kterém se vyskytují (páteční večer, čas po fotbalovém utkání, období zimních prázdnin...).

Kriminologové Ronald Clarke a John Eck⁴²⁸ vytvořili přehledné klasifikační schéma obvyklých problémů, kterými se zabývá místní policie. Schéma je založeno na kombinaci dvou proměnných charakteristik problému. Chování pachatele se týká motivace a samotného jednání pachatele ve vzájemných stazích s ostatními lidmi. Prostředí jsou rozdělena podle vlastníků a manažerů daných míst:

Chování: predátorské, konsenzuální, konfliktní, výtržnické, ohrožující, zneužití policie.

Prostředí: obytné, rekreační, kanceláře, obchody, průmyslové, zemědělské, vzdělávací, služby, veřejné, komunikace.

Při identifikaci problému je zapotřebí zaměřit se na jeho klíčové vlastnosti: zdali jde o jeden typ trestného činu, nebo vícero druhů, zdali byl zaznamenán jeho nárůst, nebo se drží ve stejném rozsahu, zdali jde o sezónní, dlouhodobý, nebo nedávno vzniklý problém, kdo jej způsobuje a kdo je jeho obětí, kde, jak a v jakém čase se děje atd.

Zkušenosti ukazují, že je vhodné se zaměřovat spíše na užší charakteristiky problému, poněvadž při širším zaměření se může setřít kontext, ve kterém se konkrétní problém vyskytuje. Na druhé straně je nezbytné, aby si policejní organizace vyměňovaly zkušenosti s realizací opatření proti lokalizovaným problémům mezi sebou, jelikož problémy řešené různými policejními útvary či organizacemi často vykazují velmi podobné znaky.

⁴²⁷ GOLDSTEIN, H.: *Problem-oriented policing*, 1990, s. 66.

⁴²⁸ CLARKE, R. V.; ECK, J.: *Crime Analysis for Problem Solvers in 60 Small Steps*, 2005, s. 42-43.

Problém je nezbytné identifikovat v komunikaci s komunitou, která je zasažena kriminalitou, i přes známou skutečnost, že informovanost členů komunity o kriminalitě a potažmo policejních prioritách je omezená. Pokud však policie s komunitou nekomunikuje, jen stěží může rozpoznat podstatné problémy způsobující potíže jejím členům.

Na úrovni policejní organizace se mají problémy identifikovat jednak shora dolů, tj. prací s daty od operativních složek na centrální úrovni managementu organizace a cílením pozornosti podřízených složek na identifikovaná problémová místa a osoby,⁴²⁹ tak zdola nahoru, tj. využitím jedinečných a bohatých znalostí, které mají o místních podmínkách policisté sloužící v terénu. Goldstein navíc spatřuje velký potenciál v situaci, kdy budou policisté „orientováni nejen na identifikaci problému, ale též na to, aby učinili první kroky pro zjištění, jestli se vůbec podle nich něco děje.“⁴³⁰

V neposlední řadě je nutné rozhodnout, do kterých problémů má policie investovat svůj omezený personál a zdroje. Často se totiž stává, a to obzvláště na úrovni městského či celostátního policejního vedení, že policie identifikuje víc problémů, než je schopna smysluplně analyzovat. K posouzení „důležitosti“ problému mohou pomoci ukazatele jako dopad problému na komunitu co do rozsahu a nákladů, přítomnost život ohrožujících podmínek, zájem komunity a úroveň její možné podpory při identifikaci problému a souvisejících doporučení, potenciální ohrožení základních práv a svobod, úroveň negativního vlivu problému na vztah mezi policií a komunitou, zájem policistů v terénu o problém a úroveň jejich podpory řešení, konkrétnost problému, či potenciál progresu při řešení problému.⁴³¹

Po tom, co se shromáždí dostatečné informace sloužící k tomu, aby byl problém jasně a detailně identifikován, je zapotřebí přistoupit k analytické fázi procesu SARA.

⁴²⁹ Autor používá přirovnání s prací pojišťovny, která za účelem snižování výdajů identifikuje okolnosti, které přispívají k výskytu pojistných událostí, a též „rizikových“ pojištěnců. Ovšem toto přirovnání je pouze ilustrační. Viz GOLDSTEIN, H.: *Problem-oriented policing*, 1990, s. 73.

⁴³⁰ GOLDSTEIN, H.: *Problem-oriented policing*, 1990, s. 74.

⁴³¹ Tamtéž, s. 77-78.

2. Analýza problému

Většině policejních organizací nepůsobí identifikace problémů nepřekonatelné potíže; v podstatě jde o to nahlédnout na náplň jejich každodenní činnosti shora popsaným úhlem pohledu. Na druhé straně je analýza identifikovaného problému permanentně nejproblematictější krokem většiny policejních projektů, které v posledních dvaceti letech aplikovaly metodu SARA.

Pro kvalitní analýzu je v první řadě potřebné nalézt správné zdroje informací, které se budou následně analyzovat. Dobrým výchozím zdrojem informací je literatura o již realizovaných projektech. V současnosti je nejucelenějším internetovým zdrojem databáze Centra pro POP www.popcenter.org, která obsahuje tři skupiny návodů pro implementaci POP a rozsáhlou sbírku realizovaných projektů POP a projektů situační prevence zločinu. Návodů jsou rozděleny do těchto skupin:

Návody pro policii zaměřené na specifické problémy (*Problem-Specific Guides for Police*) poskytují znalosti pro snižování negativních dopadů specifických trestných činů a jiných problémů

Návody pro reakci (*Response Guides*) shrnují poznatky z výzkumu a praxe o tom, které policejní intervence a za jakých podmínek mohou fungovat a které ne. Návody k použití nástrojů na řešení problémů (*Problem-solving Tool Guides*) vysvětlují jak určité analytické metody a techniky umožňují důkladnější porozumění problémů souvisejících s kriminalitou.

Pro analýzu konkrétního problému jsou zdrojem informací data v policejních spisech, poznatky policistů sloužících v terénu, obětí kriminality a širší komunity či též jiných komunit s podobnými problémy, dalších organizací, kterých se problém dotýká, a v neposlední řadě osob podezřelých z působení zkoumaného problému.⁴³²

Základními účely analýzy problému jsou (1) interpretace kriminálního prostředí, (2) porozumění příčinám způsobujícím problém a (3) identifikace možných řešení.

⁴³² Tamtéž, s. 84-88.

Analýza problému pozůstává (1) z uplatňování systematických procesů, pomocí kterých se identifikují určité vzorce a korelace mezi informacemi z kriminálních statistik, z operativních poznatků policie a dalších relevantních zdrojů ohledně problému na konkrétním místě, (2) dále z produkce poznatků a jejich interpretace pro adresáty ve vhodné a srozumitelné formě, (3) a konečně z pomoci činitelům s plánováním preventivní intervence rozvržením priorit a vhodnou alokací dostupných zdrojů.

Z takto vymezených účelů a úkolů analýzy problému vyplývá, že analýza nespočívá jen v monitorování situace a podoby dosavadních reakcí policie na ni, což by mohlo vést k produkci nadbytečných map, grafů a reportů, ale namísto toho spočívá v pochopení základních podmínek a okolností jednoduchých i komplexních problémů a jejich vysvětlení. Netkví tedy jen v popisu.

V tom se liší od první fáze sběru dat za účelem identifikace problému. Častým nedostatkem preventivních projektů je nedostatečná analýza, resp. úplné přeskočení fáze hledání odpovědi na otázky typu *kdy, kde a hlavně proč se daný problém vyskytuje*, přičemž se po sběru dat a informací hned přistupuje k intervenci. Taková intervence je ovšem často problematická a náročná na následné vyhodnocení. Jako dobrá analogie může posloužit medicínská oblast: představuje-li identifikace problému vyšetření pacienta, pak analýza problému tkví ve stanovení správné diagnózy a intervence je pak analogií vhodné léčby.

Klíčovým procesem při analýze konkrétního problému je tvorba a testování hypotéz, tedy formulace výroků poskytujících vysvětlení důvodů způsobujících problém a zjišťování jejich pravdivosti.⁴³³ Hypotézy vysvětlují shora uvedené otázky: *kdy, kde a hlavně proč se daný problém vyskytuje a kdo jej způsobuje*. Někdy zodpovězení těchto otázek nemusí činit větší potíže. Informacemi např. o problémových osobách v určité lokalitě nebo o čase, kdy se problém vyskytuje, běžně disponují policisté v terénu. Je ovšem nevyhnutelné tyto informace spojit a interpretovat spolu s poznatky jiných subjektů majících podíl na řešení problému a dospět tak k jasnějšímu

⁴³³ Viz CHAINEY, S.: Improving the Explanatory Content of Analysis Products using Hypothesis Testing. *Policing*. 2012, 6(2), s. 108-121.

porozumění okolností, za kterých se problém vyskytuje, což následně umožní lépe identifikovat, jaké postupy pro potlačení nebo alespoň omezení problému budou fungovat.

Goldstein⁴³⁴ navrhuje položit si čtyři otázky, které mají určit, jestli byl problém analyzován do dostatečné hloubky:

- 1) Bylo dostatečně přezkoumáno, jaké jsou zájmy komunity a veřejné správy ohledně analyzovaného problému?
- 2) Došlo k tomu, že institucionální zájmy (policie) postupně nahradily zájmy komunity a správy ohledně problému?
- 3) Existuje faktický podklad pro tvrzený zájem na daném problému? Jsou často identifikované problémy skutečnými problémy?
- 4) Když důkazy podporují zapojení policie do řešení problému, jaká priorita by se měla připisat každému zájmu při plánované policejní intervenci?

Práce policejních (nebo obecně bezpečnostních) analytiků má v tomto bodu spočívat jednak v interpretaci kriminálního prostředí a jednak v pozitivním ovlivňování orgánů, které rozhodují o opatřeních dopadajících na dění v tomto prostředí. Tím pak analytické poznatky umožňují lépe stanovit strategické priority a ve spolupráci s analytikem a ostatními zainteresovanými subjekty připravit vhodnou a účinnou intervenci. Jak pregnantně vyjádřil Fletcher, analýza problému má usilovat o doručení „správných informací správným lidem ve správném čase.“⁴³⁵

Environmentální kriminologové a analytici kriminality již po několik desetiletí vyvíjejí rozličné techniky sběru a vyhodnocování dat o distribuci příležitostí pro spáchání trestných činů a vztazích mezi pachateli a cíli v prostoru a čase, které usnadňují analytickou fázi a posilují hodnověrnost jejích výsledků.⁴³⁶ Integrací tzv.

⁴³⁴ GOLDSTEIN, H.: *Problem-oriented policing*, 1990, s. 99-101.

⁴³⁵ FLETCHER, R.: An intelligent use of Intelligence; Developing Locally Responsive Information Systems in the Post-Macpherson Era. In MARLOW, A.; LOVEDAY, B. a kol.: *After Macpherson; Policing after the Stephen Lawrence Inquiry*, 2000, s. 114.

⁴³⁶ BRAGA, A.: *Problem-oriented policing and crime prevention*. 2. vydání, 2008, s. 21.

trojúhelníku analýzy problému se tyto techniky zaměřují na analýzu dat ohledně (1) pachatelů, (2) obětí nebo předmětů útoků (tzv. cílů) a (3) míst páčání kriminality. O technikách bude pojednáno níže v pasáži o trojúhelníku analýzy problému.

Pro shrnutí, fáze analýzy problému má pozůstat z těchto základních činností: “identifikovat události a podmínky předcházející a doprovázející problém a porozumět jim, identifikovat relevantní data, která se mají sebrat, zkoumat, co je o typu identifikovaného problému již známo, zjistit, jak je v současnosti problém řešen, a jaké jsou přínosy a nedostatky dosavadního přístupu, zúžit rozsah problému tak specificky, jak to je možné, identifikovat různé zdroje, které mohou napomoci při nalézání hlubšího porozumění problému, a vytvořit rozumnou hypotézu o tom, proč se problém vyskytuje.”⁴³⁷

3. Reakce

Otázka výběru nejvhodnější a nejefektivnější reakce na identifikovaný a analyzovaný problém je pro POP klíčová. Goldstein tento proces nazývá „hledáním alternativ“ neboli „vyvíjením reakce šité na míru.“ Aby byla policejní organizace v této činnosti úspěšná, musí v první řadě dojít k několika zásadním změnám v uvažování o policejních činnostech. Hledání alternativních řešení se musí pokládat za plně legitimní, vhodnou a podporovanou činnost v rámci policejní práce, na rozdíl od jeho vyčlenění na periferii jako nějakého experimentu. Tato činnost se má vztahovat nejen na boj se zločinem, ale také na další policejní aktivity. Zároveň musí implementaci alternativního řešení předcházet pečlivá analýza problému a policejní intervence musí být naplánovaná jako specifická reakce na specifický problém, na rozdíl od uplatňování příliš obecných postupů na rozličné problémy anebo ještě hůř aplikace jednoho postupu na rozmanité problémy.⁴³⁸

⁴³⁷ Tamtéž, s. 22.

⁴³⁸ GOLDSTEIN, H.: *Problem-oriented policing*, 1990, s. 103-104.

Následně Goldstein⁴³⁹ uvádí a popisuje řadu možných alternativních přístupů, které může policie zvažovat při plánování nevhodnější intervence:

- 1) Koncentrovat pozornost na ty jedince, kteří se v neproporčně vysoké míře podílejí na existenci problému.
- 2) Propojit svou činnost s ostatními veřejnými i soukromými službami.
- 3) Ve vhodných situacích nasměrovat jedince na jiné organizace, které jsou lépe vybaveny pro řešení konkrétního problému než policejní služba.
- 4) Koordinovat policejní činnost s činností ostatních organizací a složek veřejné správy.
- 5) Poskytovat konstruktivní kritiku místních služeb a navrhnout jejich zlepšení nebo zavedení nových služeb.
- 6) Využívat mediační a dohodovací (*negotiation*) schopnosti.
- 7) Poskytovat informace veřejnosti.
- 8) Mobilizovat komunitu.
- 9) Využívat existující formy sociální kontroly.
- 10) Upravovat fyzické prostředí tak, aby došlo k snížení příležitostí pro vznik problémů.
- 11) Využít zákonnou nebo správní regulaci okolností, které podmiňují vznik nebo přispívají k trvání problémů.
- 12) Uplatňovat limitované pravomoci při fyzickém vynucení žádoucího jednání nebo zamezení další škodlivé činnosti.
- 13) Uplatňovat princip *ultima ratio* a princip *oportunitas* trestního stíhání, používat prostředky trestní justice subsidiárně k jiným způsobům řešení problémů.
- 14) Přímé a efektivní vyšetřování a stíhání trestných činů.
- 15) Cílené prosazování zákonů (*law enforcement*) s předem artikulovanými kritérii.
- 16) Prosazování veškerého obsahu trestního zákona. Policie musí být způsobilá vyšetřovat všechny zákonodárcem definované trestné činy.
- 17) Nutnost definovat jednání zakládající trestný čin nebo přestupek s větší specifičností.
- 18) Účinně zasáhnout i v situaci, kdy není zapotřebí zadržet jedince.

⁴³⁹ Tamtéž, s. 104-141.

- 19) Ve vymezených situacích zadržet jedince bez potřeby následného stíhání (policejní zadržení).
- 20) Využívat specifické podmínky podmíněného propuštění s dohledem, podmíněného odložení výkonu trestu nebo probačního dohledu.
- 21) Využívat prostředky soukromého práva pro omezování výtržností, asociálního chování a podmínek podporujících zločinnost.

Samozřejmě jde jenom o příkladný výčet možných přístupů a strategií. Jak bylo již uvedeno, reakce musí být „šitá na míru“ vytipovanému problému, a zároveň je nutno zvažovat potenciální přínos těch kterých alternativ pro potlačení stávajícího problému a prevenci jeho opětovného výskytu, nárůstu nebo výskytu jiných podobných problémů v budoucnu. Je rovněž třeba tyto alternativní přístupy vhodně kombinovat. Při volbě vhodné strategie se musí dále zvážit dopad na jednotlivce i komunitu, jakož i na reputaci policie, finanční nákladnost a dostupnost policejních zdrojů, náročnost implementace a celkově zákonnost a civilnost policejní reakce na problém.

Do fáze reakce procesu SARA byly taktéž inkorporovány poznatky tzv. situační prevence kriminality (viz 8. kapitola), kterou teoreticky vybudoval kriminolog Ronald Clarke.⁴⁴⁰ Situační prevence se zaměřuje na modifikaci fyzického prostředí za účelem snížení výskytu příležitostí ke zločinu, které prostředí vytváří nebo usnadňuje. Pro situační prevenci je důležitá dostatečná specifická problémů, která umožňuje vytvářet pro potenciální pachatele nevhodné podmínky v situacích, kdy by mohlo k trestnému činu dojít. V současnosti situační přístup formuluje pět základních technik pro prevenci kriminality na konkrétních místech a v konkrétních časech, z nichž každá je dále konkretizována pěti dílčími technikami.⁴⁴¹ Jde o zvýšení úsilí potřebného k provedení činu, zvýšení rizika dopadení pachatele, snížení odměn z trestné činnosti, snížení provokací k páčání trestné činnosti a znemožnění výmluv (pro podrobnější přehled 25 technik situační prevence kriminality viz tabulku v 8. kapitole).

⁴⁴⁰ CLARKE, R.: *Situational Crime Prevention: Theory and Practice*. *British Journal of Criminology*, 1980, 20 (2), s. 136-147.

⁴⁴¹ CLARKE, R. V.; ECK, J.: *Crime Analysis for Problem Solvers in 60 Small Steps*, 2005, s. 88-99.

Při užívání těchto technik jsou též nápomocné strategie prevence kriminality prostřednictvím designu prostředí (CPTED) vytvořené kriminologem C. Ray Jefferyem⁴⁴² na základě myšlenek architekta Oscara Newmana o hájitelném prostoru⁴⁴³ a kupříkladu i design produktů s preventivními prvky.⁴⁴⁴

4. Vyhodnocení

Řada iniciativ a projektů prevence kriminality často končí ve fázi realizace, přičemž z důvodu personálních nebo finančních limitací schází vyhodnocení jeho dopadů na situaci po ukončení samotné realizace. Když však vyhodnocení absentuje, není zcela možné dospět k závěrům o úspěšnosti projektu, byť by se pozorovalo, že se kriminalita snížila. Důkladné vyhodnocení je čtvrtým pilířem procesu SARA, který slouží dvěma účelům. V první řadě prezentace výsledků projektu napomáhá k udržování odpovědnosti policie před veřejností, která má zájem na vlastním povědomí o tom, jak policie využívá svěřené prostředky a pravomoci. Vyhodnocení zároveň umožňuje policii poučit se o tom, které metody efektivně potlačují problém a jak může zlepšit své postupy do budoucna.⁴⁴⁵

Hloubka a rigoróznost vyhodnocení bude opět záležet na závažnosti a rozsahu problému, který musí být určen dostatečně specificky. Při jednoduchém problému postačí nenáročné vyhodnocení, nikdy však nesmí být upuštěno od cíle zkoumat dopady policejní preventivní intervence. Řečeno lapidárně, nesprávná intervence je horší než žádná intervence.

Když Goldstein načrtl strategii POP, jedním z pilířů bylo taktéž sdílení výsledků preventivních projektů policejních služeb s veřejností a mezi sebou samými. Clarke

⁴⁴² JEFFERY, C.: *Crime Prevention Through Environmental Design*, 1971. Viz též CROWE, T.: *Crime Prevention Through Environmental Design: Applications of Architectural Design and Space Management Concepts*. 2. vydání, 2000.

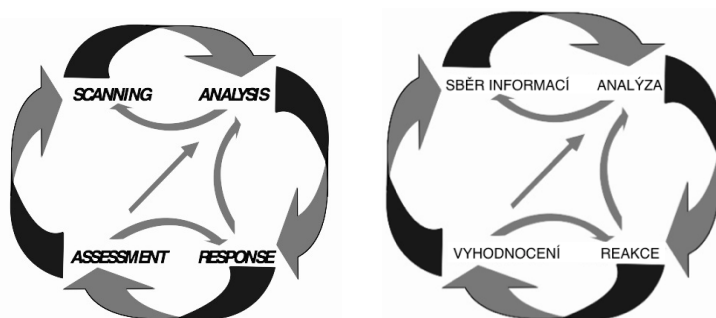
⁴⁴³ NEWMAN, O.: *Defensible Space, People and Design in the Violent City*, 1973.

⁴⁴⁴ EKBLÖM, P. a kol.: *Design Against Crime: Crime Proofing Everyday Products*. *Crime Prevention Studies, Volume 27*, 2012. Viz též stránku Výzkumného centra pro design proti kriminalitě (Designing Out Crime Research Centre) v Sydney: www.designingoutcrime.com.

⁴⁴⁵ BRAGA, A.: *Problem-oriented policing and crime prevention*. 2. vydání, 2008, s. 29.

k tomu uvádí, že pokud se policejní služby po celém světě nenaučí poučit se z chyb druhých a získat inspiraci z toho, co se jinde povedlo, budou pořád vynalézat kolo.⁴⁴⁶ Právě z tohoto důvodu bylo založeno Centrum pro POP s internetovou stránkou www.popcenter.org, které za dobu své existence nashromáždilo množství zdrojů užitečných pro teorii i praxi POP, včetně návodů pro jednotlivé specifické druhy trestné činnosti a příspěvků do soutěže o Cenu Hermana Goldsteina (viz dále).

Závěrem je nutné uvést, že čtyři kroky procesu SARA nejsou lineární sekvencí ale rekurzivním procesem. Při analýze je možné dospět k potřebě přehodnotit správnost a důslednost identifikace problému. Během reakce se získávají nové informace, které napomáhají dotvořit poznatky získané analýzou. Po vyhodnocení reakce jako neúspěšné nebo nedostatečné se proces SARA vrací do fáze identifikace nebo analýzy. Nové poznatky tak napomohou k návržení a implementaci vhodnější reakce. Cykličnost a vzájemnost jednotlivých kroků procesu SARA zobrazuje tento obrázek:

*Proces SARA*⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ CLARKE, R. V.: *Defining Police Strategies: Problem Solving, Problem-Oriented Policing and Community-Oriented Policing*. In O'CONNOR SHELLEY, T.; GRANT, A. C. a kol.: *Problem-Oriented Policing: Crime-Specific Problems, Critical Issues, and Making POP Work*, 1998. Citován v BRAGA, A.: *Problem-oriented policing and crime prevention*. 2. vydání, 2008, s. 30.

⁴⁴⁷ Převzato z CLARKE, R. V.; ECK, J.: *Crime Analysis for Problem Solvers in 60 Small Steps*, 2005, s. 26.

9.4. Model trojúhelníku analýzy problému

Druhým modelem využívaným v POP je tzv. trojúhelník analýzy problému, který koresponduje s tzv. trojúhelníkem zločinu popsaným teorií rutinních aktivit autora Marcuse Felsona.⁴⁴⁸ Dle této teorie se má na zločin na mikroúrovni, tedy na úrovni jednotlivých kriminologicky relevantních skutků, nahlížet jako na interakci pachatele a jeho cíle na konkrétním místě.

*Základní trojúhelník analýzy problému –
Pachatel – Místo – Cíl/oběť⁴⁴⁹*

John Eck⁴⁵⁰ koncept rozšířil o tři prvky, které naopak brání spáchání skutku. K pachateli náleží tzv. dohlížitel, který ho dobře pozná a dokáže ho usměrnit, např. rodič, manžel, přítel nebo učitel. Cíl nebo oběť před viktimizací může ochránit tzv. ochránce, který je osobě nablízku nebo chrání své věci, např. rodinní příslušníci, sousedé či kolegové. Strážcem místa je tzv. manažer, který má svěřenou určitou odpovědnost za dění na místě, např. strážce parkoviště, řidič tramvaje, učitel ve škole atd.

⁴⁴⁸ Původní teorie rutinních aktivit byla prezentována v COHEN, L.; FELSON, M. Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 44 (4), 1979, s. 588–608. Felson následně teorii propracoval do dnešní podoby, z které čerpá POP. Viz kupř. FELSON, M.; BOBA, R. *Crime and Everyday Life*. 4. vydání, 2010.

⁴⁴⁹ Převzato z definice hesla „The Problem Analysis Triangle“ na webstránce Centra pro POP <<http://www.popcenter.org/about/?p=triangle>>

⁴⁵⁰ ECK, J.: *Police Problems: The Complexity of Problem Theory, Research and Evaluation*. In KNUTSSON, J. a kol.: *Problem-Oriented Policing: From Innovation to Mainstream*, *Crime Prevention Studies*, Volume. 15, 2003, s. 79-113.

Podle Eckova trojúhelníku analýzy problému pak problém můžeme definovat jako interakci (1) motivovaného pachatele (*motivated offender*) a (2) vhodné oběti nebo cíle (*suitable target*), a to za absence určitého prostředníka (*intermediary*), ať už je to ochránce schopný bránit cíl (*capable guardian*), nebo blízký dohlížitel pachatele (*intimate handler*), to vše (3) na určitém místě a v určitém čase, kdy není místo chráněné správcem (*place manager*).

Rozšířený trojúhelník analýzy problému⁴⁵¹

Trojúhelník má vícero využití. V první řadě umožňuje posouzení problému z několika perspektiv, čímž se oslabuje zaužívaná tendence zaměřovat se pouze na pachatele. Dále umožňuje identifikovat styčné body mezi pachatelem a jeho cílem, resp. porozumět, za jakých okolností dochází k jejich střetu, a na tyto body pak zaměřit pozornost při intervenci. Analýza problému pomocí uvedeného trojúhelníku vede k vyšší systematičnosti při sběru a práci s daty, tvorbě a testování hypotéz o možných příčinách problému a následně umožňuje vhodně strukturovat výsledky analýzy (např. strategická hodnocení, profily problému atd.).

⁴⁵¹ Převzato z CLARKE, R. V.; ECK, J.: *Crime Analysis for Problem Solvers in 60 Small Steps*, 2005, s. 28.

9.5. Prevence kriminality na problémových místech

Poznatky policistů z terénu i výsledky empirických zkoumání kriminologů konstantně poukazují na to, že kriminalita se typicky shlukuje do problémových míst,⁴⁵² typicky do částí ulic nebo do konkrétních budov či pozemků, které můžeme označit jako tzv. horká místa (*hot spots*). Na základě těchto poznatků byla vytvořena inovativní policejní strategie orientovaná na problémová místa (*hot spots policing*).

Kriminologové Braga a Weisburd na základě vyhodnocení projektů nabídli důkazy o tom, že zaměření policejních zdrojů na problémová místa je efektivní metodou prevence kriminality, která nejenom nevede k odklonu kriminality do okolních míst, ale dokonce má pozitivní preventivní efekt i na prostředí v okolí místa, kde intervence proběhla.⁴⁵³

Při zaměření na horká místa uplatňuje policie různé strategie, které autoři⁴⁵⁴ seřadili do kontinuální posloupnosti od tradičních po inovativní. Nejtradičtější strategie označují jako vedené nahodilými případy (*incident-driven*), kam spadají preventivní (nahodilé) hlídkování, rychlá reakce a zadržování podezřelých s následovným vyšetřováním. Tyto strategie se z povahy věci koncentrují na problémových místech, kde je největší počet incidentů, avšak není to jejich primární strategický účel, čímž jsou limitovány ve své preventivní kapacitě.

Inovativnější přístup je patrný u represivních strategií POP (*enforcement POP*), jakými jsou např. cílené hlídkování, policejní zátahy, pátrací a bezpečnostní akce či bezpečnostní prohlídky osob a míst. Již tyto strategie mohou mít pozitivní dopady na potírání kriminality v problémových místech, avšak často za cenu negativních dopadů na již tak komplikované vztahy mezi policií a členy komunity žijícími v problémových místech, kam náleží jak podezřelí, tak i oběti zvýšené kriminality.

⁴⁵² Srovnej BRAGA, A.: *Problem-oriented policing and crime prevention*. 2. vydání, 2008, s. 41 a násl.; BRAGA, A.; WEISBURD, D.: *Policing Problem Places: Crime Hot Spots and Effective Prevention*, 2010, s. 23.

⁴⁵³ BRAGA, A.; WEISBURD, D.: *Policing Problem Places: Crime Hot Spots and Effective Prevention*, 2010, s. 99-149.

⁴⁵⁴ Viz graf v BRAGA, A.; WEISBURD, D.: *Policing Problem Places: Crime Hot Spots and Effective Prevention*, s. 159.

Nejvíce se k ideálu Hermana Goldsteina přibližují inovativní situační strategie POP (*situational POP*) spočívající v pochopení kauzálních mechanismů problému existujícího na místě, v implementaci alternativních reakcí a ve spolupráci s partnery, zejména formálními i neformálními správci problémových míst, a s širší komunitou. Tyto strategie se ukazují nejen jako efektivní pro prevenci kriminality, ale zároveň jsou způsobilé posílit legitimitu a důvěru v policii před komunitami, ve kterých dochází k jejich implementaci. Dobrymi příklady situačních projektů jsou například projekt zaměřený na závažnou kriminalitu v sociálních domech v Jersey City,⁴⁵⁵ bezpečnostní projekt v prostředí barů a klubů v letovisku Surfer's Paradise,⁴⁵⁶ projekt v autobusové stanici v New York City,⁴⁵⁷ nebo projekt prevence krádeží z aut v městě Charlotte.⁴⁵⁸

Braga a Weisburd na základě svého výzkumu navrhuji, aby se radikálně změnila paradigmatu policejní činnosti z orientace na pachatele směrem k orientaci na předcházení a kontrolu kriminality v problémových místech.⁴⁵⁹

⁴⁵⁵ MAZEROLLE, L.; READY, J.; TERRILL, B.; GAJEWSKI, F.: *Problem-Oriented Policing in Public Housing: Final Report of the Jersey City Project*, 1998.

⁴⁵⁶ HOMEL, R. a kol.: *Preventing alcohol-related crime through community action: The Surfers Paradise Safety Action Project*. In HOMEL, R. a kol.: *Policing for prevention: Reducing crime, public intoxication, and injury. Crime Prevention Studies, Volume 7*, 1997. s. 35-90.

⁴⁵⁷ FELSON, M. a kol.: *Redesigning Hell: Preventing Crime and Disorder at the Port Authority Bus Terminal*. In CLARKE, R. V. a kol.: *Preventing Mass Transit Crime. Crime Prevention Studies, Volume 6*, 1996. s. 5-92.

⁴⁵⁸ CLARKE, R., GOLDSTEIN, H.: *Thefts from Cars in Center City Parking Facilities: A Case Study in Implementing Problem-Oriented Policing*. In KNUTSSON, J. a kol.: *Problem-Oriented Policing: From Innovation to Mainstream. Crime Prevention Studies, Volume 15*, 2003. s. 257-298.

⁴⁵⁹ BRAGA, A.; WEISBURD, D.: *Policing Problem Places: Crime Hot Spots and Effective Prevention*, 2010. s. 245-246.

9.6. Problémově orientovaná policejní činnost v praxi

V předchozích pasážích byla představena základní teoretická východiska POP, jak se postupně formulovala v posledních třiceti letech. V tomto období taktéž dochází k implementaci východisek POP v praktických činnostech policejních služeb, zejména ve Spojeném království⁴⁶⁰ a částečně též ve Spojených státech a jiných zemích. Ve Velké Británii se pro popsání přístup k problémům používá taktéž označení „Partnerství orientována na problémy“ (*Problem-Oriented Partnerships*), které více zdůrazňuje význam spolupráce mezi policií a místními partnery – veřejnými institucemi, třetím sektorem atd. – při zaměření svých aktivit na problémy v komunitách, na které sama policie nedostačuje.⁴⁶¹

Jednou z nejmambicióznějších britských iniciativ založených ve své podstatě na východiscích POP byl tzv. Program redukce kriminality (*Crime Reduction Programme*), který byl zahájen ve Velké Británii v roce 1999 s výhledem desetiletého výzkumu a implementace preventivních projektů s rozpočtem 400 milionů liber. Program však byl předběžně ukončen po třech letech z důvodu změn politických preferencí.⁴⁶² Preciznější zaměření na POP měla iniciativa cílených policejních činností (*Targeted Police Initiative*), která financovala 38 projektů britských policejních služeb ve výši 30 milionů liber. Studium devíti z těchto projektů se zjistilo, že největší potíže způsobuje replikace úspěšného projektu v jiných podmínkách a též schopnost souběžně analyzovat informace a vyhodnocovat dopady projektu během jeho implementace v praxi.⁴⁶³ Výrazným posunem k proaktivnímu a strategickému přístupu policejních služeb ve Velké Británii při identifikaci, analýze a reakci na vyskytující se a vznikající problémy bylo zavedení tzv. Národního informačního modelu (*National Intelligence*

⁴⁶⁰ Zkušenostem z třiceti let fungování POP ve Velké Británii se podrobně věnuje publikace BULLOCK, K.; EROL, R., TILLEY, N.: *Problem-oriented Policing and Partnerships. Implementing an evidence-based approach to crime reduction*. 2. vydání, 2012.

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 7-8.

⁴⁶² Viz MAGUIRE, M.: The Crime Reduction Programme in England and Wales: Reflections on the vision and the reality. *Criminal Justice*, 2004, 4(3), 213-237.

⁴⁶³ Tyto projekty jsou detailně popsány v kapitole BULLOCK, K.; TILLEY, N.: *Introduction. Problem-oriented policing: the concept, implementation and impact in the UK and USA*. In BULLOCK, K.; TILLEY N. a kol.: *Crime reduction and Problem-oriented Policing*, 2003, s. 8 a nasl.

Model) – business modelu, který inkorporoval východiska *problem-oriented policing*, *community policing* a *intelligence-led policing* do systému organizace toku poznatků a informací v rámci britských policejních útvarů za účelem vzájemné koordinace policejních činností a efektivnějšího vynakládání zdrojů.⁴⁶⁴

Mezi dnes už klasické POP projekty, které jsou příklady v metodice výzkumu, způsobu implementace a vyhodnocení a celkové úspěšnosti, patří například projekt prevence krádeží vloupáním v Kirkholtu,⁴⁶⁵ projekt snížení krádeží na stavbách⁴⁶⁶ nebo tzv. operace Ceasefire – projekt snížení násilí se střelnými zbraněmi v Bostonu.⁴⁶⁷

Rozšíření POP v tradičním policejním prostředí však naráží na řadu problémů. Hodnocení projektů poukazuje na nedostatky plynoucí ze zaužívaných zvyků policejních institucí – upřednostňování pohotové reakce na každý incident, odpor vůči reformním snahám a jejich odklon na periferii policejní činnosti, potřeba okamžitých výsledků za cenu obětování pečlivého přístupu k analýze problému, důkladné přípravy vhodné reakce a spolehlivého vyhodnocení výsledků projektu.⁴⁶⁸ Překážkou jsou též určitá zásadní nepochopení konceptu a praxe POP, například že POP je určen výhradně k řešení lokálních problémů. Problémy činí i jeho zaměňování s konceptem *community policing* a *intelligence-led policing* a také nepochopení rozdílu mezi „orientací na problémy“ (*problem-orientation*) a řešením problémů (*problem-solving*).⁴⁶⁹ Jak uvádí Clarke,⁴⁷⁰ v policejní praxi často dochází k redukci komplexního přístupu

⁴⁶⁴ JOHN, T.; MAGUIRE, M.: *Rolling out the National Intelligence Model: key challenges*. In BULLOCK, K.; TILLEY N. a kol.: *Crime reduction and Problem-oriented Policing*, 2003, s. 38-68.

⁴⁶⁵ FORRESTER, D. a kol.: *The Kirkholt Burglary Prevention Project, Rochdale. Crime Prevention Unit: Paper 13*, 1988.

⁴⁶⁶ CLARKE, R. V.; GOLDSTEIN, H.: *Reducing Theft at Construction Sites: Lessons from a Problem-Oriented Project*. In TILLEY, N.: *Analysis for Crime Prevention. Crime Prevention Studies. Volume 13*, 2002, s. 89-130.

⁴⁶⁷ KENNEDY, D.; BRAGA, A. a kol.: *Reducing Gun Violence. The Boston Gun Project's Operation Ceasefire*, 2001.

⁴⁶⁸ BULLOCK, K.; TILLEY, N.: *Introduction. Problem-oriented policing: the concept, implementation and impact in the UK and USA*. In BULLOCK, K.; TILLEY N. a kol.: *Crime reduction and Problem-oriented Policing*, 2003, s. 6-7.

⁴⁶⁹ Tamtéž, s. 8.

⁴⁷⁰ CLARKE, R. V.: *Defining Police Strategies: Problem Solving, Problem-Oriented Policing and Community-Oriented Policing*. In O'CONNOR SHELLEY, T.; GRANT, A. C. a kol.:

orientovaného na problémy (POP) na velmi limitované snahy o „vyřešení“ problému malého rozsahu, například činnosti jednoho pachatele nebo násilí v konkrétním podniku, anebo se na druhé straně problém definuje příliš široce a obecně na to, aby se mohla vykonat důkladná analýza a vytvořit efektivní intervence.

Po prvních dvaceti letech fungování strategie POP v praxi policejní konzultant Michael Scott⁴⁷¹ publikoval hodnotící zprávu, podle které se POP integroval mezi známé a rozšířené policejní strategie a demonstroval svou efektivitu při kontrole a prevenci kriminality na úrovni konkrétních úspěšných projektů, čímž prokázal potenciál pro větší využívání v policejních činnostech do budoucna. POP si získal přízeň řady seniorních důstojníků policejních služeb i běžných policistů, jakož i kriminologů a vědců v oblasti policejních věd zejména ve Spojených státech a ve Spojeném království. A stejně tak i v dalších zemích. Na institucionální rovině uplatňuje problémovou orientaci ve výzkumu, výuce a konzultantství policejních činností a policejního managementu Jill Dando Institute of Crime Science při University College v Londýně. Strategii se dále věnuje zejména Centrum pro POP, které sdružuje akademiky z několika amerických univerzit, pořádá soutěž o Cenu Hermana Goldsteina⁴⁷² a na svých internetových stránkách www.popcenter.org zpravuje rozsáhlou databázi zdrojů pro studium a uplatňování POP. Internetová knihovna obsahuje obecnou literaturu o POP, manuály pro implementaci POP, analýzu kriminality a analýzu operativních informací a tři druhy příruček:

Problem-Oriented Policing: Crime-Specific Problems, Critical Issues, and Making POP Work, 1998. Citován v BRAGA, A.: *Problem-oriented policing and crime prevention*. 2. vydání, 2008, s. 35.

⁴⁷¹ SCOTT, M.: *Problem Oriented Policing: Reflections on the First 20 Years*, 2000.

⁴⁷² Na počest zakladatele POP každoročně uděluje Cenu Hermana Goldsteina výbor složený z předních teoretiků policejních věd a praktiků z policejních organizací. Způsobilými k podání přihlášky jsou pracovníci veřejných policejních organizací z celého světa, kteří předloží projekt POP o rozsahu do 4000 slov, popsáný v souladu se čtyřmi kroky procesu SARA. Projekty se hodnotí podle toho, nakolik se projektu podařilo implementovat principy POP, tedy prokázat výběr reálného a uchopitelného problému, provést dostatečně hlubokou a kreativní kvalitativní a kvantitativní analýzu problému, navrhnout a provést vyváženou, efektivní a kreativní reakci a pečlivě vyhodnotit, jestli měl projekt pozitivní dopady na redukci problému a škod s ním spojených.

Příručky pro specifické problémy (*Problem-Specific Guides*).⁴⁷³ V současnosti tato databáze obsahuje 72 příruček pro řešení specifických problémů v kategoriích problémů s alkoholem a drogami, se zvířaty, s vloupáními a krádežemi, s loupežemi, s podnikáním, s výtržnostmi a obtěžováním na veřejnosti, se seniory, s podvody, s gangy, se zneužitím policie, s problémy na školách a univerzitách, se sexuálními problémy, s problémy v dopravě a souvisejícími s dopravními prostředky, s násilím a s problémy s mladistvými a proti mládeži.

Příručky pro reakci (*Response Guides*).⁴⁷⁴ 10 příruček shrnujících teoretické a praktické poznatky o tom, které postupy v určitých situacích fungují a které ne, kupř. policejní zátahy a razie, uzavírání ulic, bezpečnostní monitorování veřejných míst, vylepšení osvětlení veřejných míst, řešení trestných činů a přestupků ve veřejných parcích, preventivní kampaně, přiřazování policejních důstojníků ke školám, zajišťování peněz a věcí, nebo zastírací operace policie.

Příručky pro používání nástrojů na řešení problémů (*Problem-Solving Tool Guides*).⁴⁷⁵ 10 příruček analytických metod a technik, např. rozhovory s pachateli, analýza opakované viktimizace, partnerství s podniky, pochopení rizikových zařízení, využívání strategie prevence kriminality prostřednictvím designu prostředí (CPTED), analýza přemístění kriminality (*crime displacement*), rozšíření pozitivních dopadů opatření (*diffusion of benefits*) atp.

V současné době je náročné odhadnout, jaký podíl činností policejních služeb ve světě je inspirován nebo přímo implementuje principy POP. Někdy dochází k situacím, kdy policejní sbor deklaruje intervenci podle principů POP, tyto však uplatní jenom povrchně (zejména fázi analýzy a vyhodnocení). POP se též v praxi zaměřuje s jinými koncepty, např. *community policing*, *hot spots policing*, *intelligence-led policing* atp. Přesto strategie POP přitahuje stále víc expertů v oblasti policejních věd a uplatňuje ji

⁴⁷³ Viz <<http://www.popcenter.org/problems>>.

⁴⁷⁴ Viz <<http://www.popcenter.org/responses>>.

⁴⁷⁵ Viz <<http://www.popcenter.org/tools>>.

rostoucí počet policejních služeb ve světě, i když se zatím nedá říct, že by se orientace na problémy stala dominantní strategií, byť i jen ve vyspělých zemích.

Adopce principů POP je postupný a zdlouhavý proces, který vyžaduje podporu ze strany řídicích funkcionářů policejních služeb směrem k policistům se zájmem zaměřovat se na problémy a jejich řešení. Podstatné je v něm zaměření na problémy většího rozsahu, nejen na lokální nebo nahodilé problémy, kladení většího důrazu na precizní analýzu problému a vyhodnocení policejních iniciativ, posilování spolupráce mezi policejními službami a akademiky v oblasti trestní justice a policejních činností, využívání nástrojů situační prevence kriminality a zdrojů POP (zejména z internetové stránky Centra pro POP) a zdokonalování vzdělávání a tréninku policistů při uplatňování strategie POP v praxi. Pro uplatnění POP jako základního modelu fungování policie je však nevyhnutné, aby tento požadavek vzcházal z řad informované veřejnosti, která musí od policejní služby vyžadovat odpovědný a efektivní výkon svěřených pravomocí.⁴⁷⁶

⁴⁷⁶ TILLEY, N.; SCOTT, M. S.: The Past, Present and Future of POP. *Policing*. 2012, 6(2), s. 122-132.

Použitá literatura

- AKERS, R. L.: Rational Choice, Deterrence, and Social Learning Theory in Criminology: The Path Not Taken. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 1990, 81(3), s. 653-676.
- ANDERSEN, M.; BRANTINGHAM, P.; KINNEY, J. B.: *Classics in Environmental Criminology*. Boca Raton, FL: CRC Press, 2010.
- ANSELIN, L.; GRIFFITHS, E.; TITA, G.: *Crime mapping and hot spot analysis*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton: Willan, 2008, s. 97-116.
- ATLAS, R. I.: *21st Century Security and CPTED*. Boca Raton, FL: CRC Press, 2008.
- BANDURA, A.: *Mechanisms of moral disengagement*. In REICH, W. a kol.: *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990, s. 161-191.
- BARR, R.; PEASE, K.: *Crime Placement, Displacement, and Deflection*. In TONRY, M.; MORRIS, N. a kol.: *Crime and Justice; Volume 12*. Chicago: University of Chicago Press, 1990, s. 277-318.
- BECCARIA, C.: *O zločinech a trestech. [Dei delitti e delle pene]*. Livorno, 1764.
- BECKER, G.: Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy*, 1968, 76(2), s. 169-217.
- BEIRNE, P.: *Inventing Criminology: Essays on the Rise of Homo Criminalis*. Albany, NY: State University of New York Press, 1993.
- BEIRNE, P.: Inventing Criminology: The „science of man“ in Cesare Beccaria’s *Dei delitti e delle pene* (1764). *Criminology*, 1991, 29, s. 777–820.
- BENTHAM, J.: *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Mineola, NY: Dover Publications, 2009 [1789].
- BERNARD, T. J.; SNIPES, J. B.; GEROULD, A. L.: *Vold’s Theoretical Criminology*. 6. vydání. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- BIBLE. Kniha Sírachovcova, 15:14. Český ekumenický překlad. Dostupné online: <www.biblenet.cz>
- BRAGA, A.: *Problem-oriented policing and crime prevention*. 2. vydání. New York: Criminal Justice Press, 2008.
- BRAGA, A.: The Effects of Hot Spots Policing on Crime. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 2001, 578, s. 104-125.
- BRAGA, A.; WEISBURD, D.: *Policing Problem Places: Crime Hot Spots and Effective Prevention*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: A theoretical model of crime hot spot generation. *Studies on Crime & Crime Prevention*, 1999, 8(1), s. 7-26.

- BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *A theoretical model of crime site selection*. In: KROHN, M.; AKERS, R. a kol.: *Crime, law and sanctions*. Beverly Hills, CA: Sage, 1978, s. 105-118.
- BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Anticipating the Displacement of Crime Using the Principles of Environmental Criminology*. In SMITH, M. J.; CORNISH, D. a kol.: *Theory for Practice in Situational Crime Prevention. Crime Prevention Studies, Volume 16*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2003, s. 119-148.
- BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Crime pattern theory*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, P. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton: Willan, 2008, s. 78-93.
- BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Criminality of Place: Crime Generators and Crime Attractors*. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 1995, 3(3), s. 1-26.
- BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Environment, routine and situation: Toward a pattern theory of crime*. *Advances in Criminological Theory*, 1993, 5, s. 259-294.
- BRANTINGHAM, P., BRANTINGHAM, P. a kol.: *Environmental Criminology*. Prospect Heights, IL: Waveland Press, 1991.
- BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Nodes, Paths and Edges: Considerations on the complexity of crime and the physical environment*. *Journal of Environmental Psychology*, 1993, 13, s. 3-28.
- BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Notes on the geometry of crime*. In: BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P. a kol.: *Environmental Criminology*. Prospect Heights, IL: Waveland Press, 1991, s. 27-54.
- BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *Patterns in Crime*. New York: Macmillan, 1984.
- BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P.: *The Dimensions of Crime*. In BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P. a kol.: *Environmental Criminology*. Londýn: Sage, 1981, s. 7-26.
- BRANTINGHAM, P.; JEFFERY, C. R.: *Crime, Space, and Criminological Theory*. In BRANTINGHAM, P.; BRANTINGHAM, P. a kol.: *Environmental Criminology*. Londýn: Sage, 1981, s. 227-237.
- BULLOCK, K., EROL, R., TILLEY, N. *Problem-oriented Policing and Partnerships. Implementing an evidence-based approach to crime reduction. 2. vydání*. Cullompton: Routledge, 2012.
- BULLOCK, K.; CLARKE, R. V.; TILLEY, N. a kol.: *Situational Prevention of Organised Crimes*. Cullompton: Willan, 2010.
- BULLOCK, K.; TILLEY, N.: *Introduction. Problem-oriented policing: the concept, implementation and impact in the UK and USA*. In BULLOCK, K.; TILLEY N. a kol.: *Crime reduction and Problem-oriented Policing*. Cullompton: Willan, 2003, s. 1-19.
- BURGESS, E. W.: *The Growth of the City. An Introduction to a Research Project*. In PARK, R. E.; BURGESS, E. W.; MCKENZIE, R. D.: *The City*. Chicago: The University of Chicago Press, 1925, s. 47-62.

- BURSIK, R. J.; WEBB, J.: Community Change and Patterns of Delinquency. *American Journal of Sociology*, 1982, 88, s. 24-42.
- CANTER, D.: *Geographical Profiling of Criminals*. In CANTER, D.; YOUNGS, D. a kol.: *Principles of Geographical Offender Profiling*. Aldershot: Ashgate Publishing, 2008, s. 197-219.
- CANTER, D.: *Mapping Murder: The Secrets of Geographical Profiling*. London: Virgin Books, 2003.
- CANTER, D.; LARKIN, P.: The environmental range of serial rapists. *Journal of Environmental Psychology*, 1993, 13, s. 63-69.
- CANTER, D.; YOUNGS, D. a kol.: *Applications of Geographical Offender Profiling*. Aldershot: Ashgate Publishing, 2008.
- CANTER, D.; YOUNGS, D.: *Geographical Offender Profiling: Applications and Opportunities*. In CANTER, D.; YOUNGS, D. a kol.: *Applications of Geographical Offender Profiling*. Aldershot: Ashgate Publishing, 2008, s. 3-24.
- CANTER, D.; YOUNGS, D. a kol.: *Principles of Geographical Offender Profiling*. Aldershot: Ashgate Publishing, 2008.
- CARROLL, J.: A psychological approach to deterrence: the evaluation of crime opportunities. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1978, 36(12), s. 1512-1520.
- CARROLL, J.; WEAVER, F.: *Shoppers' Perceptions of Crime Opportunities: A Process-Tracing Study*. In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New York: Springer-Verlag, 1986, s. 19-38.
- CHAINEY, S.: Improving the Explanatory Content of Analysis Products using Hypothesis Testing. *Policing*. 2012, 6(2), s. 108-121.
- CHAINEY, S.; RATCLIFFE, J.: *GIS and Crime Mapping*. Chichester: John Wiley and Sons, 2005.
- CHAMARD, S.: *Routine Activities*. In McLAUGHLIN, E.; NEWBURN, T. a kol.: *The SAGE Handbook of Criminological Theory*. Londýn: Sage, 2010, s. 210-224.
- CLARKE, R. V.: *Crime science*. In McLAUGHLIN, E.; NEWBURN, T. a kol.: *The SAGE Handbook of Criminological Theory*. Londýn: Sage, 2010, s. 271-283.
- CLARKE, R. V.: *Defining Police Strategies: Problem Solving, Problem-Oriented Policing and Community-Oriented Policing*. In O'CONNOR SHELLEY, T.; GRANT, A. C. a kol.: *Problem-Oriented Policing: Crime-Specific Problems, Critical Issues, and Making POP Work*. Washington, DC: Police Executive Research Forum, 1998.
- CLARKE, R. V.: *Hot products: Understanding, anticipating and reducing demand for stolen goods*. Paper No. 112, Police Research Series. Londýn: British Home Office Research Publications, 1999.
- CLARKE, R.V.: *Seven misconceptions of situational crime prevention*. In TILLEY, N. a kol.: *Handbook of Crime Prevention and Community Safety*. Cullompton: Willan, 2005, s. 39-70.

- CLARKE, R. V.: *Situational Crime Prevention*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton: Willan, 2008, s. 178-194.
- CLARKE, R. V.: *Situational Crime Prevention: Its Theoretical Basis and Practical Scope*. In TONRY, M.; MORRIS N. a kol.: *Crime and Justice; Volume 4*. Chicago: University of Chicago Press, 1983, s. 225-256.
- CLARKE, R. V.: Technology, criminology and crime science. *European Journal on Crime Policy and Research*, 2004, 30, s. 1-9.
- CLARKE, R. V. a kol.: *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. 2. vydání. New York: Harrow and Heston, 1997.
- CLARKE, R. V.: Situational Crime Prevention: Theory and Practice. *British Journal of Criminology*, 1980, 20(2), s. 136-147.
- CLARKE, R. V.: *Situational Prevention, Criminology and Social Values*. In VON HIRSCH, A.; GARLAND, D.; WAKEFIELD, A.: *Ethical and Social Perspectives on Situational Crime Prevention. Studies in Penal Theory and Penal Ethics*, s. 97-112.
- CLARKE, R. V.; CORNISH, D.: *Modeling Offenders' Decisions*. In TONRY, M.; MORRIS N. a kol.: *Crime and Justice; Volume 6*. Chicago: University of Chicago Press, 1985, s. 147-185.
- CLARKE, R. V.; ECK, J.: *Analyza kriminality v 60 krocích*. Praha: Open Society, 2008. Přeložil M. TOŠOVSKÝ.
- CLARKE, R. V.; ECK, J.: *Become a problem-solving crime analyst: In 55 small steps*. London: Jill Dando Institute of Crime Science, 2003.
- CLARKE, R. V.; ECK, J.: *Crime Analysis for Problem Solvers in 60 Small Steps*. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, Office of Community Oriented Policing Services, 2005.
- CLARKE, R. V.; FELSON, M.: *Routine Activity and Rational Choice. Advances in Criminological Theory: Volume 5*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1993.
- CLARKE, R. V.; GOLDSTEIN, H.: *Reducing Theft at Construction Sites: Lessons from a Problem-Oriented Project*. In TILLEY, N. *Analysis for Crime Prevention. Crime Prevention Studies. Volume 13*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2002, s. 89-130.
- CLARKE, R. V.; GOLDSTEIN, H.: *Thefts from Cars in Center City Parking Facilities: A Case Study in Implementing Problem-Oriented Policing*. In KNUTSSON, J. a kol.: *Problem-Oriented Policing: From Innovation to Mainstream. Crime Prevention Studies, Volume 15*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2003. s. 257-298.
- CLARKE, R. V.; HOMEL, R.: *A Revised Classification of Situational Crime Prevention Techniques*. In LAB, S. P. a kol.: *Crime Prevention at a Crossroads*. Cincinnati, OH: Anderson, 1997.
- CLARKE, R. V.; MAYHEW, P.: *The British Gas Suicide Story and Its Criminological Implications*. In TONRY, M.; MORRIS, N. a kol.: *Crime and Justice; Volume 10*. Chicago: University of Chicago Press, 1988, s. 79-116.
- CLARKE, R. V.; NEWMAN, G. R.: *Outsmarting the Terrorists*. Westport, CT: Praeger Security International, 2006.

- CLARKE, R. V.; WEISBURD, D.: *Diffusion of Crime Control Benefits: Observations on the Reverse of Displacement*. In CLARKE, R. V. a kol.: *Crime Prevention Studies, Volume 2*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, s. 165-182.
- COHEN, L. E.; FELSON, M.: Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 1979, 44(4), s. 588-608.
- COHEN, S.: Crime and Politics: Spot the Difference. *British Journal of Sociology*, 1996, 47(1), s. 1-21.
- COLEMAN, J. S.: *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990.
- COLEMAN, J. S.: Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 1998, 94, s. 95-120.
- CORNISH, D.; CLARKE, R. V.: *Opportunities, Precipitators and Criminal Dispositions: A Reply to Wortley's Critique of Situational Crime Prevention*. In SMITH, M. J.; CORNISH, D. a kol.: *Theory for Practice in Situational Crime Prevention. Crime Prevention Studies, Volume 16*. Monsey, NJ: Criminal Justice Press, 2003, s. 41-96.
- CORNISH, D.; CLARKE, R. V.: *The rational choice perspective*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton: Willan, 2008, s. 21-47.
- CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New York: Springer-Verlag, 1986.
- COZENS, P.: *Crime prevention through environmental design*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton: Willan, 2008, s. 153-177.
- CROWE, T.: *Crime Prevention Through Environmental Design: Applications of Architectural Design and Space Management Concepts. 2. vydání*. Boston: Butterworth-Heinemann, 2000.
- DIANIŠKA, G. a kol.: *Kriminológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009.
- DOUGLAS, J. E.; RESSLER, R. K.; BURGESS, A. W.; HARTMAN, C. R.: Criminal profiling from crime scene analysis. *Behavioral Sciences and the Law*, 1986, 4, s. 401-421.
- ECK, J.: *Crime Hot Spots: What They Are, Why We Have Them, and How to Map Them*. In ECK, J.; CHAINEY, S.; CAMERON, J. G.; LEITNER, M.; WISLON, R. E.: *Mapping Crime: Understanding Hot Spots*. Washington, DC: US Department of Justice, National Institute of Justice, 2005, s. 1-14.
- ECK, J.: *Police Problems: The Complexity of Problem Theory, Research and Evaluation*. In KNUTSSON, J. a kol.: *Problem-Oriented Policing: From Innovation to Mainstream: Crime Prevention Studies. Volume 15*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2003, s. 79-113.
- ECK, J.; SPELMAN, W. *Problem-solving: problem-oriented policing in Newport News*. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice, 1987.
- ECK, J.; WEISBURD, D.: *Crime Places in Crime Theory*. In ECK, J.; WEISBURD, D. a kol.: *Crime and Place: Crime Prevention Studies. Volume 4*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 1995, s. 1-33.

- EKBLÖM, P.: *Designing products against crime*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 195-220.
- EKBLÖM, P. a kol.: *Design Against Crime: Crime Proofing Everyday Products*. *Crime Prevention Studies, Volume 27*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 2012.
- EMSLEY, C.: *The birth and development of the police*. In NEWBURN, T. a kol.: *Handbook of Policing*. 2. vydání. Cullompton: Willan, 2008, s. 72-89.
- FARRELL, G.: Situational Crime Prevention and Its Discontents: Rational Choice and Harm Reduction versus 'Cultural Criminology'. *Social Policy and Administration*, 2010, 44(1), s. 40-66.
- FARRELL, G.; PEASE, K.: *Repeat victimisation*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, P. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton: Willan, 2008, s. 117-135.
- FARRELL, G.; PEASE, K. a kol.: *Repeat Victimization*. *Crime Prevention Studies, Volume 12*. Monsey, NY: Criminal Justice Press. 2001.
- FEENEY, F.: *Robbers as Decision-Makers*. In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New York: Springer-Verlag, 1986, s. 53-71.
- FELSON, M.: *Crime and Nature*. Thousand Oaks: Sage, 2006.
- FELSON, M.: *Linking Criminal Choices, Routine Activities, Informal Control, and Criminal Outcomes*. In: CORNISH, D.; CLARKE, R. V.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New York: Springer-Verlag, 1986, s. 119-128.
- FELSON, M.: *Reconciling Hirschi's 1969 Control Theory with the General Theory of Crime*. In LAB, S. P. a kol.: *Crime Prevention at a Crossroads*. Cincinnati: Anderson, 1997.
- FELSON, M.: *Routine activity approach*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton: Willan, 2008, s. 70-78.
- FELSON, M. a kol.: *Redesigning Hell: Preventing Crime and Disorder at the Port Authority Bus Terminal*. In CLARKE, R. V. a kol.: *Preventing Mass Transit Crime*. *Crime Prevention Studies, Volume 6*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 1996. s. 5-92.
- FELSON, M.; BOBA, R.: *Crime and Everyday Life*. 4. vydání. Londýn: Sage, 2010.
- FELSON, M.; CLARKE, R. V.: *Opportunity Makes the Thief. Practical theory for crime prevention*. *Police Research Series, Paper 98*. Londýn: Home Office, 1998.
- FELSON, M.; CLARKE, R. V.: *Příležitost dělá zloděje: Praktická teorie prevence kriminality*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. Přeložil D. SOUKUP.
- FERRELL, J.; HAYWARD, K. J.; MORRISON, W.; PRESDEE, M. a kol.: *Cultural Criminology Unleashed*. Londýn: The GlassHouse Press, 2004.
- FERRELL, J.; HAYWARD, K. J.; YOUNG, J.: *Cultural Criminology: An Invitation*. Londýn: Sage, 2008.
- FLETCHER, R.: An intelligent use of Intelligence; Developing Locally Responsive Information Systems in the Post-Macpherson Era. In MARLOW, A.; LOVEDAY, B. a kol.: *After*

- Macpherson; Policing after the Stephen Lawrence Inquiry*. Lyme Regis: Russell House Publications, 2000.
- FORRESTER, D. a kol.: *The Kirkholt Burglary Prevention Project, Rochdale. Crime Prevention Unit: Paper 13*. Londýn: Home Office, 1988.
- FREILICH, J. D.; NEWMAN, G. R. a kol.: *Reducing Terrorism through Situational Crime Prevention. Crime Prevention Studies. Volume 25*. Monsey, NJ: Criminal Justice Press, 2009.
- FRIEDMAN, D.: *Rational Criminals and Profit-Maximizing Police*. In TOMMASI, M.; IERULLI, K. a kol.: *The New Economics of Human Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, s. 43-58.
- GARLAND, D.: The commonplace and the catastrophic: Interpretations of crime in late modernity. *Theoretical Criminology*. 1999, 3(3), s. 353-364.
- GARLAND, D.: *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- GOLDSTEIN, H.: Improving Policing: a Problem-oriented Approach. *Crime and Delinquency*, 1979, 25(2), s. 236-258.
- GOLDSTEIN, H.: *Policing a free society*. Cambridge, Massachusetts: Ballinger, 1977.
- GOLDSTEIN, H.: *Problem-oriented policing*. New York: McGraw-Hill, 1990.
- GOLDSTEIN, H.: *Problem-oriented policing and environmental criminology*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, P. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton: Willan, 2008, s. 221-246.
- GRABOSKY, P. N.: *Unintended Consequences of Criminal Prevention*. In HOMEL, R. a kol.: *The Politics and Practice of Crime Prevention. Crime Prevention Studies. Volume 5*. Monsey, NJ: Criminal Justice Press, 1996, s. 25-56.
- GRAHAM, K.; HOMEL, R.: *Raising the Bar. Preventing aggression in and around bars, pubs and clubs*. Cullompton: Willan, 2008.
- ŘIVNA, T.; ZOUBKOVÁ, I.; SCHEINOST, M. a kol.: *Kriminologie. 4. vydání*. Praha: Wolters Kluwer. V tisku.
- GUERRY, A.-M.: *Essai sur la Statistique Morale de la France*. Paris: Crochard, 1833.
- HARDING, R. W.: Gun Use in Crime, Rational Choice, and Social Learning Theory. In CLARKE, R. V.; FELSON, M.: *Routine Activity and Rational Choice. Advances in Criminological Theory: Volume 5*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1993, s. 85-102.
- HARRIES, K.: *Mapping Crime. Principles and Practice*. Washington, DC: US Department of Justice, National Institute of Justice, 1999.
- HAWLEY, A.: *Human Ecology: A Theory of Community Structure*. New York: Ronald Press, 1950.
- HAYWARD, K.: A Response to Farrell. *Social Policy and Administration*, 2012, 46(1), s. 21-34.

- HAYWARD, K.: Situational Crime Prevention and its Discontents: Rational Choice Theory versus the 'Culture of Now'. *Social Policy and Administration*, 2007, 41(3), s. 232-250.
- HIRSCHI, T.: *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press, 1969.
- HOLCR, K. a kol.: *Kriminologie*. Praha: Leges, 2009.
- HOMEL, R. a kol.: *Preventing alcohol-related crime through community action: The Surfers Paradise Safety Action Project*. In HOMEL, R. a kol.: *Policing for prevention: Reducing crime, public intoxication, and injury. Crime Prevention Studies, Volume 7*. New York: Criminal Justice Press, 1997. s. 35-90.
- IVAN, I.; HORÁK, J.: *Analýza kriminality v Ostravě*. In: *Symposium GIS Ostrava 2012: současné výzvy geoinformatiky: Sborník*. Ostrava: VŠB-TUO, 2012, s. 1-7.
- JACOBS, J.: *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House, 1961.
- JEFFERY, C. R.: Crime Prevention and Control Through Environmental Engineering. *Criminologica*, 1969, 7, s. 35-58.
- JEFFERY, C. R.: *Crime Prevention Through Environmental Design*. Beverly Hills: Sage, 1971.
- JEFFERY, C. R.: *Crime Prevention Through Environmental Design, 2. vydání*. Beverly Hills: Sage, 1977.
- JEFFERY, C. R.: Criminal Behavior and the Physical Environment. *American Behavioral Scientist*, 1976, 20, s. 149-174.
- JOHN, T.; MAGUIRE, M.: *Rolling out the National Intelligence Model: key challenges*. In BULLOCK, K., TILLEY N. a kol.: *Crime reduction and Problem-oriented Policing*. Cullompton: Willan, 2003, s. 38-68.
- JOHNSON, E.; PAYNE, J.: *The Decision to Commit a Crime: An Information-Processing Analysis*. In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New York: Springer-Verlag, 1986, s. 170-185.
- JOLLS, C., SUNSTEIN, C.; THALER, R.: A Behavioral Approach to Law and Economics. *Stanford Law Review*, 1998, 50, s. 1471-1550.
- KAHNEMAN, D.; TVERSKY, A.: Prospect Theory: An Analysis of Decisions Under Risk. *Econometrica*, 1979, 47(2), s. 263-292.
- KAPPELER, V. E.; GAINES, L. K.: *Community Policing: A Contemporary Perspective. 6. vydání*. Waltham, MA: Anderson Publishing, 2011.
- KELLING, G. a kol.: *The Kansas City Preventive Patrol Experiment*. Washington, DC: Police Foundation, 1974.
- KELLING, G.; COLES, C.: *Fixing Broken Windows: Restoring Order and Reducing Crime in Our Communities*. New York, NY: Touchstone, 1997.
- KELMAN, M.: Behavioral Economics as Part of a Rhetorical Duet: A Response to Jolls, Sunstein, and Thaler. *Stanford Law Review*, 1998, 50, s. 1577-1591.
- KENNEDY, D.; BRAGA, A. a kol.: *Reducing Gun Violence. The Boston Gun Project's Operation Ceasefire*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, 2001.

- KNUTSSON, J.; CLARKE, R. V. a kol.: *Putting Theory to Work. Implementing Situational Prevention and Problem-Oriented Policing. Crime Prevention Studies. Volume 20.* Monsey, NJ: Criminal Justice Press, 2006.
- KORNHAUSER, R. R.: *Social Sources of Delinquency.* Chicago: University of Chicago Press, 1978.
- LATTIMORE, P.; WITTE, A.: *Models of Decision Making Under Uncertainty: The Criminal Choice.* In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending.* New York: Springer-Verlag, 1986, s. 129-155.
- LAYCOCK, G.: *Defining Crime Science.* In SMITH, M. J.; TILLEY, N. a kol.: *Crime Science. New approaches to preventing and detecting crime.* Cullompton: Willan, 2005, s. 3-24.
- LOADER, I.; SPARKS, R.: *Situating Criminology: On the Production and Consumption of Knowledge about Crime and Justice.* In MAGUIRE, M.; MORGAN, R.; REINER, R.: *The Oxford Handbook of Criminology. 5. vydání.* Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 3-38.
- LUBELCOVÁ, G.: *Kriminalita ako spoločenský fenomén.* Bratislava: Veda, 2009.
- MAGUIRE, M.: The Crime Reduction Programme in England and Wales: Reflections on the vision and the reality. *Criminal Justice*, 2004, 4(3), 213-237.
- MARTINSON, R.: What works? Questions and answers about prison reform. *The Public Interest*, 1974, 35, s. 22-54.
- MATOUŠKOVÁ, I.: *Aplikovaná forenzní psychologie.* Praha: Grada Publishing, 2013.
- MAYHEW, P.; CLARKE, R. V.; STURMAN, A.; HOUGH, M.: *Crime as Opportunity.* Londýn: Home Office, 1976.
- MAZEROLLE, L.; READY, J.; TERRILL, B.; GAJEWSKI, F.: *Problem-Oriented Policing in Public Housing: Final Report of the Jersey City Project.* Washington, DC: U.S. Department of Justice, 1998.
- MILL, J. S.: *Mill on Bentham.* In WARNOCK, M. a kol.: *John Stuart Mill: Utilitarianism and On Liberty. Including Mill's "Essay on Bentham" and selection from the writings of Jeremy Bentham and John Austin.* Oxford: Blackwell Publishing, 2003 [1838], s. 52-87.
- MILL, J. S.: *On the Definition of Political Economy, and on the Method of Investigation Proper to It.* In MILL, J. S.: *Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy.* Londýn: Longmans, Green, Reader, and Dyer, 1874.
- MILL, J. S.: *Utilitarianism.* In WARNOCK, M. a kol.: *John Stuart Mill: Utilitarianism and On Liberty. Including Mill's "Essay on Bentham" and selection from the writings of Jeremy Bentham and John Austin.* Oxford: Blackwell Publishing, 2003 [1863], s. 181-235.
- MILLER, W.: The Impact of a 'Total-Community' Delinquency Control Project. *Social Problems*, 1962, 10, s. 168-191.
- MISCHEL, W.: *Personality and Assessment.* New York, NY: Wiley, 1968.
- NATARAJAN, M.: *Crime opportunity theories: routine activity, rational choice and their variants.* Surrey: Ashgate Pub. Co., 2011.

- NEWMAN, G. R.; CLARKE, R. V.: *Superhighway Robbery: Preventing E-commerce Crime*. Cullompton: Willan, 2003.
- NEWMAN, O.: *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*. New York: Macmillan, 1972.
- NEWMAN, O.: *Defensible Space, People and Design in the Violent City*. Londýn: Architectural Press, 1973.
- NEWMAN, O.: *Community of Interest*. Garden City (NY): Anchor Press, 1980.
- NORRIE, A.: Practical Reasoning and Criminal Responsibility: A Jurisprudential Approach. In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New York: Springer-Verlag, 1986, s. 217-230.
- NEUMANN, J.: *Základní kriminologické školy a směry*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1998.
- PARK, R. E. Human Ecology. *American Journal of Sociology*, 1936, 42(1), s. 1-15.
- PARK, R. E.: The city as a social laboratory. *Chicago: An experiment in social science research*, 1929, s. 1-19.
- PARK, R. E.: *The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*. In PARK, R. E.; BURGESS, E. W.; McKENZIE, R. D.: *The City*. Chicago: The University of Chicago Press, 1925, s. 1-46.
- PARK, R. E.; BURGESS, E. W.; McKENZIE, R. D.: *The City*. Chicago: University of Chicago Press, 1925.
- PEASE, K.: The Kirkholt Project: Preventing Burglary on a British Public Housing Estate. *Security Journal*, 1991, 2, s. 73-77.
- PICQUERO, A.; TIBBETTS, S. a kol.: *Rational Choice and Criminal Behavior: Recent Research and Future Challenges*. New York: Routledge, 2002.
- PORTEOUS, J. D.: *Environment and Behavior: Planning and Everyday Urban Life*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1977.
- POSNER, R.: An Economic Theory of the Criminal Law. *Columbia Law Review*, 1985, 85(6), s. 1193-1231.
- POYNER, B.; WEBB, B.: *Crime Free Housing*. Oxford: Butterworth Architect, 1991.
- PRESDEE, M.: *Cultural Criminology and the Carnival of Crime*. Londýn: Routledge, 2000.
- QUETELET, A.: *A Treatise on Man*. Edinburgh: William and Robert Chambers, 1842.
- RATCLIFFE, J. H.: *Intelligence-Led Policing*. Cullompton: Willan, 2008.
- RATCLIFFE, J. H.: *Intelligence-led policing*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, P. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton: Willan, 2008, s. 263-282.
- RATCLIFFE, J. H.: The Hotspot Matrix: A Framework for the Spatio-Temporal Targeting of Crime Reduction. *Police Practice and Research*, 2004, 5(1), s. 05-23.
- REISS, A.; TONRY, M. a kol.: *Communities and Crime. Crime and Justice; Volume 8*. Chicago: University of Chicago Press, 1986.

- REPETTO, T.: Crime Prevention and the Displacement Phenomenon. *Crime and Delinquency*, 1976, 22, s. 166-177.
- ROSSMO, D. K.: *Geographic profiling*. Boca Raton, FL: CRC Press, 2000.
- ROSSMO, D. K.: *Geographic Profiling in Cold Case Investigations*. In WALTON, R. a kol.: *Cold Case Homicides: Practical Investigative Techniques*. Boca Raton, FL: CRC Press, 2006, s. 537-560.
- ROSSMO, D. K.: *Place, Space, and Police Investigations: Hunting Serial Violent Criminals*. In ECK, J.; WEISBURD, D. a kol.: *Crime and Place: Crime Prevention Studies. Volume 4*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 1995, s. 217-235.
- ROSSMO, D. K.; ROMBOUTS, S.: *Geographic profiling*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, P. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton: Willan, 2008, s. 136-149.
- SAMPSON, R.: *How does community context matter? Social mechanisms and the explanation of crime rates*. In WIKSTROM, P. O.; SAMPSON, R. a kol.: *The Explanation of Crime. Context, Mechanisms and Development*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 31-60.
- SAMPSON, R.: *Great American City: Chicago and the Enduring Neighborhood Effect*. Chicago: University of Chicago Press, 2012.
- SAMPSON, R.: *The Community*. In PETERSILIA, J.; WILSON, J. Q. a kol.: *Crime*. San Francisco: ICS Press, 1995, s. 193-216.
- SAMPSON, R.; RAUDENBUSH, S. W.; EARLS, F.: Neighborhoods and Violent Crime: A Multilevel Study of Collective Efficacy. *Science*, 1997, 277, s. 918-924.
- SCOTT, M. *Problem Oriented Policing: Reflections on the First 20 Years*. Washington D.C.: U.S. Department of Justice, Office of Community Oriented Policing Services, 2000.
- SHAW, C. R.; MCKAY, H. D.: *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago: University of Chicago Press, 1942.
- SHERMAN, L. W.; GARTIN, P. R.; BUERGER, M. E.: Hot Spots of Predatory Crime: Routine Activities and the Criminology of Place. *Criminology*, 1989, 27, s. 27-56.
- SHERMAN, L. W.; WEISBURD, D.: General deterrent effects of police patrol in crime "hot spots": A randomized, controlled trial. *Justice Quarterly*, 1995, 12(4), s. 625-648.
- SIMON, H.: *Reason in Human Affairs*. Oxford: Blackwell Publishing, 1983.
- SKOGAN, W. G.: *Community Policing. Can It Work?* Belmont, CA: Wadsworth Publishing, 2004.
- SMALLBONE, S.; MARSHALL, W.; WORTLEY, R.: *Preventing Child Sexual Abuse: Evidence, Policy and Practice*. Cullompton, UK: Willan, 2008.
- SMITH, A.: *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Londýn: Methuen; Co., 1776.
- SMITH, A.: *The Theory of Moral Sentiments*. Londýn: A. Millar, 1759.

- SMITH, M. J.; CLARKE, R. V.; PEASE, K.: *Anticipatory Benefits in Crime Prevention*. In TILLEY, N.: *Analysis for Crime Prevention. Crime Prevention Studies. Volume. 13*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2002, s. 71-88.
- SMITH, M. J.; TILLEY, N.: *Crime Science: New approaches to preventing and detecting crime*. Cullompton: Willan, 2005.
- SMITH, M. J.; TILLEY, N.: *Introduction*. In SMITH, M. J.; TILLEY, N. a kol.: *Crime Science. New approaches to preventing and detecting crime*. Cullompton: Willan, 2005, s. xv-xxii.
- SNOW, J.: *Excerpt from On the Mode of Communication of Cholera*. In CANTER, D.; YOUNGS, D. a kol.: *Principles of Geographical Offender Profiling*. Aldershot: Ashgate Publishing, 2008, s. 33-39.
- SYKES, G.; MATZA, D.: *Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency*. *American Sociological Review*, 1957, 22(6), s. 664-670.
- TIBBETTS, S. G.; HEMMENS, C.: *Criminological Theory. A Text/Reader*. Thousand Oaks: Sage, 2010.
- TILLEY, N.; LAYCOCK, G.: *From Crime Prevention to Crime Science*. In FARRELL, G.; BOWERS, K. J.; JOHNSON, S. D.; TOWNSLEY, M. a kol.: *Imagination for Crime Prevention: Essays in Honour of Ken Pease. Volume 21*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2007, s. 19-39.
- TILLEY, N.; SCOTT, M. S.: *The Past, Present and Future of POP*. *Policing*. 2012, 6(2), s. 122-132.
- THALER, R.; SUNSTEIN, C.: *Libertarian Paternalism*. *American Economic Review*, 2003, 93(2), s. 175-179.
- THALER, R.; SUNSTEIN, C.: *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness*. 2. vydání. New York: Penguin Books, 2009.
- TRASLER, G.: *Conscience, Opportunity, Rational Choice, and Crime*. In CLARKE, R. V.; FELSON, M. a kol.: *Routine Activity and Rational Choice*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1993, s. 305-322.
- TVERSKY, A.; KAHNEMAN, D.: *The framing of decisions and the psychology of choice*. *Science*, 1981, 211(4481), s. 453-458.
- VÁLKOVÁ, H.; KUČHTA, J. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky, 2. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2012.
- VON HIRSCH, A.: *The Ethics of Public Television Surveillance*. In VON HIRSCH, A.; GARLAND, D.; WAKEFIELD, A.: *Ethical and Social Perspectives on Situational Crime Prevention. Studies in Penal Theory and Penal Ethics*, s. 59-76.
- VON HIRSCH, A.; GARLAND, D.; WAKEFIELD, A.: *Ethical and Social Perspectives on Situational Crime Prevention. Studies in Penal Theory and Penal Ethics*. Oxford: Hart Publishing, 2000.
- VON HIRSCH, A.; SHEARING, C.: *Exclusion from Public Space*. In VON HIRSCH, A.; GARLAND, D.; WAKEFIELD, A.: *Ethical and Social Perspectives on Situational Crime Prevention. Studies in Penal Theory and Penal Ethics*, s. 77-96.

- WAKEFIELD, A.: *Situational Crime Prevention in Mass Private Property*. In VON HIRSCH, A.; GARLAND, D.; WAKEFIELD, A.: *Ethical and Social Perspectives on Situational Crime Prevention. Studies in Penal Theory and Penal Ethics*, s. 125-146.
- WALSH, D.: *Victim Selection Procedures Among Economic Criminals: The Rational Choice Perspective*. In CORNISH, D.; CLARKE, R. V. a kol.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New York: Springer-Verlag, 1986, s. 39-52.
- WARNOCK, M.: *Introduction*. In WARNOCK, M. a kol.: *John Stuart Mill: Utilitarianism and On Liberty. Including Mill's "Essay on Bentham" and selection from the writings of Jeremy Bentham and John Austin*. Oxford: Blackwell Publishing, 2003, s. 1-16.
- WEISBURD, D.; BRUINSMA, G.; BERNASCO, W.: *Units of Analysis in Geographic Criminology: Historical Development, Critical Issues, and Open Questions*. In WEISBURD, D.; BERNASCO, W.; BRUINSMA, G. a kol.: *Putting Crime in its Place*. Londýn: Springer, 2009, s. 3-34.
- WEISBURD, D.; McEWEN, T.: *Crime Mapping and Crime Prevention. Crime Prevention Studies. Volume 8*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 1998.
- WILSON, J. Q.; KELLING, G.: Broken Windows: The police and neighborhood safety. *Atlantic Monthly*, 1982, 127, s. 29-38.
- WORTLEY, R.: A Classification of Techniques for Controlling Situational Precipitators of Crime. *Security Journal*, 2001, 14(4), s. 63–82.
- WORTLEY, R.: *Critiques of situational crime prevention*. In FISHER, B.; LAB, S. a kol.: *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2010, s. 885-888.
- WORTLEY, R.: *Situational precipitators of crime*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton: Willan, 2008, s. 48-69.
- WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L.: *Environmental criminology and crime analysis: situating the theory, analytic approach and application*. In WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton: Willan, 2008, s. 1-18.
- WORTLEY, R.; MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton: Willan, 2008.
- WORTLEY, R.; SMALLBONE, S. a kol.: *Situational Prevention of Child Sexual Abuse. Crime Prevention Studies, Volume 19*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2006.
- YOUNG, J.: Merton with Energy, Katz with Structure: The Sociology of Vindictiveness and the Criminology of Transgression. *Theoretical Criminology*, 2003, 7(3), 388-414.
- ZAPLETAL, J.: Zločin jako volba – K neoklasickým kriminologickým teoriím. *Kriminalistika*, 2003, 36(3), s. 161-177.
- ZEDNER, L.: Too much security? *International Journal of the Sociology of Law*, 2003, 31(3), s. 155-184.
- ZEDNER, L.: *Opportunity Makes the Thief-Taker: The Influence of Economic Analysis on Crime Control*. In NEWBURN, T.; COCK, P. a kol.: *The Politics of Crime Control*. Oxford: Oxford University Press, 2006, s. 147-162.

Shrnutí

Dizertační práce pojednává o tématech environmentální kriminologie, zkoumající zločinnost ve vztahu k prostředí, ve kterém se vyskytuje. Environmentální směr vychází z premisy, že výskyt kriminality v prostředí není náhodný ani uniformní, naopak rozličné druhy a formy trestné činnosti se koncentrují do určitých míst a časových období. Vlastnosti prostředí sehrávají významnou roli v tom, jak se v něm lidé chovají, a je proto možné ho zkoumat jako jeden z nejdůležitějších determinantů páchání trestné činnosti. Účelem práce je komplexně představit české a slovenské kriminologické a právnícké obci historické pozadí, vývoj a současné verze základních teorií environmentální kriminologie, jakož i jejich implikace a využití při analýze a prevenci kriminality.

Úvodní kapitola představuje tři hlavní proudy historického vývoje environmentálního přístupu ke studiu kriminality. První období je příznačné vypracováváním morálních statistik ve státech, regionech a městech během 19. století, které vědecky potvrdili domněnku, že rozličná místa stabilně a dlouhodobě vykazují rozličnou míru kriminality.

Druhý proud reprezentuje práce sociologů Univerzity v Chicagu z první poloviny 20. století, označován též jako proud urbánní ekologie. Členové tzv. Chicagské školy v kriminologii rozpracovali teorii sociální dezorganizace, dle které se míra kriminality v urbánních oblastech dá vysvětlit na základě sociálně-ekonomických a demografických vlastností prostředí (městských částí, sídlišť atp.), ve kterém pachatelé žijí. Chicagské škole, teorii sociální dezorganizace a navazujícím koncepcím sociálního kapitálu a kolektivní účinnosti se věnuje druhá kapitola práce.

Třetím obdobím je období moderní environmentální kriminologie, jejíž nástup je spojen s obnovením neoklasického paradigmatu v sociálních vědách na přelomu 70. a 80. let 20. století, jakož i průkopnickými pracemi na poli environmentálních a urbanistických koncepcí pro prevenci kriminality v rezidenčních oblastech ze začátku 70. let 20. století. Tento proud představují myšlenky a výzkumy zejména britských a amerických kriminologů z posledních čtyř desetiletí, mezi kterými je možné označit

klasické teoretické práce a empirické studie environmentální kriminologie jako soudobé samostatné kriminologické disciplíny. Mezi základní teoretické koncepce environmentální kriminologie patří perspektiva racionální volby Dereka Cornishe a Ronalda V. Clarkea, přístup rutinních aktivit Lawrence Cohena a Marcuse Felsona a meta-teorie vzorců kriminality Patricie a Paula Brantinghamových.

Teorii racionální volby se podrobně zabývá třetí kapitola. Úvodem představuje historická východiska konceptu racionálního jednotlivce v právní filozofii, ekonomice a potažmo kriminologii. Teorie Cornishe a Clarkea pojednává o modelech rozhodování pachatele při zapojení se do trestné činnosti a páchání konkrétního kriminálního činu. U kriminálního chování autoři presumují rozvahu a účelovost, tedy zaměření na získání určitého zisku, například peněz nebo jiných věcí, sexuálního uspokojení, moci, respektu a obdivu, vzrušení a jiných. Kriminální chování je jako každé jiné lidské chování ve všeobecnosti „racionální“, a to v tom smyslu, že jednotlivci na základě svých motivů a cílů usilují o výběr nejlepších dostupných prostředků k jejich dosažení. Ovšem takto pojatá racionalita je nedokonalá, limitována osobnostními charakteristikami pachatele, jako jsou jeho znalosti, schopnosti a zkušenosti, a okolnostmi na místě činu, např. nedostatek času, nečekaný výskyt náhodného svědka atp. Stejně jako jsou jednotlivé trestné činy páchaný různým způsobem, různí se i motivy, účely a prospěchu jednotlivých pachatelů a rozhodovací procesy pachatelů reflektují tyto odlišnosti, které je nutno zohledňovat při studiu rozhodování pachatelů. Kapitulu uzavírá pojednání o konceptu situačních vyvolávačů zločinu, které teorii racionální volby doplňují o model událostí a vlivů vyskytujících se v bezprostřední situaci, který časově předchází moment racionálního rozhodování za daných okolností.

Přístup rutinních aktivit Lawrence Cohena a Marcuse Felsona, popsany ve čtvrté kapitole, vychází z hypotézy, že výskyt příležitostí k protiprávním aktivitám umožňují změny v sociálních trendech spojených s růstem prosperity a změnou v dynamických společnostech, a tyto výrazně souvisí s rutinními činnostmi každodenního života. Autoři zkoumají vliv těchto změn ve společenských trendech na kriminální chování jednotlivců, přičemž formulují model, dle kterého kriminální čin nastává při střetu motivovaného potenciálního pachatele s vhodným hmotným cílem anebo obětí, nechráněným způsobitelným ochráncem před útokem, v určitém místě a čase. Kapitola se

dále věnuje Felsonově teorii kriminality každodenního života, kterou formuloval na základě přístupu rutinních aktivit jako všeobecnou teorii pro porozumění kriminálnímu chování a fenoménu kriminality obecně.

Teorie vzorců kriminality Patricie a Paula Brantinghamových, prezentovaná v páté kapitole, se věnuje vzájemným vztahům mezi pachateli a jejich oběťmi, prostorovému chování jednotlivců i skupin pachatelů při vyhledávání vhodných obětí a cílů pro útok v jim známém prostředí, platným pravidlům a procesům v kontextu určitého místa a času. Geometrický přístup ke zkoumání kriminality vedl Brantinghamovi k závěru o tom, že kognitivní mapy pachatelů, jejich znalost prostředí, ve kterém vykonávají své denní rutinní aktivity a ve kterém se běžně pohybují, jakož i znalost a fyzická dostupnost vhodných cílů a obětí v situacích, kterým napomáhá nedostatečný dohled a pocit anonymity, výrazně ovlivňují distribuci kriminality v prostoru. Práce Patricie a Paula Brantinghamových je příznačná snahou o integraci koncepcí a východisek racionální volby a rutinních aktivit do jedné meta-teorie vzorců kriminality, zaměřené na zkoumání a porozumění tomu, za jakých okolností jsou pachatelé připraveni a ochotni páchat trestnou činnost, jak ji páchají v reálném čase, jak si vytvářejí určité ustálené šablony kriminálního chování a jak je možné chování jednotlivců zevšeobecnit a vypořádat tak určité vzorce kriminální aktivity, to vše s ohledem na environmentální pozadí zkoumaných individuálních a skupinových jevů.

V analytické pasáži, tvořené šestou kapitolou, práce představuje základy metody mapování kriminality a metody geografického profilování. Základním účelem mapování kriminality je identifikace horkých míst a horkých časů koncentrace kriminality v prostoru. Mapování kriminality v geoinformačních systémech slouží pro tvorbu map kriminality a pro komplexnější analýzy konkrétních vzorců kriminality. Výstupy využívá zejména policie, ale také média a širší veřejnost. Geografické profilování je metoda analýzy kriminálně relevantních dat a poznatků souvisejících s místy, kde se odehrály trestné činy tvořící sérii, za účelem zjištění místa obydlení neznámého pachatele těchto činů. Kapitola taktéž nabízí názornou ukázkou, jak je možné techniky statistické analýzy a mapování použít na policejní data trestných činů krádeží věcí z motorových vozidel na území hlavního města Prahy v prvním čtvrtletí roku 2014.

Ve třetí části práce pojednávám o praktických implikacích environmentální kriminologie pro kontrolu a prevenci kriminality v oblasti designu a urbánního plánování, situační prevence zločinu a policejní činnosti orientované na problémy.

Samotný vznik moderního environmentálního směru v kriminologii můžeme spatřovat na přelomu let 1971 a 1972, kdy byly publikovány dvě průlomové práce od kriminologa C. Ray Jefferyho a architekta a urbanistu Oscara Newmana. Autoři nezávisle na sobě představili koncepce zaměřené na vliv fyzického prostředí na chování lidí – Jeffery v oblasti teoretické kriminologie a Newman v oblasti architektury a urbánního designu. Artikulovali myšlenku, že kriminalitu je možné snížit pomocí modifikací fyzického prostředí, ve kterém k ní dochází. Tyto studie podnítily obrat části kriminologické akademické obce směrem od pozornosti na pachatele a jeho motivace ke kriminální události a směrem od sociologických ku geografickým představám o fenoménu kriminality. Ze současného pohledu je možné říct, že zatímco Jefferyho model prevence kriminality prostřednictvím environmentálního designu (CPTED) zůstal rozpracován v teoretické rovině, v praktickém modelu převážily ideje architekta Oscara Newmana o hájitelném prostoru, reprezentující užší koncept prevence prostřednictvím urbanistického designu. Dnešní model preventivního designu též zahrnuje dynamicky se rozvíjející oblast designu produktů.

Situační prevence, popsaná v osmé kapitole, se na rozdíl od předchozí strategie CPTED zaměřuje na omezení již existujících specifických kriminálních problémů. Vychází z premisy, že racionálně uvažující pachatelé se budou vyhýbat nepříhodným situacím. Spočívá v používání opatření zaměřených na vysoce specifické formy zločinu, sestávajících z managementu, designu anebo manipulace bezprostředního prostředí co nejvíc systematickým a permanentním způsobem za účelem snížení příležitostí ke zločinu a zvýšení rizika vnímaného širokou škálou pachatelů. Cílem situační prevence je tedy omezování příležitostí pro páchaní specifických trestných a jiných protispolečenských činů pomocí zásahů do fyzického prostředí, které tyto příležitosti vytváří nebo jejich výskyt usnadňuje. Může se tak dít různými technikami, zejména zvyšováním úsilí potřebného k provedení činu, zvyšováním rizika odhalení a dopadení, snižováním výnosů z trestné činnosti a podobně.

Poslední kapitola se věnuje policejní strategii zaměřené na problémy, kterou v 70. letech 20. století vytvořil Herman Goldstein v reakci na nedostatky a limity standardních policejních činností. Zaměření na problémy vyžaduje identifikaci těchto problémů preciznějším způsobem, výzkum každého problému, dokumentaci povahy dosavadní policejní reakce, vyhodnocení adekvátnosti existujících pravomocí a zdrojů, vyhledání širokého spektra alternativ k dosavadnímu přístupu, přezkoumání kvality těchto alternativ a výběr mezi nimi.

Ve shrnutí lze říci, že environmentální kriminologie čerpá z kořenů urbánně-ekologického směru Chicagské školy a koncepcí environmentálního a urbánního designu ze 70. let 20. století. Zaměřuje se na kriminální události v kontextu místa a času jejich výskytu. Na zločin nenahlíží jako na sociálně patologický jev, nýbrž jako na fenomén spojený s prostředím, ve kterém se odehrává. Základní premisy environmentální kriminologie jsou, že bezprostřední prostředí vytváří situační faktory, které významně ovlivňují lidské chování, dále že kriminalita se v prostoru nevyskytuje náhodně, nýbrž je koncentrována kolem kriminogenních míst, která poskytují příležitosti ke zločinu, a konečně že analýza vzorců kriminality v daných prostředích má zásadní význam pro kontrolu a prevenci kriminality.

Summary

The dissertation discusses topics in environmental criminology, which is concerned with crime in relation to the environment where it occurs. The environmental approach is based upon a premise that occurrence of crime in space is neither random nor uniform. On the contrary, various types and forms of criminal activity tend to concentrate in certain places during certain times. Environmental characteristics play an important role in behaviour of individuals, hence it is possible to analyse them as one of the most important determinants of criminal behaviour. The aim of the thesis is to comprehensively introduce to the Czech and Slovak legal and criminological scholarship historical background, development and the main contemporary theoretical approaches in environmental criminology, as well as their implications and utilization in crime analysis and crime prevention.

The introductory chapter introduces three main periods of historical development of the environmental approach to the study of crime. The first period is characterized by production of moral statistics in states, regions and cities during the 19th century, which scientifically confirmed that certain places had for long terms shown stable variable rates of crime.

The second period consists of the work of sociologists at the University of Chicago during the first half of the 20th century, which is also known as urban ecology movement. Members of Chicago school developed criminological theory of social disorganization, which explains the differences in rates of crime on the basis of socio-economical and demographical characteristics of neighbourhoods (city areas, housing projects etc.) where offenders live. The second chapter of the thesis is dedicated to Chicago school, theory of social disorganization and following concepts of social capital and collective efficacy.

The third period is the period of modern environmental criminology, which emerged as a spin-off of reconstructed neoclassical paradigm in social sciences that had appeared during the 70s and the 80s of the 20th century, as well as of pioneering works

in the field of environmental and urban concepts of crime prevention in residential zones from the early 70s. This movement is represented by thoughts and research conducted mainly by British and American criminologists in the past four decades, in which a number of theoretical and empirical works can now be considered as classics of the modern discipline of environmental criminology. Three perspectives belong among the basic theoretical concepts of environmental criminology: Derek Cornish and Ronald V. Clarke's rational choice perspective, Lawrence Cohen and Marcus Felson's routine activity approach and Patricia and Paul Brantingham's crime pattern theory as an environmental meta-theory.

The third chapter discusses rational choice theory in detail. In the introduction, it shows historical roots of the concept of rational individual in legal philosophy, economics and subsequently in criminology. Cornish and Clarke's theory presents models of offender's decision-making for involvement in criminal activity and during particular crime events. The authors presume deliberative and purposive character of criminal behaviour, i.e. the orientation towards obtaining certain benefits, such as money or other tangible things, sexual pleasure, power, respect, admiration, excitement etc. In general, criminal behaviour is as "rational" as every other human behaviour in such meaning that individuals tend to choose the best available means in order to fulfil their motives and achieve their goals. Such rationality is of course imperfect, bounded by personal characteristics of offenders, such as their knowledge, ability and experience, as well as circumstances on the crime scene, such as time constraints or unexpected presence of witnesses. As offenders differ in ways they carry out their crimes (*modus operandi*), so motives, purposes and benefits vary among offenders as well, and their decision-making processes reflect these variations. Hence all differences ought to be considered in the research of criminal decision-making. The chapter is concluded by a presentation of the concept of situational precipitators of crime, which supplements rational choice perspective with a model of events and influences present in immediate situation, which precede the moment of rational decision-making under given circumstances.

Lawrence Cohen and Marcus Felson's routine activity approach, described in the fourth chapter, is based on a hypothesis that occurrence of criminal opportunities is enabled by changes in social trends linked with growth in prosperity and changes in social dynamics, which are related to routine activities of everyday life. The authors analyse the influence of these changes in social trends on criminal behaviour of individuals and formulate a model, according to which a criminal act occurs when a motivated potential offender interacts with a suitable target or victim, unprotected by a guardian, in certain space and time. The chapter further presents Felson's theory of crime and everyday life, which has been formulated on the basis of routine activities approach as a general theory for understanding criminal behaviour and the phenomenon of criminality in general.

Brantinghams' crime pattern theory, presented in the fifth chapter, focuses on mutual relations between offender and his or her victims, spatial behaviour of individuals and groups of offenders during a search for suitable victims and targets for an offence in their awareness space, rules and processes in the context of certain place and time. The geometrical approach to crime has led Brantinghams to a conclusion that offenders' cognitive maps, their knowledge of places where they conduct their daily routine activities and where they usually move, as well as their knowledge and physical availability of suitable targets and victims in situations strengthened by the lack of surveillance and the feeling of anonymity, have strong influence upon the distribution of crime in place. The work of Patricia and Paul Brantingham is significant due to its effort in integrating the concepts and bases of rational choice and routine activities in one meta-theory of crime patterns, which is focused on analysing and understanding under which circumstances offenders are ready and willing to commit crimes, how they carry out crimes in real time, how they create certain stable templates of criminal behaviour and how it is possible to generalize individual behaviours and observe patterns in criminal activity, in context with environmental backcloth of the observed individual and group phenomena.

The analytical part, consisting of the sixth chapter, introduces the basics of the methods of crime mapping and geographical profiling. The basic purpose of crime mapping is the identification of hotspots and hot times of concentration of crime in

space. Crime mapping in geographic information systems serves for creating maps of crime and for more complex analysis of crime patterns. Products of crime mapping are usually used by police, as well as media and public. Geographical profiling is a method of analysis of relevant police crime data and knowledge about places of serial criminal acts for the purpose of identification of likely place where the unknown offender lives. The chapter also demonstrates how statistical and mapping techniques can be utilized in practice, using a set of police data concerning thefts from motor vehicles in Prague during the first quarter of 2014.

The third part presents practical implications of environmental criminology theories in crime control and crime prevention in the fields of environmental design and urban planning, situational crime prevention and problem oriented policing.

The birth of modern environmental approach can be traced back to 1971 and 1972, when the criminologist C. Ray Jeffery and the architect and urban planner Oscar Newman published two major works in the new field. The authors independently presented concepts based on the influence of built environment upon the behaviour of people – Jeffery in the field of theoretical criminology and Newman in the fields of architecture and urban design. They articulated an idea that crime can be reduced by modifying the physical environment in places where it occurs. These studies have amounted to the shift of the focus of a part of academic community from the personality of offender and his or her motivation to engage in criminal acts towards criminal events, as well as from sociological towards geographical imaginations about the phenomenon of crime. It can be said from the current perspective that, while Jeffery's model of crime prevention through environmental design (CPTED) has mostly remained in the theoretical dimension, it has been Oscar Newman, whose ideas about defensible space, which represent the narrower concept of crime prevention through urban design, have prevailed in practice. The current model of preventive design also contains another dynamically developing field of design of products.

Unlike CPTED described above, situational crime prevention, analysed in the eighth chapter, is focused on the reduction of already existing specific criminal problems. It draws on a premise that rational offenders tend to avoid unfavourable circumstances. It comprises measures aimed at highly specific forms of crime, involve

the management, design or manipulation of the immediate environment in as systematic and permanent way as possible, make crime more difficult and risky, or less rewarding and excusable as judged by a wide range of offenders. Hence, the aim of situational prevention is the reduction of opportunities for crime and other forms of antisocial behaviour through the manipulation of physical environment, which facilitates these opportunities or makes their appearance easier. There are various techniques for situational prevention, most importantly through increasing the effort of crime and the risk of detection or apprehension, reducing the rewards from crime etc.

The last chapter is dedicated to the strategy of problem oriented policing, which has been articulated by Herman Goldstein in reaction to insufficiencies and limits of standard policing. Orientation to problems requires identifying these problems in more precise terms, re-searching each problem, documenting the nature of the current police response, assessing the adequacy of existing authority and resources, engaging in a broad exploration of alternatives to present responses, weighing the merits of these alternatives, and choosing from among them.

In conclusion, environmental criminology draws from the roots of urban ecology movement of Chicago school and from the concepts of environmental and urban design from the 70s of the 20th century. It focuses on criminal events in the context of place and time of their occurrence. It does not view crime as a socio-pathological phenomenon, but as a phenomenon strongly related to the environment where it occurs. There are a few underlying premises of environmental criminology: the immediate environment generates situational factors, which significantly affect human behaviour. Furthermore, crime is not distributed randomly, but it is concentrated around criminogenic places, which provide criminal opportunities. Finally, analysis of crime patterns in given environments has a great importance for crime control and crime prevention.